

УПОТРЕБА СИЛЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Жаклина Новичић (ур.)

УПОТРЕБА СИЛЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Уредила
Жаклина Новичић

Београд, 2018.

Издавач
Институт за међународну политику и привреду, Београд

За издавача
Проф. др Бранислав Ђорђевић
директор

Уредила
Др Жаклина Новичић

Рецензенти
Проф. др Драгољуб Тодић
Доц. др Милош Јовановић
Проф. др Драган Ђукановић

Лектор за српски језик
Маја Јовановић

Лектор за енглески језик
Маја Николић

Компјутерска обрада и корице
Сања Баловић

Штампа:
Донат граф доо, Мике Аласа 52, Београд

ISBN 978-86-7067-255-0

Тематски зборник радова је резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја: „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти, из програма основних истраживања код Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије” (евиденциони број 179029).

САДРЖАЈ

Реч уредника 7

Први део

ГЕОПОЛИТИКА, ИНТЕРВЕНЦИЈЕ И ВЕЛИКЕ СИЛЕ

Географија и употреба силе:

Геополитичка анализа војног ангажовања

Сједињених Држава крајем XX и почетком XXI века

Бранислав Ђорђевић, Небојша Вуковић 11

„Употребљивост“ силе за остваривање спољнополитичких циљева у XXI веку: Руске интервенције у Грузији (2008) и на Криму (2014)

Владимир Трапара 34

Други део

РАЗОРУЖАЊЕ, НУКЛЕАРНО ОРУЖЈЕ И НОВЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ

Забрана оружја за масовно уништење:

Од Женева до Њујорка век касније

Весна Кнежевић Предић, Милош Хрњаз 59

Развој војних нуклеарних потенцијала у постхладноратовском поретку као инструмент тврде моћи у међународним односима

Душан Пророковић 91

Етичке и оперативне специфичности технологије офанзивних дронава у контексту међународних односа

Александар Фатић 121

Сајбер ратовање и промена физиономије савремених сукоба <i>Дејан Вулетих, Милинко Врачар</i>	137
---	-----

Трећи део
УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ И УПОТРЕБА СИЛЕ

Употреба силе у поретку Уједињених нација <i>Душко Димитријевић</i>	157
--	-----

Примена силе против појединаца, везано за међународне односе у миру <i>Борис Кривокапић</i>	201
---	-----

Право држава на употребу силе у самоодбрани и његова злоупотреба <i>Сенад Ганић</i>	229
---	-----

Подобност хуманитарне интервенције као правне норме <i>Михајло Вучић</i>	240
---	-----

Четврти део
ЕВРОПСКА УНИЈА И УПОТРЕБА СИЛЕ

Постепени развој Европске уније као безбедносне заједнице — на путу од Венере ка Марсу <i>Душко Лопандић</i>	257
--	-----

Европске жандармеријске снаге – савремени облик полицијске сарадње и деловања <i>Александар Јазих, Обрад Стевановић</i>	273
---	-----

РЕЧ УРЕДНИКА

Тематски зборник који је пред читаоцима представља покушај да се на систематичан начин обраде нека питања везана за употребу и коришћење оружане силе, што је једна од централних тема међународних односа. Савремени међународни контекст се непрестано мења, а по окончању Хладног рата постојала је склоност да се све више говори о превазиђености силе у времену глобализације, односно о предоминантности тзв. невојних безбедносних претњи. Пракса показује, на жалост, да је традиционална оружана сила стални пратилац међународних односа, што доказује и оправданост, и друштвену и научну, да се и сада, пред крај друге деценије XXI века, поново преиспитају неки од фундаменталних појмова и пракси међународних односа везаних за њену употребу.

Тема зборника обрађује се у четири сепаратне целине кроз укупно 13 оригиналних научних радова еминентних домаћих стручњака из области политичких и правних наука, међународних односа и безбедности. Тематске целине односе се на војне интервенције великих сила у међународним односима (I део); разоружање, оружје за масовно уништење и нове технологије (II део); потом – на употребу силе систему Уједињених нација (III део), и политици Европске уније (IV део).

У првој тематској целини зборника елаборирају се војне интервенције великих сила у два текста, од којих један представља геополитичку анализу војног ангажовања Сједињених Америчких Држава крајем XX и почетком XXI века, а други обрађује руски ангажман у Грузији 2008. и на Криму 2014. године.

У другој тематској целини зборника пажња се најпре посвећује оружју за масовно уништење и перспективама разоружања кроз анализу процеса претварања етичке осуде употребе оружја за масовно уништење у прецизнију, мултилатералну уговорну забрану. Наредни текст нуди поглед на развој нуклеарног оружја и војних нуклеарних потенцијала почетком XXI века, као инструмента тврде моћи у међународним односима. Потом се пажња усмерава и на нове технологије у контексту употребе силе. Обрађују се етичке и оперативне специфичности технологије офанзивних дронова, уз настојање да се понуди синтетички закључак о општим вредносним димензијама употребе дронова не само за војску, него и за друштво у целини. Коначно, у овом делу зборника дат је и осврт на тзв. сајбер ратовање, као облик информационог ратовања, које је неизбежан пратилац савременог ратовања.

У трећој тематској целини употреба силе у међународним односима се специфично разматра у оквирима Уједињених нација. Ауторски текстови се баве најпре генерално овом темом, а потом се она разматра у контексту појединца. Осврт је још једном дат на право на самоодбрану, као и на тзв. хуманитарну интервенцију. У последњој, четвртој тематској целини зборника, у два ауторска текста обрађена је употреба силе у политици Европске уније. У првом тексту се прати развој европске политике у области безбедности и одбране, док се други бави тзв. европским жандармеријским снагама, као потенцијалним средстом „тврде моћи” ЕУ.

Слојевитост и стални развој теме – употребе силе у међународним односима – нису нам дозволили чак ни амбицију да у једном издању, зборнику који је пред вама, обрадимо све њене аспекте. Коначно, у свету постоје периодични часописи који континуирано прате ову тему. Циљ нам је да, заправо, започнемо дискусију која ће, евентуално, бити настављена у неким сличним, наредним издањима. Овом приликом нудимо читаоцима одређено чврсто тло за даље закључке и анализе. Изложени ауторски текстови су различити у оцени садашњег стања и будућих перпектива употребе силе у међународним односима, али су, надамо се, инспиративни за даље промишљање теме.

Београд, септембар 2018. године

Први део

**ГЕОПОЛИТИКА, ИНТЕРВЕНЦИЈЕ
И ВЕЛИКЕ СИЛЕ**

ГЕОГРАФИЈА И УПОТРЕБА СИЛЕ: ГЕОПОЛИТИЧКА АНАЛИЗА ВОЈНОГ АНГАЖОВАЊА СЈЕДИЊЕНИХ ДРЖАВА КРАЈЕМ XX И ПОЧЕТКОМ XXI ВЕКА

Бранислав ЂОРЂЕВИЋ¹

Небојша ВУКОВИЋ

Апстракт: У раду се анализирају војне интервенције САД с краја прошлог и почетком овог века, из угла геополитике и геостратегије. Анализа обухвата период од америчког војног ангажовања на Блиском истоку и Балкану, почетком 1990-их, преко интервенција у Авганистану (2001) и Ираку (2003), до текућих акција на просторима Ирака и Сирије. У раду се објашњава како географски чиниоци стратегијског значаја (приступ мору, положај) утичу на припрему и извођење војних операција оружаних снага Сједињених Америчких Држава. Аутори истичу да, без обзира на развој технологије и њену раширену примену у вођењу рата, географски чиниоци и даље значајно детерминишу употребу силе у XXI веку, чак и када је реч о „јединој преосталој суперсили“. Према њиховом мишљењу, географија ће наставити да представља важан фактор у планирању употребе силе у деценијама које следе, посебно када је у питању спољнополитички наступ Сједињених Држава.

Кључне речи: рат, САД, стратегија, географија, геополитика, сила.

ЗАШТО ЈЕ ГЕОГРАФИЈА ЈОШ УВЕК ВАЖНА ЗА СТРАТЕГИЈУ?

У епохи скоро свакодневних технолошких иновација, глобализације и информатичке револуције, када Томас Фридман (*Thomas L. Friedman*) у својој познатој књизи објављује да је свет „раван“ (*The World is Flat*, 2005), чини се да

---

¹ Проф. др Бранислав Ђорђевић, Институт за међународну политику и привреду, Београд; *e-mail*: bdjordjevic@diplomacy.bg.ac.rs; др Небојша Вуковић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, *e-mail*: nebojsa@diplomacy.bg.ac.rs.

Рад је реализован у оквиру пројекта „Србија у савременим међународним односима – стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти“ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, бр. 179029.

географски фактори немају више онако велики значај у политици, економији или стратегији какав су поседовали пре једног или два века. Овакав утисак посебно важи за ратоводство које последњих деценија проживљава дубоке трансформације услед развоја, производње и употребе све савршенијих материјално-техничких средстава. Ипак, без обзира на постојање интерконтиненталних ракета, сателита, носача авиона, робота и беспилотних летелица, географија још увек у планирању, припреми и извођењу борбених дејстава представља незаобилазан фактор и детерминанту. Није изненађење да се оваква теза заступа и промовише можда понајвише у англоамеричкој академској заједници, конкретније у Сједињеним Државама, јер се тамо где се најдаље одмакло у истраживању, развоју и производњи модерног наоружања, вероватно и најбоље познају лимити његове оперативне употребе.

У Сједињеним Државама више аутора који се баве проблемима војне стратегије истицало је значај географског фактора у формулисању и спровођењу одређене спољне и безбедносне политике. Један од најпознатијих је, свакако, амерички истраживач енглеског порекла Колин Греј (*Colin S. Gray*) чији опус чини тридесетак књига и мноштво чланака посвећених углавном војној стратегији. Греј је у академској заједници познат по ставу да је сва политика – геополитика, а сва стратегија – геостратегија.² Према његовом мишљењу, целокупан политички живот има географске координате (*geographical referents*), и сва политичка дешавања јављају се унутар посебног географског контекста, односно имају геополитичку димензију.³ По аналогији, сличан закључак се може извући и када је реч о односу географије и стратегије. Колин Греј наводи да географија делује на стратегију на више нивоа – она је терен (игралиште) за оног ко планира и спроводи стратегију; географија обликује технолошка решења која доминирају тактиком, логистиком, институцијама и војном културом; и коначно, географија служи као инспирација за велику нарацију у оквиру високе теорије која се јавља као опште разумевање геополитике.⁴

Други амерички аутор Данијел Моран (*Daniel Moran*), професор међународне и војне историје, такође истиче значај географског чиниоца у формулисању и спровођењу одређене војне стратегије. Моран наглашава да је вођење рата превасходно обликовано његовом географском локацијом (*by its geographical setting*).⁵ Према његовом мишљењу, било које оружане

² Colin S. Gray, "Inescapable Geography", in: Colin S. Gray, Geoffrey Sloan (eds.), *Geopolitics, Geography and Strategy*, Frank Cass, London, 1999, p. 163.

³ Ibid., p. 164.

⁴ Ibid., p. 165.

⁵ Daniel Moran, "Geography and Strategy", in: John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray, Eliot Cohen (eds.), *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 123.

снаге, пре него што се ухвате у коштац са непријатељем, морају прво да овладају непосредним изазовима властитог физичког окружења.⁶ Коначно, физичка географија одређује тактички идентитет оружаних снага, као што може да обликује, лимитира или увећа њихова стратегијска остварења (*strategic effects*).⁷

Један од пионира у проучавању утицаја географских чинилаца на извођење америчких војних интервенција широм света био је Питер Вули (*Peter J. Woolley*). У свом чланку из 1991. године Вули је регистровао померање америчког безбедносног и стратегијског фокуса са ривалства са СССР-ом на конфликте у Трећем свету. Без обзира на тада прокламовану америчку доктрину која предвиђа стицање способности за војно интервенисање *било где у свету* и за вођење *било које врсте рата*, Вули констатује да је способност Сједињених Држава да војно интервенишу широм света ограничена географијом.⁸ Штавише, тврдио је Вули, светска физичка и политичка географија онемогућавају Сједињене Државе да поседују војну моћ која је једнака њиховој технолошкој вештини и величини војних снага.⁹ Доцније, приликом разматрања конкретних ограничења које географија намеће америчкој пројекцији војне моћи, тезама Питера Вулија биће посвећена додатна пажња и анализа.

Већ спомињани Колин Греј географију је у стратегији препознао у четири димензије. Понајпре, препознао ју је у самом идентитету зараћених страна, чији статус у знатној мери проистиче из релативног положаја и величине њиховог политички организованог „простора“. На другом месту, нашао ју је у стратегијским и војно-културним карактеристикама политичких заједница (*polities*) на које варијабилно утиче континенталан или острвски положај њихових домовина. Потом, у оружаним снагама које су организоване по принципу природне средине за борбена дејства (копно, море, ваздух, космос). И на послетку, у виду помагача логистике (*logistic enabler*) – опскрбе и покрета преко географски различитих врста простора.¹⁰

Сумирајући наведена схватања о утицају географије на стратегију (ратоводство), може да се изведе неколико општих закључака о споменутој повезаности геопростора и рата. Пре свега, географија утиче на начелно моделирање концепта одбране и оружаних снага – на пример, острвске земље, по правилу, требало би да дају приоритет развоју морнарице, а (полу)

---

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

⁸ Peter J. Woolley, "Geography and the Limits of US Military Intervention", *Conflict Quarterly*, Fall 1991, p. 35.

⁹ Ibid.

¹⁰ Colin S. Gray, "Inescapable Geography", *op. cit.*, p. 171.

континенталне земље јачању копненог вида оружаних снага. Конципирање и извођење операција, као најсложенијег и највишег облика борбених дејстава, такође зависи од географских фактора (величине операцијске зоне, војногеографског положаја, климе, рељефа и осталих чинилаца, посебно оних антропогеног карактера). Коначно, преко одређених представа и појмова о окружујућој географској средини, географија утиче на развијање и обликовање менталитета и навика, како највишег политичког и војног руководства једне земље, тако и нижег старешинског кадра у оружаним снагама.

С обзиром да су Сједињене Државе једина преостала суперсила која није принуђена да непосредно брани властиту територију већ, напротив, непрекидно пројектује своју моћ широм света, у овом истраживању биће стављен фокус на то како су географске, геополитичке и геостратегијске околности у појединим регионима наше планете, где су се САД ангажовале преко властитих оружаних снага, утицале на планирање и извођење америчких војних интервенција, односно на употребу силе. У раду се износи (хипо)теза да географски чиниоци и даље знатно утичу на планирање, припрему и извођење војних интервенција које покрећу Сједињене Државе.

ЗАШТО ЈЕ ПОМОРСКА МОЋ ЈОШ УВЕК ВАЖНА ЗА СТАТУС СЈЕДИЊЕНИХ ДРЖАВА КАО СУПЕРСИЛЕ?

Као што је већ наведено, амерички истраживач Питер Вули сматрао је да географија ограничава способност Сједињених Држава да војно интервенишу широм света. У већ цитираном раду из 1991. године, Вули је ову тезу покушао да разради кроз неколико емпиријски проверљивих поставки. Од четири таква става, два су од посебног значаја за овај рад. Пре свега, Вули је сматрао да је географски приступ (*geographical access*) циљаној области (*target area*) кључни наговештај (*key predictor*) америчке војне интервенције. Такође, амерички аутор је тврдио да је географска изолација циљане области кључни наговештај успеха или неуспеха америчког војног ангажовања.¹¹

Када је реч о првој поставци Вули је, у прилог њој, у свом раду навео табелу са примерима кризних ситуација, од краја Другог светског рата до 1991. године, у којима су америчке снаге интервенисале и оних у којима су се Сједињене Државе уздржале од интервенција. У ситуацијама када су САД интервенисале (15 таквих случајева), углавном се радило о острвским државама (шест), прибрежним државама или зонама (пет), и полуострвима и земљоузима (две државе). С друге стране, у околностима када су се Сједињене Државе уздржавале од употребе силе (15), углавном су биле у питању простране области, без излаза на море (осам), или исте такве области, само

¹¹ Peter J. Woolley, "Geography and the Limits of US Military Intervention", op. cit., p. 35.

мањих димензија (три).¹² Дакле, Вули је сматрао да је *приступ зони* која је могла да буде полигон за америчку војну интервенцију, представљао једну од кључних детерминанти у погледу одлучности Сједињених Држава да се ангажују употребом силе. Другим речима, Вашингтон је углавном доносио одлуке у корист интервенције када се радило о областима које су биле доступне морнарици, односно носачима авиона. С друге стране, континентални положај једне државе углавном је америчке политичке и безбедносне планере одвраћао од војног ангажовања.

Када је реч о *изолацији циљане области*, како је већ наведено, за Вулија то је представљало *кључни индикатор успеха или дебакла америчке војне интервенције*. У наредној табели у његовом чланку Вули је навео успешне (12) и неуспешне операције (три).¹³ Кључ успеха, између осталог, према Вулијевом схватању крио се и у лакоћи изоловања циљане области. Посебно су у том смислу погодна острва, земљоузи или полуострва.¹⁴

Вулијеви закључци, иако изведени пре више од четврт века, и данас имају аналитички потенцијал и могу да послуже као корисна истраживачка парадигма. Мада се у његовом раду из 1991. године поткрало неколико материјалних грешака (између осталих, инвазија на Гренаду се догодила 1983.

¹² Ibid., p. 45. Када је реч о ситуацијама када су САД употребиле силу, на отвореном мору се одиграла једна интервенција (Персијски залив 1987–1988), на острвима шест (Кинмен и Мацу 1958, Куба 1962, Доминиканска Република 1965, Мајагуес 1975, Гренада 1984, Филипини 1989), на полуострвима и земљоузима две (Кореја 1950–1953, Панама 1989), у прибрежним зонама пет (Либан 1958, Вијетнам 1963–1975, Либан 1982–1984, Либија 1986, рат у Персијском заливу 1990–1991), у малим областима без излаза на море једна (Иран 1980). Насупрот томе, у ситуацијама када се САД нису одлучиле на употребу силе, Вули наводи, да је острво било у питању једанпут (Куба 1960–1961), прибрежне области три пута (Гватемала 1954, Ангола 1974, Никарагва 1979–1988), мале области без излаза на море три пута (блокада Берлина 1948, побуна у Мађарској 1956, подизање Берлинског зида 1961) и чак осам пута велике области без излаза на море – потпадање под комунистички режим Пољске, Румуније и Бугарске 1946, Лаос 1962, чешка побуна 1968, пољска побуна 1968 (уствари 1981, прим. аутора), арапско-израелски рат 1973. (овде је упитна класификација тог ратишта као области без излаза на море, прим. аутора), Етиопија и Сомалија 1973. (сукоб између две земље десио се 1977–1978, прим. аутора), Авганистан 1979–1988, и Колумбија/Перу 1989 године.

¹³ Ibid., p. 46. У успешне интервенције САД, Вули убраја операције у Кореји (1950–1953), на Кинмен и Мацу острвима (1958), у Либану (1958), Куби (1962), Доминиканској Републици (1965), око брода Мајагуес (1975), на Гренади (1984, у ствари 1983. године, прим. аутора), у Либији (1986), у Персијском заливу (1987–1988), на Филипинима (1989), и у рату у Персијском заливу (1990–1991). Неуспешне операције, по његовом суду, биле су Вијетнам (1963–1973), Иран (1980) и Либан (1983–1984).

¹⁴ Ibid., p. 39.

а не 1984. године, а пољски револт није био кад и чехословачки 1968. већ 1981. године), и проблематичних оцена минулих војних операција (није јасно по којем је критеријуму био успешан амерички ваздушни напад на Либију 1986. године), свеукупно, Вули је презентовао један интересантан материјал који подстиче на даља размишљања. У његовом раду недвосмислено се сугерише да је за реализацију америчких војних интервенција широм света посебно значајна ратна морнарица.

Тезу о значају поморске моћи у светској политици први је јасније теоријски артикулисао амерички војни теоретичар, историчар и стратег Алфред Тајер Махан (*Alfred Thayer Mahan*). Према његовом мишљењу, контрола над морима и, посебно, дуж великих траса (*along the great lines*) иза којих стоје национални интереси или национална трговина, главни је чинилац снаге и просперитета нација. То је тако „јер је море највећи светски медијум циркулације“.¹⁵ Да би једна нација, у овом случају Сједињене Државе, могла да у пуној мери користи све комерцијалне могућности и предности које пружају океани и мора, она мора бити спремна да развија квантитативно и квалитативно надмоћну ратну флоту. Полазећи од премисе да комуникације доминирају ратом, односно да су оне најважнији појединачни елемент у политичкој или војној стратегији, Махан се упорно залагао да Сједињене Државе изграде снажну ратну морнарицу не дефанзивног већ офанзивног карактера, која ће бити способна да избори премоћ и на оним акваторијама које су далеко од америчких обала.¹⁶

У данашње време, у војном смислу, пројекција моћи посредством мора или океана подразумева читав спектар облика дејствовања која не морају да буду обавезно насилног карактера – од пуког присуства, извођења вежби, довођења појачања зарад постизања равнотеже снага, до акција присиљавања, одвраћања, обезбеђивања савезника, заштите прекоморских националних интереса и употпуњавања (интеграције) коалиција.¹⁷

У XX веку, посебно током два светска рата, осим због заштите својих глобалних комерцијалних интереса, Сједињене Државе су биле принуђене да развију своју ратну морнарицу и зарад реализације кључних војних циљева. Ратна морнарица је током Првог и Другог светског рата, затим рата у Кореји, и доцније у Вијетнаму, као посебан вид оружаних снага (ОС) САД, извела више

¹⁵ Alfred T. Mahan, *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, Little, Brown and Company, Boston, 1897, p. 52.

¹⁶ Небојша Вуковић, Жељко Будимир, „Геопросторни аспекти стратегијске моћи – класичне концепције“, у: Милан Липовац, Драган Живојиновић (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи*, Иновациони центар Факултета безбедности, Академска књига Нови Сад, Београд, 2014, стр. 276.

¹⁷ David Hardy Videla, “La proyeccion del poder militar a través del mar: máxima contribución naval al accionar conjunto”, *Revista Marina*, 6/2005, p. 524.

самосталних операција (најсложенијих облика борбених дејстава) или међувидовских операција (у сарадњи са КоВ и РВ) попут инвазије савезника у Нормандији 1944. године. Са развојем носача авиона, и знатно доцније крстарећих ракета које су лансиране са бродова и подморница, америчка ратна морнарица још више је добила на значају и дефинитивно потврдила статус Сједињених Држава као прве поморске силе света. Пловила са којих се испашују крстареће ракете (бродови или подморнице), и која служе као платформе, попут носача авиона, омогућују Сједињеним Државама ватрени удар са дистанце и по земљама које су удаљене од мора и океана стотинама километара. Тако, на пример, наводи руски аутор Михаил Требин (*Михаил Требин*), групација војних бродова који су удаљени од обалске линије до 1.100 километара, може да борбено делује до 370 километара, па и више по дубини копна.¹⁸ То значи да осим мале групе војно снажнијих и технички опремљенијих земаља, попут Руске Федерације или Кине, ОС Сједињених Држава могу са дистанце, дакле релативно безбедно, да ненуклеарним оружјем дејствују по циљевима многих других држава које не би биле у стању да адекватно или сразмерно узврате. Посебан значај у америчкој глобалној стратегији имају носачи авиона због чијих способности да за 24 часа превале око 1.200 km, ОС Сједињених Држава могу, практично у року од неколико дана, да буду војно присутне у било ком региону света, уколико се појави претња њиховим националним интересима.¹⁹ Други руски истраживач Сергеј Лавренов (*Сергей Лавренов*) сматра да тежња да се приобалне воде користе као просторија за развој трупа и војна дејства против циљева на земљи, условљава повећање улоге морнаричке пешадије САД.²⁰ Војнопоморске операције у приобалној зони подразумевају заузимање лука, војнопоморских база, прибрежних ваздухопловних база противника, и ширење, на рачун те просторије за десант, главне групације заједничких снага.²¹ Овакве операције, тврди Лавренов, могу да врше суштински притисак на непријатеља и допринесу преузимању оперативне иницијативе.

У данашњем свету, у ситуацијама оружног сукоба или рата, пројекција моћи посредством мора или океана обухвата више различитих тактичко-оперативних поступака чија примена зависи од ресурса којима нека конкретна земља располаже. Генерално, сви ти поступци могу се подвести под следеће врсте акција – операције од обале до обале, поморско бомбардовање, тактичке операције авијације, операције снага за посебне намене и амфибијске операције.²²

¹⁸ Михаил Требин, *Войны XXI века*, Аст, Харвест, Москва, Минск, 2005, стр. 342.

¹⁹ Ibid., стр. 318.

²⁰ Сергей Лавренов, *Война XXI века: Стратегия и вооружение США*, АСТ, Астрель, Транзиткнига, Москва, 2005, стр. 104.

²¹ Ibid., стр. 104.

²² David Hardy Videla, "La proyeccion del poder militar a través del mar: máxima contribución naval al accionar conjunto", op. cit., p. 524.

Свеукупно посматрано, америчке поморске снаге се манифестују као „дуге руке“ Сједињених Држава, спремне да у сваком тренутку прибегну употреби силе и демонстрирају моћ. За разлику од гарнизона копнене војске и авијације у ваздухопловним базама, који се могу непосредно ангажовати тек када се на хоризонту помоли реална претња, односно када вероватноћа избијања насиља постане очигледна, значајне поморске снаге, које имају идентичне капацитете како у рату тако и у миру, могу да „пренесу претњу“ противнику или улију поуздање савезнику без прибегавања било каквом чину који би био налик ратној акцији.²³ Како наглашава Данијел Моран, мада је тачно да борбени авиони са великим радијусом могу да стигну свуда, укључујући многа места где ратни бродови не могу, војне опције које они нуде су врло ограничене – углавном да нешто разоре и врате се у базу. С друге стране, поморске снаге нуде разноврснији спектар избора – од простог извиђања које носи са собом имплицитну или експлицитну претњу противнику до извођења ваздушних удара и амфибијског напада.²⁴

КАРАКТЕРИСТИКЕ СТРАТЕГИЈСКО-ОПЕРАТИВНЕ УПОТРЕБЕ ОРУЖАНИХ СНАГА САД У РАТОВИМА С КРАЈА ХХ И ПОЧЕТКА ХХІ ВЕКА

Како је већ раније наведено, Питер Вули је посебно нагласио значај два момента геостратегијског нивоа који значајно утичу на одлуке политичког врха САД да одобри употребу силе – доступност циљане области и могућност да се она релативно лако изолује. Овим моментима требало би додати још један, чини се, суштински елемент који у знатној мери детерминише одлучност Сједињених Држава да уђу у одређен оружани конфликт – *могућност извођења операције са (полу)кружне стратегијско-оперативне основице*.

У српској (југословенској) војној литератури обично се разликују, према размерама оружане борбе, стратегијска, оперативна и тактичка основица. Под стратегијском основицом подразумева се „део територије, акваторије са ваздушним простором изнад њих и са развијеном инфраструктуром (аеродроми, луке, комуникације, и сл.) и целокупним ратним потенцијалом на коме се мобилишу, доводе, развијају, групишу и утврђују и на које се ослањају у борбеним дејствима ОС једне од зараћених страна“.²⁵ С друге стране, операцијска основица је шири географски простор оперативних размера (територија, акваторија, и ваздушни простор изнад њих) са свим природним

²³ Daniel Moran, “Geography and Strategy”, op. cit., p. 131.

²⁴ Ibid., p. 131.

²⁵ Радомир Марјановић, *Општа војна географија са европским ратиштем*, ВИЗ, Београд, стр. 44.

и вештачким објектима, инфраструктуром војних објеката (ваздухопловних, поморских, позадинских и других база и објеката) и ратним потенцијалом који омогућава груписање снага и средстава за операцију и њено извођење.²⁶

За потребе овог рада, употребљаваће се једна синтагма (појам) – стратегијско-оперативна основица – јер су се у сукобима који ће бити анализирани (Први заливски рат – 1991, агресија на СРЈ 1999, интервенција у Авганистану 2001, и Други заливски рат – 2003) ОС САД ангажовале на геопросторима који су далеко од америчке матичне територије, што је подразумевало разнолику партиципацију држава у суседству нападнуге земље (неке су представљале, пре свега, оперативну основицу и активно суделовале са својим контингентима у рату, друге су допуштале само транзит трупа, треће су дозвољавале само коришћење свог ваздушног простора итд.) и јер су и саме нападне операције биле врло комплексне и међувидовске (учествовали су сви видови ОС САД). *Слободно светско море*, са ваздухопловним и поморским базама на удаљеним острвима широм света, такође је представљало стратегијску (али и оперативну основицу) за извођење напада на земље – жртве напада. Иначе, основице могу бити различитог облика – праволинијске, испупчене, изломљене, полукружне и кружне. У набројаним сукобима, ОС Сједињених Држава су борбено дејствовале искључиво са некомпактних (полу)кружних основица, чиме је знатним делом реализован и други Вулијев критеријум у његовој анализи америчких војних интервенција – изолација циљане области.

Током 1980-их година, ОС САД су пре замашних и комплексних интервенција на Балкану и Блиском истоку, спровеле у западној хемисфери две операције које су задовољавале сва три критеријума – лак географски приступ (посебно са мора) војишту, могућност његове изолације и деловање са (полу)кружне основице. Прва интервенција догодила се крајем октобра 1983. године, на територији малене острвске државе Гренаде (главно острво и шест мањих имају укупну површину мању од 350 km² и имали су око 90 хиљада становника те године) која се налази око 160 километара северно од Венецуеле. Већ дуже време страхујући од ширења совјетско-кубанског утицаја на Карибима, користећи унутрашње немире и крвопролиће, уз изговор који се тиче заштите америчких грађана, ОС САД су извеле међувидовску операцију (копнени, ваздухопловни и поморски вид оружаних снага) против малобројних трупа Гренаде (укупно око 1.000–1.500 припадника оружаних снага) и око 700 Кубанаца (радника-војника), углавном лако наоружаних.

С обзиром да је реч о острву, целокупна акваторија око њега и ваздушни простор над њом (укључујући, свакако, америчку територију и поједине острвске државе, попут Барбадоса), представљали су стратегијско-оперативну

²⁶ Ibid., стр. 45.

основицу за борбено дејствовање америчких снага. На југу, западу и истоку острва, започета су борбена дејства у којима су ударну силу чиниле јединице ренџера, падобранаца, специјалних снага и морнаричке пешадије. Кључну улогу имале су ваздушно-десантне и морнаричко-десантне операције. Током борби које су трајале три-четири дана, ватрену подршку снагама на копну пружало је ратно ваздухопловство (авиони и хеликоптери су гађали отпорне тачке бранилаца), као и ратна морнарица (дејствовање бродске артиљерије). На самом острву, у борбама је било ангажовано више хиљада припадника америчких ОС, а свеукупно број војника и старешина свих видова који су учествовали у операцији био је близу осам хиљада. Иако је инвазија на Гренаду испунила предвиђени задатак (сврगाвање прокубанског и просовјетског руководства), током ове операције су се манифестовале и значајне слабости у њеној припреми и извођењу, посебно када је у питању била сарадња између различитих видова ОС.

Шест година касније, ОС Сједињених Држава извеле су војну интервенцију (инвазију) на Панаму. Ова држава има специфичан облик и положај који измиче уобичајеној војногеографској класификацији (острвска, полуострвска, полуконтинентална и континентална држава). Панама је држава на превлаци (земљоузу), између Пацифичког и Атлантског океана, развученог облика. Укупна површина панамске државе је 75,5 хиљада km^2 , док је њених становника око четири милиона. Територију Панаме пресеца познати Панамски канал који представља прворазредни оперативно-стратегички објекат, не регионалног, већ глобалног значаја. После вишегодишње напетости у односима са панамским лидером генералом Норијегом (*Manuel Antonio Noriega Moreno*), САД су се под изговором заштите америчких држављана у тој земљи и свргавања генерала који је био осумњичен за учешће у трговини наркотицима, одлучиле да прибегну употреби силе.

Инвазија на Панаму почела је 20. децембра 1989. године и у њој је партиципирало око 27 хиљада припадника америчких ОС. У питању је била класична међувидовска операција (КОВ, РВ, РМ) у којој су главну ударну снагу чиниле пешадијске и ваздушно-десантне трупе (82. ваздушно-десантна дивизија), као и јединице ренџера, снага специјалне намене и морнаричке пешадије. Америчке трупе биле су подељене у четири оперативно-тактичке групе са прецизно дефинисаним задацима. Панамске снаге укупно су бројале око 12–13 хиљада људи. ОС Сједињених Држава имале су апсолутну превласт на мору и ваздуху. Један од кључних елемената ове операције била је чињеница да су САД у зони Панамског канала већ имале стациониране трупе, према међудржавном уговору, снаге око 13 хиљада припадника. Тежиште у америчкој операцији био је главни град Панама (*Ciudad de Panama*) и зона око канала. Америчке снаге су дејствовале са обала оба океана (Карипског мора) и из саме зоне око канала, што иначе представља врло специфичну и ретку појаву – извођење агресије на једну земљу не само са спољашњих праваца, већ

и из њене унутрашњости, практично језгра. После пет дана оружаних сукоба Сједињене Државе су окончале инвазију, потпуно испуњавајући све зацртане задатке и циљеве.

Ове две војне интервенције представљале су наговештај доцнијих, знатно масивнијих и сложенијих операција на Балкану и Блиском истоку. У оба наведена случаја, војногеографски чиниоци су веома ишли на руку америчким планерима – у питању су биле мајушне или малене земље, ограничених војних капацитета, врло приступачне са мора, са војиштима која су се могла веома лако изоловати.

За разлику од Гренаде и Панаме, ирачка географија је пружала знатно мање погодности за извођење брзих и једноставних операција, као што су то биле претходне две. Ирак је скоро континентална земља – док су његове копнене границе дуге око 3.650 километара, дужина морске обале не достиже ни 60 километара. Са површином од око 438 хиљада квадратних километара Ирак спада, према критеријумима војне географије, у земље средње величине.²⁷ Популација од скоро 18 милиона становника 1991. године, омогућавала је мобилизацију и формирање респектабилне армије. Повод за напад Сједињених Држава на Ирак, према званичној америчкој верзији, јесте инвазија коју је Ирак августа 1990. године извршио на суседни Куввајт.

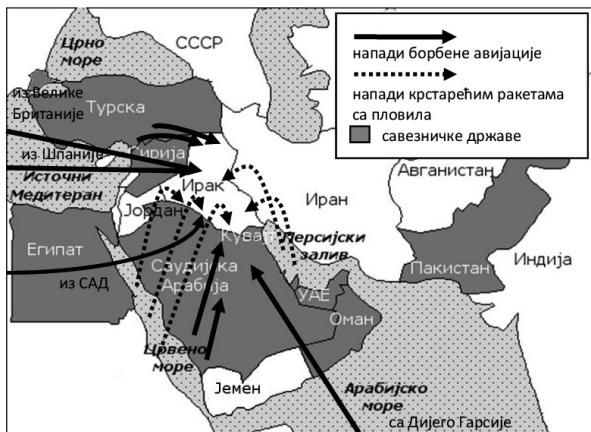
Пошто је Ирак скоро континентална земља, очигледно је да физичка географија није била наклоњена извођењу америчке војне интервенције. У таквој ситуацији, америчка стратегија била је фокусирана на експлоатацију могућности које нуди политичка географија. Другим речима, политика Сједињених Држава је тежила (и углавном успела) да успостави контролу над непосредним ирачким окружењем, односно да приволи ирачке суседе да у мањој или већој мери, активно или пасивно учествују у војној акцији против Ирака. Обезбеђујући потпуну кооперативност већине ирачких суседа, Сједињене Државе су успеле да у највећој мери формирају оперативне услове који дозвољавају неометано извођење нападних дејстава против Ирака из више праваца. То подразумева потпуну слободу за концентрисање трупа, развијање борбеног поретка, прелет борбених авиона, упловљавање и испловљавање војних бродова, односно, другим речима, стварање таквих услова који ће у највећој могућој мери подсећати на околности које су постојале приликом напада на Гренаду и Панаму (извођење операција са слободне акваторије и аероторије без било каквих правно-политичких лимита).

Уочи америчког напада на Ирак, који је трајао од 17. јануара до 28. фебруара 1991. године, Сједињене Државе и њихови савезници су располагали

²⁷ Према величини, државе могу бити мале (до 200.000 км²), средње (од 200.000 км² до 1.000.000 км²) и велике (преко 1.000.000 км²). Видети: Радомир Марјановић, *Општа војна географија са европским ратиштем*, op.cit., стр. 63.

са око 650 хиљада војника и старешина у југозападној Азији (од тога су три четвртине били Американци), 3.600 тенкова и 2.400 авиона, уз 230 пловила из преко двадесет нација. С друге стране, Ирак је у пустињи наспрам Саудијске Арабије разместио око 400–450 хиљада војника и старешина, као и око 4.000 тенкова и 3.000 артиљеријских оруђа, док је авијација поседовала скоро 1.000 авиона.²⁸ Кључну улогу у операцији „Пустињска олуја” одиграле су ваздухопловне снаге које су више од месец дана, самостално, без пратеће копнене офанзиве, разарале ирачке командне положаје, центре за комуникације, аеродроме, радарске инсталације, живу силу и материјално-техничка средства, извођењем преко 44 хиљаде борбених налета (више од 1.000 дневно) и бацивши око 84 хиљаде тона бомби.²⁹ Са пловила РМ Сједињених Држава и Велике Британије, која су била концентрисана у Црвеном мору и Персијском заливу, испалјено је више стотина крстарећих ракета Томахавак. Тек након окончања ове ваздушно-ракетне кампање, своју операцију ослобађања Кувајта започеле су копнене трупе, које се нису ангажовале дуже од 100 сати. Док су губици ОС САД и њихових савезника били минимални (укупно 211 погинулих), ирачки губици били су неупоредиво већи – између 25 и 100 хиљада погинулих и 86 хиљада заробљених, 3.700 уништених тенкова, и више од 1.000 других оклопних возила.³⁰

Мапа бр. 1. Напад на Ирак 1991. године

Извор: ауторска израда

²⁸ Spencer Tucker (ed.), *The Encyclopedia of Middle East Wars*, Volume I, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2010, p. 355.

²⁹ Ibid., p. 360.

³⁰ Ibid., p. 358.

Уколико се погледа мапа ове операције, може се уочити да су америчке (коалиционе) снаге дејствовале, услед наклоности Јордана Ираку, са испрекидане полукружне стратегијско-оперативне основице (у облику потковице) која је са запада, севера и југа обухватала ирачку територију и која се протезала од Турске, преко Сирије, до Саудијске Арабије и Персијског залива. Са или преко територија ових држава, дејствовали су борбени авиони РВ САД (и њихових савезника) који су полетали из Шпаније, Велике Британије, острва Дијега Гарсија, као и из самих Сједињених Држава. На истоку, Ирак се граничи са Ираном, са којим је водио дугогодишњи рат (1980–1988), и који се током америчке интервенције држао уздржано. Стога, ирачко војиште се могло лако изоловати и Ирак, и поред покушаја да прошири рат на цео регион Блиског истока прибегавајући ракетирању Израела пројектилима Скад, није могао да ублажи оштрицу напада САД и њихових савезника, нити да изазове раздор међу њима. Како запажа Глен Антицо (*Glenn J. Antizzo*) распоред коалиционих снага, и посебно америчких трупа, омогућио је савезницима да нападају Ирак из скоро сваког правца.³¹ Није била без значаја ни околност да Ирак ипак има, ма колико сужен, приступ мору (са окупираним Кувајтом и знатно шири), па су амерички војни бродови у првој половини фебруара могли непосредно да се приближе ирачкој територији и директно гађају ирачке положаје у приобаљу.

Сличан (полуконтиненталан) положај имала је и Савезна Република Југославија (Србија и Црна Гора) 1999. године, током НАТО агресије која је трајала 78 дана. СРЈ се по величини површине и броју становника могла класификовати као мала земља (око 102 хиљаде квадратних километара и нешто више од 10 милиона становника). Када је реч о облику, за простор СРЈ могло се рећи да има „сложен (специфичан) полуприкупљен облик”.³² Укупна дужина граница СРЈ износила је 2.744 km, на копну 2.591 km, а на мору 153 km.³³

Под изговором спречавања хуманитарне катастрофе на Косову и Метохији, ОС САД и њихових савезника из Северноатлантске алијансе извеле су ваздухопловну нападну операцију која је имала за циљ да примора југословенско (српско) руководство да са територије јужне српске покрајине повуче властите војно-полицијске снаге и органе власти, и на тај начин, *de facto*, изгуби контролу над њом. Ова операција је специфична због одсуства виднијег ангажовања копнених јединица ОС САД – основни носилац нападних дејстава било је ратно ваздухопловство, уз асистенцију америчке ратне

³¹ Glenn J. Antizzo, *U.S. Military Intervention in the post-Cold War era: How to Win America's Wars in the Twenty-first Century*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, 2010, p. 89.

³² Мирослав Павловић, *Регионална војна географија: војно-географске карактеристике копненог простора СРЈ*, Сектор за ШОНИД, Војна академија Војске Југославије, Београд, 1999, стр. 65.

³³ *Ibid.*, стр. 68.

морнарице и морнаричких капацитета земаља НАТО. Ваздухопловне снаге као посебан вид ОС, располажу са неколико јединствених капацитета – могу са растреситих позиција да масирају удар само на једну тачку – срце противника (тежиште). Насупрот њима, копнене снаге морају прво да нападају периферију непријатеља, његов традиционални кордон, и тек након успеха у тој операцији могу да досегну дубинске центре противника. Поред тога, ваздухопловна моћ поништава предности утврђених одбрамбених позиција, којима су се раније користиле државе у дубини континената. Коначно, ваздухопловне снаге нису везане за одређену битку, већ се увек враћају у своје базе и припремају за наношење нових удара. Ниједан други инструмент рата, како тврди Сергеј Лавренов, не поседује сличне особине.³⁴

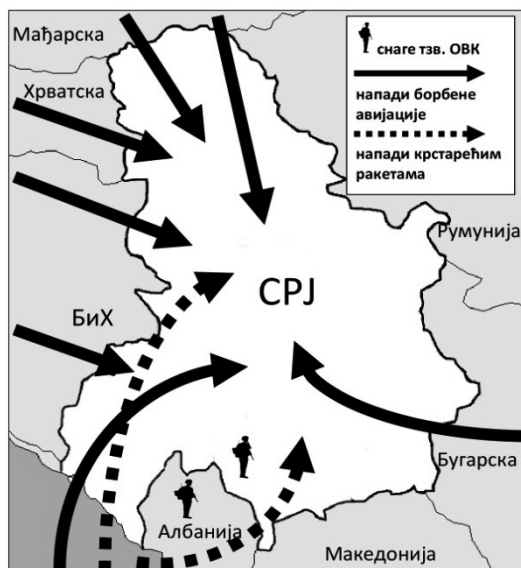
Као и током напада на Ирак 1991. године, САД и НАТО су пре започињања саме агресије обезбедили оптималне геостратегијске и геополитичке околности за њено извођење. У фази припреме операције, на подручје југозападнoг Балкана (без Грчке), на делу јужне Европе (Италија), на Јадранском мору и на северозападном делу Медитерана, НАТО је концентрисао снаге које су у свом саставу имале око 800 авиона (572 борбена), више од 50 великих површинских бродова (три носача авиона, неколико ракетних крстарица и носача хеликоптера, већи број ракетних разарача и фрегата, неколико великих десантних бродова и нападних подморница), а доцније су им се придружили и стратегијски бомбардери који су били базирани у САД и Великој Британији.³⁵ Да је у питању била изузетно неравноправна борба, најбоље говори податак да је Војска Југославије у том периоду располагала са свега једном ескадрилом савременијих авиона МиГ-29, углавном неисправних, и свега неколико ракетних пукова ПВО (са застарелим системима Куб и Нева).

---

³⁴ Сергеј Лавренов, *Војна XXI века: Стратегија и вооружение США*, op. cit., стр. 105.

³⁵ Тодор Мирковић, *Америчка војна стратегија: јуче, данас, сутра*, Медијски центар „Одбрана“, Београд, 2012, стр. 264-265.

Мапа бр. 2. Напад на СРЈ 1999. године

Извор: ауторска израда.

САД и НАТО су дејствовали са кружне стратегијско-оперативне основице, будући да се СРЈ граничила са земљама које су углавном све биле аспиранти за улазак у НАТО, и које су стога, без посебних ограничења, уступиле своју инфраструктуру и ваздушни простор оружаним снагама САД и других земаља из Северноатлантске алијансе. Тако се Савезна Република Југославија, у још већој мери него Ирак 1991. године, нашла у потпуном стратегијском и оперативно-тактичком окружењу. Другим речима, била је попут острва које су опседале надмоћне снаге непријатеља. За спровођење операције, ОС САД су се послужиле базама широм Европе (24 – од тога три у Великој Британији, једна у Шпанији, две у Француској, четири у Немачкој, шест у Италији, две у Мађарској, једна у Грчкој и две у Турској).³⁶ У непосредном окружењу СРЈ, за евентуалну копнену операцију, у Мађарској је распоређена групација америчке КоВ, у Македонији снаге НАТО, снаге тзв. ОВК у Албанији и Македонији, мултинационалне снаге у БиХ, као и морнаричко-десантне снаге на бродовима америчке VI флоте.³⁷

³⁶ Anthony H. Cordesman, *The Lessons and Non-Lessons of the Air and Missile Campaign in Kosovo*, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/kosovolessons-full.pdf, p. 32. 27/10/2017

³⁷ Тодор Мирковић, *Америчка војна стратегија: јуче, данас, сутра*, op. cit., стр. 265.

Коначно, није опет била без значаја околност да је СРЈ имала излаз на Јадранско море, али и истовремено врло скромне морнаричке снаге. Без могућности да реално угрози снаге РМ САД и других земаља НАТО, ОС СРЈ морале су да трпе нападе са дистанце, како са Јадрана тако и шире са Медитерана, од стране подморница које су испаливале крстареве ракете Томаhawk, и авиона који су полетали са три носача авиона (америчког, енглеског и француског).³⁸

Напад на Талибане у Авганистану октобра 2001. године, имао је другачији политички, стратегијски, и коначно, географски контекст. Након терористичких напада у Сједињеним Државама септембра 2001. године, скоро све државе света, укључујући и највеће земље попут Руске Федерације или Кине, подржале су америчке намере да се војно обрачунају са режимом Талибана у Авганистану, и организацијом Ал Каида која је преузела одговорност за те нападе. Иако је скоро читав свет стао иза САД, у америчкој стручној литератури и публицистици, операција против Талибана редовно се описује као компликована услед чињенице да је Авганистан земља без излаза на море (*landlocked country*) и прилично далеко од америчких војних база.³⁹ Као и током рата са Ираком 1991. године, и агресије против СРЈ 1999. године, САД склапају војни савез са локалном дисидентском војном формацијом – Северном Алијансом – чије редове попуњавају углавном мањинске етничке заједнице Авганистана (Тацици, Узбеци, Хазари). Све централноазијске државе су пружиле подршку САД уступајући своју инфраструктуру за америчке потребе. Чак је и Иран, вишедеценијски ривал Сједињених Држава, дозволио да америчке и британске специјалне снаге користе његову територију за упад у Авганистан.⁴⁰

³⁸ Glenn J. Antizzo, *U.S. Military Intervention in the post-Cold War era: How to Win America's Wars in the Twenty-first Century*, op. cit., p. 183.

³⁹ Spencer Tucker (ed.), *The Encyclopedia of Middle East Wars*, Volume II, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2010, p. 414.

⁴⁰ Сергей Лавренов, *Война XXI века: Стратегия и вооружение США*, op. cit., стр. 238.

Мапа бр. 3. Напад на Авганистан 2001. године

Извор: ауторска израда

Имајући у виду да је Пакистан такође уступио своју територију ОС САД за напад на Авганистан, може се констатовати да су америчке и британске трупе, практично, дејствовале са кружне стратегијско-оперативне основице. Напад је започео, такође, шематски – испаливањем крстарећих ракета са америчких и британских бродова и подморница из Персијског (Оманског) залива и са Арабијског мора, налетом борбених авиона са носача авиона и из удаљених америчких база – из САД (базе Вајтмен), Немачке, и са острва Дијево Гарсија. Доцније, операција свргавања режима Талибана се одвијала мање-више према зацртаним плановима америчког главног штаба.

Ипак, оно што је на почетку изгледало као успешна операција, показаће се касније као дуготрајан, тегобан и захтеван противпобуњенички ангажман коме се не види крај. Иако су доцније САД поделиле терет операције са НАТО, на врхунцу ангажовања снаге САД, НАТО и партнерских земаља у Авганистану (укупно из 51 државе) износиле су тек нешто више од 130 хиљада људи.⁴¹ За земљу са више од 650 хиљада квадратних километара површине, чији већи део чине планине висине преко 1.000 метара, и која је 2001. године имала око 20 милиона житеља (сада преко 30 милиона), који баштине изузетну ратничку традицију, ангажовани број војника САД и НАТО свакако је био недовољан за успешну борбу против авганистанских побуњеника.

⁴¹ *NATO Encyclopedia 2015*, NATO Public Diplomacy Division NATO Headquarters B-1101 Brussels, 2015, p. 19.

Један од узрока недовољног америчког (НАТО) ангажовања могао би се пронаћи у врло комплексном геополитичком и геостратегијском окружењу самог Авганистана. Како је већ споменуто, 2001. године Сједињене Државе су уживале скоро неподељену подршку светске јавности за одлуку да војно интервенишу против режима Талибана. Временом, међународни консензус око америчког ангажовања се топио, и уз Сједињене Државе су углавном остале западне земље. С друге стране, са државама од којих критично зависи одржавање позадинског обезбеђења (допремање опреме, материјално-техничких средстава, хране и лекова) трупa у Авганистану, амерички односи су се последњих година углавном погоршавали. Иностране трупе у Авганистану најлакше је снабдевати преко Пакистана, који се показао као не баш сасвим поуздан партнер. Штавише, током 2011–2012. године, након инцидента у којем су америчке јединице ликвидирале 28 пакистанских војника, Пакистан је током осам месеци суспендовао снабдевање трупa у Авганистану копненим путем. Тада су се САД у погледу транзита више ослониле на Руску Федерацију која је још раније (од 2008. године) уступила свој ваздушни простор и мрежу пруга у сврху допремања опреме (касније и људства), као и на бивше совјетске централноазијске републике. Ипак, 2015. године, услед погоршавања односа Руске Федерације и САД поводом кризе у Украјини и америчких санкција, Москва је затворила тај коридор. Иран, због вишедеценијских трвења са Сједињеним Државама, у Вашингтону није никада ни разматран у својству транзитне алтернативе за америчке трупе у Авганистану. Једини преостали могући логистички правац представља ваздушни коридор преко Туркменистана, Каспијског језера, Азербејџана, Грузије и Турске који, међутим, такође није, дугорочно посматрано, сасвим поуздан и безбедан (Туркменистан може да буде подложен притиску Ирана и РФ). Тренутно, САД имају врло лоше односе са Ираном и Руском Федерацијом, а скоро је амерички председник Трамп заоштрио реторику против Пакистана. Тако се у перспективи, америчке (и савезничке) снаге у Авганистану стављају у врло деликатну позицију која би у будућности могла да се погорша (потпуно окружење).

Други рат против Ирака 2003. године, САД су водиле под изговором да режим Садама Хусеина (*Ṣaddām Ḥusayn‘Abd al-Maḡīd al-Tikrītī*) поседује и развија оружје за масовно уништење, подржава тероризам и угњетава властите поданике. За разлику од 1991. године, САД су овај пут уживале врло ограничену подршку западних и суседних земаља Ирака, што је креирало сложену и специфичну оперативно-стратегијску ситуацију за планере у Вашингтону. У другом рату против Ирака, Сједињене Државе нису могле да рачунају на Турску, у смислу концентрације трупa и материјално-техничких средстава или прелета борбених авиона преко њене територије. Саудијска Арабија је такође ускратила право Сједињеним Државама да покрећу копнене операције са њене територије, дозволивши ипак, да се ОС САД у појединим логистичким сегментима могу ослонити на њене инсталације и

инфраструктуру. У поређењу са 1991. годином највише се променила позиција Јордана, која је еволуирала од благонаклоности према ирачком режиму ка дискретној партиципацији у америчкој операцији.

Тако је ова држава омогућила ОС Сједињених Држава прелете авиона преко њене територије, инсталирање на њој ПВО система Патриот, и дејствовање са ње борбених авиона Ф-16, као и америчких снага за специјалне намене (посебно у њеном источном делу).⁴² Свеукупно, САД и савезници су имали на располагању 297 хиљада старешина и војника против 375 хиљада припадника ирачке армије и непознатог броја припадника паравојних милиција.⁴³ Према оценама стручњака из Пентагона, ирачка армија је 2003. године била 50–70% мање борбено способна него 1991. године.⁴⁴

Оперативна основица за дејствовање копнених трупа је била релативно мала – територија Кувајта (нешто више од 17 хиљада квадратних километара) – с обзиром на постављени задатак (свргавање Садама Хусеина) и величину ирачке територије. На северу ирачке територије, у области Курдистана, поред снага локалних Курда на самом терену ОС САД су ангажовале јединице за специјалне намене, као и ваздушно-десантну бригаду. Тако је отворен својеврсни „други фронт“ на северу Ирака који је везивао знатне ирачке снаге и онемогућавао њихову употребу на правцу према Кувајту. С друге стране, када је реч о поморским снагама, оне су као и 1991. године, уобичајено дејствовале са акваторија Персијског залива, Индијског океана и источног Медитерана. Авијација је изводила (не)борбене задатке пристижући са појединих база на Блиском истоку, из САД, са Дијега Гарсије, Велике Британије и са носача авиона. Свеукупно, креирана је једна некохерентна полукружна стратегијско-оперативна основица са неколико неједнаких операцијско-концентрацијских просторија (Кувајт, Јордан, северни Ирак), од којих се по свом значају издвајала, наравно, кувајтска. И овај пут, без обзира на уздржаност Турске, и рестрикције које је наметнула Саудијска Арабија, ирачко војиште је лако било изоловано. Пред почетак операције, ОС САД су већ у значајној мери користиле инфраструктуру Катарa, Бахреина, Омана и УАЕ. Египат је дозволио прелет преко своје територије и слободно коришћење Суецког канала. Израел је такође допустио прелете ПВ ОС САД.⁴⁵

⁴² Anthony H. Cordesman, *The Lessons of the Iraq War*, Main Report, Eleventh Working Draft, July 21, 2003, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/iraq-instantlessons.pdf, p. 341. 28/10/2017

⁴³ Spencer Tucker (ed.), *The Encyclopedia of Middle East Wars*, Volume II, op. cit., p. 605.

⁴⁴ Михаил Требин, *Войны XXI века*, op. cit., стр. 525.

⁴⁵ Anthony H. Cordesman, *The Lessons of the Iraq War*, op. cit., p. 341.

Као и у авганистанском случају, релативно кратку и успешну интервенцију заменило је вишегодишње постконфликтно ангажовање за успостављање стабилности са противпобуњеничким операцијама као главним елементом америчког присуства у Ираку. Дугачке и релативно слабо контролисане границе Ирака омогућавају разноразним герилским формацијама и њиховим припадницима слободу кретања по региону, и стога знатно отежавају њихову елиминацију. Изолацију војишта, коју су ОС САД спровеле у оба „конвенционална“ рата против Ирака (1991. и 2003), испоставило се да није лако извести када су у питању противпобуњеничке операције. Исто правило важи и за Авганистан из којег су се, пред налетима јединица НАТО и авганистанске регуларне војске, Талибани често склањали у суседни Пакистан.

Текућа америчка ангажовања у Ираку и Сирији, по свом обиму, интензитету, као и употребљеним материјално-техничким средствима, далеко заостају иза анализираних војних интервенција против СРЈ, Ирака и Авганистана. Разлози су вишеструки, од којих се неки налазе у домену војне географије, географије и политичке географије. За разлику од протеклих деценија, САД нису више у стању да обезбеде несумњиву војну и политичку подршку земаља Блиског истока и Турске за евентуалну обухватнију операцију стратегијског карактера против исламистичких формација (уосталом, велико је питање, да ли им је то у дугорочном стратегијском интересу). Другим речима, и приступ војишту и његова изолација, као два битна предуслова за извођење операција у оквиру конвенционалног рата, у борбеним дејствима против цихадистичких формација немају тако истакнут значај. Такође, њихова реализација и поштовање су отежани и компликовани. Непосредно присуство делова ОС Руске Федерације и Ирана у Сирији, и иранских оружаних формација у Ираку, у ствари, у потпуности омета хипотетичку изолацију сиријско-ирачког ратишта и евентуално америчко ангажовање са колико-толико хомогене стратегијско-оперативне основице.

ЗАКЉУЧАК

Анализиране операције ОС САД и начин на који су у њима ангажовани људство и материјално-техничка средства, говоре у прилог тези која промовише значај географије, политичке географије, геополитике и геостратегије за планирање и извођење америчких војних интервенција. Питер Вули је почетком 1990-их година маркирао два геостратегијска предуслова да би се Сједињене Државе уопште војно ангажовале – лак приступ војишту и могућност да се оно изолује. У ратној пракси САД, током 1980-их година, ови предуслови су били присутни у интервенцијама против Гренаде 1983. године, и против Панама 1989. године. Доцније, када су ОС САД водиле ратове против (полу)континенталних држава, попут Ирака, СРЈ или Авганистана (земље која је стотинама километара удаљена од најближег мора),

хендикепи физичке географије су надомештани креирањем повољног геополитичког и геостратегијског окружења за извођење нападних операција. Тако су се, по правилу, суседне државе жртва агресије, углавном сврставале уз САД, стављајући на располагање властиту инфраструктуру, ваздушни простор, а понекад и људство и материјално-техничка средства својих оружаних снага. Стога су, у принципу, ОС САД и савезничких земаља увек изводиле нападне операције са (полу)кружне стратегијско-оперативне основице, и тако већ на почетку сваког сукоба приморавале своје противнике да скромне ресурсе развлаче на више праваца са којих су очекивани напади. Такође, по правилу, интервенције су вршене против етнички и конфесионално хетерогених земаља, у којима су дејствовале значајне герилске или терористичке формације мањинских заједница (курдске милиције, тзв. ОВК, снаге тзв. Северне алијансе) које су америчким оружаним снагама служиле као пешадија на терену.

Највидљивији утицај географије на стратегију, па и употребу силе од стране ОС САД, може се регистровати у авганистанском конфликту, у којем операције америчких и НАТО снага логистички веома зависе од става суседних земаља, њихових политика, интереса и амбиција. С обзиром да је у питању континентална земља, приступ авганистанском ратишту увек ће у већој или мањој мери бити условљен благонаклоношћу суседних земаља, пре свега Пакистана. Самим тим, географски елемент има и имаће и у будућности значајну тежину у планирању и извођењу операција у Авганистану. Утицај неповољних географских околности нешто је мањи када је реч о Ираку иако, у сваком случају, није ни најмање занемарљив. Када је свргнут режим Садама Хусеина, распала се и коалиција земаља које су учествовале у операцији рушења његове власти, и контрола дугих ирачких граница постала је изузетно компликована, па су разноразне побуњеничке групације и појединци могли без претераних препрека да по потреби прелазе у суседне земље и из њих се враћају у Ирак. Досадашње америчко апстинирање да се прибегне употреби силе против Ирана или Северне Кореје такође је, између осталог, условљено геостратегијским чиниоцима, понајпре немогућношћу да се војишта у тим земљама лако изолују.

Свеукупно, и поред важних технолошких иновација у ратовању, као и промена у тактичким, оперативним и стратегијским начелима и принципима, чиниоци физичке и друштвене (политичке) географије, представљају и даље важан елемент у припреми операција и употреби силе од стране ОС САД. На крају, интересантна је чињеница да је у нашој војној мисли, значај географије у планирању и извођењу америчких војних интервенција примећен и елабориран још пре више од две деценије.⁴⁶ Релативно успешно супротстављање

---

⁴⁶ Бранислав Ђорђевић, Вељко Б. Кадијевић, „Босна није Панама“, *Дуга*, бр. 1610, 04.03. 1995, стр. 41-43.

надмоћним снагама САД и НАТО 1999. године, говори у прилог томе да су поједина сазнања о значају географије у стратегији, адекватно примењивана у одбрамбеним операцијама тадашње Војске Југославије.

ЛИТЕРАТУРА

- Antizzo, Glenn J., *U.S. Military Intervention in the post-Cold War era: How to Win America's Wars in the Twenty-first Century*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, 2010.
- Cordesman, Anthony H., *The Lessons and Non-Lessons of the Air and Missile Campaign in Kosovo*, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, Internet: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/kosovolessons-full.pdf. 27/10/2017.
- Cordesman, Anthony H., *The Lessons of the Iraq War*, Main Report, Eleventh Working Draft, July 21, 2003, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, Internet: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/iraq_instantlessons.pdf. 28/10/2017
- Ђорђевић Бранислав, Кадијевић, Б. Вељко, „Босна није Панама“, *Дуга*, бр. 1610, 04.03. 1995, стр. 41-43.
- Gray, S. Colin, “Inescapable Geography“, in: Colin S. Gray, Geoffrey Sloan (eds.), *Geopolitics, Geography and Strategy*, Frank Cass, London, 1999, pp. 161-177.
- Лавренов, Сергей, *Война XXI века: Стратегија и вооружение США*, АСТ, Астрель, Транзиткнига, Москва, 2005.
- Mahan, Alfred T., *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, Little, Brown and Company, Boston, 1897.
- Марјановић, Радомир, *Општа војна географија са европским ратиштем*, ВИЗ, Београд, 1983.
- Мирковић, Тодор, *Америчка војна стратегија: јуче, данас, сутра*, Медијски центар „Одбрана“, Београд, 2012.
- Moran, Daniel, “Geography and Strategy“, in: John Baylis, James J. Wirtz, Colin S. Gray, Eliot Cohen (eds.), *Strategy in the Contemporary World: An Introduction to Strategic Studies*, Oxford University Press, Oxford, 2007, pp. 122-139.
- NATO Encyclopedia 2015*, NATO Public Diplomacy Division NATO Headquarters B-1101 Brussels, 2015.
- Павловић, Мирослав, *Регионална војна географија: војно-географске карактеристике копненог простора СРЈ*, Сектор за ШОНИД, Војна академија Војске Југославије, Београд, 1999.
- Tucker, Spencer (ed.), *The Encyclopedia of Middle East Wars*, Volume I-II, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2010.

- Требин, Михаил, *Войны XXI века*, Аст, Харвест, Москва, Минск, 2005.
- Videla, David Hardy, "La proyeccion del poder militar a través del mar: máxima contribución naval al accionar conjunto", *Revista Marina* 6/2005, pp. 517-528.
- Вуковић, Небојша, Будимир, Желько, „Геопросторни аспекти стратегијске моћи – класичне концепције“, у: Милан Липовац, Драган Живојиновић (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи*, Иновациони центар Факултета безбедности, Академска књига Нови Сад, Београд, 2014, str. 270-289.
- Woolley, J. Peter, "Geography and the Limits of US Military Intervention", *Conflict Quarterly*, Fall 1991, pp. 35-50.

GEOGRAPHY AND THE USE OF FORCE:
A GEOPOLITICAL ANALYSIS OF THE MILITARY ENGAGEMENT
OF THE UNITED STATES IN THE LATE 20TH AND THE EARLY 21ST CENTURY

Branislav Đorđević
Nebojša Vuković

Abstract: In the paper are analysed US military interventions at the end of the previous and at the beginning of this century from the perspective of geopolitics and geostrategy. The analysis encompasses the period from the American military engagement in the Middle East and the Balkans, in the early 1990s, via the intervention in Afghanistan (2001) and Iraq (2003), to the current actions in the territories of Iraq and Syria. The paper explains how geographical factors of strategic importance (access to the sea, the position, the size of a country) influence the preparation and performance of the operations of the military forces of the USA. The authors highlight the fact that, irrespective of the rapid development of technology and its widespread application in the military field, geographical factors still significantly determine the use of force in the 21st century, even when speaking about the only one remaining superpower. In their opinion, geography will continue being an important factor in the planning of the use of force even in the coming decades, especially when the United States' foreign-policy expression is in question.

Keywords: war, the USA, strategy, geography, geopolitics, force.

„УПОТРЕБЉИВОСТ“ СИЛЕ ЗА ОСТВАРИВАЊЕ СПОЉНОПОЛИТИЧКИХ ЦИЉЕВА У 21. ВЕКУ: РУСКЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У ГРУЗИЈИ (2008) И НА КРИМУ (2014)

Владимир ТРАПАРА¹

Апстракт: Једна од међународноправних тековина 20. века јесте стављање претње и употребе силе као спољнополитичког средства ван закона, изузев самоодбране и колективних акција УН. Ипак, коришћење овог средства остаје раширено и у међународним односима 21. века, иако због измењених околности неретко не доноси жељене резултате и чак бива контра-продуктивно. Аутор заступа тезу да употреба силе, под одређеним условима, може да буде ефикасно средство за остваривање спољнополитичких циљева и у 21. веку. Ти услови су следећи: да уз класично ангажовање војних снага, употреба силе буде праћена и комбинацијом различитих невојних средстава (тзв. „хибридно ратовање“); да се употреби силе пружи некакав, макар и квази-међународноправни оквир; да се узме у обзир идентитетски контекст подручја на коме се сила примењује. Разматрањем два успешна случаја употребе силе од стране Русије – у Грузији (2008) и на Криму (2014), аутор настоји да покаже следеће: како је Русија задовољила наведене услове и постигла већу ефикасност него у неким другим случајевима употребе силе у 21. веку; како је Русија у периоду 2008–2014. постигла напредак на плану доктрине и праксе употребе силе, што је резултирало већом ефикасношћу кримске интервенције у односу на грузијску.

Кључне речи: употреба силе, међународни односи у 21. веку, Русија, Грузија, Крим „хибридно ратовање“, идентитет, међународно право.

УВОД: УСЛОВИ „УПОТРЕБЉИВОСТИ“ СИЛЕ У 21. ВЕКУ

Претња силом и употреба силе у међународним односима 21. века су као дрога и проституција – нелегалне, а уобичајене појаве. Забрана претње и употребе силе тековина је 20. века са добрим разлогом. У том веку догодила

---

¹ Др Владимир Трапара, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, *e-mail*: vtragara@diplomacy.bg.ac.rs.

су се два најобухватнија и најразорнија оружана сукоба у људској историји. Поред низа узрока који су довели до ових сукоба, у које сада на улазимо, напредак у технологији наоружања у смислу његове све веће убојитости и разорности одлучујуће је допринео да њихове последице буду тако страшне. Појава нуклеарног оружја означила је врхунац овог процеса и ставила тачку на питање – да ли је рат између великих сила и даље исплатив? Ипак, сила у међународним односима и даље је свеprisутни феномен. Иако од настанка нуклеарног оружја наовамо велике силе које га поседују више не ратују директно, оне у борби за очување/проширење сфера утицаја то чине посредно, ратујући против мањих, ненуклеарних држава, односно интервенишући у њиховим унутрашњим сукобима – грађанским ратовима, који су у савремено доба постали најчешћа врста оружаних сукоба. Претња силом готово је увек, макар имплицитно, присутна у односима великих сила и малих држава – иначе се ове прве не би тако ни звале – а и у току Хладног рата и након њега неретко долази и до њене актуелне употребе, онда када се претња покаже недовољном, или пак када је великој сили свеједно стало до рата да би демонстрирала своју моћ.

Велике силе у ратовима новог доба максимално настоје да се окористе даљим напретком у војној технологији, чији смисао више није у повећању разорности и убојитости наоружања као таквих, већ пре свега у њиховој прецизности. Оне настоје и да задрже и увећају, а затим у потенцијалном сукобу и искористе асиметрију у односу на мање државе у стратешким елементима војне технологије – осим нуклеарног оружја ту су балистички и крстарећи пројектили, савремена авијација свих типова, противваздушна и противракетна одбрана, морнаричке групе са носачима авиона, поменуто прецизно (односно „паметно“) наоружање омогућено новим технологијама комуникације и надзора итд. Два су основна циља која велике силе желе овим да постигну. Први је да своју територију, територију својих савезника и своје људство и опрему на терену изложе што је могуће мањем ризику од губитака, разарања и пратећих негативних економских, социјалних и демографских последица – кратак, јефтин рат са „нула жртава“ на победничкој страни, који више личи на полицијску акцију хватања криминалаца, него на ратове какве знамо из прошлости, намеће се као идеал коме се тежи. Други је да жртве и разарања и на страни пораженог сведу на најнужнију меру, барем када се ради о њиховим непосредним акцијама – што наравно не искључује толерисање и подстрекивање енормних жртава и разарања у међусобним обрачунима „локалаца“, тј. оружаних снага мањих држава и различитих групација у грађанским ратовима које не располажу софистицираном војном технологијом.

Ипак, да би сила била у пуној мери „употребљива“ у 21. веку, није довољно остварити строго војну доминацију над противником. У читавој историји употребу војних снага пратио је низ других средстава, невојног типа, пре свега економских и пропагандних. Оно што је пак ново у постхладноратовском

периоду, а нарочито од почетка 21. века, јесу нове технологије – пре свега на пољу комуникација и информација – које имају две основне последице на средства невојног карактера која се користе паралелно са војним. С једне стране је јако повећан њихов спектар и ефикасност, те могућност да утичу и на већу ефикасност војних средстава. С друге стране је зависност од нових технологија учинила државе далеко рањивијим на овај вид средстава, него што је то раније био случај. Зато рат 21. века мора да буде у довољној мери „хибридни“, тј. одговарајући спој непосредне употребе оружане силе и различитих невојних средстава, од економских притисака до онога што се сматра информационим ратом. У одељку о „Герасимовљевој доктрини“ рећи ћемо више о природи савременог „хибридног“ ратовања и невојним средствима која у њега спадају.

Нелегалност рата у савремено доба по међународном праву, чак и као крајњег средства за решавање спорова, осим у случају индивидуалне и колективне самоодбране, те на основу овлашћења Савета безбедности Уједињених нација, открива нам други услов „употребљивости“ силе у 21. веку. Држава која користи силу ван своје територије мора да се потруди да то оправда макар и квази-међународноправним аргументима. Настојање актера оружаных сукоба да легитимизују своје акције на основу некаквих правила није ништа ново. Но, у време када је рат посматран као легално средство решавања спорова, тежиште је било на аргументацији да је став државе у питању о датом спору исправан, из чега је аутоматски произишло њено право да се за тај став избори силом. Откако је рат проглашен нелегалним, осим у наведеним изузетним ситуацијама, државе имају императив да доказују право да уопште употребе силу. У време Хладног рата за то су коришћени разни изговори идеолошког типа, попут императива одбране „социјалистичког“ и „слободног“ света. Данас, када свет више није идеолошки подељен на такав начин, државе користе три основна аргумента да би доказале право да употребе силу. Први је широко тумачење права на самоодбрану, тако да оно, на пример: право на преухитрујући (преемптивни) рат прошири на превентивни; укључи у игру одбрану својих држављана у иностранству, припадника свог народа, и сл. Други је широко тумачење овлашћења преузетих од Савета безбедности УН, на пример: коришћење увођења „зоне забране летова“ као паравана за оружану интервенцију; преузимање од стране мировних мисија улога које им изворно нису поверене, као што је „наметање мира“. Трећи аргумент надилази право на самоодбрану и акције овлашћене од СБ УН тако што проналази различите аргументе који би право на оружану интервенцију изузели од ових ограничења, попут: „хуманитарне интервенције“ и „одговорности за заштиту“ у случајевима масовних кршења људских права у унутрашњим сукобима; интервенције „на позив“ стране у унутрашњем сукобу која се сматра легалном владом државе у питању. Држава која користи силу у 21. веку, дакле, мора да се оправда неким

од поменутих правних и квази-правних аргумената да би сопственом и светском јавном мњењу приказала употребу силе као легитимну.

Технолошки напредак на плану комуникација и наоружања у савремено доба имао је још једну последицу – јачање осећаја идентитета код многобројних етничких и верских групација, те њихову повећану вољу и способност да пруже некакав, макар и герилски отпор страним завојевачима. Данас је, чак и условима огромне асиметрије у моћи, много теже држати неку територију под контролом уколико се томе противи локално становништво, а нестанак идеолошких подела након хладног рата оголио је много сложеније идентитетске поделе у великом броју друштава, пре свега на просторима некадашњих империја. Зато држава која употребљава силу мора да узме у обзир идентитетски контекст подручја на коме то чини. Ако га погрешно схвати, њена наизглед лака победа у рату може да се покаже Пировом и да се ова заглиби у дугом и безизгледном пројекту „изградње државе“ – ово би био трећи услов „употребљивости“ силе у 21. веку.

У наставку рада послужићемо се студијом случаја државе која је од самог краја 20. века наовамо четири пута успешно употребила силу, од тога трипут ван своје територије. Од ова четири усредредићемо се на два случаја употребе силе Руске Федерације – у Грузији августа 2008. и на Криму фебруара/марта 2014. Настојаћемо да покажемо како је у овим случајевима Русија испунила сва три наведена услова „употребљивости“ силе, што се не може рећи за већину примера када су то у постхладноратовском периоду (посебно у 21. веку) чиниле неке друге велике и регионалне силе, пре свега САД. У разматрању кримског случаја отићи ћемо и корак даље и показати како је Русија у међувремену додатно унапредила своје поимање модерног ратовања и постигла још већу ефикасност у односу на акцију у Грузији. Но, уједно ћемо уочити и ограничења применљивости новог приступа, услед којих се Русија није једнако успешно послужила њиме у Донбасу, док се у Сирији упустила у доста другачији облик ратовања.

ГРУЗИЈА: ПРВИ РУСКИ „РАТ 21. ВЕКА“

У овом одељку не бавимо се питањем „ко је опалио први метак“² у ноћи између 7. и 8. августа 2008, јер то сматрамо ирелевантним из следећег разлога. Рат који је те ноћи започео био је само врхунац ескалације насиља на подручју

² Напослетку, на ово питање се можда ни не може одговорити са да или не, јер постоји више процена да су се грузијски напад на Цхинвали и инвазија руских трупа кроз Роки тунел одиграли готово у исто време. Johanna Popjanevski, "From Sukhumi to Tskhinvali: The Path to War in Georgia", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009, p. 156.

Јужне Осетије, која је већ увелико била у току. Русија и Грузија су имале непомирљиво супротстављене интересе, за које су и једна и друга биле спремне да употребе силу – Грузија да би се осамосталила од руског утицаја и повратила територијални интегритет (односно контролу над отцепљеним провинцијама),³ а Русија да би обезбедила своју сферу утицаја на постсовјетском простору, спречила улазак Грузије у НАТО и „осветила“ се Западу за признање независности Косова, које је сматрала једностраним кршењем међународног права.⁴ У том смислу рат је, пре или касније, био неминован, док су дешавања уочи рата дала довољно материјала и једној и другој страни да употребу силе оправдају правним и квази-правним аргументима, без обзира на то ко је започео сукоб критичне ноћи.

Циљ нам је да покажемо у којој мери је начин на који је Русија извојевала победу за тих пет дана колико је рат трајао, закључно са једнострано објављеним прекидом ватре 12. августа, задовољио услове за успешну употребу силе које смо претходно идентификовали. Ако погледамо строго војне чиниоце, руска победа није се могла довести у питање. Русија је била унапред припремљена за рат, који је био јако добро осмишљен на стратешком плану.⁵ Иако конкретан тајминг можда није био први избор Русије⁶ – до ескалације је дошло у време док се премијер и фактички најмоћнији човек у земљи, Владимир Путин, налазио на отварању Олимпијских игара у Пекингу – нити је то било место на коме је избио сукоб, руске провокације у пролеће 2008. биле су очигледно усмерене на то да он избије у Абхазији, пре него Јужној Осетији,⁷ – ипак је Грузија та која је испала изненађена жестином руске акције и спремношћу Москве да је изведе у пуном обиму, на два фронта (и Јужна Осетија и Абхазија), уз употребу сва три рода војске (копнене, морнаричке и ваздушне снаге), вршећи инвазију територије Грузије ван отцепљених провинција, толико да је у једном тренутку и сам Тбилиси био на дохват руке

³ О томе како је враћање територијалног интегритета постављено као приоритет број један Сакашвилијеве власти, чему се он и лично дубоко посветио, видети: Niklas Nilsson, "Georgia's Rose Revolution: The Break With the Past", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, op. cit., pp. 91-95.

⁴ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", *Strategic Studies Institute*, June 2011, pp. 1-4, 14.

⁵ Ibid., p. 6.

⁶ Ibid., pp. 22-23; Roy Allison, "Russia Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'", *International Affairs*, Vol. 84, No. 6, 2008, p. 1150; Athena Bryce-Rogers, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", *Demokratizatsiya*, Vol. 21, No. 3, 2013, p. 349.

⁷ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", op. cit., pp. 17-20; Roy Allison, "Russia Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'", op. cit., p. 1150.

руским снагама.⁸ Руске снаге биле су далеко бројније – 35–40 хиљада руских наспрам 12–15 хиљада грузијских војника, уз супериорност на небу и на мору – при чему је то био само један део снага којима су Руси располагали.⁹ Дошли су до изражаја већа брзина и офанзивно усмерење руских снага, као резултат сачуваног совјетског наслеђа које је грузијска војска у претходним годинама настојала да елиминише.¹⁰

Ипак, војне реформе које је Грузија извела до 2008. дале су јој предност над Русима на тактичком и оперативном плану. Грузијска војска била је боље опремљена од руске, пре свега најсавременијом западном технологијом.¹¹ Њене мале јединице су биле добро утрениране и одлично се показале у борби на терену, нарочито против недовољно обучених регрута, који су чинили око 30 посто руских снага.¹² Грузија је у претходном периоду уз помоћ Запада изградила неколико нових најсавременијих војних база, које су Руси због застарелих војних мапа пропустили да нападну, гађајући уместо тога низ ирелевантних мета.¹³ Грузијски командни кадар био је боље координиран од руског, будући да су припадници овог другог повремено сводили међусобну комуникацију на употребу мобилних телефона.¹⁴ Руски губици показали су се релативно великим за тако кратко трајање рата и толику асиметрију у моћи – погинули су се мерили десетинама, а рањени стотинама. Грузија је успела и да обори неколико руских авиона – сами Руси су признали четири, Грузијци су тврдили да их је било најмање 15, док је истина највероватније негде између – коришћењем БУК противавионских система купљених од Украјине.¹⁵

Поменуте недостатке на строго војном плану, који су свакако били већи у односу на оне које су рецимо САД испољиле у својим акцијама против Југославије 1999, Авганистана 2001. и Ирака 2003, Русија је успела добрим

⁸ Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, op. cit., pp. 163-164; Vicken Cheterian, "The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars", *Central Asian Survey*, Vol. 28, No. 2, June 2009, p. 163.

⁹ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", op. cit., pp. 11-13.

¹⁰ Ibid., pp. 7-8.

¹¹ Ibid., pp. 6-7; Athena Bryce-Rogers, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", op. cit., pp. 353-355.

¹² Ibid., p. 352.

¹³ Ibid., p. 351.

¹⁴ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", op. cit., pp. 51-54.

¹⁵ Athena Bryce-Rogers, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", op. cit., pp. 167-168.

делом да надокнади паралелним коришћењем невојних средстава, без којих би акција вероватно била и дужа и тежа, уз веће губитке, али пре свега теже последице. Ако многи аналитичари тврде да је Руско-грузијски рат био „последњи рат 20. века“ који ће Русија икада водити,¹⁶ с обзиром на класичан начин на који је употребила војне снаге, ми бисмо додали да је он уједно и „први рат 21. века“ који је Русија водила, с обзиром на невојна средства којима се послужила. За тих пет дана колико је трајао окршај трупа на терену, Русија је успела у потпуности да добије и информациони рат против Грузије. Циљ информационог рата био је да Русија убеди своје, а пре свега светско јавно мњење у то да у Грузији ради исправну ствар, барем док се на терену не остваре циљеви војне акције. Руси су извели опсежан хакерски напад на грузијске интернет сајтове, како би спречили Грузију да у првим данима рата пласира своју верзију догађаја, што је био први случај у историји да Русија користи сајбер ратовање као подршку конвенционалним снагама.¹⁷ Један од доказа да су се Руси спремали за избијање рата, али и показатељ колики су значај придали информационом ратовању, био је долазак њихових новинара у Јужну Осетију пре него што је рат избио. Процењује се да је дан уочи грузијског напада на Цхинвали у том граду било 48 руских новинара, спремних да моментално по избијању сукоба пласирају руску верзију приче са лица места.¹⁸ Суштина руског наратива који је медијски пласиран била је у томе да је Сакашвилијев режим агресор, а Јужна Осетија жртва, да је Русија принуђена да интервенише да би заштитила своје држављане и мировне трупе, а да Запад нема право да је критикује због начина на који је својевремено поступио на Косову.¹⁹ Тактика је у првим данима рата и успела, те је низ западних влада делимично прихватио руски наратив, што критикујући Сакашвилијево понашање, што тражећи да се детаљније испитају узроци и одговорност за рат, за шта је било потребно време.²⁰

Разматрање наратива који је Русија пласирала у информационом рату доводи нас до другог елемента употребе силе – правних/квази-правних аргумената за њено легитимисање. Русија их је употребила неколико. Први је да напад Грузије на њене мировњаке оправдава акцију „наметања мира“, за

¹⁶ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, op. cit., p. 67.

¹⁷ Ibid., pp. 54-44.

¹⁸ Paul A. Goble, “Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia”, in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, op. cit., pp. 186-187.

¹⁹ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, op. cit., p. 46.

²⁰ Немачка је била најближа прихватању руског наратива. Paul A. Goble, “Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia”, in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, op. cit., pp. 184-185.

коју није потребно ни одобрење Савета Федерације на унутрашњем плану (иако нема сумње да би извршна власт такво одобрење добила, да га је тражила).²¹ Други је да Русија има право на самоодбрану, тј. да брани своје држављане од агресије, с обзиром на то да је велики број грађана Јужне Осетије имао руске пасоше. У вези с тим је и трећи, хуманитарни аргумент, налик на онај који су САД употребиле на Косову – да Јужној Осетији прети хуманитарна катастрофа, штавише да је у Цхинвалију на делу „геноцид“ са најмање 2.000 убијених цивила већ на самом почетку рата.²² Коначно, накнадно признајући независност Јужне Осетије и Абхазије, Русија се позвала на право на самоопредељење и преседан који је у том смислу постављен на Косову.²³ Јасно је да су у питању квази-правни аргументи.²⁴ Иако је тачно да је Грузија нападом на заштићену зону и руске мировњаке прекршила међународно право, из тога се не може извести право Русије да спроведе акцију „наметања“ мира тако што ће узвратити нападом на целу територију Грузије. Чак и да право на самоодбрану може да се тумачи као право на заштиту сопствених држављана у иностранству, овакав став се не може бранити ако се ради о очигледној злоупотреби, као у случају кад се великој групи људи у другој држави унапред поделе пасоши. Хуманитарни аргумент, осим тога да је заснован на лажним чињеницама на терену (јер је накнадно утврђено да је број цивилних жртава вишеструко мањи и да није било никаквог геноцида – штавише, да није ни могло да буде више жртава, јер су Руси унапред евакуисали добар део становништва Цхинвалија), пада на испиту и услед непропорционалног одговора, одсуства хуманитарних мотива у другим случајевима (рецимо у Чеченији, или при накнадном етничком чишћењу Грузијаца из Јужне Осетије), те чињенице да реагује само против угрожености својих држављана, не и против хуманитарне катастрофе уопште. Однос права

²¹ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, Альпина Диджитал (электронное издание), 2016, Глава 9.

²² Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, *op. cit.*, pp. 160-161.

²³ Да ће посматрати независност Косова као преседан, руски председник, затим и премијер Путин, поручио је већ на самиту Г8 2007, а затим и непосредно након проглашења косовске независности у фебруару 2008. Angela Stent, *The Limits of Partnership: U.S.–Russian Relations in the Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2014, p. 161.

²⁴ На овом месту признајемо пристрасност у тумачењу међународноправних правила – критеријум разликовања између квази-правних и правних аргумената је лично тумачење аутора – не искључујући право других аутора на сопствено тумачење шта би од руских аргумената могло да буде правно валидно. Штавише, да не очекујемо да има и оних који би прихватили квази-правне аргументе за истински правне, не бисмо ни сматрали да квази-правни аргументи могу да имају позитиван утицај на ефикасност употребе силе.

на самоопредељење и територијалног интегритета није решен у међународном праву, тако да остаје опција позивања на преседане попут косовског, али и даље као квази-правни аргумент.²⁵ Но, чињеница је да је ове квази-правне аргументе Русија на време и јако добро срочила и пласирала, те њиме успела да убеди макар део светског (као и већину свог) јавног мњења да ради исправну ствар, а поготово се не може оспорити да је њено поступање у Грузији најнепосреднија и најбоља могућа критика сличног поступања и квази-правних аргумената које су користили Американци у Југославији и Ираку, при чему они, за разлику од Русије, нису успели да остваре све циљеве ради којих су предузели оружане интервенције.

Питање циљева води нас ка трећем, идентитетском елементу руске употребе силе против Грузије. Оно о чему САД нису довољно водиле рачуна на простору бивше Југославије, а поготово у Авганистану, Ираку и касније Либији, јесте да политичке циљеве због којих су кренуле у рат прилагоде специфичностима идентитетског контекста држава које нападају. Русија у Грузији то јесте учинила, захваљујући чему је постигла бољи резултат и умањила негативне последице по себе и свој имиџ у региону и свету у годинама које су следиле. Иако се неретко спекулише да је један од циљева руске интервенције било свргавање грузијског председника Сакашвилија, за тако нешто не постоје докази, а све и да то у почетку јесте било тако Русија је у ходу своје интервенције одустала од тог циља и није предузела кораке да га оствари. Руске трупе у једном тренутку нашле су се надомак Тбилисија – Грузијци су се повукли до Мчете, спремајући се да пруже последњи отпор – али је баш тада председник Медведев објавио примирје.²⁶ На питање зашто руски тенкови нису кренули на Тбилиси, Медведев је одговорио да то није био циљ операције наметања мира, већ заустављање Сакашвилијеве агресије, те да је тај циљ испуњен, а да Сакашвилијеву судбину треба да одреди грузијски народ, „гласањем, или на други начин“.²⁷ Аналитичари оцењују да је Москва одустала од напада на Тбилиси, јер је проценила да је Сакашвили „политички леш“, који ће у неком тренутку свакако пасти (што се касније показало тачним), те да због њега не вреди додатно затезати односе са Западом.²⁸ Но, ми бисмо да истакнемо и други разлог. Москва је из америчких неуспеха у Авганистану и Ираку научила да промена режима оружаном интервенцијом

²⁵ О свим овим противаргументима руском наративу, видети: Roy Allison, "Russia Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'", op. cit., pp. 1151-1155.

²⁶ Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, op. cit., pp. 175-176.

²⁷ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 9.

²⁸ Pavel Felgenhauer, "After August 7: The Escalation of Russia-Georgia War", in: *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, op. cit., p. 180.

у држави војнички знатно слабијој од ваше није нарочито тешка, али да одржавање таквог стања захтева дуготрајну и скупу окупацију државе чије је становништво већински опредељено против вас. Руси су се зауставили пред Тбилисијем и касније вратили трупе у оквире граница Јужне Осетије и Абхазије, територија чије становништво је стицајем околности постало изразито проруски опредељено. Уместо да окупира целу Грузију и наметне јој за себе прихватљив режим и спољнополитичку оријентацију, Русија је једноставно искористила идентитетску, односно етничку поделу унутар земље, да би изазивањем и одржавањем „замрзнутог сукоба“ остварила своје примарне циљеве, а то су спречавање Грузије да уђе у НАТО и обезбеђење сфере утицаја на постсовјетском простору.

СЕРДЈУКОВЉЕВЕ РЕФОРМЕ И „ГЕРАСИМОВЉЕВА ДОКТРИНА“

Након рата против Грузије, руска војска се упустила у највеће реформе у последњих неколико деценија.²⁹ Државно руководство је из рата извукло закључке о следећим недостацима које треба елиминисати: недовољној координацији и последичној неефикасности структура команде и контроле; излагању снага превеликим губицима услед опстанка совјетских техника масовне мобилизације, недовољне утренираности и борбене готовости трупа, превеликог ослањања на регруте, те неадекватног система усавршавања официра; застарелости војне технологије, пре свега одсуства опреме са нагласком на пројектиле са прецизним навођењем.³⁰ Из информационог рата извучене су следеће поуке: оптужбе на рачун противника треба верификовати, или их учинити умеренијим уколико је верификација немогућа (пример тврдњи о „геноциду“ у Цхинвалију); репортери на терену су мач са две оштрице, јер њихово одашиљање пре рата може да буде доказ агресивних намера; камере и фото апарати свих типова на бојном пољу могу да буду врло убитачно средство.³¹ Циљеве војних реформи обелоданио је тадашњи министар одбране Анатолиј Середјуков 14. октобра 2008. године. Међу њима су били: смањење броја војника на милион до 2012. године; елиминација 200 хиљада официрских положаја; елиминација трупа које нису борбено готове; замену дивизија бригадама у оквиру четири територијалне команде; унапређење школовања и тренирања кадра; модернизација наоружања.³²

²⁹ Athena Bryce-Rogers, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", *op. cit.*, pp. 339-340.

³⁰ *Ibid.*, p. 355; Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, "The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications", *op. cit.*, p. 49.

³¹ *Ibid.*, pp. 55-57.

³² Athena Bryce-Rogers, "Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War", *op. cit.*, p. 355.

Упркос отпору конзервативних кругова унутар руске војске, у прве две године након рата постигнути су значајни резултати у њеној реформи.³³ Годинама уназад је једна од највећих препрека реформама била сама војска, односно интереси њеног корумпираног вођства, услед чега је од доласка на место министра Сердјуков спровео чистке у њеним вишим ешалонима.³⁴ У децембру 2009. дивизије су замењене бригадама, а територијална организација подељена на четири командне области.³⁵ Смањење броја официра делимично је изведено, а Русија је и даље – и то ће остати у догледној будућности – у солидној мери зависна од регрутовања.³⁶ У новембру 2012. Сердјуков је смењен са положаја. Наследио га је Сергеј Шојгу, који се сматра ближим конзервативним круговима у војсци.³⁷ Но, постигнути резултати реформи нису оспорени у годинама које су следиле.

Један од показатеља да се упркос смени Сердјукова у руској војсци наставило са реформским начином размишљања, јесте ауторски чланак Валерија Герасимова, генерала који је неколико дана након ступања Шојгуа на дужност преузео функцију начелника генералштаба руске војске од претходног вршиоца те дужности, Николаја Макарова. Чланак носи наслов „Вредност науке у предвиђању: нови изазови намећу потребу преосмишљавања облика и начина вођења ратних дејстава“, и објављен је фебруара 2013. године, дакле пар месеци након смене Сердјукова и Макарова и постављења Шојгуа и Герасимова, а годину дана пре него што ће уследити кримска интервенција.³⁸ Поједини аутори ставове изнете у овом чланку сматрају „Герасимовљевом доктрином“, на основу које ће руска војска изводити акције у будућности.³⁹ Притом се за облик ратовања о коме Герасимов говори најчешће користи израз „хибридно ратовање“, мада има и оних који се са овим изразом не слажу сматрајући да он значи комбинацију

³³ Ariel Cohen, Robert E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, *op. cit.*, pp. 57-63.

³⁴ Athena Bryce-Rogers, “Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War”, *op. cit.*, pp. 343-346.

³⁵ *Ibid.*, pp. 357-358.

³⁶ *Ibid.*, pp. 358-361.

³⁷ *Ibid.*, p. 367.

³⁸ У питању је чланак: Валерий Герасимов, „Ценность науки в предвидении: Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий“, *Военно-промышленный курьер*, 26 февраля 2013, Интернет, http://www.vpk-news.ru/articles/14632_25/9/2017 (цитате из овог текста који следе не наводимо посебно, јер на наведеној интернет адреси нису означене странице).

³⁹ Видети: Janis Berzins, “Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy”, Policy Paper no. 2, National Defence Academy of Latvia – Center for Security and Strategic Research, April 2014.

„нових“ и „старих“ начина ратовања, док су заправо сви начини „стари“ и већ примењени од других актера, пре свега САД у Ираку и Авганистану.⁴⁰ Ми, такође, тврдимо да се не ради ни о каквим специфично руским смерницама, већ да је Герасимов само констатовао најновије трендове у употреби војне силе, примењене од стране неких других актера – пре свега западних сила у контексту „Арапског пролећа“ – извлачећи одатле поуке за Русију.

Према Герасимову, „у 21. веку јавља се тенденција потирања разлике између стања рата и мира. Ратови се више не објављују, а када почну – не одвијају се по шаблону на који смо навикли“. Сукоби произишли из „обојених“ револуција на Блиском истоку показују да и стабилне државе могу преко ноћи да постану попришта грађанских ратова и страних интервенција. „Арапско пролеће“ само на први поглед није оружани сукоб – оно за Герасимова заправо представља типичан рат 21. века: „По обиму жртава и разарања, те катастрофалним социјалним, економским и политичким последицама, такви сукоби новог типа су равни најтипичнијем рату“.

Герасимов примећује да су се правила ратовања изменила, да је порасла улога невојних средстава која по ефикасности често превазилазе силу оружја. Нагласак се ставља на економска, политичка и информациона и хуманитарна средства, чији је циљ да сломе потенцијал становништва да пружи отпор. Ту су и војне мере прикривеног карактера (информациони рат, специјалне операције), а до отворене употребе силе долази тек у некој каснијој фази, и то под маском мировне операције или управљања кризом. Војна дејства постала су много динамичнија, без тактичких и оперативних пауза које би противник могао да користи. Нове информационе технологије омогућавају смањење просторне и временске удаљености између снага и органа управљања. Фронтално сучељавање великих војних формација постепено постаје прошлост, а на сцену ступа бесконтактно деловање на противника, при чему се циљем дејстава јавља читава дубина његове територије. Нестају разлике између стратешког, оперативног и тактичког нивоа, те одбране и напада. Масовно се користи наоружање високе прецизности. Долазе до изражаја асиметричне мере које треба да анулирају предности противника у оружаном борби.

Нове методе ратовања применили су Американци још у Ираку, а Герасимов од најновијих америчких метода издваја „Глобални удар“ и „Глобалну противракетну одбрану“, који примењени заједно имају за циљ прецизан напад на било коју тачку на планети, а да противник не може да узврати. У Либији су примењени зона забрањеног лета и поморска блокада, уз садејство са либијском опозицијом. Герасимов, с друге стране, оцењује да је операција

---

⁴⁰ Видети: "A Closer Look at Russia's 'Hybrid War'", by Michael Kofman and Matthew Rojansky, Kennan Cable, No. 7, April 2015.

наметања мира Грузији показала одсуство јединственог приступа коришћењу оружане силе ван територије Русије.

Герасимовљев закључак је да колико год да је противник јак, он има слабе тачке, што значи да му се може ефикасно узвратити. Улога војне науке је притом двојака – у постизању оригиналности, како се не би просто копирале водеће државе у области модерног ратовања; у предвиђању коме наука треба да тежи упркос томе што је сваки рат посебан, уникатан случај.

Герасимовљево размишљање уткано је и у најновију руску војну доктрину из децембра 2014. године, која у односу на своју претходницу из 2010. проширује опис модерног ратовања.⁴¹ На пример, као једна од војних опасности којима је Русија изложена у њој се наводи информативна делатност усмерена на становништво, пре свега на омладину, која има за циљ „подривање историјских, духовних и патриотских традиција у области заштите отаџбине“, што је на трагу оцене Герасимова о стављању нагласка у модерном ратовању на невојна средства којима се настоји сломити воља становништва за пружање отпора агресору.⁴² Пре него што би дошла у ситуацију да се брани од оваквих средстава – заправо и пре него што је објавила нову војну доктрину – Русија је ново схватање модерног ратовања и поуке из сукоба са Грузијом применила на Криму.

КРИМ: УЗОРНИ ПРИМЕР УПОТРЕБЕ СИЛЕ У 21. ВЕКУ

Увод у интервенцију⁴³ Русије на Криму у фебруару и марту 2014. био је преврат у Кијеву, изведен од стране прозападних и антируских политичких снага 22. фебруара, изневеравањем компромисног споразума о прелазној влади и превременим изборима који је потписан са актуелним председником Јануковичем, уз посредовање неколико европских држава само дан раније. У ноћи између 22. и 23. фебруара, председник Путин је из резиденције у Новом Огарјовом руководио операцијом „спасавања живота Јануковича“, том приликом доневши одлуку да се Крим мора вратити Русији јер се та

⁴¹ Ibid., pp. 2-3.

⁴² „Военная доктрина Российской Федерации“, *Российская газета*, Федеральный выпуск No. 6570 (298), 30 декабря 2014 г, чл. 13, ст. в), Интернет, <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> 26/9/2017

⁴³ Израз „интервенција“ користимо у ширем значењу, према коме је довољно да је дошло до увођења група на територију друге државе, без обзира на то што је изостала употреба наоружања у смислу отварања ватре. Шире значење подржава и званична дефиниција Секретаријата одбране САД, према којој је војна интервенција „намерни акт увођења војних снага државе или групе држава усред текућег спора“. “DOD Dictionary of Military and Associated Terms”, As of August 2017, p. 153, Интернет, http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/dictionary.pdf 13/12/2017

територија и становништво које на њој живи не могу препустити контроли националистичке власти у Кијеву.⁴⁴ Већ наредних дана почињу први протести кримског становништва и руководства против кијевских власти. Ускоро је заказан и референдум о отцепљењу од Украјине и припајању Русији, најпре за мај месец, да би затим био значајно убрзан, тј. померен за 16. март. Ове догађаје Русија од самог почетка потпомаже својим трупима на терену из састава Црноморске флоте у Севастопољу, чиме фактички ствара услове за несметано одржавање референдума и припајање Крима Русији. Циљеви интервенције били су јасни. Дугорочно, као и у случају Грузије, изазивањем „замрзнутог сукоба“ спречити Украјину да постане чланица НАТО, односно одржати је као „тампон зону“ између Русије и западног војног савеза, чиме би се спречило да се његове снаге хипотетички приближе на 450 км ваздушном линијом од Москве.⁴⁵ Краткорочно, требало је обезбедити контролу над стратешки важним кримским полуострвом, задржати Црноморску флоту у Севастопољској луци и одбранили макар део украјинског рускојезичког становништва (међу њима и етничке Русе, којих на Криму има 58 посто) од домаћаја нових кијевских власти. Ови циљеви закључно са 18. мартом и званичним проглашењем пријема Крима и Севастопоља у Руску Федерацију успешно су остварени, и то војном акцијом која по својој савршености превазилази све до сада изведене у 21. веку.

Занимљиво је да као и у Грузији 2008. руско руководство није бирало тајминг акције – и сада је тренутак био незгодан због Олимпијских игара, овога пута зимских у Сочију, које су биле у току у време када је дошло до преврата у Кијеву. Но, у свему осталом Руси су успели да изненаде Украјинце, започевши одлучну акцију у време док је украјинска војска и даље била дезорганизована након преврата.⁴⁶ Спремност и брзина коју су руске трупе показале у блокирању зграда администрације и украјинских војних база широм полуострва, говоре о томе да се ради о раније припремљеном плану за случај да Кијев крене прозападним путем.⁴⁷ За разлику од интервенције у Грузији, изостала је масовна примена тенкова и артиљерије – уместо тога је

⁴⁴ Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

⁴⁵ Владимир Трапара, „Савремени значај Макиндреровог концепта Источне Европе: случај украјинске кризе“, *Међународна политика*, год. 65, бр. 1155-1156, јул-децембар 2014, стр. 37.

⁴⁶ Roy Allison, “Russian ‘deniable’ Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules”, *International Affairs*, Vol. 90, No. 6, 2014, p. 1258.

⁴⁷ Руски новинар истраживач Михаил Зигар је из одређених извора у Криму сазнао да је конкретан план акције на Криму ако Јанукович падне са власти разрађен у децембру 2013. Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 17.

ангажовано око 10 хиљада припадника морнаричке пешадије и специјалних јединица, чије су униформе, оружје и опрема сведочили о успеху реформи руске војске у делу који се односи на њену модернизацију.⁴⁸ Оно што је још важније је да је изостало и пуцање. Морал украјинске војске сломљен је за три недеље без испаљеног метка, а свих њених 190 војних база се предало без борбе.⁴⁹ Руска тактика се и јесте сводила на то да се пуцање избегне уколико је могуће, а ако до њега дође, да то буде на месту и у време које Русима одговара.⁵⁰ За то на крају није било потребе, те је интервенција за разлику од грузијске изведена без губитака и материјалних разарања.

Овакав успех акције не би био могућ да нису у потпуности примењене смернице из „Герасимовљеве доктрине“ и у њу савршено уклопљена средства невојног карактера. Кључни елемент информационог рата било је негирање да Русија уопште интервенише, тј. да су њени војници уопште присутни на Криму. Они за време извођења интервенције нису носили никакве ознаке, да би прикрили своју припадност, због чега су на Западу прозвани „малим зеленим људима“.⁵¹ Ово је у првих неколико дана створило конфузију у медијском представљању онога што се на Криму заиста дешава, довољну да спречи украјинске власти и њихове западне помагаче да на време адекватно реагују. Путин ће тек након шест недеља од отпочињања акције признати да су руске оружане снаге помогле да се створе услови за „изражавање воље народа на Криму и у Севастопољу“ – када је већ све увелико било готово.⁵² Медијско представљање руског поступања као исправног било је усмерено, осим на руско и светско јавно мњење, и ка кримском становништву да би се оно за кратко време мобилисало да се одазове референдуму. Русија је јако добро искористила брзину и конфузију дешавања око преврата у Кијеву да би га представила Кримљанима као „фашистичку“ опасност по њих, што је уродило плодом.⁵³ Иако

⁴⁸ Janis Berzins, “Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy”, Policy Paper no. 2, National Defence Academy of Latvia – Center for Security and Strategic Research, April 2014, p. 4; Emmanuel Karagiannis, “The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals”, Contemporary Security Policy, Vol. 35, No. 3, 2014, p. 409.

⁴⁹ Janis Berzins, “Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy”, op. cit., p. 4.

⁵⁰ Mark Galeotti, “‘Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t”, in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015, p. 157.

⁵¹ Ibid., pp. 159-160.

⁵² Roy Allison, “Russian ‘deniable’ Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules”, op. cit., p. 1257.

⁵³ Предреперендумски постери/билборди приказивали су предстојећи избор у виду две мале Крима, једне у бојама руске заставе, а друге са кукастим крстом и бодљикавом жицом.

је референдум свакако био нерегуларан и његови резултати пренадувани, критична маса подршке Руса и рускојезичних Украјинаца припајању Крима Русији јесте створена.⁵⁴ Уз медијски рат и економске притиске (који су, пре свега у области енергетике, били уобичајени у руско-украјинским односима), Руси су применили и разне врсте психолошких притисака на украјинске трупе док су ове биле опкољене у базама.⁵⁵

Наратив Москве садржао је шири дијапазон правних и квази-правних аргумената за легитимацију кримске интервенције која је, за разлику од грузијске, 1. марта одобрена једногласном одлуком Савета Федерације о употреби оружаних снага на територији Украјине.⁵⁶ Неки од њих се заиста могу третирати као неупитни. Чињеница је да је у Кијеву дошло до неуставног преврата, услед чега је Русија имала сваки основ да и даље признаје Јануковича као легитимног председника Украјине, те да правда интервенцију својих трупа његовим позивом. Уз то, меморандум из Будимпеште из 1994. којим су се стране уговорнице, између осталих и Русија, обавезале на поштовање територијалног интегритета и политичке независности Украјине, најпре је прекршен од западних сила и то у делу који се тиче политичке независности – с обзиром на њихову ефективну подршку преврату и инсталирању прозападних власти. Неспоран је и аргумент који је Путин изнео напоследку признајући учешће трупа Црноморске флоте у интервенцији, да су оне имале право на ограничен боравак на тлу Крима према претходно закљученом споразуму са Украјином.⁵⁷ Остали аргументи били су углавном квази-правне

⁵⁴ Проблем није био у проценту гласалих за припајање Русији (97 посто), већ у нереално високом проценту изашлих (83 посто), много већем од оног који иначе излази на изборе на Криму. Различите излазне анкете показују да тај проценат у стварности није могао да буде већи од 41 посто. Greta Uehling, "Everyday Life After Annexation: The Autonomous Republic of Crimea", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, op. cit., p. 70; Marta Dyczok, "The Ukraine Story in Western Media", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, op. cit., p. 202. Но, анкете исто тако показују да се подршка Кримљана отцепљењу од Украјине драстично повећала након преврата у Кијеву, а на једној спроведеној у априлу, чак 91 посто испитаника је одговорио да референдум сматра поштеним. Ivan Katchanovsky, "Crimea: People and Territory Before and After Annexation", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, op. cit., p. 86. Може се, дакле, рећи, да су само потешкоће око мобилизације бирача услед брзине одржавања референдума допринеле да одзив буде слаб, не и стварно противљење већине грађана Крима отцепљењу.

⁵⁵ Janis Berzins, "Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy", op. cit., pp. 4-5.

⁵⁶ Ово је заправо био први случај да председник Русије за тако нешто тражи одобрење парламента. Михаил Викторович Зыгарь, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, op. cit., Глава 18.

⁵⁷ О овим аргументима, које сматрамо исправним, видети: Ibid., pp. 2-3; Roy Allison, "Russian 'deniable' Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules", op. cit., pp. 1261-

природе, али као и у случају Грузије добро срочени и пласирани. Овога пута није се радило толико о заштити држављана (пошто је само око 10 посто кримских грађана имало руске пасоше),⁵⁸ колико руског народа (односно рускојезичког становништва) на Криму, што представља још шире тумачење права на самоодбрану.⁵⁹ Хуманитарни аргументи такође су били пример још ширег схватања „одговорности за заштиту“, јер су били преемптивни – до насиља украјинских власти на Криму није дошло, већ се само спекулисало да постоји таква претња. Ишло се дотле да се ревизија закона о употреби службеног језика (која је подразумевала укидање руског језика као званичног, али никад није ступила на снагу) тумачи као „масовно кршење људских права“ које оправдава интервенцију.⁶⁰ Коначно, позивање на право народа на самоопредељење је, све и кад би кримски референдум био легалан по важећем украјинском уставу, проблематично због тога што је референдум био нерегуларан и одржан у условима спровођења оружане интервенције (брзина заказивања, одсуство дебате и лоша формулација питања су додатни недостаци).⁶¹ Наравно, позивање на косовски преседан ни овога пута није изостало.⁶² Да су сви ови аргументи имали практично дејство показује и гласање у генералној скупштини УН о нелегалности анексије Крима, када се не тако убедљива већина чланица светске организације – њих 52 посто – изјаснила у прилог територијалног интегритета Украјине. Истина, свега 11 чланица било је против усвојене резолуције, али се велика бројка од 58 њих уздржала од гласања, а њих 24 уопште није гласало.⁶³

Идентитетски услов „употребљивости“ силе такође је у потпуности задовољен на Криму, али овај аспект уједно показује и ограничења новог руског приступа употреби силе. Одлучивши се за брзу интервенцију само на Криму и анексију само ове области и Севастопоља, Москва је показала да разуме специфичан идентитетски контекст полуострва у односу на остале рускојезичке области на истоку Украјине. Од свих рускојезичних региона у

1262, 1264-1265; William W. Burke-White, "Crimea and the International Legal Order", *Survival*, Vol. 56, No. 4, 2014, p. 59.

⁵⁸ Tetyana Malyarenko and David J. Galbreath, "Crimea: Competing Self-Determination Movements and the Politics at the Centre", *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, No. 5, 2013, p. 17 (у рукопису).

⁵⁹ William W. Burke-White, "Crimea and the International Legal Order", op. cit., pp. 58-59.

⁶⁰ Ibid., p. 62; Roy Allison, "Russian 'deniable' Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules", op. cit., pp. 1262-1263.

⁶¹ Ibid., p. 1266; William W. Burke-White, "Crimea and the International Legal Order", op. cit., pp. 62-63.

⁶² Конкретно, Руси су се позивали на одлуку Међународног суда правде о Косову да проглашење независности није кршење међународног права. Ibid., pp. 60-61.

⁶³ Ibid., p. 65; Roy Allison, "Russian 'deniable' Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules", op. cit., p. 1268.

Украјини, једино на Криму етнички Руси чине већину становништва. И међу рускојезичним Украјинцима овде је најнаглашеније осећање регионалног идентитета, испољено кроз најслабију подршку независности Украјине у време кад је она стицана, као и каснијим сепаратистичким тежњама.⁶⁴ Истина, ове тежње су прилично утихнуле након победе Јануковича на председничким изборима 2010. (према истраживањима јавног мњења 2011. је само 24,4 посто Кримљана било за отцепљење),⁶⁵ што донекле објашњава потешкоће које је Русија имала да брзо мобилише грађане за референдум. У осталим рускојезичним областима, међутим, проруски идентитети нису се свуда тако јасно одредили у прилог отцепљења (донекле на разочарање Русије), па је то био један од разлога – уз другачију географију (Крим је полуострво које је лакше „одсећи“ од остатка Украјине) и расположивост ресурса (други региони нису имали Црноморску флоту „на услузи“) – зашто је Русија у њима могла да примени кримски рецепт за употребу силе само делимично, и то са слабијим успехом.⁶⁶ Од целокупне источне Украјине на крају су се фактички осамосталили само делови Доњецке и Луганске области, и то након вишемесечног рата у коме је било и жртава и материјалних разарања, док се Русија суочила са потешкоћама да оправда своју интервенцију (поново се служећи овога пута неубедљивим негирањем исте) и постала мета западних санкција, које су нашкодиле њеној привреди. Ако се за кримску интервенцију може рећи да је „чиста као суза“ у смислу ефикасности у остваривању политичких циљева, за руску интервенцију у Украјину у целини се то не може тврдити стопостотно. „Замрзнут сукоб“ који држи Украјину ван НАТО јесте постигнут,⁶⁷ али велики део рускојезичног становништва остао је под кијевским режимом. Међу „неопредељеним“ Украјинцима учврстила су се антируска осећања, што олакшава кијевском режиму да се одржи, а западним силама у неку руку ставља на располагање већи део територије Украјине, укључујући и оне области које су на поменутих 450 км ваздушном линијом од Москве.

⁶⁴ На референдуму о независности Украјине 1991, свега 54 посто Кримљана је гласало за, у поређењу са 92 посто на нивоу целе Украјине.

⁶⁵ Tetyana Malyarenko and David J. Galbreath, "Crimea: Competing Self-Determination Movements and the Politics at the Centre", *op. cit.*, p. 15.

⁶⁶ Видети: "A Closer Look at Russia's 'Hybrid War'", by Michael Kofman and Matthew Rojansky, *op. cit.*, pp. 3-5; Mark Galeotti, "'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't", in: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, *op. cit.*, p. 162.

⁶⁷ Овде морамо да направимо малу оgradu и признамо да украјински сукоб није „замрзнут“ у мери у којој је то грузијски. На снази је крхко примирје чија су кршења честа и у сваком тренутку носе са собом опасност од ескалације и потпуног „одмрзавања“ сукоба, који би онда могао да добије потпуно нови ток и исход, самим тим и наметне потребу за новом анализом. Но, до те ескалације остају наши закључци везани за досадашњи ток сукоба.

Поређење грузијске и кримске интервенције илустроваћемо следећом табелом:

	Грузија 2008.	Крим 2014.
Војна средства	Класична употреба сва три рода војске (копнене, морнаричке и ваздушне снаге), мали губици и материјална разарања	Учешће само морнаричке пешадије и специјалних снага, без испаљеног метка
Невојна средства	Информациони рат – спречавање противника да пласира своју верзију догађаја	Информациони рат – негирање интервенције, психолошки притисак на противника
Правни /квази-правни аргументи	Заштита држављана од хуманитарне катастрофе, проширење овлашћења мировне мисије операцијом „наметања мира“, самоопредељење	Заштита свог народа од претеће хуманитарне катастрофе, одашиљање снага сходно међународном уговору, интервенција на позив легалне власти, самоопредељење – референдум
Идентитетски контекст	Ограничавање циљева на контролу Абхазије и Јужне Осетије, настањених проруским становништвом	Посматрање идентитетског контекста на Криму као специфичног и изразитије проруског у односу на друге рускојезичне регионе

ЗАКЉУЧАК: МЕСТО УПОТРЕБЕ СИЛЕ У НАСТАВКУ СТОЛЕЋА

Русија је својим интервенцијама у Грузији и на Криму показала да је употреба силе за остваривање спољнополитичких циљева смислена и исплатива и у 21. веку, као и да је усавршавање у овој области ради постизања идеала – војне победе без жртава и разарања – увек могуће уз одговарајуће разумевање природе модерног ратовања. Уједно су дошла до изражаја и ограничења у смислу да услове за успешну употребу силе није могуће задовољити увек и свуда. Зато је наша прогноза да ће велике (и регионалне) силе учити на ранијим грешкама и у наставку столећа бити све селективније у војном интервенисању. Сама Русија је своју интервенцију у Сирији, коју спроводи од септембра 2015. наовамо (и то потпуно легално, на позив сиријске владе), ограничила преваходно на нападе из ваздуха као подршку сиријској војсци, очигледно проценивши да локални контекст не би дозволио једнак успех увођења копнених трупа, какав је постигнут у грузијској и

кримској интервенцији. Сиријски грађански рат је, иначе, по људским жртвама и материјалним разарањима на првом месту у досадашњем току 21. века.

Да ли све што смо рекли за велике (и регионалне) силе важи и за мале државе? По нашем мишљењу да, али само уколико постоји слична асиметрија у моћи као између великих сила и њихових „жртва“. Тек ако је јасно да је знатно јача од противника, што значи и да противник не може да рачуна на озбиљнију војну подршку неке велике или регионалне силе, мала држава би смела да размишља о употреби силе, и то само уколико задовољи наведена три услова и своје краткорочне и дугорочне циљеве прилагоди њима. Ово се, наравно, односи и на Србију. Србија никада не би смела да се дефинитивно одрекне употребе силе за остваривање спољнополитичких циљева, али не би смела ни да за њом посегне докле год не буде стопостотно сигурна да је тако нешто исплативо, односно да ће сила у одређеном случају бити „употребљива“.

ЛИТЕРАТУРА

- “A Closer Look at Russia’s ‘Hybrid War’”, by Michael Kofman and Matthew Rojansky, Kennan Cable, No. 7, April 2015.
- Allison, Roy, “Russia Resurgent? Moscow’s Campaign to ‘Coerce Georgia to Peace’”, *International Affairs*, Vol. 84, No. 6, 2008, pp. 1145-1171.
- Allison, Roy, “Russian ‘deniable’ Intervention in Ukraine: How and Why Russia Broke the Rules”, *International Affairs*, Vol. 90, No. 6, 2014, pp. 1255-1297.
- Berzins, Janis, “Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy”, Policy Paper no. 2, National Defence Academy of Latvia – Center for Security and Strategic Research, April 2014.
- Bryce-Rogers, Athena, “Russian Military Reform in the Aftermath of the 2008 Russia-Georgia War”, *Demokratizatsiya*, Vol. 21, No. 3, 2013, pp. 339-368.
- Burke-White, William W., “Crimea and the International Legal Order”, *Survival*, Vol. 56, No. 4, 2014, pp. 56-80.
- Cheterian, Vicken, “The August 2008 War in Georgia: From Ethnic Conflicts to Border Wars”, *Central Asian Survey*, Vol. 28, No. 2, June 2009, pp. 155-170.
- Cohen, Ariel and Robert, E. Hamilton, “The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications”, *Strategic Studies Institute*, June 2011.
- “DOD Dictionary of Military and Associated Terms”, As of August 2017, Интернет, http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/dictionary.pdf 13/12/2017
- Герасимов, Валерий, „Ценность науки в предвидении: Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий“, *Военно-промышленный курьер*, 26 февраля 2013, Интернет, <http://www.vpk-news.ru/articles/14632> 25/9/2017.

- Karagiannis, Emmanuel, "The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals", *Contemporary Security Policy*, Vol. 35, No. 3, 2014, pp. 400-420.
- Malyarenko, Tetyana and David, J. Galbreath, "Crimea: Competing Self-Determination Movements and the Politics at the Centre", *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, No. 5, 2013, pp. 912-928 (рукопис 1-24).
- Stent, Angela, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2014.
- The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia*, Svante E. Cornell and S. Frederick Starr (eds.), M. E. Sharpe, New York, London, 2009.
- Трапара, Владимир, „Савремени значај Макиндеровог концепта Источне Европе: случај украјинске кризе“, *Међународна политика*, год. 65, бр. 1155-1156, јул-децембар 2014, стр. 26-43.
- Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska and Richard Sakwa (eds.), E-International Relations, Bristol, 2015.
- „Военная доктрина Российской Федерации“, *Российская газета*, Федеральный выпуск No. 6570 (298), 30 декабря 2014 г, Интернет, <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html> 26/9/2017
- Зыгарь, Михаил Викторович, *Вся кремлевская рать: Краткая история современной России*, Альпина Диджитал (электронное издание), 2016.

“USEFULNESS” OF FORCE FOR ACHIEVING FOREIGN POLICY GOALS
IN THE 21ST CENTURY: RUSSIAN INTERVENTIONS IN GEORGIA (2008)
AND CRIMEA (2014)

Vladimir Trapara

Abstract: One of the achievements of international law in the 20th century was delegitimization of the threat and use of force as instruments of foreign policy, except for self-defense and UN collective actions. Nevertheless, these instruments are widely used in the 21st -century international relations, although – because of changed circumstances – they frequently do not deliver planned results and even can be counterproductive. The author claims the use of force under specific conditions can be an effective instrument for achieving foreign policy goals in the 21st century. These conditions are the following: use of force should be followed, besides classic military engagement, by a combination of various non-military means (so-called “hybrid warfare”); it should maintain some, at least quasi-international law framework; identity context of an area in which force is used should be taken into account. Considering two successful cases of Russia’s use of force in Georgia (2008) and Crimea (2014), the author tries to show what follows: how Russia fulfilled the above-mentioned conditions and thus its use of force was more efficient compared to some other cases of the use of force in the 21st century; how Russia from 2008 to 2014 improved its use of force doctrine and practice, which resulted in greater efficacy of the Crimean intervention compared to Georgian.

Key words: use of force, the 21st-century international relations, Russia, Georgia, Crimea, “hybrid warfare”, identity, international law.

Други део

**РАЗОРУЖАЊЕ, НУКЛЕАРНО ОРУЖЈЕ
И НОВЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ**

ЗАБРАНА ОРУЖЈА ЗА МАСОВНО УНИШТЕЊЕ: ОД ЖЕНЕВЕ ДО ЊУЈОРКА ВЕК КАСНИЈЕ

Весна КНЕЖЕВИЋ ПРЕДИЋ¹

Милош ХРЊАЗ

Апстракт: Порекло забране оружја за масовно уништење треба тражити у етичкој осуди употребе отровног оружја која је претходила настанку савременог међународног хуманитарног права. Процес претварања ове етичке осуде у прецизнију, мултилатералну, уговорну забрану започет је на Хашкој конференцији 1899. године, а могао би да буде заокружен ступањем на снагу Уговора о забрани нуклеарног оружја усвојеног 2017. године у Њујорку. Доношење уговора чији је циљ свеобухватна забрана оружја за масовно уништење обележено је бројним процесима који су у овом истраживању посебно назначени: постепеним ширењем материјалног и персоналног домена примене ових уговора; постепеним стварањем свести о правној обавезности уздржавања од употребе оружја за масовно уништење чије постојање више није спорно у вези са биолошким и хемијским оружјем, али остаје контроверзно у вези са употребом нуклеарног оружја; активним учешћем међународних организација (Друштва народа, Уједињених нација, Међународног комитета Црвеног крста, а у новије време и међународних невладиних организација).

Кључне речи: оружје за масовно уништење, међународно хуманитарно право, хемијско оружје, биолошко оружје, нуклеарно оружје, Уједињене нације

*

---

¹ Проф. др Весна Кнежевић Предић, редовни професор, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука; *e-mail*: vesnaknezevic.predic@fpn.bg.ac.rs. Доц. др Милош Хрњаз, доцент, Универзитет у Београду – Факултет политичких наука, *e-mail*: milos.hrnjaz@fpn.bg.ac.rs.

Овај чланак представља резултат рада на пројекту Министарства за науку и просвету Републике Србије бр. 179076 – *Политички идентитет Србије у регионалном и глобалном контексту*.

„Може се слободно рећи да је напредак науке у области аеронаутике, балистике и хемије све даље од тога да олакша страхоте које рат са собом доноси, већ да само погоршава патње и да их, поврх свега, проширује на целокупно становништво, тако да ће рат од сада па на даље бити само сурова деструкција. Данас желимо да дигнемо свој глас против варварске новине коју наука управо усавршава, како би је учинила убојитијом и савршенијом у погледу њене суровости.”

Саопштење Међународног комитета Црвеног крста од 8. фебруара 1918. године упућено свим зараћеним странама у Првом светском рату.²

УВОД

Оружје за масовно уништење је – још једном у последњих стотинак година – успело да окупира централно место у расправама како на међународној, тако и на националним политичким сценама. Разлога за то је више, од оних традиционалних који указују на посебно опасно дејство овог типа наоружања и његову недискриминативну природу, претње да ће оно бити употребљено (Северна Кореја, Сједињене Америчке Државе), оптужби да је, иако забрањено, употребљено (у Сирији, на пример) али и хвале вредног и, надамо се, бар делимично успелог настојања да се усвајањем Уговора о забрани нуклеарног наоружања заокружи међународноправни режим његове потпуне забране. Постојање различитих, па и супротстављених ставновишта некако се и подразумева када су у расправу укључени правници, експерти за разоружање, безбедност, међународне односе, здравствени радници, волонтери, невладине организације различитих профила и провенијенција. Додатни импулс или, неко ће рећи, додатну чар расправама даје често и радо истицана чињеница да не постоји једна универзално прихваћена дефиниција самог концепта оружја за масовно уништење и да овај термин, иако широко прихваћен, није и једини термин који се користи да означи нека посебно опасна средства ратовања које је, између осталог, изнедрио савремени развој науке и технологије. Можда је посебно интересантно то што се појмовна несагласност не појављује само на међународном плану: институције које делују у оквиру правног поретка исте државе склоне су да усвајају дефиниције различитог значења и домашаја.³

Ипак, чини се да постоји општа сагласност да сам израз дугујемо Бискупу од Кентерберија који се у лондонском „Тајмсу” 1937. године запитао да ли је

² Цитирано према: Andre Durand, *History of the International Committee of the Red Cross from Sarajevo to Hiroshima*, Henry Dunant Institute, Geneva, 1984. p. 89.

³ О томе видети шире, на пример: W. Seth Carus, “Defining ‘Weapons of Mass Destruction’”, *Center for the Study of Weapons of Mass Destruction*, Occasional Paper 4, 2006.

уопште могуће размишљати о томе шта ће неки нови рат, „вођен новим средствима за масовно уништење” значити за човечанство, а не бити престрашен?⁴ Међу државницима први ће га у заједничкој декларацији употребити 1945. године председник САД Труман (енг. *Harry Truman*) и премијери Велике Британије, Атли (енг. *Clement Attlee*), и Канаде, Кинг (енг. *William Lyon Mackenzie King*), истина као „оружје које се може прилагодити масовном уништењу”,⁵ док ће у вокабулар Уједињених нација ући у данашњем облику тек пар месеци касније, Резолуцијом 1(1) Генералне скупштине Уједињених нација (ГС УН) „Стварање комисије која ће се бавити проблемима које је изазвало откриће атомске енергије” 24. јануара 1946.⁶ Недуго потом, 1948. године, у оквиру УН биће усвојена и стандардна дефиниција која средство за масовно уништење одређује као „атомско експлозивно оружје, радиоактивне материјале, смртоносно хемијско и бактериолошко оружје и свако оружје које ће бити убудуће развијено, а које се по карактеристичном разорном дејству може упоредити са дејством атомске бомбе или других горепомнутих оружја”.⁷ Кроз активности на разоружању, термин оружје за масовно уништење улази и у међународноправна акта обавезујућег карактера. Наведимо као пример Уговор о начелима којима се уређују активности у истраживању и коришћењу космоса, укључујући Месец и друга небеска тела који је ГС УН усвојила 1966,⁸ или Уговор о забрани постављања нуклеарног оружја и другог оружја за масовно уништавање на дно океана и мора и у њихово подземље из 1971. године.⁹

⁴ Цитирано према: <http://blogsofwar.com/tara-maller-a-historical-look-at-genealog-of-the-wmd-category-threat/>. Приступљено: 18.11.2017. Ауторка напомиње да Бискуп свакако није упућивао на категорије оружја која данас убрајамо у оружје за масовно уништење, будући да оно још увек није било познато, већ да је пре мислио на масовно, недискриминативно бомбардовање градова из ваздуха.

⁵ Видети тачку 7(ц) текста декларације која је потписана у Вашингтону 1945. године. Доступно на: http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-energy/history/dec-truma-atlee-king_1945-11-15.htm. Приступљено: 18.11.2017.

⁶ Доступно на <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/52/IMG/NR003252.pdf?OpenElement>. Приступљено: 18.11.2017.

⁷ Комисија за конвенционално наоружање, УН С/Ц:3/32/Рев.1. Доступно <http://undocs.org/S/C.3/32/Rev.1>. Приступљено: 18.11.2017.

⁸ Видети, на пример, Преамбулу, алинеју 7 и чл. 4 Уговора. О развоју основних начела космичког права видети е.г. Ана Микулец, „Право свемира”, *Правник*, 49 (1), 2016, стр. 106-127.

⁹ Стицање „права грађанства” у званичном вокабулару није допринело изградњи јединственог значења овог термина. Штавише, број дефиниција концепта се временом уможавао. Тако је Сет Карус успео да идентификује чак 40 различитих дефиниција, уз утешан закључак да се све оне, заправо, могу свести на пет основних варијанти: прва – оружје за масовно уништење своди на хемијско, биолошко и нуклеарно наоружање; друга – концепт проширује тако да он обухвати и радиолошко наоружање; трећа –

Иако је изазовима концептуализације термина „оружје за масовно уништење” тешко одолети, аутори овог текста ће се уздржати од промишљања његовог садржаја овом приликом. Они се опредељују да термин оружје за масовно уништење користе у његовом најужем значењу, као збирни појам за биолошко, хемијско и нуклерано наоружање.¹⁰ То није само зато што је он, као такав, прихваћен од стране УН. Разлози за такав поступак су, по нашем мишљењу, оправдани и са теоријског и са методолошког становишта. Наиме, ово истраживање концепту оружја за масовно уништење приступа са становишта једне гране међународног јавног права, међународног хуманитарног права (МХП), не занемарујући али ипак стављајући у други план све остале аспекте који јесу или могу бити од значаја за његово изучавање.¹¹ Наша превасходна намера је да истражимо и објаснимо процес еволуције „праведне осуде јавног мњења цивилизованог света” према овом оружју, у забране, посебно уговорне забране које „обавезују како свест, тако и праксу нација”.¹² Другим речима, да у границама МХП објаснимо то кретање од права какво оно треба да буде до права какво оно јесте, од *de lege ferenda* до МХП *de lege lata* или, како је Међународни суд правде у свом гласовитом Саветодавном мишљењу о забрани нуклеарног наоружања рекао, „право какво оно сада јесте”.¹³ На том путу посебно ћемо указати на субјекте правностваралачких

концепт шири још даље тако да обухвати и експлозивна средства као што су бомбе, гранате, мине и чак пиштоље извесних карактеристика; четврто – схватање апстрахује врсте оружја и фокусира се на њихово разорно дејство; коначно, пети тип дефиниција као базичну категорију нуди штетне ефекте које његова употреба производи. W. Seth Carus, *Defining “Weapons of Mass Destruction”*, op. cit., pp. 8-14.

¹⁰ Овакво схватање концепта оружја за масовно уништење је веома раширено и у литератури и у пракси деловања националних и међународних институција. Видети, на пример: *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Hendrik A. Strudiom, *Weapons of Mass Destruction*: “У савременом међународном праву и међународним односима термин ‘оружје за масовно уништење’ је просто постало скраћенца за нуклеарно, хемијско и биолошко наоружање”. Доступно на: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e445?rkey=dfirVm&result=9&prd=EPIL>. Приступљено: 18.11.2017.

¹¹ Постоје бројне одреднице МХП. Једна од њих, која је доста широко прихваћена, дефинише МХП као грану међународног јавног права која ограничава употребу насиља у оружаним сукобима тако што штити оне који не учествују директно, или више не учествују директно у непријатељствима, и тако што ограничава насиље на ону меру која је неопходна да се постигне циљ сукоба, а то је да се ослаби војни потенцијал непријатеља. Видети, Marko Sasoli, Antoine A. Bouvier, Anne Quintin, *How Does Law Protect in War?*, Vol. I, 3rd ed., ICRC, 2011, p. 93.

¹² Протокол о забрани загушљивих, отровних и других гасова и бактериолошких метода ратовања, преамбула.

¹³ International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, para. 18.

процеса и оквира њихових интеракција, концептуализацију одређеног типа наоружања, домен примене забране за одређену врсту оружја, као и на механизме контроле поштовања забране.

ОД ХАГА 1899. ДО ЖЕНЕВЕ 1925. ГОДИНЕ

У једној од несумњиво најинтересантнијих студија о развоју МХП и његовим принципима Жан Пикте (фр. *Jean Pictet*) констатује да су „правила ратовања стара колико и сам рат, а да је рат стар колико и живот на земљи”.¹⁴ У та прастара правила он, али не и само он, убраја и забрану употребе отрова и отровног оружја као метода ратовања.¹⁵ На бази те дуговечности, упркос не таком ретком кршењу забране, понегде се закључује да је забрана употребе отрова и отровног оружја стекла снагу обичајног права већ у другој половини XIX века.¹⁶ Тако Хендрик Стридом (енг. *Hendrik A. Strudiom*), у прилогу у Макс Планк енциклопедији међународног јавног права, тврди да је тровање извора воде током рата сматрано злочином и да је то правило кодификовано већ 1874. године чланом XII Бриселске декларације као конкретни израз правила да право зараћених страна да бирају средства ратовања није неограничено (чл. XI).¹⁷ Декларација о правилима и обичајима рата, како је званично гласио назив овог документа није, међутим, никада ступила на снагу, али је одлучујуће утицала на даљу изградњу уговорног МХП.¹⁸

Уговорну форму – изван споразума које су зараћене стране повремено закључивале током оружаног сукоба – ова ће правила добити већ са првим успешим покушајем кодификације правила ратовања.¹⁹ На чувеној Хашкој

¹⁴ Jean Pictet, *Development and Principles of International Humanitarian Law*, Martinus Nihoff Publishers, 1985, p. 6.

¹⁵ Ibid., p. 9.

¹⁶ Савремена доктрина међународног права, укључујући и доктрину МХП, обилује расправама о обичајном праву. Имајући у виду тему нашег рада препоручујемо, између осталог: Larry Maybe, Benarji Chakka, *Custom as a Source of International Humanitarian Law*, ICRC, 2006.

¹⁷ Hendrik A. Strydom, *Weapons of mass destruction*, op. cit.

¹⁸ Конференција у Бриселу је сазвана на иницијативу руског цара Александра II окупила је петнаест европских држава. Те исте године када је конференција одржана Институт за међународно право именован је комитет за проучавање Декларације који је требало да да свој осврт на овај документ и предложи имене и допуне. Резултат рада Института је усвајање Правилника о правилима и обичајима рата у Оксфорду 1880. године. Правилник ће, такође, извршити велики утицај на потоњу кодификацију правила ратовања.

¹⁹ У литератури се као пример билатералног уговора којим се забрањује употреба отровног оружја наводи уговор који је у Стразбуру Француска закључила са Немачком 1675. године. Видети: Gary D. Solis, *The Law of Armed Conflicts*, Cambridge University Press, 2010, p. 600.

конвенцији, која је одржана 1899. године, усвојена је Конвенција о правилима и обичајима рата на копну чији Правилник преузима тековине Петроградске декларације о забрани употребе метака лакших од 400 грама и Бриселеске декларације. Он потврђује да „Зарађене стране немају неограничено право избора средстава борбе против непријатеља” (члан XXII).²⁰ У наредном члану, члану XXII(а), Правилник изричито забрањује употребу отрова или отровног оружја. Ипак, упућивање на правило о општем ограничењу слободе страна у сукобу изостаје, те се отвара дилема да ли је посебно навођење отрова потврда свести о забрани употребе отрова и отровног оружја као посебног правила и да ли је та забрана стекла статус обичајног правила.²¹

У сваком случају, на Конференцији је усвојена и Декларација IV о забрани употребе загушљивих гасова која забрањује употребу пројектила чији је једини циљ ширење загушљивих и штетних гасова. Декларација је ступила на снагу 1900. године, а већ 1901. године 23 од 28 држава које су учествовале на конференцији ратификовале су декларацију. Краљевина Србија је Декларацију, као и Конвенцију, потписала пошто су усвојене а ратификовала је 1901. године.

Декларација је била врло ограниченог домета када је о забрани реч: забрањивала је само употребу пројектила чији је једини циљ ширење загушљивих и штетних гасова. То је оставило много простора да се, упркос прихватању и ратификацији Декларације, отровни гасови истражују, производе, складиште и, када се укаже потреба, искористе на бојном пољу. Избијање Првог светског рата показало се као ситуација у којој су главни актери осетили такву потребу. Већ крајем 1914. године Врховни командант војске Немачке утврдио је да Декларација забрањује само ослобађање смртоносних гасова из пројектила који су намењени у те сврхе, али не и друге начине употребе. Био је то корак у правцу прихватања предлога Фрица Хабера (нем. *Fritz Haber*), хемичара који ће 1918. године добити Нобелову награду за своју област – да се гас „хлорин“ смести, а потом ослободи из посебних цилиндара и остави ветру да га разноси према непријатељским редовима.²² Обе зарађене стране, пре свега Немачка и Француска, издашно су користиле сузавац на фронту, да би смртоносни гас по први пут био употребљен 22. априла 1914. године у другој бици код Ипра, по чему је и добио назив – *unepum*. До краја Првог светског рата употребљено је 39 различитих токсичних реагенаса од којих је страдало око 1.300.000 људи, од тога је 100.000 хиљада изгубило живот.²³

²⁰ Наведено према: Vesna Knežević-Predić, Saša Avram, Željko Ležaja (ur.), *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Beograd, 2007, str. 310.

²¹ О обичајној природи овог правила видети, на пример: Lassa Oppenheim, *International Law*, vol. II, 7th. Hersch Lauterpacht (ed.), Longman, 1965, p. 340.

²² Jonathan B. Tucker, *War of Nerves*, Pantheon, New York, 2006, pp. 11-12.

²³ Видети: Report of the Secretary General, *Chemical and Bacteriological (Biological) Weapons and the Effect of Their Possible Use*, (1969) UN Doc A/7575/Rev.1-S9292/Rev.1, para. 3.

Против страха употребе отровних гасова прво ће реаговати Међународни комитет Црвеног крста (МКЦК) из Женеве. Он ће свим зараћеним странама упутити 8. фебруара 1919. године апел у коме ће „без оклевања затражити забрану” употребе бојних отрова као метода ратовања. И док је апел наишао на подршку неутралних држава, зараћене стране га неће прихватити.²⁴

Као први одговор на страхоте изазване употребом отровних гасова победничке силе ће пораженима наметнути забрану употребе, производње и увоза „загушљивих, отровних и других гасова и сличних течности, материјала или средстава”. Забрањени су и сви материјали који су посебно намењени за њихову производњу, складиштење и употребу. Забрана се простирала и на оклопна возила, танкове и слична средства погодна за употребу у рату.²⁵ Иако ограничена *ratione personae* на поражене државе, ова је забрана била апсолутна у неколико аспеката. Као прво, њен материјални домен примене је проширен тако да она важи не само у доба рата, већ и у доба мира. Надаље, забрана се не односи само на употребу, већ обухвата и производњу и складиштење. Коначно, забрана се не односи само на наоружање, већ на гасове, течности, материјале и средства који имају отровна својства. Све су то особине које логично следе из природе правног акта којим је забрана установљена. За разлику од Хашких конвенција које су *ratione materiae* уговори МХП, овде је реч о мировним уговорима који уређују односе између зараћених страна и полажу темеље будућег међународног поретка.

Ограничење забране *ratione personae* требало је да отклони Уговор о употреби подморница и опасних гасова закључен у Вашингтону 6. фебруара 1922. године. У члану VI његови творци су подсетили да је „јавно мњење цивилизованог света с правом осудило употребу загушљивих, отровних и других гасова и сличних течности, материјала и средстава” и да је забрана садржана „у уговорима чије су стране уговорнице већина цивилизованих сила”.²⁶ Они су, ипак, осетили потребу да позову стране уговорнице Вашингтонске конвенције да „у циљу универзалног прихватања ове забране као дела међународног права које обавезује како свест тако и праксу нација, искажу свој пристанак на такву забрану, прихвате је као обавезујућу у

²⁴ Andre Durand, *History of the International Committee of the Red Cross from Sarajevo to Hiroshima*, op. cit., p. 90 i passim.

²⁵ Мировни уговор између Савезничких и придружених сила и Немачке, Версајски уговор закључен 28. јуна 1919, члан 171, доступно на <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf>. Приступљено: 18.11.2017. Одредбе исте садржине укључене су и Уговор о миру са Аустро-Угарском из Сен-Жермена (чл. 135), са Бугарском (чл. 82), Мађарском (чл. 119) и Турском (чл. 176).

²⁶ Уговор о употреби подморница и опасних гасова у рату, члан 6, доступно на: https://www.lib.byu.edu/index.php/Washington_Treaty_in_Relation_to_the_Use_of_Submarines_and_Noxious_Gases_in_Warfare. Приступљено: 18.11.2017.

узајамним односима и позову све друге цивилизоване народе да јој приступе”.²⁷ Уговор су потписале САД, Велика Британија и њени доминиони Канада, Аустралија, Нови Зеланд и Јужна Африка, као и Француска, Италија и Јапан. Он, међутим, никада није ступио на снагу због изостанка ратификација потписница. Разлог – и ту постоји широка сагласност – није била забрана употребе отровних гасова, већ одредбе о подморницама. Ипак, сам текст Конвенције указује да њени творци нису заговарали потпуну забрану отровних средстава већ само забрану бојних отрова и њихову употребу у рату, односно, како би савременим вокабуларом МХП рекли, употребу у међународном оружаном сукобу. Из формулације члана VI се уз то може закључити да ни тако уско схваћену забрану – забрану употребе бојних отрова – нису сматрали правилом обичајног карактера већ, у најбољем случају, обавезу која важи између страна уговорница. На крају, жељена универзализација забране је веома далеко од схватања „универзалног” у савременом међународном праву. Креатори уговора нису имали ни жеље ни намере да овом забраном заштите човечанство у целини. Њихово схватање универзалног завршавало је са, иначе недовољно јасним, концептом „цивилизованих нација”.

О несигурности у погледу обичајног карактера забране отровних гасова речито говори и Протокол о забрани отровних гасова и бактериолошких метода ратовања закључен у Женеви 1925. године:

„Високе стране уговорнице, уколико већ нису приступиле уговорима који забрањују ову употребу, признају ту забрану, примају да је прошире на употребу бактериолошких ратних средстава и пристају да се сматрају везаним између себе одредбама ове декларације.

Високе стране уговорнице учиниће све своје напоре да приволе и остале државе да приступе овом протоколу.”²⁸

Протокол је усвојен на Конференцији о смањењу и ограничењу наоружања коју је сазвао Савет Друштва народа, а усвојен је уз Конвенцију о надгледању међународне трговине оружјем, муницијом и оруђем. Сама Конвенција је имала неславан крај: због недостатка довољног броја ратификација она никада није ступила на снагу.²⁹ Насупрот томе, Протокол који несумњиво

²⁷ Ibid.

²⁸ Vesna Knežević-Predić, Saša Avram, Željko Ležaja (ur.), *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, op. cit., str. 380.

²⁹ Генерални секретар Друштва народа је, на захтев Савета Друштва, позвао државе чланице које нису ратификовале Конвенцију да се о томе изјасне. Међу њима је била и Краљевина Југославија која је Конвенцију потписала, али је изјавила да не види могућност да је и ратификује јер сматра да је неопходно да се најпре усвоји конвенција о надгледању производње наоружања. Та два питања – производња и трговина – су узајамно чврсто повезана и међузависна те је, по мишљењу краљевске владе, неопходно да се симултано регулишу. О ставовима Краљевине Југославије и других држава видети:

улази у корпус тадашњег ратног права, а са контролом наоружања има лабаву везу пре свега због институционалног оквира у коме је усвојен, бива веома широко прихваћен. Међу тридесет осам држава које су га 17. јуна 1925. године потписале била је и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца која га је ратификовала 1929. године. У року од пет година ратификовало га је двадесет осам држава, а данас овај Протокол има 140 страна уговорница.

Протокол је, и то ваља нагласити, по правилу поштован у међуратном периоду и чак током Другог светског рата. Ретки примери његовог кршења – употреба гаса од стране Италије током инвазије на Етиопију 1935–36, од стране Јапана током инвазије 1937. и 1945. године – могли би указивати да су правила у њему садржана од правила уговорног карактера еволуирала у правила обичајног права која обавезују и оне државе које Протоколу нису приступиле. Има, наравно, и оних који уздржавање од употребе отровног и биолошког оружја пре везују за страх од одмазде или узвраћања него што је сматрају доказом већ формираног *opinio iuris*.

У вези са Протоколом се, по правилу, истиче да је он учинио велики корак напред тиме што је забрану проширио на бактериолошко оружје, али и да је домашај забране озбиљно ограничен. Забрана се односи само на употребу, и то прву употребу, овог оружја а не и на његово стицање, развој, производњу и складиштење. Још једно ограничење његовог дејства је посебно битно. Наиме, од Француске која је прва ратификовала Протокол, па преко СССР-а и низа других држава, његову ратификацију је пратила веома интересантна резерва. Наиме, државе су изјављивале да се неће сматрати обавезном да поштују Протокол уколико противничка страна или неко од њених савезника први употребе забрањено оружје. При томе је постојала не само правна, већ и фактичка могућност да савезник не буде страна уговорница Протокола. Уз то, забрана употребе је ограничена на само један тип оружаног сукоба, међународни оружани сукоб.

По завршетку Другог светског рата у коме, на срећу, отровни гасови нису коришћени на бојном пољу, пре свега због страха од репресалија и узвраћања, Протокол налази своје место у оквирима УН тамо где га је и Друштво народа сместило: у оквире политике разоружања. Генерална скупштина УН ће усвојити низ резолуција којима се позива на строго поштовање његових принципа и циљева, осуђује кршење протокола и позивају државе које нису стране уговорнице да му приступе.³⁰

League of Nations, *Conference for the reduction and limitation of armament*, Conf. D. 58, Geneva, February 6th, 1932. Доступно на: <http://digital.library.northwestern.edu/league/le000102.pdf>. Приступљено: 18.11.2017.

³⁰ Видети, *e.g.* резолуције: 2162 В (XXI) of 5 December 1966, 2454 А (XXIII) of 20 December 1968, 2603 В (XXIV) of 16 December 1969, 2662 (XXV) of 7 December 1970, 2603 А (XXIV) of 16 December 1969.

Протокол је имао још бар два озбиља недостатка: одсуство дефиниције оружја које забрањује и одсуство механизма надзора за његово поштовање. Оба су, више или мање, успешно санирана у оквирима Уједињених нација у контексту политике разоружања.

Године 1969. Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је, без иједног гласа против, Резолуцију 2603А (XXIV) према којој Протокол забрањује употребу хемијског наоружања, тј. хемијске супстанце, било да је у гасовитом, течном или у чврстом стању – која би се могла употребити због тога што производи директно отровно дејство на људе, животиње и биљке, као и биолошко оружје, односно „живе организме, без обзира на њихову природу, или заразне материје које од њих потичу, а које треба да изазову болест или смрт људи, животиња или биљака и чије дејство зависи од њихове способности да се размножавају у особи, животињи или биљци која је нападнута”.

Што се механизма надзора имплементације тиче, од Генералног секретара је затражено да, уз помоћ експерата, испита свако наводно кршење Протокола на које би указала нека држава чланица УН, да утврди чињенице и о њима обавести државе чланице и Генералну скупштину.³¹

Широка прихваћеност Протокола пружала је разлога да се промишља потенцијални обичајни карактер забране и отровног и биолошког оружја. На путу афирмативног одговора могло се наћи тек неколико упорних противника, а у првом реду Сједињене Америчке Државе. Њихова позиција према забрани отровног оружја је, заправо, екстремно занимљива за изучавање. За почетак, подсетимо да су САД прва држава која је још давне 1863. године, такозваним Либеровим правилником, у своје унутрашње законодавство увела изричиту забрану сваке употребе бојних отрова.³² Па ипак, када се буду нашле на Првој хашкој конференцији 1889. године, САД ће бити једина држава која неће потписати Декларацију о забрани употребе загушљивих гасова. САД ће бити иницијатор закључивања Вашингтонске конвенције која, захваљујући пре свега неспремности Француске да је ратификује, неће ступити на снагу. Оне ће, такође, бити иницијатор и заговорник усвајања Протокола. Али, због јаког отпора на унутрашњем плану Протокол се неће наћи пред Сенатом. Поновљена је слична аргументација као и 1899. године. Између осталог, противници ова два документа стајали су на становишту да отровно оружје није ни по чему мање хумано од осталих врста наоружања. Иако се неће придружити Великој Британији, Француској, Италији и Немачкој и једнострано се одрећи употребе хемијског и бактериолошког

³¹ Видети Резолуцију Генералне скупштине 37/98 (Д), доступно на: <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r098.htm>. Приступљено: 18.11.2017.

³² Члан XVI, *Instruction for the Government of Armies of the United States in the Field by Order of the Secretary of War*.

оружја, САД га неће применити током Другог светског рата. Штавише, председник Рузвелт ће 1943. године, реагујући на употребу овог оружја у Кини од стране Јапана, изјавити: „Јавно мњење цивилизованог човечанства забрањује употребу овог оружја.”³³ То их, међутим, неће спречити да током рата у Вијетнаму употребе сузавац и пестициде. Биће то нови разлог да САД, упркос томе што су једина чланица НАТО и Варшавског пакта која није приступила Протоколу, што су га све европске државе прихватиле осим Албаније, као и све високоразвијене државе осим Јапана, остану изван његовог домаћаја. САД су, наиме, тврдиле да Протокол не забрањује њихову употребу, а супротстављене ставове су третирали као недовољно јасан домаћај забране. Приступиле му тек 1975. године

ЗАБРАНА БИОЛОШКОГ И ХЕМИЈСКОГ ОРУЖЈА – ОД ЖЕНЕВЕ 1925. ДО ПАРИЗА 1993.

Женевски Протокол је био и остао имун на бољу коју УН нису могле исправити. Он је, наиме, забрањивао само употребу отровног и биолошког оружја у доба рата. Једини начин да се тај недостатак исправи било је закључивање нове конвенције која би забранила отровно и биолошко оружје уопште. УН су већ 1946. године позвале своје државе чланице да забране сво оружје за масовно уништење и наредне две декаде протекле су у преговорима у оквиру опште политике разоружања. Тако се, примера ради, у Резолуцији 2603 А наводи да су „хемијска и биолошка средства ратовања одувек сматрана ужасним, као и да их је међународна заједница оправдано осуђивала“,³⁴ односно да је употреба било којих хемијских агенаса и било којих биолошких материја „...супротна општепризнатим правилима међународног права...“.³⁵ Резолуција је усвојена са 120 гласова за и са само једним *уздржаним*.

Забрана биолошког (бактериолошког) оружја

Као посебно питање, забрана хемијског и биолошког наоружања појављује се на дневном реду Комитета за разоружање осамнаесторице 1968. године. Следеће године УН ће публиковати важан, показаће се и утицајан, извештај о ефектима које биолошко и хемијско оружје производе те ће се ГС УН заинтересовати за њега. У самом Комитету биће артикулисана и прихваћена

³³ George Bunn, “Banning poison gas and germ warfare: should the United States agree?”, *Wisconsin Law Review*, Vol. 1969, No. 2, pp. 374-420, p. 328.

³⁴ Доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/257/37/IMG/NR025737.pdf?OpenElement>. Приступљено: 18.11.2017.

³⁵ *Ibid.*

нова стратегија о томе како постићи забрану. Насупрот до тада преовлађујућем мишљењу да биолошко и хемијско оружје треба забранити једним инструментом, Велика Британија и неколико других западних држава ће предложити да се најпре изради конвенција о забрани биолошког оружја. Пошто је почетни отпор социјалистичких и држава у развоју отклоњен, процес израде нацрта конвенције почиње да тече изненађујуће брзо. Сматра се да је јак импулс том убрзању дала одлука САД да се једнострано одрекну биолошког оружја 1969. године и њихова одлука да униште расположиве залихе независно од могућег будућег уговора. Наредне, 1970. године, оне ће се једнострано одрећи и производње, складиштења и употребе отрова у ратне сврхе. Нацрт будуће конвенције који је израдила Конференција комитета за разоружање, наследник Комитета, биће већ 16. децембра усвојена од стране ГС УН, 10. априла је отворена за потписивање, а ступила је на снагу 26. марта 1975. године пошто је приложен 22 ратификациони инструмент.³⁶ Конвенција данас има 173 стране уговорнице и девет потписница. Заправо, само четрнаест држава Конвенцију нису прихватиле, међу њима и Израел.³⁷ СФРЈ је конвенцију ратификовала 1974. године,³⁸ а Србија ју је прихватила путем сукцесије 2001.³⁹

Конвенција је донела оно што се од ње очекивало: она уводи забрану усавршавања, производње, складиштења и стицања микробиолошких или других биолошких агенаса или токсина, без обзира на њихово порекло или начин производње, као и оружје, опрему или векторе намењене за употребу тих агенаса или токсина у непријатељске сврхе или за оружани сукоб (чл. 1). Стране уговорнице су се, осим тога, обавезале да најкасније девет месеци након ступања на снагу Конвенције униште или прилагоде за мирољубиву употребу све агенсе, токсине, оружја опрему и векторе на које се конвенција односи. При извршењу ове обавезе државе су дужне да предузму све мере опреза како би се заштитило становништво – не само држављани државе чланице, већ сва лица која би могла бити угрожена, као и животна средина (чл. 2). Забране установљене Конвенцијом обухватају и забрану државама да, било директно или индиректно, на било кога преносе, помажу, подстичу или наводе било коју државу, групу држава или међународну организацију да производе или на било који начин стичу агенсе, токсине, оружје, опрему или

³⁶ Детаљније видети о томе: Jozef Goldblat, "The Biological Weapons Convention", *International Review of the Red Cross*, No. 318, May-June, 1997, pp. 251-266.

³⁷ Подаци према: <http://disarmament.un.org/treaties/t/bwc>. Приступљено: 18.11.2017.

³⁸ Видети: „Уредба о ратификацији Конвенције о забрани усавршавања, производње и стварања залиха бактериолошког (биолошког) и токсичког оружја и о њиховом уништавању”, *Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, бр. 43/74.

³⁹ Податак према <http://disarmament.un.org/treaties/t/bwc>. Приступљено: 18.11.2017.

векторе на које се Конвенција односи (чл. 3). Тако је Конвенција постала први међународни уговор којим се потпуно забрањује одређени тип оружја.

Конвенција је донела и жељени домен примене у материјалном смислу речи. Државе чланице су се обавезале „да никада и ни под којим околностима“ не прекрше забране везане за биолошко и отровно оружје.

Забрана, међутим, није апсолутна. Рецимо, најпре да Конвенција није забранила истраживање биолошког и отровног оружја. Уз то, Конвенцијом су забрањене оне количине агенаса и токсина „који по типу и количини нису намењене употреби у профилактичке, заштитне или друге мирољубиве сврхе (чл. 1(1)). Конвенцији се приговара да није понудила дефиницију биолошких агенаса и токсина, али је тај недостатак надомештен, између осталог, изреком Међународног суда правде и Светске здравствене организације.⁴⁰ Много је више замерено одсуство дефиниције „оружја, опреме или вектора намењених за употребу тих агенаса или токсина“. Уз то, забрањено је само оно оружје, опрема или вектори који су намењени за употребу агенаса или токсина у непријатељске сврхе или за оружани сукоб.

Оно што се, међутим, највише замера творцима Конвенције то је одсуство адекватног механизма контроле извршења обавеза које она намеће државама чланицама. Механизми који стоје на располагању тешко да се могу оценити као чврсти. Државе чланице су се обавезале да ће се међусобно консултовати и сарађивати при решавању проблема везаних за циљеве и примену Конвенције посредством, између осталог, користећи поступке у оквиру Уједињених нација (чл. V). Свака страна уговорница која утврди да нека друга држава крши обавезе из Конвенције може уложити жалбу Савету безбедности УН и доставити све расположиве податке. Конвенција обавезује све стране уговорнице да сарађују у спровођењу испитивања које Савет безбедности, на основу жалбе, покрене у складу са одредбама Повеле. Савет безбедности обавештава стране уговорнице о резултатима анкете (чл. VI).

Предлози да се Конвенција унапреди изградњом ригорознијег механизма нису наишле на подршку држава чланица.⁴¹ То, међутим, није утицало на формирање обичајног правила о забрани употребе биолошког оружја, као и обичајног правила о забрани употребе отрова и отровног оружја. То

---

⁴⁰ У саветодавном мишљењу о легалности нуклеарног наоружања Суд је закључио да су термини „отрови“ и „отровно оружје“ у пракси држава схваћени у свом уобичајеном значењу и да „покривају оружје чији је примарни или чак искључиви ефекат тровање или гушење“. Видети: пара. 111. За дефиницију Светске здравствене организације видети: World Health Organization, *Public health response to biological and chemical weapons: WHO guidance*, 2004, р. 5, доступно на <http://www.who.int/csr/delibepidemics/introduction.pdf?ua=1>. Приступљено: 18.11.2017.

⁴¹ О томе видети шире <https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/>. Приступљено: 18.11.2017.

несумњиво доказују одредбе које налазимо, *inter alia*, у легислативи доминантне већине држава чланица, војним приручницима, међународним актима, као и у саветодавном мишљењу Међународног суда правде.⁴² Њихова употреба је забрањена како у међународним, тако и у немеђународним оружаним сукобима.⁴³ Употреба отрова или бојних отрова представља, према Статуту међународног кривичног суда, ратни злочин уколико је до употребе дошло током међународног оружаног сукоба.⁴⁴ Уношење у Статут ове инкриминације у немеђународним оружаним сукобима нису вођени званични преговори током дипломатске конвенције на којој је Статут усвојен.⁴⁵

Забрана хемијског оружја

Без обзира на готово универзалну подршку приликом освајања резолуција ГС УН које су се бавиле хемијским оружјем,⁴⁶ требало је да прође заиста много времена да би скоро читава међународна заједница држава прихватила доношење Конвенције о забрани развоја, производње, складиштења и употребе хемијског оружја и његовом уништавању од 1993. године.⁴⁷

⁴² МК ЦК је 1995. године добио мандат Конференције Црвеног крста и Црвеног полумесеца да сачини студију о обичајним правилима МХП. Грандиозан пројекат окончан је идентификацијом 161 правила обичајног карактера. Видети: Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Oxford University Press, 2005. Књигу правила пратила су два тома докумената која сведоче о постојању оба елемента неопходна за стварање обичајног међународног права. МК ЦК је наставио да прати праксу држава, а подаци о томе доступни су у посебној бази података доступној на: <https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>. Приступљено: 18.11.2017. Савезна Република Југославија била је једна од држава позваних да формира национални истраживачки тим који је предводио професор Милан Шаховић, а у коме су били и Дејан Шаховић, др Миодраг Старчевић и др Бошко Јаковљевић. Професор Шаховић је био члан и Надзорног комитета. Податке потребне за базу МК ЦК последњих година прикупља и доставља Центар за МХП и међународне организације Факултета политичких наука.

⁴³ О забрани употребе отрова и отровног оружја видети Правило 72 (*Customary International Humanitarian Law*, pp. 251-254; за биолошко оружје Правило 73, *Ibidem* 256-258).

⁴⁴ Чл. 8(2)(б)(xvII) и 8(2)(б)(vIII) Статута Сталног међународног кривичног суда. За коментар поменутих одредаба видети, e.g. Knut Dormann, *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court*, Cambridge University Press, 2004, pp. 281-291.

⁴⁵ О Сталном међународном кривичном суду видети, e.g., William A. Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court*, 2nd. ed., Cambridge University Press, 2004.

⁴⁶ За списак бројних резолуција које су се бавиле овим питањем погледати: <https://www.un.org/disarmament/geneva/bwc/bwc-un-general-assembly-resolutions/>. Приступљено: 18.11.2017.

⁴⁷ Ближе о разлозима за дуг процес преговарања у вези са доношењем Конвенције погледати ближе: Julian Perry Robinson, *The Negotiations on the Chemical Weapons*

Одређени аутори виде два основна фактора који су утицали на коначно доношење свеобухватне уговорне забране хемијског оружја:

1. безбедносни – чињеницу да су водећи актери постепено дошли до закључка да у безбедносном смислу могу више да добију забраном него поседовањем овог оружја;
2. етички – осуда употребе хемијског оружја од давнина.⁴⁸

Преамбула Конвенције о забрани хемијског оружја на самом почетку смешта овај међународни уговор у контекст забране и уклањања „свих оружја за масовно уништење“.⁴⁹ У Преамбули Конвенције се такође наводи да је она комплементарна у односу на Женевски протокол, што другим речима значи да Конвенција не замењује Протокол.⁵⁰

Када је о домашају забране реч, Конвенција следи пример своје претходнице, али додаје две нове: обавезу државе да не употреби хемијско оружје, и да не подстиче у било каквим војним припремама употребу хемијског оружја.⁵¹

Велики помак у односу на Конвенцију о забрани билошког (бактериолошког) оружја налазимо већ на почетку члана II где је смештена веома детаљна и разрађена дефиниција хемијског оружја за потребе Конвенције:

„(а) токсичне хемијске супстанце и њихови прекурсори, осим за оне намене које нису забрањене овом Конвенцијом, у мери у којој њихове врсте и количине одговарају таквим наменама; (б) муниција и средства посебно конструисана да изазову смрт или неко друго оштећење токсичним својствима оних токсичних хемијских супстанци наведених у тачки (а), која се испуштају као резултат употребе такве муниције и средстава; (ц) ова опрема посебно конструисана за употребу директно везану за коришћење муниције и средстава наведених у тачки (б)“.⁵²

Постојање прецизне и детаљне дефиниције хемијског оружја представља важан корак напред у погледу забране оружја за масовно уништење који, како ћемо видети, није нажалост поновљен приликом доношења Уговора о забрани

Convention: a historical overview, u: Michael Bothe, Natalino Ronzitti, Allan Rosas (ed.), *The New Chemical Weapons Convention: Implementation and Prospects*, Martinus Nijhoff Publishers, 1998.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Закон о потврђивању Конвенције о забрани развоја, производње, складиштења, и употребе хемијског оружја и његовом уништавању“, *Сл. лист СРЈ – Међународни уговори бр. 2/00*, преамбула.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid., члан I.

⁵² Ibid., члан II.

нуклеарног оружја. Увођењем дефиниције је заправо у великој мери омогућен и детаљан систем верификације поштовања Конвенције.

У наставку члана II се прецизирају многи појмови важни за примену Конвенције (токсичне хемијске супстанце, прекурсор, старо и напуштено хемијско оружје, агенси за сузбијање нереда итд.) На овом месту се прецизира и значење формулације *намене које нису забрањене овом Конвенцијом*:

„(а) индустријске, пољопривредне, истраживачке, медицинске, фармацеутске или неке друге мирољубиве намене; (б) заштитне намене, односно намене директно повезане са заштитом од токсичних супстанци и заштитом од хемијског оружја; (ц) војне намене које нису у вези са употребом хемијског оружја и које не зависе од коришћења токсичних својстава хемијских супстанци као начина вођења рата; (д) одржавање реда укључујући намене за сузбијање унутрашњих нереда“.⁵³

У члану III Конвенције се наводи и општи механизам примене Конвенције који подразумева да страна уговорница 30 дана након преузимања обавеза из ње, мора да наведе уколико је власник или поседује хемијско оружје, наведе тачну локацију на којој се хемијско оружје налази, укупну количину и детаљан списак хемијског оружја које поседује, пријави евентуално хемијско оружје које се налази на њеној територији, достави план за уништавање хемијског оружја које је под њеном контролом итд.⁵⁴

Конвенција садржи и веома детаљан анекс у вези са контролом поштовања одредби Конвенције који садржи два дела – у првом делу се налазе дефиниције, а у другом општа правила провере (одређивање инспектора и њихових помоћника, њихове привилегије и имунитети, места њиховог уласка на територију стране уговорнице у случају инспекције, активности које претходе инспекцији, правила у вези са извођењем инспекције, одлазак инспектора из државе уговорнице, као и извештаја који инспектори подносе).⁵⁵ Овај део Конвенције је до данас остао важан јер је то био једини начин да се њен циљ – *потпуно искључење могућности употребе хемијског оружја*⁵⁶ – оствари у највећој могућој мери. Остваривање овог циља је додатно ојачано оснивањем Припремне комисије која је касније прерасла у Организацију за забрану хемијског оружја.⁵⁷ У оквиру ове Организације се одржавају и конференције страна уговорница чији је циљ доношење

⁵³ Ibid., члан II (9).

⁵⁴ Ibid., члан III.

⁵⁵ Ibid., Анекс о спровођењу и верификацији.

⁵⁶ Ibid., преамбула.

⁵⁷ Детаљније о овој организацији: <https://www.opcw.org/>. Приступљено: 18.11.2017. Организација је 2013. године добила Нобелову награду за мир.

неопходних мера у вези са применом Конвенције и оцена технолошког напретка који може утицати на развој у овој области и примену Конвенције.

Конвенција о забрани хемијског оружја је данас универзално прихваћена. Чак 192 државе су стране уговорнице, а Савезна Република Југославија је приступила Конвенцији 20. априла 2000. године. Србија је након распада Државне заједнице Србија и Црна Гора преузела обавезе које проистичу Конвенцијом од 2006. године.⁵⁸

ЛЕГАЛНОСТ УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА

Од Хирошиме и Нагасакија 1945. године до саветодавног мишљења Међународног суда правде из 1996. године

Постоје аутори који одлуку америчког председника Харија Трумана да употреби нуклеарно оружје у Хирошими и Нагасакију на самом крају Другог светског рата сматрају *најконтроверзнијом одлуком икада*.⁵⁹ По свему судећи, међутим, Труман ту одлуку није видео као нарочито контроверзну.⁶⁰ Вест да је операција бацања нуклеарне бомбе на Хирошиму прошла успешно прокоментарисао је у свом дневнику веома ентузијастично: „ово је највећи тренутак икада“.⁶¹ Труман је исправно веровао да ће бомбе на Хирошиму и Нагасаки који није био примарна мета напада окончати Други светски рат и да ће тиме спасити огроман број америчких живота. Јапанске жртве су, међутим, биле застрашујуће. Иако није могуће направити сасвим поуздане процене, сматра се да је око 200.000 људи повређено или погинуло као последица напада.⁶² Повређенима због карактеристика нуклеарног оружја није било могуће пружити помоћ. Дуготрајне последице напада су такође биле страшне – примера ради, број оболелих од леукемије као последице напада је био највиши тек неколико година након употребе нуклеарног оружја.⁶³

⁵⁸ Подаци у вези са овим питањем су доступни на: <http://disarmament.un.org/treaties/a/cwc/serbia/acc/un>. Приступљено: 18.11.2017.

⁵⁹ Wilson D. Miscable, *The Most Controversial Decision: Truman, the Atomic Bombs and Defeat of Japan*, Cambridge University Press, 2011.

⁶⁰ Ibid., p. 56.

⁶¹ Ibid.

⁶² Погледати, на пример: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/mp10.asp. Приступљено: 18.11.2017.

⁶³ Погледати, на пример: Masanobu Tomunaga, "Leukaemia in Nagasaki Atomic Bomb Survivors from 1945. through 1959", *World Health Organization Bulletin*, vol. 26, 1962, pp. 619-631.

Не треба стога да чуди да се прва резолуција Генералне скупштине Уједињених нација (ГС УН) управо бавила „проблемима које је проузроковало откриће нуклеарне енергије...“.⁶⁴ Овом резолуцијом основана је Комисија која је имала четири основна задатка од којих је један давање предлога „за уништење атомског оружја, као и сваког другог оружја погодног за масовно уништење...“.⁶⁵ На овај начин је симболично започета читава серија резолуција ГС УН која се бавила забраном нуклеарног оружја. Прва од њих је Резолуција 1653 (XVI) од 24. новембра 1961. године у којој се, између осталог, подсећа да употреба оружја за масовно уништење изазива непотребне људске патње, као и да је у прошлости била забрањена због тога што је била супротна законима хуманости и принципима међународног права, међународним декларацијама и обавезујућим споразумима попут Декларације из Петерсбурга 1868. године...Хашких конвенција од 1899. и 1907. године, као и Женевским протоколом од 1925. године (у овој Резолуцији се осим тога наводи и да употреба нуклеарног оружја представља не само кршење Повеље УН, већ и злочин против човечанства и цивилизације).⁶⁶ Овај став је поновљен и у резолуцији 33/71 Б од 14. децембра 1978. године у којој се наводи да би нуклеарно оружје *требао да буде* забрањено,⁶⁷ као и каснијим резолуцијама попут Резолуције 34/83 Г од 11. децембра 1979. године⁶⁸, Резолуцији 35/152 од 12. децембра 1980. године⁶⁹ и Резолуцији 36/92 и од 9. децембра 1981. године.⁷⁰

Занимљиво је приметити да је приликом гласања за првопоменуту резолуцију 1653 педесет и пет држава гласало *за* (једна од тих држава био је и Совјетски Савез), двадесет и шест држава је било *уздржано*, док је двадест било *против* овакве резолуције (укључујући и остале нуклеарне силе⁷¹).⁷² Приликом гласања за Резолуцију 33/71 Б сто три државе је гласало *за*, док је по осамнаест било *против* или *уздржано*.⁷³ Приметно је да је доста већи проценат држава гласао за ову резолуцију него за резолуцију 1653. Међу њима

⁶⁴ UN GA Resolution 1 (1), 24 January 1946.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ UN GA Resolution 1653 (XVI), 24 November 1961.

⁶⁷ UN GA Resolution 33/71 B, 14 December 1978.

⁶⁸ UN GA Resolution 34/83 G, 11 December 1979.

⁶⁹ UN GA Resolution 35/152, 12 December 1980.

⁷⁰ UN GA Resolution 36/92 I, 9 December 1981.

⁷¹ Кина је у том тренутку била близу објаве да је обавила прву успешну нуклеарну пробу.

⁷² Податке о гласању је могуће пронаћи на: <http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?profile=voting&index=VM&term=ares1653>. Приступљено: 18.11.2017.

⁷³ Податке о гласању је могуће пронаћи на: <http://unbisnet.un.org:8080/ipac20/ipac.jsp?session=1510F41S2U321.61754&profile=voting&uri=full=3100023~!875356~!10&ri=1&aspect=power&menu=search&source=~!horizon>. Приступљено: 18.11.2017.

је била и Индија која је у међувремену први пут тестирала нуклеарно оружје, док је Совјетски Савез овог пута био уздржан (све остале нуклеарне силе су биле против усвајања ове резолуције). Сличан тренд је настављен и приликом гласања за наредне резолуције које су се бавиле овим питањем, а Југославија је гласала за сваку од горе поменутих резолуција.

Резултати гласања приликом доношења резолуција ГС УН у вези са употребом нуклеарног оружја су показали дубоку поделу међу државама чланицама у вези са питањем евентуалне легалности употребе овог оружја. Стратешки документи нуклеарних сила у хладноратовском и постхладноратовском периоду показују да су оне све време тврдиле да задржавају право да употребе нуклеарно оружје, без обзира на став већине држава да би било која употреба нуклеарног оружја била нелегална.

Расправа о легалности употребе нуклеарног оружја је вероватно досегла врхунац када је већина у ГС УН одлучила да од Међународног суда правде (МСП) затражи саветодавно мишљење по овом питању.⁷⁴ Наиме, на састанку од 15. децембра 1994. године ГС УН је усвојила Резолуцију 49/75 К којом је МСП упутила захтев за саветодавним мишљењем у коме би Суд одговорио на питање: „*Да ли је претња употребом или употреба нуклеарног оружја дозвољена међународним првом у било којој ситуацији?*“⁷⁵ Записник са те седнице такође показује оштру подељеност држава јер је 78 држава гласало за, 43 су биле *против*, док је 38 држава било *уздржано*.⁷⁶

Након што је МСП утврдио да има надлежност да одговори на наведено питање ГС УН и да не постоје *убедљиви разлози* да искористи своје дискреционо право да одбије да на њега одговори, он је приступио истраживању норми међународног права које би могле да понуде одговор на питање да ли је претња употребом или употреба нуклеарног оружја дозвољена/забрањена међународним правом.⁷⁷ Суд је приликом давања

⁷⁴ UN GA Resolution 49/75 K, 15 December 1994.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Записник са седнице је доступан на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/874/76/PDF/N9487476.pdf?OpenElement>. Занимљиво је приметити да нису све нуклеарне силе биле против резолуције – Индија и Пакистан су гласале за резолуцију, док Кина није уопште гласала.

⁷⁷ Овде се заправо радило о спору међу државама које су поднеле писане поднеске пред Судом како тумачити део питања ГС УН у коме стоји да ли је употреба нуклеарног оружја дозвољена међународним правом. Наиме, једна група држава је критиковала овакву формулацију питања позивајући се на такозвани *Лотус* принцип који прописује да ограничења независности држава не могу да се подразумевају, односно да државе у међународним односима имају широк простор дискреције у свом деловању који може бити ограничен правилима који *забрањују* одређено понашање. Суд је једноставно констатовао да ово питање нема никакву улогу у његовој процени да ли је употреба нуклеарног оружја легална или не: International Court of Justice, *Legality of the Threat or*

одговора на ово питање започео, најпре, анализу одређених норми уговорног права које, наводно, евентуалну употребу нуклеарног оружја чине нелегалном: члан 6 Међународног пакта о политичким и грађанским правима, Конвенцију о кажњавању и спречавању злочина геноцида од 1948. године, члан 35 (3) Протокола И од 1977. године који се односи на заштиту животне средине у међународним оружаним сукобима, ЕНМОД Конвенцију из исте године, као и Принцип 21 из Штокхолмске декларације и Принцип 2 Декларације из Рија.⁷⁸ Суд је у вези са овим конвенцијама и конкретним нормама закључио да оне не забрањују изричито употребу нуклеарног оружја, али да садрже одређена ограничења којих се стране у оружаном сукобу морају придржавати.⁷⁹

Суд је затим прешао на анализу правила *ius ad bellum* која би евентуално могла да имају везе са употребом нуклеарног оружја. У том контексту је Суд, наравно, поменуо правила садржана у члановима 2 (4), затим 51 и 42 Повеље УН, али је потом закључио да се ове одредбе не односе на одређена оружја, већ се односе на сваку употребу силе без обзира на оружје које се том приликом употребљава.⁸⁰ Након овог је Суд одбио и аргумент неких држава које су поднеле писани поднесак Суду у којем су тврдили да је сâмо поседовање нуклеарног оружја претња употребом силе и самим тим нелегална.⁸¹

У следећем делу саветодавног мишљења Суд је анализирао норме и принципе МХП који би могли да се примене на употребу нуклеарног оружја.⁸² За потребе овог рада је вероватно веома важан онај део саветодавног мишљења у коме Суд оцењује аргумент да се забрана употребе нуклеарног оружја може извући из тада већ постојеће забране других оружја за масовно уништење, односно извора који су већ помињани у претходним деловима овог рада попут Друге хашке декларације из 1899. године, Правилника уз Четврту хашку конвенцију из 1907. године, Женевски протокол из 1925. године, Конвенцији о забрани биолошког оружја из 1972. године, као и Конвенцији о забрани хемијског оружја из 1993. године. Закључак Суда у вези са овим

Use of Nuclear Weapons, (para. 20-22). О примени тзв. *Лотус* принципа у јуриспруденцији Суда погледати, на пример: Хугх Хандеусиде, „Hugh Handeyside, „*The Lotus Principle in ICJ Jurisprudence: Was the Ship ever Afloat?*, *Michigan Journal of International Law*, vol. 29. Issue 1, 2007, pp. 71-94.

⁷⁸ Ibid., para. 24-27.

⁷⁹ Ibid., para. 33.

⁸⁰ Ibid., para. 37-47.

⁸¹ Ibid., para. 48.

⁸² Занимљиво је да се Суд том приликом, ипак, вратио на *Лотус* принцип јер је закључио да „пракса држава показује да нелегалност употребе одређеног оружја као таква не проистиче из одсуства овлашћења већ је, напротив, формулисана у облику забране”. (para. 52).

изворима права и употребом нуклеарног оружја био је да „Суд не види било какву прецизну забрану употребе нуклеарног оружја у уговорима који изричито забрањују употребу оружја за масовно уништење“.⁸³ Суд је слично закључио и у вези са применом различитих уговора који регулишу питања ограничења нуклеарних проба, забране ширења нуклеарног оружја или уговора који на регионалном нивоу забрањују поседовање или употребу нуклеарног оружја – из њих се, наиме, према ставу Суда, не може извући „свеобухватна и универзална уговорна забрана употребе, или претње употребом овог оружја“.⁸⁴

У следећем делу саветодавног мишљења Суд се бавио питањем да ли је употреба нуклеарног оружја забрањена међународним обичајним правом у овој области. Суд је приликом ове анализе најпре констатовао да „су чланови међународне заједнице дубоко подељени по питању да ли уздржавање од употребе нуклеарног оружја током претходних 50 година представља израз постојања *opinio iuris-a*“,⁸⁵ да би из тога извео закључак да му дубока подела држава по овом питању „онемогућава да закључи да *opinio iuris* у вези са овим питањем постоји“.⁸⁶ Затим се Суд посветио оцени бројних резолуција ГС УН које су употребу нуклеарног оружја већ прогласиле кршењем Повеље УН и злочином против хуманости и питању могу ли оне, макар кумулативно, допринети развоју међународног обичајног права у овој области.⁸⁷ У сада већ чувеном делу саветодавног мишљења, Суд је најпре закључио да резолуције ГС УН „иако необавезујуће, могу понекад имати нормативну вредност“,⁸⁸ да би затим тај став појаснио тиме што је утврдио да оне могу пружити доказе о постојању обичајног правила или *opinio iuris-a*, али да то зависи од садржине тих резолуција и услова под којима су донете.⁸⁹ Анализирајући ове факторе у конкретним резолуцијама ГС УН које су се бавиле забраном употребе нуклеарног оружја, Суд је на крају закључио да значајан број држава које су гласале против ових резолуција, или су биле уздржане током гласања, показује одсуство постојања *opinio iuris-a* у вези са овим питањем, те да је „настанак обичајног правила које изричито забрањује употребу нуклеарног оружја као *lex lata* онемогућен сталном тензијом између настајања *opinio iuris-a* с једне стране, и још увек снажном подршком праксе одвраћања са друге“.⁹⁰

⁸³ Para. 57.

⁸⁴ Para. 58-63.

⁸⁵ Para. 67.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ми смо неке од ових резолуција већ поменули у претходном делу рада.

⁸⁸ International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, para. 70.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Ibid., para. 73.

У наставку саветодавног мишљења Суд је ценио да ли забрана употребе нуклеарног оружја може да се изведе из примене основних принципа међународног хуманитарног права на употребу овог оружја (Суд је изричито анализирао примену следећих принципа: принцип разликовања, наношења сувишних повреда и непотребне патње, као и Де Мартенсову клаузулу иако нема сумње да су и други принципи попут принципа пропорционалности применљиви на евентуалну употребу нуклеарног оружја). Закључак Суда је био да ови принципи представљају неповредиве принципе међународног обичајног права, те да су као такви сасвим сигурно применљиви и на нуклеарно оружје без обзира где се налазе.⁹¹ Имајући све то у виду, Суд је такође контроверзно закључио да употреба нуклеарног оружја „заправо тешко може да се помири са таквим захтевима (захтевима принципа и правних норми применљивих у ситуацији оружаних сукоба, прим.аут.). Па ипак, Суд сматра да нема довољно елемената који би му омогућили да сигурно закључи да би употреба нуклеарног оружја неминовно и у свим околностима одступала од принципа и правних правила која су применљива у оружаним сукобима“.⁹² И још контроверзније да Суд „не може дефинитивно да закључи да ли би употреба нуклеарног оружја у екстремним околностима самоодбране када је опстанак државе у питању био легалан или не“.⁹³

Суд је овакво мишљење донео са осам гласова наспрам седам. Судије које су биле против оваквог закључка су веома опширно и оштро критиковале поменуте закључке Суда,⁹⁴ а и реакције доктрине међународног права су у најбољем случају биле подељене.⁹⁵ Ради се, наиме, о томе да један део доктрине није био задовољан крајњим закључком Суда у погледу (не)легалности нуклеарног оружја, док се други део није слагао са начином на који је Суд дошао до те одлуке. У сваком случају, саветодавно мишљење Суда о легалности употребе нуклеарног оружја није допринело приближавању

⁹¹ Ibid., para. 79.

⁹² Ibid., para. 95.

⁹³ Ibid., para. 97.

⁹⁴ Погледати, примера ради, неслажуће мишљење судије Шахабудина доступно на: <http://www.icj-cij.org/files/case-related/95/095-19960708-ADV-01-11-EN.pdf>. Приступљено: 18.11.2017.

⁹⁵ Погледати, на пример: Laurence Boisson de Chazourness, Philippe Sands (ed.), *International Law, International Court of Justice and Nuclear Weapons*, Cambridge University Press, 1999; Louise Doswald Beck, "International Humanitarian Law and the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons", *International Review of the Red Cross*, NO. 316, 1997, pp. 35-55; Terry Gill, "The Nuclear Weapons Advisory Opinion of the International Court of Justice and the Fundamental Distinction Between *Jus ad Bellum* and *Jus in Bello*", *Leiden Journal of International Law*, vol. 12, issue 3, pp. 613-624.

ставова ни субјеката међународног права, ни оних који припадају његовој доктрини, те је расправа настављена до данас.

Занимљиво је да је Суд на крају Саветодавног мишљења ипак нашао за сходно да на неки начин изађе из сфере *lex lata* и строге примене постојећег права када је сугерисао следеће:

„На дужи рок, међународно право, а са њим и стабилност међународног поретка који би оно требало да уреди, нужно пате због континуираних разлика у ставовима у погледу правног статуса оружја смртоносног као што је нуклеарно. Стога је важно прекинути овакво стање ствари: давно обећано потпуно нуклеарно разоружање је, чини се, најбољи начин за постизање тог резултата.“⁹⁶

ЛЕГАЛНОСТ УПОТРЕБЕ НУКЛЕАРНОГ ОРУЖЈА

Од саветодавног мишљења 1996. године до Њујорка 2017. године

Многе стране уговорнице Уговора о забрани ширења нуклеарног оружја нису биле задовољне напретком који је остварен на пољу потпуног нуклеарног разоружања. Готово 70 година након усвајања Уговора о неширењу нуклеарног оружја, јасно је да се државе које су тада поседовале нуклеарно оружје нису придржавале кључних одредби тог уговора садржаних у члану 1, нити су заиста икада разматрале обавезу која проистиче из члана 6 „да у доброј вери приступе преговорима о ефикасним мерама ради што ранијег прекида трке у погледу нуклеарног оружја и нуклеарног разоружања, као и о уговору о општем и потпуном разоружању под строгом и ефикасном међународном контролом“.⁹⁷ Случај Маршалских острва против Индије⁹⁸, Пакистана,⁹⁹ и Уједињеног Краљевства¹⁰⁰ пред МСП веома добро илуструје ово незадовољство резултатима Уговора о неширењу нуклеарног оружја.

⁹⁶ International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, para. 98.

⁹⁷ Текст Уговора је доступан на адреси: <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text>. Приступљено: 18.11.2017.

⁹⁸ International Court of Justice, *Obligations Concerning Negotiations Relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. India)*, Jurisdiction and Admissibility, 2016.

⁹⁹ International Court of Justice, *Obligations Concerning Negotiations Relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. Pakistan)*, Jurisdiction and Admissibility, 2016.

¹⁰⁰ International Court of Justice, *Obligations Concerning Negotiations Relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. United Kingdom)*, Jurisdiction and Admissibility, 2016.

Државама које су јасно исказале незадовољство постојећим стањем ствари у вези са нуклеарним оружјем се од 2010. године организовано придодују многе хуманитарне организације попут Међународног комитета Црвеног крста и заједно формирају *Хуманитарну иницијативу*.¹⁰¹ Велики број иницијатива, састанака и докумената који су настали од 2010. године даје резултат у децембру 2016. године када ГС УН усваја Резолуцију 71/258 којом се налаже организовање међународне конференције у циљу преговора о правно обавезујућем инструменту о забрани нуклеарног оружја.¹⁰² Седмог јула 2017. године се коначно доноси Уговор о забрани нуклеарног оружја. За коначни текст уговора је гласало 122 државе, једна је била уздржана и само Холандија је била против.¹⁰³ Међу 122 државе које су гласале за усвајање текста уговора нема ниједне нуклеарне силе, као ни њихових најоданијих савезника од којих добар број на својој територији има стационирано нуклеарно наоружање. Република Србија није учествовала у процесу доношења Конвенције.

Од почетка је била јасна намера свих чланица *Хуманитарне иницијативе* да будући уговор о забрани нуклеарног оружја мора да предвиди свеобухватну забрану која не би подразумевала само забрану претње употребом и употребу овог оружја, већ и питања као што су забрана његовог развијања, тестирања, производње, продаје, трансфера, поседовања, складиштења, смештања на територији под контролом државе чланице конвенције, као и помагање, охрабривање или подстицање других субјеката да учествују у некој од поменутих активности.¹⁰⁴ Надаље – и можда још иновативније – Уговор обавезује државе чланице да пруже помоћ жртвама употребе и тестирања нуклеарног наоружања и предузму све потребне мере за деконтаминацију погођене животне средине.¹⁰⁵ Оваква одредба, наиме, представља новину у односу на раније уговоре чији је циљ био забрана оружја

¹⁰¹ О овом процесу изградње коалиције чији је основни циљ усвајање свеобухватне уговорне забране нуклеарног оружја видети ближе: <http://www.icanw.org/campaign/humanitarian-initiative/>. Приступљено: 18.11.2017. Признање је стигло 2017. године у виду доделе Нобелове награде за мир коалицији невладиних организација која се зове International Campaign to Abolish Nuclear Weapons (ICAN).

¹⁰² Детаљи у вези са процесом преговарања се могу пронаћи на: <http://www.icanw.org/wp-content/uploads/2017/01/N1646669.pdf>. Приступљено: 18.11.2017. У тренутку предаје овог рада 53 држава је потписало Уговор, а три га је ратификовало.

¹⁰³ Текст холандске декларације у вези са Уговором може се пронаћи на: <https://s3.amazonaws.com/unoda-web/wp-content/uploads/2017/07/Netherlands-EoV-Nuclear-Ban-Treaty.pdf>. Приступљено: 18.11.2017.

¹⁰⁴ Чак и да је забрана *употребе* или *ширења* нуклеарног оружја до данас постала део међународног обичајног права све друге поменуте обавезе би представљале прогресивни развој.

¹⁰⁵ Члан 6 Уговора.

за масовно уништење. Уговор о забрани нуклеарног наоружања је у том смислу много шири од класичног уговора из области међународног хуманитарног права.

Занимљиво је при свему томе да Уговор, за разлику од уговора о забрани хемијског оружја, не садржи дефиницију нуклеарног оружја. Чини нам се да је ово далеко од неважне чињенице и да су постојали веома добри разлози зашто би уговори о забрани оружја за масовно уништење требало да садрже овакве одредбе. Једна од често коришћених дефиниција нуклеарног оружја је била она из Уговора из Тлателолка којим се успоставља забрана нуклеарног оружја у Латинској Америци и региону Кариба:

„Нуклеарно оружје представља било какву нараву која може да ослободи нуклеарну енергију на неконтролисан начин и која има карактеристике које одговарају ратној употреби. Средство које се може користити за транспорт или пренос нараве није укључено у ову дефиницију уколико се може од ње одвојити, односно уколико није њен неодвојиви део“.¹⁰⁶

У претходном делу рада смо већ поменули чињеницу да нуклеарне силе нису присуствовале конференцији која је одржана у јулу 2017. године на којој је усвојен Уговор о забрани нуклеарног оружја. Уговор, међутим, оставља могућност да и те државе под одређеним условима њему приступе. Члан 4 Уговора, наиме, наводи обавезу таквих држава да сарађују „са надлежним међународним властима основаним у складу са параграфом 6 овог члана у сврху провере неповратног уништења свог програма за нуклеарно оружје“.¹⁰⁷ У поменутом ставу 6 члана 4 наводи се да ће стране уговорнице „основати надлежну међународну власт или власти ради преговора и провере неповратног уништења програма за нуклеарно оружје, укључујући и уништење или неповратну промену свих постројења за нуклеарно оружје“.¹⁰⁸ Другим речима, тек би у наредном периоду требало да се договори прецизан и детаљан контролни механизам за поштовање уговорних одредби – можда већ на првом састанку страна уговорница који би требало да се одржи до јула 2018. године на предлог Генералног секретара УН (члан 8 (2) Уговора). Генерални секретар УН би у року од пет година требало да покрене одржавање конференције чији би циљ био оцена примене Уговора и напретка који је остварен у погледу уговорних циљева.

Недостатак прецизног контролног механизма за праћење спровођења Уговора свакако представља корак уназад у односу на, на пример, Конвенцију о забрани хемијског оружја, иако Уговор о забрани нуклеарног оружја садржи

¹⁰⁶ Члан 5 Уговора чији је текст доступан на: http://www.nti.org/media/pdfs/tlatelolco_treaty_text_english.pdf. Приступљено: 18.11.2017.

¹⁰⁷ Члан 4 Уговора.

¹⁰⁸ Ibid.

неке одредбе у вези са контролним механизмом. У том смислу се могу поменути споразум са Међународном агенцијом за нуклеарну енергију (циљ овог споразума је додатно осигурање да се активности на мирољубивом коришћењу нуклеарне енергије које Уговор дозвољава не искористе у недозвољене сврхе) или редовни извештаји о напретку који је остварен у правцу потпуног поштовања одредби Уговора. Поштовање уговорних одредби треба да обезбеди и члан 5 Уговора којим се наводи да ће стране уговорнице „усвојити неопходне мере за примену обавеза преузетих овим Уговором... укључујући и увођење кривичних санкција како би спречиле или сузбиле било коју забрањену активност...“.¹⁰⁹

Уговор о забрани нуклеарног оружја предвиђа решавање спорова у складу са чланом 33 Повеље УН, односно, другим речима, не садржи компромисорну клаузулу о обавезној надлежности МСП у случају спора страна уговорница у вези са тумачењем и применом уговорних одредби. Уговор забрањује подношење резерви, а чланом 17 (2) предвиђа право сваке стране уговорнице „да се повуче из овог Уговора уколико сматра да су изузетни догађаји у вези са предметом Уговора угрозили врховне интересе државе“,¹¹⁰ с тим што повлачење из Уговора може да наступи тек 12 месеци након достављања нотификације о повлачењу Депозитару.¹¹¹ Уговор ступа на снагу деведесет дана након што педесета држава постане страна уговорница.¹¹²

Иако смо ми већ нотирали одређена места у самом тексту Уговора о нуклеарном оружју која се могу назвати слабостима (у погледу одсуства дефиниције нуклеарног оружја или одсуства прецизног контролног механизма за сада) главне критике упућене процесу доношења овог Уговора нису толико дошле због његове садржине, већ због тога што га неки сматрају утопијом, чак опасном утопијом. Утопијом због чињенице да нуклеарне силе не само да нису гласале за текст Уговора, већ су бојкотовале све припремне фазе за његово доношење. Француска, Уједињено Краљевство и Сједињене Америчке Државе су на дан доношења Уговора издале заједничко саопштење у коме се, између осталог, наводи да Уговор неће променити „правне обавезе наших држава у погледу нуклеарног оружја. Примера ради, не прихватамо било коју тврдњу да овај уговор (о забрани нуклеарног оружја, прим. аут.) одражава или на било који начин доприноси развоју међународног обичајног права“.¹¹³ Осим тога, поменуте државе и неки аутори Уговор о забрани

¹⁰⁹ Члан 5 Уговора.

¹¹⁰ Члан 17 (2) Уговора.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Члан 15 Уговора.

¹¹³ Текст Декларације је доступан на: <https://usun.state.gov/remarks/7892>. Приступљено: 18.11.2017.

нуклеарног оружја виде као опасну утопију јер је приступање Уговору „...несагласно политици нуклеарног одвраћања која је била кључна за одржавање мира у Европи и северној Азији протеклих 70 година. Намеравана забрана нуклеарног оружја (...) неће побољшати безбедност било које државе, нити ће допринети међународном миру и безбедности. Учиниће управо супротно стварањем још више подела у тренутку када је свету потребно да остане уједињен пред растућим претњама...“¹¹⁴

Ако ништа друго, поменути нуклеарне силе су у праву да је линија поделе између држава које се и даље залажу за легалност употребе нуклеарног оружја бар у неким ситуацијама и оних које се све снажније залажу за свеобухватну забрану нуклеарног оружја са јаким међународним механизмом контроле све дубља. Нема сумње да су државе које су усвојиле Уговор о забрани нуклеарног оружја то учиниле и због тога што су оправдано незадовољне резултатима Уговора о забрани ширења нуклеарног оружја. С друге стране, нуклеарне силе се и даље заклањају управо иза тог Уговора иако је јасно да нису поштовале неке од његових суштинских одредби. Оса поделе између поменутих држава показује да за разлику од биолошког и хемијског оружја, међународна заједница држава још увек није постигла консензус о „етичким императивима за нуклеарно разоружање и хитности остваривања и одржавања света без нуклеарног оружја који представља глобално јавно добро највишег реда које служи и националним и колективним безбедносним интересима“.¹¹⁵ У таквој ситуацији тешко је очекивати велике резултате Уговора о забрани нуклеарног оружја уколико ступи на снагу. Уколико се, међутим, на његово усвајање гледа као на смањивање могућности за његову евентуалну употребу, а не као на коначну општеважећу забрану, остаје више разлога за оптимизам.

ЗАКЉУЧАК

Усвајање Уговора о забрани нуклеарног оружја 7. јула 2017. године у Њујорку означава заокруживање процеса забране оружја за масовно уништење. Тај процес је био обележен постепеним преласком етичке осуде и захтева јавне свести у вези са употребом отровних оружја у свеобухватну правну забрану оружја која је заснована на изворима права у формалном смислу.

Заокруживање забране оружја за масовно уништење било је праћено ширењем материјалног домена примене од забране *употребе пројектила чији је једини циљ ширење загушљивих и штетних гасова* 1899. године до забране *развијања, тестирања, производње, продаје, трансфера, поседовања,*

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Преамбула Уговора о забрани нуклеарног оружја.

складиштења, смештања на територији под контролом стране уговорнице, као и помагање, охрабривање или подстицање других субјеката да учествују у некој од поменутих активности што предвиђа Уговор о забрани нуклеарног оружја. Осим тога, домен примене је проширен и тиме што забрана више није била предвиђена само у доба рата, односно међународног оружаног сукоба, већ је почела да важи и у доба мира. Стране уговорнице конвенција о забрани биолошког (бактериолошког), хемијског и нуклеарног оружја (уколико ступи на снагу) обавезују се да никада и ни под којим околностима не прекрше забране које су део ових уговора.

Једна од природних последица овог ширења домена примене је и то да се обавезе које проистичу из ових уговора не могу више искључиво сместити у домен МХП, већ те обавезе данас спадају и у опште међународно право. Додатно, стране уговорнице су постале свесне да класични механизми међународног права за поштовање одредби уговора нису довољни за ефикасну примену уговора у области забране оружја за масовно уништење. Ово се сасвим сигурно најбоље види у одредбама Конвенције о забрани хемијског оружја која предвиђа *веома детаљан систем контроле извршења*, док код Уговора о забрани нуклеарног оружја детаљи контролног механизма тек треба да буду утврђени.

Нема никакве сумње да процес забране оружја за масовно уништење није био праћен искључиво заокруживањем уговорне забране, већ и постепеним стварањем *свести о правној обавезности уздржавања од употребе оружја за масовно уништење* која више није спорна у вези са биолошким (бактериолошким) и хемијским оружјем, али остаје контроверзна у вези са евентуалном употребом нуклеарног оружја. Ова чињеница је данас потврђена и готово универзалном подршком уговорима који забрањују биолошко и хемијско оружје, док тек треба сачекати да се у том смислу оцене домети Уговора о забрани нуклеарног оружја.

Такође је неспорно да државе као субјекти међународног права и даље имају доминатну улогу у процесу забране оружја за масовно уништење, али је очигледно и то да међународне организације (попут некада Друштва народа, а данас УН, МК ЦК, али и невладиних организација окупљених у Хуманитарној иницијативи) имају све значајнију улогу, што се можда најбоље види уколико се посматра процес доношења Уговора о забрани нуклеарног оружја.

На крају би требало поменути и *веома активну улогу* коју је Србија (укључујући све државе претходнице) имала у процесу забране оружја за масовно уништење. Не само да је Краљевина СХС била једна од тридесет и осам потписница Женевског протокола из 1925. године, већ је и СФРЈ била *веома активно укључена* у доношење бројних резолуција ГС УН чији је циљ био свеобухватна забрана оружја за масовно уништење. Република Србија је страна уговорница конвенција о забрани биолошког и хемијског оружја. У оштрој супротности са свим наведеним чињеницама остаје податак да

Република Србија није била једна од држава које су учествовале у доношењу Уговора о забрани нуклеарног оружја мада, наравно, и даље остаје простора да га она касније потпише и ратификује.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге и чланци

- Boisson de Chazourness, Laurence, Sands, Philippe (ed.), *International Law, International Court of Justice and Nuclear Weapons*, Cambridge University Press, 1999.
- Bothe, Michael, Ronzitti, Natalino, Rosas, Allan (ed.), *The New Chemical Weapons Convention: Implementation and Prospects*, Martinus Nijhoff Publishers, 1998.
- Bunn, George, "Banning poison gas and germ warfare: should the United States agree?", *Wisconsin Law Review*, Vol. 1969, No. 2, pp. 374-420.
- Dormann, Knut, *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court*, Cambridge University Press, 2004.
- Doswald Beck, Louise, "International Humanitarian Law and the Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons", *International Review of the Red Cross*, No. 316, 1997, pp. 35-55.
- Durand, Andre, *History of the International Committee of the Red Cross from Sarajevo to Hiroshima*, Henry Dunant Institute, Geneva, 1984. p. 89.
- Gill, Terry, "The Nuclear Weapons Advisory Opinion of the International Court of Justice and the Fundamental Distinction Between *Jus ad Bellum* and *Jus in Bello*", *Leiden Journal of International Law*, vol. 12, issue 3, pp. 613-624.
- Goldblat, Jozef, "The Biological Weapons Convention", *International Review of the Red Cross*, No.318, May-June, 1997, pp. 251-266.
- Handeyside, Hugh, „The Lotus Principle in ICJ Jurisprudence: Was the Ship ever Afloat?", *Michigan Journal of International Law*, vol. 29. Issue 1, 2007, pp. 71-94.
- Henckaerts, Jean-Marie, Doswald-Beck Louise, *Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules*, Oxford University Press, 2005.
- Hiroshima*, Henry Dunant Institute, Geneva, 1984.
- Knežević-Predić, Vesna, Avram, Saša, Ležaja, Željko (ur.), *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Beograd, 2007.
- Maybe, Larry, Chakka, Benarji, *Custom as a Source of International Humanitarian Law*, ICRC, 2006.
- Mikulec, Ana, „Pravo svemira", *Pravnik*, 49 (1), 2016, str. 106-127.
- Miscable, Wilson D., *The Most Controversial Decision: Truman, the Atomic Bombs and Defeat of Japan*, Cambridge University Press, 2011.

- Oppenheim, Lassa, *International Law*, vol. II, 7th. Hersch Lauterpacht (ed.), Longman, 1965.
- Pictet, Jean, *Development and Principles of International Humanitarian Law*, Martinus Nihoff Publishers, 1985.
- Report of the Secretary General, *Chemical and Bacteriological (Biological) Weapons and the Effect of Their Possible Use*, (1969) UN Doc A/7575/Rev.1-S9292/Rev.1.
- Sasoli, Marko, Bouvier, Antoine A., Quintin, Anne, *How Does Law Protect in War?*, Vol. I, 3rd ed., ICRC, 2011.
- Schabas, William A., *An Introduction to the International Criminal Court*, 2nd ed., Cambridge University Press, 2004.
- Seth, Carus W., „Defining ‘Weapons of Mass Destruction’”, *Center for the Study of Weapons of Mass Destruction*, Occasional Paper 4, 2006.
- Solis, D. Gary, *The Law of Armed Conflicts*, Cambridge University Press, 2010.
- Tomunaga, Masanobu, “Leukaemia in Nagasaki Atomic Bomb Survivors from 1945 through 1959”, *World Health Organization Bulletin*, vol. 26, 1962, pp. 619-631.
- Tucker, B. Jonathan, *War of Nerves*, Pantheon, New York, 2006.

Документација

- International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226.
- International Court of Justice, *Obligations Concerning Negotiations Relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. India)*, Jurisdiction and Admissibility, 2016.
- International Court of Justice, *Obligations Concerning Negotiations Relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. Pakistan)*, Jurisdiction and Admissibility, 2016.
- International Court of Justice, *Obligations Concerning Negotiations Relating to Cessation of the Nuclear Arms Race and to Nuclear Disarmament (Marshall Islands v. United Kingdom)*, Jurisdiction and Admissibility, 2016.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o zabrani razvoja, proizvodnje, skladištenja, i upotrebe hemijskog oružja i njegovom uništavanju, *Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori br. 2/00*
- League of Nations, *Conference for the reduction and limitation of armament*, Conf. D. 58, Geneva, February 6th, 1932.
- UN GA Resolution 2162 B (XXI), 5 December 1966.
- UN GA Resolution 2454 A (XXIII), 20 December 1968.
- UN GA Resolution 2603 B (XXIV) of 16 December 1969.

UN GA Resolution 2662 (XXV) of 7 December 1970.

UN GA Resolution 2603 A (XXIV) of 16 December 1969.

UN GA Resolution 37/98 (D), 13 December 1982.

UN GA Resolution 1 (1), 24 January 1946.

UN GA Resolution 1653 (XVI), 24 November 1961.

UN GA Resolution 33/71 B, 14 December 1978.

UN GA Resolution 33/71 B, 14 December 1978.

UN GA Resolution 34/83 G, 11 December 1979.

UN GA Resolution 35/152, 12 December 1980.

UN GA Resolution 36/92 I, 9 December 1981.

UN GA Resolution 49/75 K, 15 December 1994.

Uredba o ratifikaciji Konvencije o zabrani usavršavanja, proizvodnje i stvaranja zaliha bakteriološkog (biološkog) i toksičkog oružja i o njihovom uništavanju, *Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 43/74.*

World Health Organization, *Public health response to biological and chemical weapons: WHO guidance, 2004.*

Интернет извори

<http://blogsowar.com>

<http://www.nuclearfiles.org>

<http://opil.ouplaw.com>

<https://www.loc.gov>

<https://wwi.lib.byu.edu>

<http://digital.library.northwestern.edu>

<http://disarmament.un.org>

<https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>

<https://www.opcw.org/>

<http://avalon.law.yale.edu>

<http://unbisnet.un.org>

<https://documents-dds-ny.un.org/doc>

<http://www.icj-cij.org>

<http://www.icanw.org/>

<https://s3.amazonaws.com/>

<http://www.nti.org/>

<https://usun.state.gov/>

THE PROHIBITION OF WEAPONS OF MASS DESTRUCTION:
FROM GENEVA TO NEW YORK A CENTURY LATER

Vesna Knežević Predić

Miloš Hrnjaz

Abstract: The origin of the prohibition of weapons of mass destruction should be looked for in ethical condemnation of usage of poisoned weapons which preceded the creation of contemporary international humanitarian law. The process of the transformation of this ethical condemnation into more precise, multilateral and agreed prohibition began in 1899 during the Hague Conference and could be finalized with coming into effect of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons adopted in 2017 in New York. Adoption of the treaty whose aim is a comprehensive prohibition of weapons of mass destruction is marked by numerous processes which are particularly highlighted in this research: gradual expansion of the material and personal domain of application of these treaties; gradual creation of awareness of the legal obligation to refrain from using weapons of mass destruction whose existence is no longer controversial in relation to biological and chemical weapons, but remains controversial about the use of nuclear weapons; active participation of international organizations (the League of Nations, the United Nations, the International Committee of the Red Cross, and more recently international NGOs).

Key words: weapons of mass destruction, International Humanitarian Law, chemical weapons, biological weapons, nuclear weapons, the United Nations.

РАЗВОЈ ВОЈНИХ НУКЛЕАРНИХ ПОТЕНЦИЈАЛА У ПОСТХЛАДНОРАТОВСКОМ ПОРЕТКУ КАО ИНСТРУМЕНТ ТВРДЕ МОЋИ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Душан ПРОРОКОВИЋ¹

Апстракт: Упркос бројним тезама како ће постбиполарни поредак означити „крај историје“ и да ће инструменти „меке моћи“ бити важнији за остваривање интереса најважнијих актера у светској политици, пратећи и „хоризонтални“ и „вертикални“ развој нуклеарних потенцијала држава намеће се закључак како се у међународним односима мало шта променило. У анархичном окружењу државе се штите увећавањем потенцијала тврде моћи. За разлику од почетка деведесетих година ХХ века када је на свету било шест нуклеарних сила, данас их је девет, а поред три нове неке старе попут Кине и Израела су значајно осавремениле своје нуклеарне потенцијале. Нуклеарна трка се наставља, истина у новим условима и са извесним (правним) ограничењима, али чињеница је и са бројнијим актерима. Рад се састоји од четири дела. У уводном делу је представљен развој нуклеарних потенцијала држава од Другог светског рата до краја биполарности. Други део је посвећен објашњавању ставова реалиста (нуклеарни оптимисти) и идеалиста (нуклеарни песимисти) и резултатима деловања ових других. У трећем делу се анализирају догађаји од деведесетих година до данас и испитују узроци повећавања броја нуклеарних сила. Последњи део су закључна разматрања.

Кључне речи: нуклеарно оружје, нуклеарне силе, нуклеарни оптимисти, нуклеарни песимисти, стратегија одвраћања, пролиферација.

---

¹ Др Душан Пророковић, Институт за међународну политику и привреду, Београд, e-mail: dusan@diplomacy.bg.ac.rs

Рад је реализован у оквиру пројекта „Србија у савременим међународним односима – стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти“ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, бр. 179029.

УВОД: РАЗВОЈ ВОЈНИХ НУКЛЕАРНИХ ПОТЕНЦИЈАЛА ОД ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО КРАЈА БИПОЛАРНОСТИ

Други светски рат се још није био завршио а „нуклеарна трка“ између САД и Совјетског Савеза је увелико трајала. Напоследку, „у игри“ су остала два главна такмаца, мада их је почетком четрдесетих година XX века било више. У истраживањима конструкције најдеструктивнијег оружја икада произведеног у људској историји на самом почетку Другог светског рата предњачили су САД и нацистичка Немачка, а сличне намере су још пре Совјетског Савеза испољили Јапанци и Британци. Од 1939. године три важне научне институције у Берлину биле су ангажоване у оквиру пројекта „Уранијумски клуб“ (*Uranverein*) – Институт за физику „Цар Вилхелм“ (*Kaiser-Wilhelm Institut für Physik-KWIP*), Универзитет Фридрих Вилхелм (*Friedrich-Wilhelms-Universität*) и Технички факултет (*Technische Hochschule Berlin*), као и катедре за нуклеарну физику на универзитетима у Хамбургу, Лајпцигу и Гетингену. Званично, рад на производњи реактора и употреби нових открића у војне сврхе почиње септембра 1939. године.² Према проценама Дејвида Ирвинга (*David Irving*) три ствари су кључно утицале да немачки пројекат на крају заврши неуспехом. Прва је – недостатак руде уранијума, друга – стална сукобљавања између политичког руководства и научне заједнице (делимично и због хроничног недостатка средстава, а делимично и због сталних мобилизација научног кадра од 1942. године), а трећа – акцидент у Лајпцигу из 1942. године када је експлодирао реактор, што је и обесхрабрило истраживаче и успорило даља истраживања.³ У Јапану је војска ангажовала професора Јошија Нишину (*Yoshio Nishina*) на овом задатку, па су прва истраживања почела 1941. године. Иако се са овим послом наставило све до марта 1945. (када је у америчком бомбардовању потпуно разрушена лабораторија у којој су вршени експерименти), па је Јапан интензивирао ископавања руде уранијума у Фукушими, те на локацијама у Бурми и Кини, две године раније закључено је да се ради о исувише компликованом захвату који не може бити реализован у кратком временском периоду, те се због тога претпостављало како атомско оружје неће бити пресудно за окончање рата.⁴

Насупрот томе, амерички покушај доноси резултат. У томе је удео имао и Алберт Ајнштајн (*Albert Einstein*), који писмом упозорава председника Рузвелта

² Према: *Jeremy Bernstein, Hitler's Uranium Club: The Secret Recordings at Farm Hall, Copernicus, New York, 2001.*

³ О овоме више у: *David Irving, The German Atomic Bomb. The History of Nuclear Research in Nazi Germany, Simon Schuster, New York, 1966.*

⁴ *Deborah Shapley, „Nuclear Weapons History: Japan's wartime Bomb Project revealed“, Science, Vol. 199, No. 4325, pp. 152-157. Такође и у: FA Wilcox, Clyde Wilcox, Japan's Secret War: Japan's Race Against Time to Build Its Own Atomic Bomb, Da Capo Press, 1995.*

да нацисти могу доћи у посед разорне бомбе.⁵ Већ у октобру 1939. године амерички Саветодавни одбор за уранијум (*Advisory Committee on Uranium*) добио је задатак да испита могућности производње „уранијумске бомбе“, а од 1942. је почео са радом чувени „Пројекат Менхетн“ (*Manhattan Project*)⁶. САД су прве извеле успешну нуклеарну пробу – 16. јула 1945. године, а за сада су и једина земља на свету која је употребила нуклеарно оружје нападима на Хирошиму (6. августа) и Нагасаки (9. августа 1945). Прва бачена бомба (названа *Little Boy*) је имала снагу експлозије од 15 килотона, док је друга (*Fat Man*) била снажнија са 21 килотоном. Допринос развоју прве нуклеарне бомбе дали су и британски научници, пошто је указом Винстона Черчила (*Winston Churchill*) у јуну 1940. године формирано посебно тело које је требало да испита могућности њене конструкције (*MAUD Committee*). До краја наредне године овај Комитет је написао два извештаја и начелно одговор, у чијем састављању су учествовали истраживачи са универзитета у Оксфорду, Кембриџу, Ливерпулу и Бирмингему, био је позитиван.⁷ Од почетка рада „Пројекта Менхетн“ Британци се придружују САД и то постаје њихова заједничка активност.

Званична Москва је по много чему све до 1945. године заостајала. Службено, развој совјетског нуклеарног програма почиње 28. септембра 1942. године под руководством Игора Курчатова (Игорь Васильевич Курчатов). Група задужена за ову активност је, према руским изворима, формирана тек после откривања информације да на сличном пројекту раде и западне државе.⁸ Рој Медведев (*Roy Medvedev*) наводи да је за Стаљина развој нуклеарног програма био једина гаранција одржавања статуса суперсиле и због тога је лично надгледао како се процес одвија.⁹ Међутим, за разлику од САД, из чувене Лабораторије бр. 2 Академије наука СССР (*Лаборатория № 2*) решење је „изашло“ тек четири године по окочању рата – 1949. године. За преговоре са Вашингтоном око разграничења у Европи то је било касно али, време ће показати, за стварање биполарног поретка сасвим довољно. Ипак, питање је да ли би и колико би брзо Совјетски Савез стигао до прве успешне нуклеарне пробе да у свему нису имали помоћ немачких научника. Паралелно са напредовањем пешадије и оклопних јединица Црвене армије кроз Немачку, на терену су наступали и

⁵ Gimbel John, "U.S. Policy and German Scientists: The Early Cold War", *Political Science Quarterly*, Volume 101, Number 3, 1986, pp. 433–451.

⁶ Richard G. Hewlett, Oscar E. Anderson, *The New World, 1939–1946*, Pennsylvania State University Press, University Park, 1962, pp. 16-20.

⁷ „The MAUD Report, 1941. Report by MAUD Committee on the Use of Uranium for a Bomb“, *Atomic Archive*, <http://www.atomicarchive.com/Docs/Begin/MAUD.shtml>

⁸ И. А. Андрюшин, А. К. Чернышёв, Ю. А. Юдин, *Укрощение ядра. Страницы истории ядерного оружия и ядерной инфраструктуры СССР*, Типография «Красный Октябрь», Саров: Саранск, 2003, стр. 35-62.

⁹ Zhores Medvedev, Roy Medvedev, *The Unknown Stalin*, Tauris, London, 2003, pp. 112-132.

припадници специјалне службе НКВД-а (Народни комесаријат за унутрашња дела), под командом Аврама Завењагина (Авраамий Павлович Завенягин), са задатком да прикупљају опрему, материјале и лица задужена за развој нацистичког нуклеарног програма.¹⁰ Иако су, према подацима Антона Первушина, успели да у совјетске лабораторије пребаце чак 208 немачких научника, а међу њима и неке од водећих¹¹, успех је био само делимичан пошто се испоставило да су идентичне специјалне операције спроводиле америчке и британске обавештајне службе!¹² То је и један од разлога због којих се Велика Британија уписала као трећа у „клуб нуклеарних сила“ изводећи прву успешну пробу 1952. године.

Међутим, од 1958. године Велика Британија подређује развој националног програма заједничкој безбедносној стратегији са САД. Први споразум између САД и Велике Британије који се тиче размене информација о нуклеарном оружју потписан је 1955. (*Agreement for Cooperation Regarding Atomic Information for Mutual Defense Purposes*), а убрзо га је заменио свеобухватан Заједнички одбрамбени уговор из 1958. године (*US-UK Mutual Defence Agreement*).¹³ Тај документ представља основ сарадње између две земље на пословима употребе атомске енергије за узајамне одбрамбене потребе. Посебно се регулишу питања „побољшања нуклеарне безбедности“ (*Enhanced Nuclear Safety*) и „унапређења електронских система бојевих глава“ (*Warhead Electrical System*). Билатералним споразумом из 1963. године (*The Polaris Sales Agreement*) САД су почеле да снабдевају Велику Британију са пројектилама „Поларис“, лансирним рампама и системима за навођење, док је део посла британске стране био да се произведу нуклеарне бојеве главе и подморнице. Званични Лондон је дао одређене гаранције у погледу употребе пројектила, али САД немају право вета на коришћење британског нуклеарног оружја.¹⁴ Извесне модификације

¹⁰ Norman Naimark, *The Soviets in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945–1949*, Belknap, Evergreen (Co), 1995, pp. 203-250.

¹¹ Карл Цимер (Karl Zimmer), Хајнц Позе (Heinz Pose), Ернст Рексер (Ernst Rexer), Николаус Рил (Nikolaus Riehl), Валтер Херман (Walter Herrmann), Вернер Чулијус (Werner Czulius) и Роберт Дупел (Robert Döpel). Према: Антон Первушин, *Астронавты Гитлера*, Эксмо: Яза, Москва, 2004.

¹² У операцијама под називима Алсос (*Operation Alsos*) и Епсилон (*Operation Epsilon*) америчко-британска обавештајна заједница је успела да „дође!“ до низа немачких нуклеарних физичара, као што су: Ерих Баге (Erich Bagge), Курт Дибнер (Kurt Diebner), Валтер Герлах (Walter Gerlach), Ото Хан (Otto Hahn), Паул Хартек (Paul Harteck), Вернер Хајзенберг (Werner Heisenberg), Хорст Коршинг (Horst Korsching), Карл Вирц (Karl Wirtz) и Карл Фридрих фон Вајзекер (Carl Friedrich von Weizsäcker). О овоме више у: Reginald Jones, *Most Secret War*, Hamilton, London, 1978.

¹³ Alfred Goldberg, “The Atomic Origins of The British Nuclear Deterrent”, *International Affairs*, 40 (3), July 1964, pp. 409–429.

Споразум је претрпео 1982. године, када је договорено да Велика Британија добије „Тридент ракете“ (*Trident missile*), које се лансирају са подморница, а заузврат се обавезала да додатно плаћа америчкој влади за научне и развојне програме.

Дешавања у другој половини четрдесетих година XX века изазвала су велико интересовање код Шарла Де Гола (*Charles de Gaulle*). Као кључни разлог због којег Француска треба да развија сопствени нуклеарни програм, Де Гол је наводио „совјетску претњу“, али је у његовом постављању јасно преовладавао став и да се не сме бити зависан од САД на начин како је то учинила Велика Британија.¹⁵ Де Гол се заинтересовао за нуклеарни програм још док је био на челу привремене француске владе (од августа 1944. до јануара 1946. године), па је у том периоду основан Француски комесаријат за атомску енергију (*Commissariat à l'énergie atomique*), тело надлежно за развој и употребу научног, комерцијалног и војног нуклеарног програма. Непосредно после избора за председника државе формирао је и Ударне снаге (*Force de Frappe*) 1959, а годину дана касније успешно је изведена прва нуклеарна проба. Де Гол је инсистирао и да Француска самостално, без асистенције САД, изведе термонуклеарну пробу 1968. године, после чега је поносно изјавио да је „Француска трећа нуклеарна сила света“.¹⁶ Француска је и до данас остала трећа нуклеарна сила света, са око 300 нуклеарних бојевих глава, мада јој позицију угрожава Кина¹⁷ (упоредити податке из Табеле 2).

Кина је свега четири године после Француске извела прву нуклеарну пробу, мада се о њеном нуклеарном програму најмање зна. Посебност позиције Кине се огледа у томе што је ова земља од тренутка „уласка у статус“ нуклеарне силе прокламовала политику „Нећемо први деловати“ (*No First Use*).¹⁸ То је класичан пример коришћења *стратегije одвраћања*. Мада се, пре свега, код америчких теоретичара од двехиљадитих година јављају сумње у даље намере Кине. Тако, на пример, Ричард Вулгар-Џејмс (*Richard Woolgar-James*) поставља питање основаности кинеске стратегије одвраћања у другој деценији XXI века. Кина је развила подморнице које могу да носе нуклеарне пројектиле, па су оружане

¹⁴ Peter Nailor, *The Nassau connection: the organisation and management of the British POLARIS project*, H.M.S.O., London, 1998.

¹⁵ Patrick Boureille, „1960 : le projet de constitution d'une force de frappe océanique stratégique comme réponse à la menace soviétique“, *Revue historique des armées*, mars 2004, pp. 63-73.

¹⁶ Bernard Ledwidge, *De Gaulle*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1982, p. 341.

¹⁷ Михаил Сосновский, „Ядерная политика и ядерное оружие Франции“, *Журнал Национальная оборона*, 2004, № 4, <http://www.nationaldefense.ru/>

¹⁸ Кина је постала пета нуклеарна сила на свету после успешно изведеног тестирања 16. октобра 1964. године. Цео пројекат је носио кодни назив „596“, а прво тестирање нуклеарног оружја је извршено на локацији Лоп Нур, у сланој пустињи на северу земљу, у региону Синкјанг, у Бајанголско-монголској аутономној области.

снаге ове земље сада у стратешкој предности и способне да нанесу „први удар“. Подморнице је тешко открити, оне се могу приближити територији непријатеља и напасти без упозорења. „Кина је доследна у истицању сопствене ‘Нећемо први деловати’ нуклеарне политике. Међутим, Кина има један од најтајнијих нуклеарних програма на свету. Зашто би се онда ова доктрина схватала као искрени опис кинеских амбиција, посебно имајући у виду њен све већи нуклеарни арсенал? Зашто би међународна заједница веровала обећању Кине да неће прва деловати са својим нуклеарним оружјем? /.../ Кинески нуклеарни програм се развија у правцу који отвара питање основаности политике ‘Нећемо први деловати’. У жељи да повећа способност могућег ‘другог удара’, Кина ће ускоро у својим оружаним снагама имати подморнице Тип-094, које ће бити наоружане са балистичким ракетама ЈЛ-2. Када једном достигне тај ниво, сасвим је вероватно да ће Кина почети са патролирањем у дубиким водама, стављајући територију Сједињених Држава под домет кинеских подморница-балистичких ракета са нуклеарним бојевим главама.“¹⁹

Током хладноратовског периода успешну нуклеарну пробу је извела још и Индија 1974. године, највероватније и Јужноафричка Република пет година касније, а претпоставља се да је Израел стекао нуклеарно наоружање између 1967–1969. године. Рат са Кином 1962. године, који се завршио губитком дела територије на Хималајима, допринео је умножавању и убрзавању броја активности како би Индија што је могуће пре развила нуклеарно оружје.²⁰ Нуклеарно наоружање је представљало средство одвраћања Кине од новог, потенцијалног напада на Индију. Индија је иницијални нуклеарни тест извела 1964. године, а други три године касније. Прва нуклеарна проба изведена је 1974. године и представљена је као „нуклеарна експлозија мирољубивог карактера“, пошто је главна намена требало да буде употреба стеченог знања за невојне сврхе (због тога је и кодни назив пројекта био „Насмејани Буда“ – *Smiling Buddha*).²¹ Међутим, развој нуклеарних технологија за потребе производње електричне енергије могао се усмерити и ка циљевима друге врсте, што се од двехиљадитих најбоље види на примеру Ирана. Тако је и у Индији паралелно текао процес конструкције прве нуклеарне бомбе, који ће донети резултат у првој половини деведесетих (о чему ће више речи бити у трећем делу рада).²²

¹⁹ Richard Woolgar-James, “China’s nuclear submarines: The end of “No First Use?”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 19 NOVEMBER 2015, <http://thebulletin.org/chinas-nuclear-submarines-end-no-first-use8900>

²⁰ Raj Chengappa, *Weapons of peace: the secret story of India’s quest to be a nuclear power*, Harper Collins Publishers, New Delhi, 2000.

²¹ Crispin Bates, *Subalterns and Raj: South Asia Since 1600*, Routledge, London, 2007, p. 343.

Власти Израела никада нису званично признале да поседују ову врсту оружја, мада су претпоставке сасвим другачије. Израелске власти су саопштиле да на њиховој територији ради центар за нуклеарна истраживања (*Negev Nuclear Research Center*), али нису пружиле никакве информације о његовој намени. Према тврдњама већег броја истраживача, Израел је још у првој половини шездесетих завршио припремне радње и иницијална испитивања.²³ За време Шестодневног рата 1967. године већ је поседовао две нуклеарне бомбе.²⁴ У наредне две године радови на развоју нуклеарног програма су интензивирани, тако да је израелска војска почетком седамдесетих година располагала са 5–6 бомби снаге експлозије од 19 килотона, што значи да су имале већу разорну моћ од оне бачене на Хирошиму.²⁵ Велике су расправе о томе шта данас израелски нуклеарни арсенал подразумева, па се тако лицитира да су његови капацитети између 60–200 нуклеарних бојевих глава.²⁶ Ханс Кристенсен (Hans Kristensen) наводи да је 2014. Израел располагао са 80 нуклеарних бојевих глава, а да такође има фисиони материјал за производњу још 200 у релативно кратком временском периоду.²⁷ Ова процена се поклапа са ранијим проценама Стокхолмског међународног института за мировна истраживања (*SIPRI*).²⁸

На крају, када је о нуклеарном програму Јужноафричке Републике реч, као и у случају Индије, власти ове државе су почеле са развојем нуклеарног програма уз образложење да је то за мирнодопске сврхе. Ипак, истраживања су усмерена и у другом правцу, па је прву нуклеарну бомбу режим у Преторији имао на располагању 1982. године.²⁹ До 1987. године их је већ било шест. Услед пада режима који је заговарао апартејд и великих унутрашњих промена 1989. је донета одлука (уз велики притисак САД и ИАЕА) да се нуклеарне бојеве главе демонтирају, а војни нуклеарни програм угаси.³⁰

²² Raj Chengappa, op. cit., pp. 219-21.

²³ William Burrows, Robert Windrem, *Critical mass: the dangerous race for superweapons in a fragmenting world*, Simon&Schuster, New York, 1994, p. 280

²⁴ Avner Cohen, *Israel and the Bomb*, Columbia University Press, New York, 1998, pp. 273-274.

²⁵ (Tahtinen, 1974: 34)

²⁶ Avner Cohen, *The Worst-Kept Secret: Israel's bargain with the Bomb*, Columbia University Press, New York, 2010, pp. XXVII, 82.

²⁷ Hans Kristensen, Robert Norris, "Israeli nuclear weapons, 2014", *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 50, No. 6, 2014, pp. 97-115.

²⁸ *Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security*, Stockholm International Peace Research Institute: Oxford University Press, Stockholm: Oxford, 2008, p. 397.

²⁹ Zondi Masiza, "A Chronology of South Africa's Nuclear Program", *The Nonproliferation Review*, Vol. 1, No. 1, Fall/Winter 1993, pp. 35-52.

Крај Хладног рата и биполарног поретка свет је дочекао, дакле, са шест нуклеарних сила, јер је уз пет сталних чланица СБ УН још и Израел поседовао нуклеарно оружје, док је Индија несумњиво тежила ка томе и било је само питање времена када ће се у историју уписати као седма нуклеарна сила. С једне стране, број држава које поседују нуклеарно оружје се повећавао, а с друге стране, у првој половини трке „нуклеарни континенти“ су непрестано расли. Пре свега се то тицало две суперсиле. САД су тако током 1967. године досегле максимум и имале у свом арсеналу 31.255 бојевих глава³¹, док је Совјетски Савез рекордан број нуклеарних бојевих глава поседовао 1988. године: више од невероватних 40.000! Развој нуклеарних потенцијала једног актера узроковао је идентичне акције других. Убрзо пошто су САД прве употребиле нуклеарно оружје, Совјетски Савез је такође унапредио свој програм. Велика Британија је због „совјетске претње“ убрзала развој сопственог нуклеарног арсенала, а за њом и Француска јер је то био најсигурнији начин да се обезбеди адекватна (независна) позиција у међународним односима. Услед континуалног нарушавања кинеско-совјетских односа, а имајући у виду и свежа искуства из Корејског рата, слично поступа и Кина, што последично, после Кинеско-индијског рата доприноси утемељивању нуклеарног истраживачког центра у Индији. Израел је у окружењу арапских држава такав потез видео као једину гаранцију очувања државе, а пример Јужноафричке Републике је бизаран, пошто је развој нуклеарног оружја био усмерен не против спољних непријатеља, већ зарад очувања тадашњег режима.

У хладноратовском периоду нуклеарна сила је постала најважнији инструмент тврде моћи. Гар Алперовиц (Gar Alperovitz) наводи да је Потсдамска конференција померена за другу половину јула, уместо да буде одржана у јуну, како би Сједињене Државе успешно извршиле прву нуклеарну пробу, тиме показале своју снагу и ојачале преговарачку позицију.³² Ово потврђује и податак да су амерички председник и француски премијер, Хари Труман (Harry Truman) и Шарл Де Гол, договорили да ће Совјетски Савез обавестити о нуклеарним пробама тек пошто се изврши „успешно тестирање“, као и да ће даље инфомрације о том питању размењивати са званичном Москвом у зависности од тога како се буду решавали „пољски, румунски, југословенски и манџуријски проблем“.³³ Поседовање нуклеарног оружја је

³⁰ Peter Liberman, "The Rise and Fall of the South African Bomb", *International Security*, Vol. 26, No. 2, Fall, 2001, pp. 45-86.

³¹ Nathan Busch, *Assessing the Optimism-Pessimism Debate: Nuclear Proliferation, Nuclear Risks, and Theories of State Action*, University of Toronto, Toronto, 2001, pp. 33-89.

³² Gar Alperovitz, *Atomic diplomacy: Hiroshima and Potsdam – The use of the atomic bomb and the American confrontation with Soviet power*, Simon & Schuster, New York, 1965, p. 147. Нуклеарна проба је извршена 16. јула 1945. године, а Потсдамска конференција је почела 17. јула и трајала до 2. августа.

омогућавало наметање решења у међународним односима док је, с друге стране, осигуравало националну безбедност. У условима биполарности за велике државе, које су претендовале да буду кључни актери регионалне и глобалне безбедности поред двеју суперсила, увећавање војне моћи је постао *conditio sine qua non*.

Бројни теоретичари на такав расплет нису гледали са одобравањем. Још од шездесетих година уследиле су велике расправе на тему ограничавања војних нуклеарних потенцијала, а у постхладноратовском поретку, када се све више говори о концепту „меке моћи“, отвара се и тема неопходности његовог потпуног уништења. Да ли је нешто тако могуће?

ПОГЛЕД РЕАЛИСТА И ИДЕАЛИСТА НА НУКЛЕАРНО ОРУЖЈЕ

Расправа између представника реалистичке и идеалистичке школе мишљења се одвијала полемикама између „нуклеарних песимиста“ и „нуклеарних оптимиста“. И повећавање нуклеарних арсенала САД и Совјетског Савеза, али и упорно повећавање броја држава које располажу нуклеарним оружјем, за „нуклеарне песимисте“ представља претњу глобалној безбедности. Не треба посебно образлагати шта би нуклеарни рат ширих размера донео, односно какве би његове последице биле. Ипак, треба подвући да је ова врста наоружања употребљена само два пута, у размаку од три дана, на крају Другог светског рата. Иако су буџети за конструсање нуклеарних бојевих глава и пратећих ракетних носача, њихово одржавање и осавремењавање вртоглаво расли до краја осамдесетих година, државна руководства се нису одлучивала да оружје и употребе, без обзира што је било неколико великих криза у међународним односима (Корејски рат, Вијетнамски рат, Кубанска криза итд.). Како још примећује Кенет Волц (Kenneth Waltz) не само да није било „нуклеарног рата“, већ од завршетка Другог светског рата уопште није долазило до оружаног сукобљавања између кључних актера светске политике (он то назива *major wars*) што је аномалија у светској историји.³⁴ „Пошто је катастрофичан исход нуклеарног рата лако замислити, вође држава ће се уздржати од ужаса да га изазову. Са нуклеарним оружјем, стабилност и мир се ослањају на лаке рачунице о томе шта једна земља може да учини другој. Свако – било политички лидер или случајни пролазник на улици – може лако да види да катастрофа следи ако догађаји измакну контроли и нуклеарно оружје почне да се испалује.“³⁵ Војни нуклеарни програм је развијан, али се и даље ратовало

³³ Frank Costigliola, *France and United States: The Cold Alliance Since World War II*, Twayne, New York, 1992, pp. 38-39.

³⁴ Kenneth Waltz, *The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better*, Adelphi Papers, Number 171, International Institute for Strategic Studies, London, 1981, p. 30.

„конвенционалним оружјем“. Разлог због којег је нуклеарно оружје остало неупотребљено од 1945. године налази се у већ изнетој чињеници: сви актери су свесни могућих последица! Нуклеарно оружје се развија не да би се користило, већ за спровођење стратегије одвраћања непријатеља од напада на сопствену територију, односно, у постбиполарном свету, да би се осигурало адекватно место у систему међународних односа.

Зато „нуклеарни оптимисти“ развијају тезу о успешности „нуклеарног одвраћања“ (*nuclear dissuasion*), до којег долази захваљујући „нуклеарном застрашивању“ (*deterrence*). Само постојање нуклеарног потенцијала једне државе, „заstraшује“ друге актере у међународној политици, па ће се они уздржавати од провокација или покретања рата, не само нуклеарног већ и конвенционалног. Волц и Скот Саган (Scott Sagan) констатују: „Нуклеарно оружје које се одговорно користи чини отпочињање рата веома тешким задатком. Државе које имају нуклеарно оружје имају и јак подстицај да га употребљавају одговорно. То важи и за мале и за велике нуклеарне силе.“ Због тога се претпоставља да до непосредне употребе нуклеарног оружја неће доћи, јер се актери „неће излагати великим ризицима због малих добитака.“³⁶ Џонатан Тепермен (Jonathan Tepperman) још додаје да се између нуклеарних сила прави „трошковник потенцијалног рата“ који је „очигледан, неизбежан и неприхватљив“.³⁷

Међутим, насупрот изнетим ставовима (нео)реалиста, из различитих идеолошких школа долазе сасвим другачија мишљења. Како Жаклина Новичић закључује „нуклеарни песимизам се заснива на аргументима о ризицима од ширења нуклеарног оружја. Он долази углавном из групе либералних теоретичара међународне политике, а пошто се не ради о једној повезаној школи мишљења, анализи ефеката нуклеарног оружја се приступа из различитих аспеката – из аспекта организационе теорије, либералног институционализма итд.“³⁸ Оштро нападајући „нуклеарне оптимисте“ Хедли Бул (Hadley Bull) наводи: „Овај мисаони експеримент треба довести до логичког екстрема. Користећи исти аргумент којим се објашњава нуклеарно одвраћање, имплицира се да би најбољи начин за спречавање саобраћајних удеса на путевима било стављање нитроглицерина у бранике на свим аутомобилима. Сви би возили бескрајно пажљиво, али када би једном дошло до несреће,

³⁵ Kenneth, Waltz, „Nuclear Myths and Political Realities“, *American Political Science Review*, Vol. 84, No. 3, September 1990, p. 734.

³⁶ Scott Sagan, Kenneth Waltz, *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*, W.W. Norton, New York, 1995, p. 6.

³⁷ Jonathan Tepperman, „How Nuclear Weapons Can Keep You Safe“, *The Daily Beast*, 28. Aug 2009.

³⁸ Žaklina Novičić, „Nuklearno oružje u međunarodnoj politici“, *Međunarodni problemi*, Vol. LVII, br. 4, 2005, str. 519.

последнице би биле далеко горе“.³⁹ Кенет Болдинг (Kenneth Boulding) додаје да „ако је систем одвраћања заиста стабилан, онда ће он престати да одвраћа било кога“.⁴⁰ Болдинг заправо упозорава да ће, ако се сви буду водили принципом „нуклеарног одвраћања“, сви актери пре или касније почети да развијају овај програм и на крају и поседовати нуклеарно наоружање, што би целокупан концепт „нуклеарних оптимиста“ довео до апсурда. Због тога је Марк Траченберг (Marc Trachtenberg) констатовао да уколико „нуклеарно одвраћање не успе“, може „настати Армагедон“!⁴¹

Такође, „нуклеарни песимисти“ наводе и да постоје државе које развој нуклеарног војног програма виде као „офанзивно средство“, а да се у потпуности не можемо ни поуздати у рационалност доносилаца одлука. Када је о првом реч, њихов закључак има смисла пошто нуклеарне силе могу користити своју позицију да би нападале мање државе (слабије супарнике) и против њих водиле конвенционалне или асиметричне ратове. Због тога против њих остали важни актери неће интервенисати, јер оне поседују капацитет за „одвраћање“. Само поседовање нуклеарног оружја чини употребу силе у међународним односима вероватнијом, без обзира што се неће ратовати нуклеарним бојевим главама. Друга теза о „нерационалности“ лидера се све чешће доказује на примеру тројице сукцесивних лидера Северне Кореје, а пре свега последњег – Ким Џонг Уна, који је у августу 2017. године јавно запретио да ће у случају даљег размештања америчких (против)ракетних система у Јужној Кореји гађати нуклеарним пројектилом америчко острво Гуам, али и процене легендарног Че Геваре који је молио совјетско руководство да употреби свој арсенал у Кубанској кризи и допринесе остварењу „крајњег циља комунизма“.⁴² Од двехиљадитих „нуклеарни песимисти“ све чешће наводе и пролиферацију као разлог због ког је неопходно једноставно забранити и поседовање и даље развијање нуклеарног оружја. Нејтан Буш (Nathan Busch) поставља питање шта ће се десити ако нека од терористичких организација дође у посед нуклеарног оружја и како ће онда реаговати водеће светске државе и међународна заједница у целини, пошто терористи „немају сталну адресу“?⁴³

³⁹ Thanos Dokos, *Countering the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: NATO and EU options in the Mediterranean and Middle East*, Routledge, London, 1998, p. 28.

⁴⁰ Robert Jervis, *The Meaning of Nuclear Revolution: State Craft and the Prospect of Armageddon*, Cornell University Press, Ithaca, 1989, p. 20.

⁴¹ Marc Trachtenberg, "Waltzing to Armageddon?", *The National Interest*, No. 69, Fall 2002, pp. 144-152.

⁴² Keith Payne, *The Fallacies of Cold War Deterrence and a New Direction*, University of Kentucky, Lexington, 2001, p. 52.

Табела 1: Споразуми о ограничавању војних нуклеарних потенцијала САД и Совјетског Савеза/Русије⁴⁴

Идеалистичке тезе о неопходности одрицања од нуклеарног потенцијала донеле су извесне резултате у другој половини осамдесетих и током деведесетих година. САД и Совјетски Савез, односно Русија као сукцесор, потписали су низ споразума којима се ограничавају нуклеарни потенцијали

	SALT I	SALT II	START I	START II	START III	SORT	NEW START
статус споразума	истекао	никад примењен	истекао	никад примењен	незавршени преговори	замењен новим	на снази
бојевих глава	нема података	нема података	6000	3000-3500	2000-2500	1700-2200	1550
ракетних носача	САД-1710; СССР-2347	2250	1600	нема података	нема података	нема података	700
датум потписивања	26.05. 1972.	18.06. 1979.	31.07. 1991.	03.01. 1993.	нема података	24.05. 2002.	08.04. 2010.
примењује се од	03.10. 1977.	нема података	05.12. 1994.	нема података	нема података	01.06. 2003.	05.02. 2011.
Истиче	03.10. 1977.	нема података	05.12. 2009.	нема података	нема података	05.02. 2011.	05.02. 2021.

обе земље. Први преговори почели су неколико година после Кубанске кризе и резултирали најпре споразумом *SALT I*, а затим и његовим наследником, споразумом *SALT II*. Ипак, како се може видети на Дијаграму 1 значајније смањивање нуклеарних потенцијала обе земље уследило је тек после 1990. године, односно након почетка примене споразума *START I*. У Табели 1 приказана је хронологија преговора између САД и Совјетског Савеза/Русије из које се може видети како су после споразума *START I*, сви наредни, све до 2010.

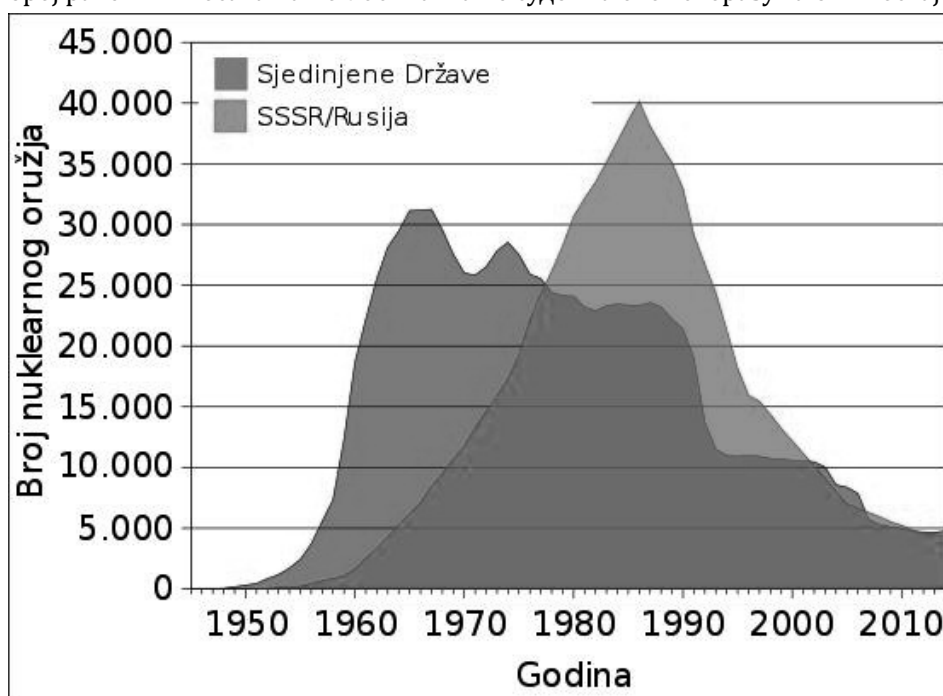
⁴³ Nathan Busch, *No End in Sight: The Continuing Menace of Nuclear Proliferation*, University of Kentucky, Lexington, 2004, p. 249.

⁴⁴ Према: Daryl Kimbal, "U.S.-Russian Nuclear Arms Control Agreements at a Glance", *Arms Control Association*, Washington DC, June 2017, <https://www.armscontrol.org/factsheets/USRussiaNuclearAgreementsMarch2010>

године завршавани неуспехом. До тога је долазило услед израженог неповерења између две стране.⁴⁵

Дијаграм 1: Број нуклеарних бојевих глава САД и СССР/Русије за период 1945–2015. година⁴⁶

Последњи споразум потписан 2010. године требало би да осигура да обе земље до 2021. године сведу број нуклеарних бојевих глава на највише 1500, а број ракетних носача на по 700. Каква ће судбина овог споразума бити остаје

да се види, пошто је почетком 2017. године председник САД Доналд Трамп (Donald Trump) изјавио да је он „једностран“, да представља „још једну лошу погодбу коју је склопила његова земља“, те да има намеру не да смањује, већ управо супротно – повећава нуклеарне капацитете САД.⁴⁷ У сваком случају,

⁴⁵ О споразумима између САД и СССР/Русије више у: Žaklina Novičić, „Nuklearno oružje u međunarodnoj politici“, op. cit., стр. 514-515.

⁴⁶ Robert S. Norris, Hans M. Kristensen, „Global nuclear stockpiles, 1945–2006“, *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 62, no. 4, July/August 2006, p. 65.

результат досадашњих преговора је смањење нуклеарних потенцијала обе земље за око 20 пута.

Такође, приметан је био и пораст утицаја „анти-нуклеарног лобија“ у европским земљама – Великој Британији и Француској. Високи трошкови за останак у „нуклеарној трци“ (процене власти Велике Британије су 2006. године биле да ће их замена три подморнице које могу да носе нуклеарне пројектиле коштати око 20 милијарди фунти) мотивишу многобројне групе да потестују и јавно захтевају одустајање својих влада од статуса нуклеарне силе, а периодични акциденти у нуклеарним електранама само су им омогућавали још шири медијски простор.⁴⁸ Највећи протести у историји Француске су организовани 1995. године, после одлуке Жака Ширака (Jacques Chirac) да се изведе нуклеарна проба (била је то последња) на тлу Муруроа у Француској Полинезији. Да би се јавност умирила, француски Сенат је усвојио документ којим се наглашава како је разлог за обављање пробе било прикупљање информација које ће обезбедити даљи развој нуклеарног програма без вршења оваквих тестирања.⁴⁹ Ипак, под притиском јавности руководство Француске је постепено смањивало средства за нуклеарни програм, што је довело до одустајања од одржавања система за лансирање балистичких ракета са нуклеарним бојевим главама домета до 3.500 км (типа S-2 и S-3, SSBS-*Sol-Sol Balistique Stratégique*). Осамнаест ракета типа S3D су деактивирани 1996. године, а 1998. су демонтирани и силоси за држање ракета и сва пратећа опрема. Мишљења „нуклеарних песимиста“ донекле утичу на политику Велике Британије и Француске, а узроке за условно речено „стагнирање“ њихових нуклеарних програма треба тражити и у нестанку „совјетске претње“.

Смањивање нуклеарних потенцијала САД и Совјетског Савеза, уз пратеће британске и француске активности, треба посматрати и из ширег контекста и међународних иницијатива које су у другој половини шездесетих предузимане. До 1968. године је већ био усаглашен Споразум о неширењу нуклеарног оружја (званично – *The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons*, а у употреби је чешће присутан скраћени назив – *Non-Proliferation Treaty*), а на снагу је ступио 1970. До данас је остао важећи, а Конференција о разматрању и проширењу обавеза уговорних страна је 1995. године одлучила да остаје важећи на

⁴⁷ „Русија категорики против прекида споразума START-3“, *Руска реџ*, 24. фебруар 2017, https://lat.ruskarec.ru/news/2017/02/24/rusija-kategorichki-protiv-prekida-sporazuma-start-3_708838

⁴⁸ О овоме више у: Душан Пророковић, „Изаови везани за образовање из области нуклеарне безбедности и програм Међународне агенције за атомску енергију (ИАЕА)“, *Култура полуса*, год. XII, бр. 28, 2015, стр. 67-94.

⁴⁹ „Les essais nucléaires: Chapitre I: Pourquoi A-T-On procédé à des essais d'armes nucléaires?“, Report N° 179, Sénat français, Paris, 1995, <http://www.senat.fr/rap/o97-179/o97-1798.html#toc32>

неодређено време.⁵⁰ Споразум се темељи на три стуба – забрани пролиферације нуклеарних технологија, разоружавању и усмеравању држава ка развоју мирнодопског (цивилног) нуклеарног програма, а за контролу његове примене је овлашћена Међународна агенција за атомску енергију (International Atomic Energy Agency – ИАЕА). ИАЕА је током четири и по деценије примене споразума неколико пута оштро интервенисала, а посебно је била критична према Ирану (последњи пут 2006. године), Сирији и Либији, државама које су овај међународни уговор потписале, али га се нису придржавале. Јужноафричка Република је дуго одбијала да потпише Споразум, али је то на крају учинила 1991. године. Већ до 1993. ИАЕА је завршила свој посао у овој држави и констатовала како званична Преторија поштује прихваћене обавезе.⁵¹ Међутим, по међународне односе у целини и употребу силе већи проблем представљају три државе које овај уговор никада нису потписале и једна која се из њега повукла 2003. године (случај Северне Кореје, о чему ће бити више речи у наредном поглављу). Индија од самог почетка примене Споразума сматра да се тиме легализује подела на две категорије држава – оне којима је нуклеарно оружје дозвољено (*nuclear have*) и оне којима то није дозвољено (*nuclear have – nots*) и то је сасвим солидно објашњење због чега у њему неће да учествује, а Пакистан га сматра „дискриминаторским“ користећи идентичну аргументацију.⁵² „Оправдање“ званичног Тел Авива због чега власти јеврејске државе до данас нису потписале Споразум дао је професор Џералд Стајнберг (Gerald Steinberg) објашњавајући тезу о „израелској изузетности“ која се огледа како у географском положају земље, тако и регионалној (не)равнотежи снага због чега је неопходно ослањати се на „стратегију одвраћања“.⁵³ Ипак, најважнију светску међународну организацију изостајање три потписа није обесхрабрило. Наставило се разрађивањем нових иницијатива.

Важан покушај ограничавања даље „нуклеарне трке“ догодио се 1996. године када је Генерална скупштина Уједињених нација усвојила Споразум о свеобухватној забрани нуклеарних проба којим се, у првом параграфу члана 1, утврђује да се „свака држава чланица обавезује да не врши никаква тестирања нуклеарног оружја или било какву другу нуклеарну експлозију, као и да забрани и спречи сваку такву експлозију на местима под њеном јурисдикцијом или контролом“, док се у другом параграфу истог члана „свака држава обавезује

⁵⁰ “Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)”, UNODA, New York, 1970, <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/>

⁵¹ Thomas C. Reed, Danny B. Stillman, *The Nuclear Express: A Political History of the Bomb and its Proliferation*, Zenith Press, Minneapolis, 2009, pp. 54-67.

⁵² Ibid., pp. 236-267.

⁵³ Gerald Steinberg, “Examining Israel’s NPT exceptionality: 1998–2005”, *The Non Proliferation Review*, Vol. 13, No. 1, 2006, pp. 117-141.

да се уздржи од изазивања, охрабривања или учешћа на било који начин у обављању тестирања или експлозије нуклеарног оружја⁵⁴. За разлику од цивилног нуклеарног програма, који је везан за реакторе и својеврсне „лабораторijske услове“, војни програм подразумева и тестирања на отвореном простору или испод површине мора. Ово је био индиректан начин да се спречи даља производња нуклеарног оружја.

Међутим, овај споразум никада није ступио на снагу, пошто га нису ратификовале све земље.⁵⁵ У члану XIV Споразума се наводи да ће ступити на снагу када га ратификују све земље које имају или показују амбицију да развију војни и/или мирнодопски нуклеарни програм, или су на други начин повезане са нуклеарним истраживањима: Алжир, Аргентина, Аустралија, Аустрија, Бангалдеш, Белгија, Бразил, Бугарска, Велика Британија, Вијетнам, Египат, Заир (данашњи ДР Конго), Израел, Индија, Индонезија, Иран, Италија, Јапан, Јужна Кореја, Јужноафричка Република, Канада, Кина, Колумбија, Мађарска, Мексико, Норвешка, Немачка, Пакистан, Перу, Пољска, Румунија, Русија, САД, Северна Кореја, Словачка, Турска, Украјина, Финска, Француска, Холандија, Чиле, Швајцарска, Шведска и Шпанија.

Међу најважнијим земљама које нису ратификовале овај споразум су САД, Кина, Иран, Израел, Египат, Мијанмар, Тајланд, Јемен и Зимбабве, а још се на овој листи налазе и Источни Тимор, Свазиленд, Шри Ланка, Соломонова острва, Сао Томе и Принсипе, Непал, Папуа Нова Гвинеја, Комори и Гамбија. За судбину овог документа је важно и што га три нуклеарне силе уопште нису ни потписале: Индија, Пакистан и Северна Кореја. Упркос томе што су мишљења „нуклеарних песимиста“ утицала да две водеће нуклеарне силе отпочну преговоре и добровољно се одрекну већег дела својих нуклеарних потенцијала, као и да две европске нуклеарне силе издвајају мање за те намене последњих деценија, генерално посматрано реалистички поглед је превладао. Када се говори о четири поменуте земље, смањење не значи и потпуно одрицање, а како су догађаји из друге половине деведесетих и двехиљадитих показали, нуклеарна трка се наставила и још три државе су стекле статус нуклеарних сила. Индија је коначно потврдила свој статус, а за њом су то врло брзо учинили и Пакистан и Северна Кореја. На путу да то учини и постане десета војна нуклеарна сила је Иран. „За Иран се тврди да тајно ради на нуклеарном програму. 2003. године је Међународна агенција за атомску енергију (ИАЕА) закључила да Иран предузима тајне нуклеарне активности, Иран је пристао на контролу овог тела УН, које и данас наставља са инспекцијским активностима

⁵⁴ „А/50/1027“, UN Documents, United Nations, New York, 10 September 1996, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-4&chapter=26&lang=en

⁵⁵ Предвиђено је и да се у случају неуспеха сазове нова конференција на којој би ово питање било поново размотрано.

у овој земљи. Али и Иран наставља са активностима обogaћивања уранијума за које тврди да имају искључиво мирољубиву сврху.⁵⁶ Као што је случај са иранским програмом, у јавности се током деведесетих и почетком двехиљадитих доста шпекулисало да „тајне активности“ спроводе и Ирак, Сирија и Либија, а „Алжир се, такође, помиње као земља која није одустала од нуклеарних аспирација, мада постоји потпуна несигурност у погледу одлучности и интензитета тежње ове земље ка стицању нуклеарног оружја“.⁵⁷ Наставак „нуклеарне трке“ у свету је реалност, тај процес се не може зауставити. Ни активности УН на том плану нису донеле много. Може се само констатовати како се процес наставља и испитивати каквог ће утицаја имати на регионалну и глобалну безбедност. „Нуклеарни оптимисти“ остају при ставу да то може утицати на осигуравање безбедности, пошто нуклеарне силе неће директно ратовати између себе. Уколико између њих сукобљавања и буде, онда ће оно бити просторно ограничено, индиректно и применом асиметричних метода.

ПЕРИОД ПОСТБИПОЛАРНОСТИ: КОНТИНУАЛНО ПОВЕЋАВАЊЕ БРОЈА НУКЛЕАРНИХ СИЛА

Упозорења „нуклеарних песимиста“ су имала само ограничен дomet. „Праксу међународне политике претходних шест деценија одликује, дакле, противречан процес: ширење и умножавање нуклеарног оружја, с једне, и покушаји смањивања његове количине и броја власника са друге.“⁵⁸ Покушаји смањивања и ограничавања нуклеарних потенцијала се пре свега огледају у активностима УН и поменутих споразумима. Међутим, како се може видети у Табели 2 од девет држава које поседују нуклеарно наоружање само три су последњи споразум и ратификовале (Русија, Француска и Велика Британија), још три су га потписале али га нису и ратификовале (САД, Кина и Израел који ионако не признаје да поседује нуклеарно оружје), док га три земље уопште нису потписале.

При томе, осим САД, Русије, Француске и Велике Британије, које су смањиле или ограничиле број нуклеарних бојевих глава, преосталих пет су наставиле да њихов број увећавају. Такође, Кина је уз Индију и Израел наставила и са развијањем „стратешке тријаде“, односно унапређивањем средстава за лансирање нуклеарних бојевих галава са копна (интерконтиненталне балистичке ракете), мора (подморнице способне да изврше овај задатак) и из

⁵⁶ Žaklina Novičić, „Nuklearno oružje u međunarodnoj politici“, op. cit., стр. 509.

⁵⁷ Ibid., стр. 510.

⁵⁸ Ibid., стр. 506.

ваздуха (авиони бомбардери). Тиме је „убојитост“ њиховог нуклеарног оружја повећана.

Карактеристично за последње три нуклеарне силе јесте да су свој програм заокружиле у постбиполарном периоду. Насупрот познатим тезама о „крају историје“ и „демократском миру“ који ће коначно уследити, Индија, Пакистан и Северна Кореја су наставиле са истраживањима и нуклеарним пробама, руководећи се стратегијом одвраћања у осигуравању националне (државне) безбедности.

Табела 2: Нулеарни потенцијал у свету⁵⁹

Земља (нуклеарна сила)	Статус нуклеарне силе	Могућност употребе	Укупно бојевих глава	Активних бојевих глава	Однос према ГС УН А/50/1027
Русија	потврђена	стратешка тријада	7700	1582	ратификован
САД	потврђена	стратешка тријада	7100	1597	потписан
Француска	потврђена	подморнице и авиони	300	290	ратификован
Кина	потврђена	стратешка тријада	260	непознато	потписан
Велика Британија	потврђена	подморнице и авиони	225	150	ратификован
Индија	декларисана	стратешка тријада	90-110	непознато	непотписан
Пакистан	декларисана	балистичке ракете и авиони	100-120	непознато	непотписан
Северна Кореја	декларисана	балистичке ракете	<8	непознато	непотписан
Израел	недекларисана	стратешка тријада	80 (200)	непознато	потписан

⁵⁹ Према: James Hacket (ed.), *The Military Balance*, Institute for Strategic Studies: Routledge, London, 2012, pp. 111-169. Подаци су упоређени са извештајем о капацитетима

Између 11–13. маја 1998. године Индија је извела укупно пет подземних нуклеарних тестова и показала да располаже импресивним нуклеарним наоружањем, али су јој због тога уведене санкције од стране САД, Канаде, Јапана и Велике Британије, док је дипломатску реакцију Кине обележила оштра реторика.⁶⁰ Међутим, оно што је још више забринуло све међународне актере, била је брза реакција Пакистана. Као одговор пакистанске власти су две недеље касније, 28. маја исте године, извршиле прво нуклерано тестирање у својој историји, на југозападу земље у провинцији Белуџистан, под кодним називом „Чагај-1“ (*Chagai-1*). Као што су у Индији одлучили да почну производњу нуклеарне бомбе после пораза у рату са Кином, тако су и у Пакистану одлучили да са истим послом почну пошто су поражени у рату са Индијом 1965. (иако је овај рат завршен без промене граница и формалних уступака било које стране) и поготово 1971. године, када је дошло до стварања државе Бангладеш на територији дотадашњег Источног Пакистана. На покретање програма развоја нуклеарног оружја директно је утицао тадашњи премијер Зулфикар Али Буто (Zulfikar Ali Bhutto), који је 1972. именован Мунира Ахмеда Кана (Munir Ahmad Khan) за руководиоца пројекта, с циљем да нуклеарна бомба буде направљена у наредне четири године. Али Буто је после пораза 1965. године изјавио: „Ако Индија прави бомбу и ми ћемо је направити, макар остали гладни и јели лишће хиљаду годину. Хришћани имају бомбу, Јевреји имају бомбу, а сада и Хиндуси имају бомбу. Зашто да муслимани немају бомбу?“⁶¹ То је пакистански поглед на стратегију „нуклеарног одвраћања“.⁶² Фероз Хасан Кан (Feroz Hasn Khan) упоређује позицију Пакистана са хладноратовским околностима у Европи и наводи: „Пакистан се налази у ситуацији која је слична позицији НАТО-а током Хладног рата. Постоје географске празнине и коридори као што су постојали у Европи, који се могу користити од стране индијских оклопно-механизованих

нуклеарних сила које сваке године објављује америчко Удружење за контролу наоружања (*Arms Control Association*), а на основу информација које добијају од следећих организација: Federation of American Scientists, International Panel on Fissile Materials, U.S. Department of Defense, U.S. Department of State. Додатне информације се могу добити на интернет страници: <http://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat>

⁶⁰ Charan Wadhwa, “Costs of Economic Sanctions: Aftermath of Pokhran II”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 33, Issue 26, 27 June – 3 July 1998, pp. 1604-1607. Кинески министар спољних послова је истакао да је „шокиран и да снажно осуђује“ нуклеарне пробе индијске војске и позвао је међународну заједницу да „усвоји јединствен став о захтеву Индији да заустави развој нуклеарног програма.“ (“China’s Reaction to India’s Nuclear Tests”, *CNS Center for Nonproliferation Studies Monterey Institute of International Studies*, Resources on India and Pakistan, 1999)

⁶¹ Sublette Carey, “Pakistan’s Nuclear Weapons Program: The Beginning”, *Nuclear Weapons Archive*, 2 January 2002, <http://www.nuclearweaponarchive.org/Pakistan/PakOrigin.html>

⁶² Bhumitra Chakma, *The Politics of Nuclear Weapons in South Asia*, Ashgate Publishing Company, Burlington, 2011, p. 42.

снага. Са релативно мањим конвенционалним снагама и без адекватних техничких средстава, посебно система за надзор и рано упозоравање, Пакистан се мора ослањати на вођење активне нуклеарне политике“.⁶³ Већ 6. јуна 1998. године Савет безбедности УН је једногласно донео Резолуцију 1172, којом „осуђује тестове и захтева од обе земље да се уздрже од даљих тестирања“.⁶⁴ Упркос Резолуцији Савета безбедности, којом су позване да престану са развојем балистичких ракета и фисионих материјала, обе земље су наставиле са истраживањима повезаним са војним нуклеарним програмом⁶⁵. Пакистан је (за сада) последње тестирање балистичких ракета домета до 2.750 километара способних да носе нуклеарне бојеве главе обавио у пролеће 2015. године.⁶⁶

Од стране Индије је на притиске међународне заједнице, у августу 1999. одговорено представљањем „Нуклеарне доктрине Индије“ (*Indian Nuclear Doctrine*), и у поглављима 2.1–2.3. и 2.6. се прецизира како се то чини у циљу спровођења „политике одвраћања“, те како Индија „неће прва деловати“.⁶⁷ Индијски спољнополитички секретар и саветник премијера за националну безбедност Шившанкар Менон (Shivshankar Menon) је 2010. године поновио да „индијска нуклеарна доктрина одражава стратешку културу народа, са нагласком на одвраћање, она подразумева да никада неће бити употребљено против других држава које не поседују нуклеарни арсенал и директно је повезана са тежњама да дође до нуклеарног разоружавања. Ми смо јасно ставили до знања да развијамо нуклеарно оружје ради наше безбедности, али истовремено наш циљ остаје да ослободимо свет од нуклеарног оружја и у том контексту посматрано, спремни смо да преуземо све неопходне обавезе како би се постигао тај циљ. /.../ Све у свему, постоји индијски начин, индијски поглед и индијска пракса у погледу улоге и коришћења силе. Ми не тврдимо да је наш пут бољи или лошији од начина како то друге земље раде. То је

⁶³ Feroz Khan, “Challenges to Nuclear Stability in South Asia”, *Nonproliferation Review*, Vol. 10, No. 1, Spring 2003, p. 65. Идентичне закључке аутор понавља и у монографији: *Eating Grass: The Making of the Pakistani Bomb*, Stanford Security Studies: Stanford University Press, Stanford, 2012.

⁶⁴ “UN SC Resolution 1172”, United Nations, New York, 6. June 1998, <http://www.un.org/press/en/1998/sc6528.doc.htm>

⁶⁵ Dittmer Lowell, *South Asia's nuclear security dilemma: India, Pakistan, and China*, M.E. Sharpe, Armonk (NY), 2005, p. 186.

⁶⁶ Shaheen 3 Missile Test, Press Release No PR61/2015-ISPR”, Pakistan Army, Inter Service Public Relations, 9 March 2015, www.ispr.gov.pk

⁶⁷ “Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine”, National Security Advisory Board, New Delhi, 1999, <https://fas.org/nuke/guide/india/doctrine/990817-indnucl.d.htm>

⁶⁸ “Speech by Shivshankar Menon: The Role of Force in Strategic Affairs”, Government of India, Ministry of External, New Delhi, 21 October 2010, <http://www.mea.gov.in/Speeches->

результат наших искустава, наше историје и сматрамо да најбоље одговара нашим потребама.”⁶⁸

Последња у низу потврђених нуклеарних сила је Северна Кореја. За нуклеарни програм ове државе су везана два куриозитета. Први, Северна Кореја је једина земља на свету која је (поносно) најавила своје прво нуклеарно тестирање! Све остале државе су припремне радње и сам чин тестирања држале у максималној тајности. Најављено је 3. октобра, а извршено 9. октобра 2006. Три године касније власти ове земље су објавиле да поседују нуклеарно оружје. У извештају америчког Министарства одбране из 2012. се наводи да је то „релативно једноставно“ оружје, али се истовремено упозорава да Северна Кореја поседује и хемијско и биолошко оружје.⁶⁹ У мају 2009. извршена је нова нуклеарна проба, а између 2–4. јула 2009. Северна Кореја је испалила најмање једанаест балистичких ракета у Јапанско море. Била је то очигледна демонстрација власти из Пјонгјанга да поседују не само нуклеарну бојеву главу, већ и балистичке ракете које могу да их пренесу до циљева. Истовремено, био је то и одговор америчком председнику Бараку Обами који је недељу дана раније потписао указ о продужавању санкција против Северне Кореје. Последњу нуклеарну пробу Северна Кореја је извршила у септембру 2016, претпоследње тестирање балистичких ракета у јуну 2014. године (типа *Rodong-1*), а последње јула 2017. године. Последње лансирање је било одговор режима у Пјонгјангу на заједничке активности оружаних снага САД и Јужне Кореје, а пре свега на постављање (против)ракетних система на Корејском полуострву. *Савет безбедности УН је 2. марта 2016. једногласно донео одлуку о успостављању оштрих санкција против ове државе.*

Други куриозитет везан за Северну Кореју јесте што пресудни тренутак за развој нуклеарног програма представља успостављање везе са Пакистаном, због чега се обе земље често спомињу у контексту пролиферације технологија. Односно, упрошћено речено: пакистански стручњаци су, највероватније уз сагласност државних институција, продавали „рецепт“ о производњи нуклеарне бомбе. Пакистански нуклеарни физичар Абдул Кадир Кан (*Abdul Qadeer Khan*), директор Истраживачке лабораторије у Кахути (*Kahuta Research Laboratories*) је почетком двехиљадитих означен од стране америчке администрације као одговоран за трансферисање информација ка научницима у Северној Кореји, Ирану и Либији. У 2004. години су процурели подаци о признању Абдула Кадира Кана да је Северна Кореја деведесетих година имала приступ пакистанским нуклеарним технологијама, што је поприлично

Statements.htm?dtl/798/Speech+by+NSA+Shri+Shivshankar+Menon+at+NDC+on+The+Role+of+Force+i

⁶⁹ “Military and Security Developments Involving the Democratic People's Republic of Korea”, US Department of Defence, Washington D.C., 2012.

узбуркало светску јавност.⁷⁰ Током августа 2017. године „Њујорк тајмс“ је, позивајући се на процену Мајкла Елемана (Michael Elleman) са Међународног института за стратешке студије (*International Institute for Strategic Studies*), објавио како су мотори за севернокорејске балистичке ракете набављени у Украјини. Још је и додао да су „истражитељи УН потврдили да је Северна Кореја пробала да украде информације о ракетама од украјинске војне индустрије.“⁷¹ Украјинске власти су брзо демантовале вест, али тврдње америчког експерта треба пажљиво размотрити. Наиме, Северна Кореја је све до претпоследњег лансирања ракета 2014. године имала великих проблема, пошто ракете нису постизале очекивани домет нити су биле довољно прецизне. Разлог су били управо недовољно софистицирани мотори. Последње лансирање 2017. године је показало како је тај недостатак у доброј мери отклоњен. С обзиром на изражену дестабилизацију у Украјини и да власт није способна да контролише многе процесе у земљи, па тако и трговину осетљивим технологијама, а да су на територији Украјине остале фабрике које су биле део совјетског ракетног програма, Елеманову шпекулацију никако не треба одбацити. За међународну заједницу, ма шта под тим појмом подразумевали, ово је врло проблематично пошто, једнако као и Северна Кореја, и друге државе пре или касније могу доћи до поверљивих информација о конструкцији нуклеарних бојевих глава и ракетних носача, а то може бити случај чак и са недржавним актерима (терористичке групе, мултинационалне корпорације, приватне војске итд.). Због тога севернокорејски пример представља у сваком погледу преседан, који до данас највеће светске силе, кључни актери међународних односа нису успеле да реше. Покушаји решавања питања севернокорејског нуклеарног програма започели су још у другој половини деведесетих, када су америчке обавештајне службе процениле да се нагло повећава производња плутонијума у тој земљи.⁷² Ипак, политички притисци и економске санкције нису натерале режим у Пјонгјангу да заустави пројекат, а у тренутку када је већ довољно одмакла са сопственим истраживањима, 2003. године, Северна Кореја је иступила из Споразума о неширењу нуклеарног наоружања (*Non-Proliferation Treaty*). Исте године су започели преговори „шесторке“ (*six-party talks*), разговори о нуклеарном програму у мултилатералном формату, у којима су учествовали Северна Кореја, Јужна Кореја, Кина, Русија, Јапан и САД. Резултат свега је био да су 2005. године севернокорејске власти после признања да поседују нуклеарно оружје, изразиле спремност да разговарају о његовом

---

⁷⁰ William J. Board, David E. Sanger, “North Korea’s Missile Success Is Linked to Ukrainian Plant, Investigators Say”, *The New York Times*, Aug. 14, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/08/14/world/asia/north-korea-missiles-ukraine-factory.html?mcubz=0>

⁷² David Albright, Frans Berkhout, William Walker, *Plutonium and Highly Enriched Uranium, 1996: World Inventories, Capabilities, and Policies*, Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, 1997, p. 303.

уништавању⁷³. Током преговора „шесторке“ 2007. Северна Кореја је најавила да се припрема за гашење својих главних нуклеарних објеката. Ипак, све су прилике да се радило о дипломатском маневру и „куповини времена“, пошто је извршила две нуклеарне пробе 2006. и 2009. године, а такође је тестирала и ракете дугог домета сопствене производње (типа *Taepodong-2*). Упорно, као и Индија и Пакистан, Северна Кореја наставља са развојем нуклеарног оружја по сваку цену.

Овакав расплет је утицао да поједини (амерички) аутори поново наступају са позиција (агресивних) „нуклеарних оптимиста“ наводећи како се, пошто је већ фактички успео севернокорејски нуклеарни програм, сада исто право мора дозволити и Јапану, Јужној Кореји и Аустралији, како би се успоставила адекватна (нуклеарна) равнотежа снага у региону Пацифика.⁷⁴ Такође, оно што је важно јесте и да САД изгледа мењају доктрину употребе нуклеарног оружја. До сада је појам нуклеарног оружја био повезиван са масовним разарањима и акцијама широког обима, а према тврдњама америчких медија, које су уследиле свега неколико дана после објаве Северне Кореје да је извршила термонуклеарно тестирање, за време другог мандата Барака Обаме (Barack Obama) САД су развиле програм производње „редукованих атомских бомби“.⁷⁵ Само током 2013. године САД су на овај пројекат потрошиле десет милијарди долара, док су процене да ће целокупан програм, који треба да буде завршен до 2045. коштати хиљаду милијарди долара. Амерички научници су унели извесне измене у конструкцији бомбе типа Б61, па нове тактичке бојеве главе имају снагу свега око 2% у односу на снагу бомбе бачене на Нагасаки. Како наводе заговорници развоја овог програма, то омогућава гађање војних циљева и инсталација нуклеарним бомбама, при чему не би долазило до контаминације већих географских простора, нити би узроковало страдање цивилног становништва. На челу тима за конструкцију „редуковане атомске бомбе“ био је генерал Џејмс Картрајт (Gen. James Cartwright), уједно и саветник председника Обаме за ово питање, и он је оценио да успех америчког пројекта чини „употребу нуклеарног оружја врло замисливом“. Намере САД забрињавају Русију и Кину, а део руских теоретичара поставља питање каква будућност америчко-руских односа може бити уколико НАТО буде развијао

⁷³ Lee Jae-Bong, “U.S. Deployment of Nuclear Weapons in 1950s South Korea&North Korea's Development: Toward Denuclearization of the Korean Peninsula”, *The Asia-Pacific Journal, Japan Focus*, Volume 7, Issue 3, Number 3, 2009, pp. 2-15, http://www.japanfocus.org/-Lee-Jae_Bong/3053

⁷⁴ Christine M. Leah, “Time to Japan to Get Its Own Nuclear Weapons”, *The National Interest*, December 3, 2014, <http://nationalinterest.org/feature/time-japan-get-its-own-nuclear-weapons-11773>

⁷⁵ William Broad, David Sanger, “Smaller Bombs Are Adding Fuel To Nuclear Fear”, *New York Times*, 12 Jan 2016, A 1.

овакве програме?⁷⁶ Према Војној доктрини Руске Федерације усвојеној 2010. године, нуклеарно оружје ће се користити „као одговор на употребу нуклеарних и других врста оружја за масовно уништење против Русије или њених савезника, као и у случају агресије против Русије са коришћењем конвенционалног оружја, када је угрожено само постојање државе“.⁷⁷

Питање се поставља са правом јер, пошто је амерички развој нуклеарног програма од 1939. године представљао почетак „нуклеарне трке“ у свету, нова технологија може означити започињање новог циклуса и још једног круга који ће трајати наредних деценија. „Нуклеарни оптимизам“ Кенета Волца би могао почети да бледи уколико у употребу уђу „мини-атомске бомбе“. Одлуке о њиховом коришћењу доносиле би се са мање ризика и последица, те би вероватно и употреба била чешћа. Две суперсиле су избегавале да користе „масивне нуклеарне бојеве главе“, јер би штета у сваком погледу била огромна. У тактичком смислу, са мањим бомбама би се пуно тога променило у приступу. Хладноратовски период и биполарни поредак обележила је масовна производња нуклеарних бојевих глава и повећавање броја нуклеарних сила, али чињеница је да нуклеарно оружје није ниједанпут употребљено. Постхладноратовски период и постбиполарни поредак, који је од асиметричне једнополарности почео да се „креће“ ка мултиполарности, по свој прилици ће карактерисати употреба нуклеарног оружја.

ЗАКЉУЧАК

Упркос бројним тезама како ће постбиполарни поредак означити „крај историје“ и да ће инструменти „меке моћи“ бити важнији за остваривање интереса најважнијих актера у светској политици, пратећи и „хоризонтални“ и „вертикални“ развој нуклеарних потенцијала држава намеће се закључак како се у међународним односима мало шта променило. Нуклеарна трка се наставља, истина у новим условима, али чињеница је и са бројним актерима. „Хоризонтални“ развој нуклеарног наоружања подразумева да ову врсту тврде моћи поседује све већи број држава. Током хладноратовског периода било је седам нуклеарних сила, а на крају ове историјске етапе шест – пошто се Јужноафричка Република добровољно одрекла свог потенцијала. У постбиполарном свету их је девет, а сасвим је могуће да се овом „ексклузивном клубу“ у наредним деценијама придружи и десета земља – Иран. Упозорења „нуклеарних песимиста“ су само делимично уродила плодом, резултирајући

⁷⁶ Вячеслав Круглов, Михаил Сосновский, „Политика НАТО в отношении ядерного оружия“, *Обзореватель*, Но. 8, 2008, стр. 42-54.

⁷⁷ „Военная доктрина Российской Федерации“, Президент Российской Федерации, Москва, 2010, <http://www.kremlin.ru/supplement/461>

усаглашавањем низа споразума који су, међутим, остали до краја непримењени. Државе које желе да легитимизују статус велике силе у међународним односима, попут Индије – инвестирају у развој нуклеарног наоружања мало се обазирајући на санкције и упозорења осталих држава и међународних организација, исто као и актери попут Северне Кореје и Израела (у ову групу треба сврстати и Иран) које то чине како би успоставиле регионалну равнотежу снага. Ове земље се пре одлучују на увећавање потенцијала тврде моћи (или тачније речено – најтврђе могуће моћи), него на коришћење инструмената меке моћи, ослањање на међународно право или политичке преговоре. Појам тврде моћи је за њих директно повезан са очувањем суверенитета и одбраном територијалног интегритета и то апсолутно нема никакве везе са структуром светског политичког система. Без развоја војног нуклеарног потенцијала Совјетски Савез никада не би могао постати суперсила; Велика Британија и Француска не би успеле да се супротставе „совјетској претњи“ у Европи; Кина би тешко учврстила своју позицију у источној Азији и парирала, с једне стране, Јапану који од седамдесетих користи економску моћ као средство ширења утицаја и позиционирања у светској политици, а с друге стране Индији која никада није прихватила успостављену границу на Хималајима; Индија се, опет, одлучила на такав корак због „кинеске претње“, што је узроковало реакцију Пакистана; Израел и Северна Кореја су увећавале тврду моћ због нерегулисаних односа са најближим суседима. Ирански нуклеарни програм треба посматрати и као одговор на израелски, а идеје како сада исто право треба дозволити и Јапану, Јужној Кореји и Аустралији је одговор на промену баланса потенцијала тврде моћи у региону Пацифика. Планови САД да развију „редуковану нуклеарну бомбу“ указују да ова земља убудуће (поново) планира да употреби нуклеарно оружје. То је вероватно и одговор на (незауостављиво?) повећавање броја нуклеарних сила. Посматрано из угла САД, ограничени нуклеарни удари, који не би доводили до великих људских жртава и материјалних разарања би могли утицати на успоравање „нуклеарне трке“? Ово се може испоставити и као тачно, али и као погрешно. Јер, нуклеарно оружје се од низа држава пре свега развијало због примене стратегије одвраћања. Уколико долази до темељне промене овог принципа, па поседовање ове врсте тврде моћи више не буде „одвраћало непријатеља“, онда ће све нуклеарне силе морати да размишљају о промени доктрине и његовој употреби у офанзивне сврхе. У сваком погледу, нуклеарно оружје остаје најважнији инструмент тврде моћи. Изузимајући по свему специфичан јужноафрички пример, никога се није одрекао. Кључна карактеристика међународних односа остаје њихова анархичност, и без обзира да ли се одигравају у условима (постхладноратовске) једнополарности, (хладноратовске) биполарности или (тренутно обликујуће) мултиполарности државе као кључни актери имају потребу да увећавају потенцијале тврде моћи.

ЛИТЕРАТУРА

- „A/50/1027“, UN Documents, United Nations, New York, 10 September 1996, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-4&chapter=26&lang=en
- Albright, David, Berkhout, Frans, Walker, William, *Plutonium and Highly Enriched Uranium, 1996: World Inventories, Capabilities, and Policies*, Stockholm International Peace Research Institute, Stockholm, 1997.
- Alperovitz, Gar, *Atomic diplomacy: Hiroshima and Potsdam – The use of the atomic bomb and the American confrontation with Soviet power*, Simon & Schuster, New York, 1965.
- Андрюшин, И. А., А. К. Чернышёв, Ю. А. Юдин, *Укрощение ядра. Страницы истории ядерного оружия и ядерной инфраструктуры СССР*, Типография «Красный Октябрь», Саров: Саранск, 2003.
- Bates, Crispin, *Subalterns and Raj: South Asia Since 1600*, Routledge, London, 2007.
- Bernstein, Jeremy, *Hitler's Uranium Club: The Secret Recordings at Farm Hall, Copernicus*, New York, 2001.
- Board, William J., Sanger, David E., „North Korea's Missile Success Is Linked to Ukrainian Plant, Investigators Say“, *The New York Times*, Aug. 14, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/08/14/world/asia/north-korea-missiles-ukraine-factory.html?mcubz=0>
- Bourelle, Patrick, „1960: le projet de constitution d'une force de frappe océanique stratégique comme réponse à la menace soviétique“, *Revue historique des armées*, mars 2004, pp. 63-73.
- Broad, William, Sanger, David, „Smaller Bombs Are Adding Fuel To Nuclear Fear“, *The New York Times*, 12 Jan 2016, A 1.
- Burrows, William, Windrem, Robert, *Critical mass: the dangerous race for superweapons in a fragmenting world*, Simon&Schuster, New York, 1994.
- Busch, Nathan, *Assessing the Optimism-Pessimism Debate: Nuclear Proliferation, Nuclear Risks, and Theories of State Action*, University of Toronto, Toronto, 2001.
- Busch, Nathan, *No End in Sight: The Continuing Menace of Nuclear Proliferation*, University of Kentucky, Lexington, 2004.
- Carey, Sublete, „Pakistan's Nuclear Weapons Program: The Beginning“, *Nuclear Weapons Archive*, 2 January 2002, <http://www.nuclearweaponarchive.org/Pakistan/PakOrigin.html>
- Chakma, Bhumitra, *The Politics of Nuclear Weapons in South Asia*, Ashgate Publishing Company, Burlington, USA, 2011.
- Chengappa, Raj, *Weapons of peace: the secret story of India's quest to be a nuclear power*, Harper Collins Publishers, New Delhi, 2000.

- Cohen, Avner, *Israel and the Bomb*, Columbia University Press, New York, 1998.
- Cohen, Avner, *The Worst-Kept Secret: Israel's bargain with the Bomb*, Columbia University Press, New York, 2010.
- Costigliola, Frank, *France and United States: The Cold Alliance Since World War II*, Twayne, New York, 1992.
- Dokos, Thanos, *Countering the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: NATO and EU options in the Mediterranean and Middle East*, Routledge, London, 1998.
- „Draft Report of National Security Advisory Board on Indian Nuclear Doctrine”, National Security Advisory Board, New Delhi, 1999, <https://fas.org/nuke/guide/india/doctrine/990817-indnucl.htm>
- Gimbel, John, „U.S. Policy and German Scientists: The Early Cold War”, *Political Science Quarterly*, Volume 101, Number 3, 1986, pp. 433-451.
- Goldberg, Alfred, „The Atomic Origins of The British Nuclear Deterrent”, *International Affairs*, 40 (3), July 1964, pp. 409-429.
- Hackett, James (ed.), *The Military Balance*, Institute for Strategic Studies: Routledge, London, 2012.
- Hewlett, Richard G, Anderson, Oscar E., *The New World, 1939–1946*, Pennsylvania State University Press, University Park, 1962.
- Irving, David, *The German Atomic Bomb. The History of Nuclear Research in Nazi Germany*, Simon Schuster, New York, 1966.
- Jae-Bong Lee, „U.S. Deployment of Nuclear Weapons in 1950s South Korea&North Korea's Development: Toward Denuclearization of the Korean Peninsula”, *The Asia-Pacific Journal, Japan Focus*, Volume 7, Issue 3, Number 3, 2009, pp. 1-17, http://www.japanfocus.org/-Lee-Jae_Bong/3053
- Jervis, Robert, *The Meaning of Nuclear Revolution: State Craft and the Prospect of Armageddon*, Cornell University Press, Ithaca, 1989.
- Jones, Reginald, *Most Secret War*, Hamilton, London, 1978.
- Khan, Feroz, „Challenges to Nuclear Stability in South Asia”, *Nonproliferation Review*, Vol. 10, No. 1, Spring 2003, 65.
- Khan, Feroz Hassan, *Eating Grass: The Making of the Pakistani Bomb*, Stanford Security Studies: Stanford University Press, Stanford, 2012.
- Kimbal, Daryl, „U.S. –Russian Nuclear Arms Control Agreements at a Glance”, *Arms Control Association*, Washington DC, June 2017, <https://www.armscontrol.org/factsheets/USRussiaNuclearAgreementsMarch2010>
- Kristensen, Hans, Norris, Robert, „Israeli nuclear weapons, 2014”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 50, No. 6, 2014, pp. 97-115.
- Круглов, Вячеслав, Сосновский, Михаил, „Политика НАТО в отношении ядерного оружия”, *Обозреватель*, No. 8, 2008, стр. 42-54.

- Leah, Christine M., „Time to Japan to Get Its Own Nuclear Weapons“, *The National Interest*, December 3, 2014, <http://nationalinterest.org/feature/time-japan-get-its-own-nuclear-weapons-11773>
- Ledwidge, Bernard, *De Gaulle*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1982.
- „Les essais nucléaires: Chapitre I: Pourquoi A-T-On procédé à des essais d'armes nucléaires?“, Report N° 179, Sénat français, Paris, 1995, <http://www.senat.fr/rap/o97-179/o97-1798.html#toc32>
- Lieberman, Peter, „The Rise and Fall of the South African Bomb“, *International Security*, Vol. 26, No. 2, Fall, 2001, pp. 45-86.
- Lowell, Dittmer, *South Asia's nuclear security dilemma: India, Pakistan, and China*, M.E. Sharpe, Armonk (NY), 2005.
- Masiza, Zondi, „A Chronology of South Africa's Nuclear Program“, *The Nonproliferation Review*, Vol. 1, No. 1, Fall/Winter 1993, pp. 35-55.
- Medvedev, Zhores, Medvedev, Roy, *The Unknown Stalin*, Tauris, London, 2003.
- „Military and Security Developments Involving the Democratic People's Republic of Korea“, US Department of Defence, Washington D.C., 2012.
- Nailor, Peter, *The Nassau connection: the organisation and management of the British POLARIS project*, H.M.S.O., London, 1998.
- Naimark, Norman, *The Soviets in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945–1949*, Belknap, Evergreen (Co), 1995.
- Norris, Robert S., Kristensen, Hans M., „Global nuclear stockpiles, 1945–2006“, *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 62, no. 4, July/August 2006, pp. 64-66.
- Novičić, Žaklina, „Nuklearno oružje u međunarodnoj politici“, *Međunarodni problemi*, Vol. LVII, br. 4, 2005, стр. 505-528.
- Payne, Keith, *The Fallacies of Cold War Deterrence and a New Direction*, University of Kentucky, Lexington, 2001.
- Первушин, Антон, *Астронавты Гитлера*, Эксмо: Яуза, Москва, 2004.
- Пророковић, Душан, „Изазови везани за образовање из области нуклеарне безбедности и програм Међународне агенције за атомску енергију (ИАЕА)“, *Култура полуса*, год. XII, бр.28, 2015, pp. 67-94.
- Reed, Thomas C., Stillman, Danny B., *The Nuclear Express: A Political History of the Bomb and its Proliferation*, Zenith Press, Minneapolis, 2009.
- „Rusija kategorički protiv prekida sporazuma START-3“, *Ruska reč*, 24. februar 2017, https://lat.ruskarec.ru/news/2017/02/24/rusija-kategorichki-protiv-prekida-sporazuma-start-3_708838
- Sagan, Scott Waltz, Kenneth, *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*, W.W. Norton, New York, 1995.

- Segell, Glen, *Axis of Evil and Rogue States: The Bush Administration 2000–2004*, BN Letaba View, London, 2005.
- „Shaheen 3 Missile Test, Press Release No PR61/2015-ISPR”, Pakistan Army, Inter Service Public Relations, 9 March 2015, www.ispr.gov.pk
- Shapley, Deborah, „Nuclear Weapons History: Japan’s wartime Bomb Project revealed”, *Science*, Vol. 199, No. 4325, str. 152-157.
- Сосновский, Михаил, „Ядерная политика и ядерное оружие Франции”, *Журнал Национальная оборона*, 2004, № 4, <http://www.nationaldefense.ru/>
- „Speech by Shivshankar Menon: The Role of Force in Strategic Affairs”, Government of India, Ministry of External, New Delhi, 21 October 2010, <http://www.mea.gov.in/Speeches-Statements.htm?dtl/798/Speech+by+NSA+Shri+Shivshankar+Menon+at+NDC+on+The+Role+of+Force+i>
- Steinberg, Gerald, „Examining Israel’s NPT exceptionality: 1998–2005”, *The Non Proliferation Review*, Vol. 13, No. 1, 2006, pp. 117-141.
- Tahtinen, Dale, *The Arab-Israel Military Balance Today*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington, 1974.
- Tepperman, Jonathan, „How Nuclear Weapons Can Keep You Safe”, *The Daily Beast*, 28. Aug 2009.
- „The MAUD Report, 1941. Report by MAUD Committee on the Use of Uranium for a Bomb”, *Atomic Archive*, <http://www.atomicarchive.com/Docs/Begin/MAUD.shtml>
- Trachtenberg, Marc, „Waltzing to Armageddon?”, *The National Interest*, No. 69, Fall 2002, pp. 144-152.
- „Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)”, UNODA, New York, 1970, <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/>
- „UN SC Resolotion 1172”, United Nations, New York, 6. June 1998, <http://www.un.org/press/en/1998/sc6528.doc.htm>
- „Военная доктрина Российской Федерации”, Президент Российской Федерации, Москва, 2010, <http://www.kremlin.ru/supplement/461>
- Wadhva, Charan, „Costs of Economic Sanctions: Aftermath of Pokhran II”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 33, Issue 26, 27 June–3 July 1998, pp. 1604-1607.
- Waltz, Kenneth, *The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better*, Adelphi Papers, Number 171, International Institute for Strategic Studies, London, 1981.
- Waltz, Kenneth, „Nuclear Myths and Political Realities”, *American Political Science Review*, vol. 84, no. 3, September 1990, pp. 731-745.
- Wilcox, FA, Wilcox, Clyde, *Japan’s Secret War: Japan’s Race Against Time to Build Its Own Atomic Bomb*, Da Capo Press, 1995.

Woolgar-James, Richard, „China’s nuclear submarines: The end of “No First Use?”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 19 NOVEMBER 2015, <http://thebulletin.org/chinas-nuclear-submarines-end-no-first-use8900>

Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security, Stockholm International Peace Research Institute: Oxford University Press, Stockholm: Oxford, 2008.

DEVELOPMENT OF MILITARY NUCLEAR POTENTIALS
IN THE POST-COLD WAR ORDER AS THE INSTRUMENT
OF THE HARD POWER IN INTERNATIONAL RELATIONS

Dušan Proroković

Abstract: Despite numerous theses that the post-bipolar order will mark the "end of history" and that "soft power" instruments will be more important for realizing the interests of the most important actors in world politics, following the "horizontal" and "vertical" development of state nuclear potentials, it can be concluded that little has changed in international relations. In an anarchical environment, the state is protected by increasing the potential of hard power. Unlike the early 1990s, when there were six nuclear powers in the world, now there are nine. Besides three new powers, some old nuclear powers like China and Israel have significantly modernized their nuclear potential. The nuclear arms race continues in new conditions and with certain (legal) constraints, but also with more actors.

This work consists of four parts. In the introductory part is presented the development of the nuclear potentials of the states from the Second World War to the end of bipolarity. The second part explains the attitudes of realists (nuclear optimists) and idealists (nuclear pessimists) and the results of the work of the idealists. The third part analyzes the events from the 1990s to the present and examines the causes of the increase in the number of nuclear forces. The final part is concluding remarks.

Key words: nuclear weapons, nuclear powers, nuclear optimists, nuclear pessimists, nuclear dissuasion, proliferation.

ЕТИЧКЕ И ОПЕРАТИВНЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ТЕХНОЛОГИЈЕ ОФАНЗИВНИХ ДРОНОВА У КОНТЕКСТУ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА

Александар ФАТИЋ¹

Апстракт: У тексту се дискутују неки од најутицајнијих аргумената у прилог све шире употребе такозваних „предатор дрона“ за војне акције које немају димензије отвореног рата. Аутор тврди да су ови аргументи већином слабе експанаторне моћи и да се не обраћају суштинским етичким аспектима технологизације ратовања, а посебно употребе дрона за војна убиства. У тексту се закључује да је штета коју употреба дрона наноси војсци, њеном саморазумевању и прихватању од стране друштва у целини, али и структури самог друштва несагледива, те да у том смислу, и поред очигледних оперативних предности, употреба дрона не представља цивилизацијски искорак унапред, него напротив, велики и драстичан цивилизацијски корак уназад.

Кључне речи: предатор дрона, војна убиства, сукоби мимо рата, ризик, храброст, војне врлине.

УВОД

Употреба дрона у савременим војним операцијама све је раширенија. Чини се да су дрона, како то кажу неки њихови заговорници „овде да остану“, са свим својим етичким, оперативним и другим контроверзама. Различите врсте дрона (беспилотних летелица) користе се за различите сврхе, од прикупљања обавештајног материјала до вршења офанзивних удара. Највећи теоријски проблеми у вези са употребом дрона односе се на такозване „предатор дрона“, односно наоружане дрона којима се врше убиства лидера противничке стране, или пак у акцијама које се понекад називају „*short of war operations*“ („ратовање које није рат“), дакле у

---

¹ Проф. др Александар Фатић, редовни професор и научни саветник Института за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду; e-mail: aleksandar.fatic@gmail.com

интервенцијама у другим земљама у мирнодопском стању, за убиства лидера побуњеничких покрета или група које су означене као терористичке.

Значајан део дебате о предатор дроновима односи се на чињеницу да они омогућавају вршење офанзивних удара без икаквог ризика за људство оне стране која те ударе врши, као и да је управљање дроновима могуће са велике удаљености и из амбијента који не подсећа на право учешће у војним операцијама, што ствара утисак о томе да бирократе врше убиства, без ризика, из својих канцеларија, чиме се доводи у питање сам дух и традиција војничког живота и ратовања. Критичари дренова тако упућују на дилему о томе да ли ће раширена употреба беспилотних агресивних летелица потпуно променити војну етику и концепцију врлина потребних да би се било војник. На пример, те дилеме доводе у питање потребу да војник буде храбар, да буде пожртвован, или да поседује традиционалне особине потребне за војну службу, што онда отвара питање о томе могу ли проблематичне личности постати војни заповедници или оператори дренова и како ће то утицати на интегритет вођења рата, са којим већ и сада има више него довољно проблема.

С друге стране, аутори који бране употребу дренова наводе пре свега техничке аргументе који имају принципијелне последице за међународне односе и међународну безбедност. На пример, Тамар Мајселс (*Tamar Meisels*) наводи да дренове могу користити само велике земље, које већ имају потпуну премоћ у ваздуху, јер су дренови споре летелице које је, без потпуне ваздушне премоћи, могуће лако оборити најобичнијим противваздушним наоружањем којим располажу све земље. Самим тим, дренове користе само најмоћније земље, а по Мајселсовој то су „добре земље”, тј. земље које делују са конструктивним циљевима. Осим тога, употреба предатор дренова подразумева сложена сателитску инфраструктуру коју не може реалистично стећи било која неформална група, тако да се дренови не могу лако употребљавати за терористичке акције. Коначно, каже Мајселсова, дренови су селективнији од већине другог оружја, и самим тим акције које се спроводе дреновима су морално можда мање проблематичне него акције за које се употребљава конвенционалније оружје.²

У овом тексту се разматрају аргументи за и против употребе предатор дренова, уз настојање да се понуди синтетички закључак о општим вредносним димензијама употребе дренова не само за војску, него и за друштво у целини.

---

² Tamar Meisels, "Targeted killing with drones? Old arguments, new technologies", *Filozofija i društvo*, Vol. 21, No. 1, 2018, pp. 3-16.

ПОЈАМ И НАМЕНА ДРОНОВА

Дронови су беспилотне летелице. Њихова намена укључује војне, али и бројне невојне сврхе, попут фотографисања дивљих животиња, или испитивања температуре, или хемијске структуре ваздуха у загађеним подручјима, или ризичним постројењима. Са тачке гледишта војне употребе дрона, та употреба не подразумева да дронави могу бити замена за борбене авионе из једноставног разлога што су дронави споре летелице, лоших маневарских способности које лете ниско и не могу се ни у ком погледу поредити са модерним борбеним авионима, било да је реч о ловцима, бомбардерима или авионима комбиноване намене. Војни дронави служе за прикупљање обавештајних података, евентуално за достављање материјала релативно мале тежине, али на прецизан начин и у неприступачним пределима, или пак за офанзивна дејства. Ова последња врста дронава називају се популарно „предатор дронави“, односно дронави који се користе за испоручивање смртоносне силе према различитим метама. Њихова употреба као предатора подразумева да је летелица просто платформа за лансирање пројектила или за примену неког другог оружја (нпр. хемијског), при чему, да би само оружје било ефикасно, дрон мора бити безбедан. Ова једноставна чињеница доводи у питање широко распрострањено уверење о томе да дронаве могу користити терористичке групе или такозване „отпадничке државе“, пошто се ради о флексибилном оружју чија цена (у смислу цене индивидуалног дрона) није недостижна и за мање државе или богатије терористичке организације. Наиме, иако је цена једног дрона релативно достижна, дрон не може поуздано функционисати као оружје уколико претходно није обезбеђена потпуна ваздушна премоћ оне стране која користи дрон. Израелска ауторка Тамар Мајселс тако истиче да предатор дронаве поуздано и систематски могу користити само најбогатије и најмоћније војне силе. То су земље које су у стању, употребом другог оружја, да обезбеде потпуно ваздушну премоћ и успоставе зоне забране летова свима другима, те које поседују изузетно скупу и технички сложену сателитску инфраструктуру која је неопходна за поуздано позиционирање и дејствовање дронава. Према Мајселс, највеће силе су „добре земље“, односно либералне демократије, те је самим тим извесно да дронаве реално не могу користити терористичке групе и мале земље, а релативно висок, степен интегритета у њиховој употреби фактички је гарантован.³ У овом тексту ћемо изразити извесну резерву према овој вредносној претпоставци Тамар Мајселс.

Други, широко распрострањен, приговор употреби предатор дронава лежи у чињеници да они нису оружје за масовно уништавање, већ прецизна оружја

³ Tamar Meisels, "Targeted killing with drones? Old arguments, new technologies", op. cit., p. 9.

која се обично користе за циљана убиства. Сама циљана убиства као војна мисија у јавности остављају лош утисак, јер подсећају на криминална убиства, поготово онда када су мете људи који не носе униформе, што је често случај. Мајселс и други аутори, попут Мајкла Волцера (*Michael Walzer*) на овај приговор одговарају различитим аргументима, који се крећу од оног да циљана убиства дроновима обично спроводе демократске земље у којима, ваља претпоставити, постоји надзор над законитошћу избора мете, до оног да је циљано убиство легално уколико се подразумева да између неке групе (терористичке, побуњеничке, или сличне) и државе постоји *de facto* ратно стање.⁴

Трећи популаран приговор употреби предатор дророва је тај да дророви не подразумевају довољну одговорност за евентуалне колатералне жртве, а одговор Мајселсове је да се ради о предрасуди, јер су дророви прецизнија оружја од другог оружја, те да су опремљени камерама, што надзор чини једнако могућим, ако не и вероватнијим, него код употребе неког другог оружја, попут, на пример, далекометне артиљерије и ракетног оружја које дејствује са земље.⁵

Четврти и, са наше тачке гледишта, етички најозбиљнији приговор је тај да оператори дророва не сnose било какав ризик током дејствовања, да је премоћ оне стране која користи дророн унапред обезбеђена, што доводи у питање традиционални војни карактер таквог сукоба. Одговор Мајселсове је да одсуство врећа са лешевима погинулих војника не може бити аргумент против употребе дророва, него напротив, аргумент за већу употребу дророва, те да се релативни недостатак ризика такође односи и на традиционалнија оружја, попут модерних бомбардера, који лете на висинама на којима су потпуно безбедни од непријатељске противваздушне артиљерије, поседују технологију која им омогућава циљана дејства без визуелног контакта, и фактички не доводе пилота у било какав ризик осим врло ниског ризика услед евентуалног квара на авиону или на оружју самог авиона.⁶

Иако су сва четири приговора и аргумента којима се на њих одговара здраворазумски прихватљиви и могу се употребити у једној суштински оперативној расправи о предностима и манама предатор дророва у односу на остала оружја, они заобилазе важно етичко питање за војску које има и оперативне последице. Реч је о питању о томе како примена савремене технологије, а посебно беспилотних летелица, посебно за циљана убиства, утиче на саморазумевање војника, на дух војске и војне професије, на промену улоге војске у друштву и схватања војске од стране друштва, као и на

⁴ Ibid. Michael Walzer, "Just & unjust targetted killing & drone warfare", *Daedalus*, 2016, Vol. 145, No. 4, pp. 12-24.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid., pp. 12-13.

концепцију војне врлине која спада у најтрадиционалније друштвене концепције врлине, и која војсци у многим земљама обезбеђује висок степен јавне подршке.⁷ У овом поглављу ћемо се позабавити разматрањем овог морално-оперативног питања у светлу наведена четири класична приговора употреби дрона и наведених одговора на те приговоре.

ДРОНОВЕ МОГУ ЕФИКАСНО КОРИСТИТИ САМО „ДОБРЕ ЗЕМЉЕ”

Аргумент Тамар Мајселс да, услед потребе за обухватном сателитском инфраструктуром и потпуном контролом ваздушног простора у коме дронави делују, дронави могу продуктивно користити само „добре земље“, етички посматрано, врло је слаб. Наиме, тај аргумент почива на претпоставци да су најмоћније и најбогатије земље (дакле, земље које могу испунити логистичке услове за ефикасну употребу предатор дрона) истовремено и добре, демократске земље, у којима влада закон и брига за права грађана. Етички проблеми са овим аргументом су у најмању руку двослојни. Први слој проблема односи се на претпоставку о томе да су најмоћније и најбогатије земље истовремено либералне демократије. Други слој је претпоставка да су либералне демократије аутоматски добре земље, у смислу да брину о правима и да у њима постоји владавина закона у већој мери него у земљама које нису либералне демократије. Стога о ова два слоја етичког проблема са првим аргументом Мајселсова ваља нешто више рећи на овом месту.

Мајселсова, као и многи други аутори (укључујући Волцера) полази од претпоставке о актуелном стању у глобалном међународном простору, а то је да су фактички, у овом тренутку, војно најмоћније земље либералне демократије имајући у виду пре свега САД и Израел, Велику Британију или Француску. Мајселсова експлицитно помиње САД и Израел као примере добрих моћних земаља које користе дронави. Проблем са овим аргументом је такође двострук. Први део проблема је фактички, а не етички, и састоји се из чињенице да глобално стање са војном моћи није тако једноставно како то Мајселсова сугерише, те да у војно најмоћније земље, које обухватно користе и дронави, спадају и Русија и Кина, које су сасвим извесно војно неупоредиво снажније од Израела, као што су снажније и од Велике Британије и Француске, а налазе се у геополитичком конфликту са оним земљама које Мајселсова наводи као „добре земље“. Дакле, ако су добре земље оне најмоћније, онда су и Русија и Кина добре земље, али онда није јасно шта се дешава када добре земље користе дронави једна против друге, или у зонама интереса оне друге земље, или пак на начине који служе узајамно супротстављеним интересима у трећим земљама и регионима. Такође, хипотетички карактер овог аргумента посебно долази до

⁷ Aleksandar Fatić, "The ethics of drone warfare", *Filozofija i društvo*, XXVIII, 2, 2017, pp. 349-364.

изражаја у чињеници да постоје земље које се ускоро могу придружити категорији војно најмоћнијих земаља, попут Ирана или Северне Кореје, која је већ развила свој програм интерконтиненталног нуклеарног оружја и може се очекивати да у догледно време буде у стању да успоставља потпуну ваздушну доминацију изнад Корејског полуострва захваљујући напредним пројектилима. Да ли то онда значи да ће се и ове земље третирати као „добре земље“, те да можемо остати при ставу да употреба дрона не није, са ове тачке гледишта, проблематична? Други део проблема је у чињеници да постојеће велике војне силе нису ни тако добре ни тако бенеvolentне као што Мајселсова сугерише, јер су управо те земље које су највише злоупотребљавале оружје за масовно уништавање у историји и које највише користе такозване „специјалне јединице“ за нелегалне акције у трећим земљама које често укључују убиства, диверзије, саботаже или шпијунажу. Три статистички најагресивније државе на свету у последњих 100 година су све „добре земље“ – САД, Велика Британија и Израел. То су земље које су започињале највише агресивних ратова на територијама других земаља. САД је земља која широм света поседује тајне затворе у којима држи затворенике према којима се примењује тортура, а разлог због кога се ти затвори налазе у иностранству је у чињеници да амерички правни систем не дозвољава примену тортуре према затвореницима или њихово држање у фактичком затвору без судске одлуке, што је, рецимо, годинама случај у затвору у Гвантанаму, али не само тамо. Такође, САД је земља која сматра за нормално да „лови“ неког човека широм света користећи своје специјалне јединице, потом да га убије без икаквог покушаја да га приведе правди, а на крају да његово тело баци у море, што је све учињено са неким лидерима терористичких група. Овакво поступање је у целости нелегално према америчким законима, а представља и кршење елементарних начела људског достојанства и најосновнијих људских права. Израел, с друге стране, масовно користи тактику као што је уништавање кућа и насеља породица припадника Хамаса, како би њихове мужеве и браћу обесхрабрио да се боре против израелске војске, као и циљане хеликоптерске ударе на цивилне циљеве ради убиства лидера Хамаса. Ти удари су све само не хируршки прецизни, као што то сугерише Мајселс, јер у њима редовно страдају цивили, укључујући и децу. Дакле, неодржив је критеријум да су актуелне моћне војне силе аутоматски добре земље, јер се карактеризација о моралној исправности или неисправности мора заснивати на радњама, а не на идентитету актера тих радњи. Неко се сматра морално добрим на основу својих избора, а не на основу тога како се зове, ком друштвеном или геополитичком слоју или групацији припада, како се облачи или шта мисли о себи. Ту се крије прва методолошка, рекли бисмо суштинска грешка у аргументацији Мајселсове.

Други слој проблема са овим првим аргументом је у тврдњи да су либералне демократије добре земље, што онда, на неки начин, сугерише да земље које нису либералне демократије нису добре земље. Претходно смо

показали да либералне демократије не морају бити добре земље, јер се оне могу служити неморалним или морално проблематичним тактикама у остваривању својих циљева. Тај аспект проблема би требало да буде сасвим јасан сам по себи. Међутим, такође не стоји ни претпоставка да земље које нису либералне демократије нису добре земље. Нема начелног разлога због кога једна Русија не би могла бити етички боља земља од неке либералне демократије која поступа неморално, попут, рецимо, САД. Ми овде не тврдимо да је то случај, већ само да не постоји начелни разлог због кога би нека либерална демократија аутоматски била морално боља од неке земље са другачијим идеолошко-политичким устројством. Стога са етичке стране први аргумент који Мајселсова наводи ни у ком случају не може опстати као валидан теоријски аргумент.

ДРОНОВИ СУ ПРЕЦИЗНО ОРУЖЈЕ КОЈЕ ИЗБЕГАВА КОЛАТЕРАЛНЕ ЖРТВЕ ВИШЕ НЕГО ДРУГА ОРУЖЈА

Други аргумент Мајселсове је фактички и можда би се могао донекле бранити, међутим, као и многи фактички аргументи он носи озбиљне етичке димензије. Наиме, на фактичком плану, предатор дронави лете ниско, могу да се приближе мети и поседују навођене пројектиле што их чини прецизнијим од, рецимо, далекометне артиљерије, међутим с обзиром на технологију навођених пројектила питање је у којој мери су они прецизнији од летелица са пилотом, попут авиона или хеликоптера. Чини се да разлика између дрона и хеликоптера није толико у прецизности, колико у лакоћи употребе и дискретности. Сама ова чињеница значи да је психолошки лакше одлучити се, рецимо, за убиство неког политичког или идеолошког противника коришћењем дрона, него слањем специјалне јединице хеликоптером, како због недостатка ризика, тако и због веће дискретности укупне мисије и њене мање уочљивости. Када је реч о конкретним убиствима, што је примарна сврха предатор дронава, онда ова чињеница тј. да дронави охрабрују либералније одлучивање о убиствима због своје прецизности и мање уочљивости мисије, делује посебно морално одбојно, пошто сугерише да дронави изазивају више одлука о убиствима него што би то било случај да дронава нема. У том смислу, и други аргумент Мајселсове је етички тешко одржив.

ДРОНОВИ СНИМАЈУ СВОЈЕ АКЦИЈЕ, ПА ЈЕ СТОГА ОДГОВОРНОСТ У ЊИХОВОЈ УПОТРЕБИ ВИСОКА

Истина је да дронави снимају своје летове, али је такође истина да и друга упоредива оружја имају могућност да снимају, или чак рутински снимају своја дејства. То се свакако односи на офанзивне хеликоптере и борбене авионе, а

све више и на индивидуалне војнике, који на кацигама носе камере. Стога не постоји никаква „додата вредност“ у смислу одговорности за акције дрoнова због самог снимања, док су опасности од злоупотребе повезани са другим карактеристикама дрoнова веће него код других оружја (дискретност, прецизност, погодност за убиства и за агресивне обавештајне акције које су саме по себи нелегалне итд.). Овај аргумент, како нам се чини, уопште не одолева ни елементарном суочавању са чињеницама о начину на који се спроводи надзор ваздухопловних акција у већини савремених армија.

ОДСУСТВО РИЗИКА ЗА СОПСТВЕНЕ ПИЛОТЕ НИЈЕ МАНА, НЕГО ВРЛИНА ДРОНОВА

Четврти аргумент Мајселсове је, по нашем мишљењу, далеко најпроблематичнији са етичке тачке гледишта, иако је сасвим исправан са оперативне тачке гледишта. На оперативном плану, свака војска настоји да избегне жртве међу својим војницима, па је стога употреба оружја које потпуно елиминира ризик за сопствене пилоте, наравно, више него добродошла. Тај оперативни аргумент је очигледан, међутим његове етичке последице за војску и за друштво у целини нису сасвим очигледне и захтевају неколико детаљнију дискусију.⁸

Питање о ризику и војној професији је уско повезано са врлинама које се приписују војницима. Истовремено, те врлине су основа њиховог друштвеног статуса и разлози због којих је војска веома прихваћена и ужива одобравање јавности у многим земљама. Традиционални војни морал, који подразумева врлине попут храбрости, пожртвованости, лојалности и поштења зависи од претпоставке о тешким условима на ратишту, у којима само војници са овим врлинама могу часно и успешно ратовати. Радикална промена начина ратовања која више не би захтевала ове врлине довела би у питање саму традиционалну војну етику, и тиме би произвела далекосежне етичке последице за војску и за друштво у целини. У традиционалном разумевању ратничке етике и војног морала може се закључити да је војска нека врста репозиторијума јавних врлина у једном друштву, јер су дисциплина и карактерне особине које се очекују од војника и официра катализатори наведених врлина. Не може свако да одлучи да оде на ратиште и ризикује живот, а онај ко то може је, у идеалном, традиционалном смислу, војник, и

⁸ Видети: Alekandar Fatić, "The Epistemology of Intelligence Ethics," In Galliot, Jai and Reed, Warren (eds), *Ethics and the Future of Spying: Technology, National Security and Intelligence Collection*, London: Routledge, 2015, pp. 39-51. Александар Фатић, „Савремена технологија ратовања у светлу хришћанског морала: Наоружани дрoнови“. У Борислав Гроздић (ур.). *Православље и рат*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 2017, стр. 105-124.

поседује врлине које га за то квалификују. Иста та особа ће ове врлине испољавати и у другим аспектима свог живота, и тиме ће доприносити општем моралном квалитету односа у друштву, што је основни разлог због кога се у друштву у целини војска и војни морал високо вреднују.

Увођење ратовања дроновима, које ће, са оперативне тачке гледишта, највероватније постајати све обухватније, доводи у питање саму потребу за војничким врлинама. На пример, ратовање дроновима уопште више не захтева храброст од војника. То значи да оператор дрона може, строго говорећи, бити и кукавица. Он не мора бити физички ни психолошки спреман за атмосферу ратовања и ратишта, него може одлазити на посао као што то чини и било који службеник или пекар, на послу притискати одређене тастере и убијати људе, а потом се вратити кући на вечеру и забаву са својом породицом. Оператор дрона нема искуство ратишта, не пролази кроз војничко искуство и самим тим не мора бити војничка личност. Он може просто бити запослени истог профила као неко ко поправља мобилне телефоне или издаје здравствене књижице, што је потенцијално деструктивна последица за војску. На овај начин војска губи своју изузетност у друштву, своје посебно достојанство и урушава моралне стандарде који одређују ко може бити војник. Увођењем дрона војска постаје само још једна организација која се ни по чему не издваја од других бирократских организација осим по томе што су последице злоупотреба у њој још драстичније за људске животе.

Дејства предатор дрона имају једну сврху: убијање непријатеља. С обзиром на мању величину дрона у односу на бомбардере са посадом и на њихову мању носивост и маневарску способност, они се врло ретко користе за уништавање непријатељске инфраструктуре, јер су за те намене потребни тежи пројектили и снажније летелице које могу носити велике терете. Као оружја за убијање, дронови могу бити идеално средство за професионално „чисто“ убиство без колатералних жртава (што углавном није случај), али то не мења на чињеници да су они врло проблематична оружја за војску. Наиме, постоји суштинска морална разлика између војног убијања и професионалног убиства. Ово друго не подразумева било какву везу између саме радње и одговарајуће врлине, не подразумева пропорционалност између војног циља и евентуалних штетних последица за невино становништво, нити пак везу између радње и неког ширег или општег добра.⁹

Треба бити сасвим прецизан у одређењу наведене разлике између војног убиства и професионалног убиства. Професионално убиство не подразумева позивање на неко опште добро, али оно може бити мотивисано општим добром. Могуће је да професионално убиство некога ко је изузетно неморална

---

⁹ Paul Howe, *Leadership and Training for the Fight*, Bloomington, IN: Author House, 2005, pp. 125–148.

или штетна личност у великој мери допринесе општем добру и да то убиство буде мотивисано најбољим намерама. Не мора свако професионално убиство да буде морални злочин, међутим само по себи професионално убиство може бити и морални злочин: његов морални статус зависи од случаја до случаја. С друге стране, војно убиство не сме бити морални злочин и оно нужно подразумева однос према ширем или општем добру. Не би требало да буде могућно војно убиство које је морални злочин. Разлика је, дакле, начелна, а не нужно фактичка. Једно професионално убиство неке конкретне особе може бити моралније од неког војног убиства, али војно убиство је предмет моралних рестрикција које се не односе на професионална убиства у начелу. Дакле, војно убиство подразумева неку врсту моралног садржаја који треба да стоји иза одлуке да војска неког убије, а тај морални садржај се традиционално одражава у личности и поступању оног ко убија, то јест војника. Управо стога је ризик који војници подносе део њиховог моралног профила: у смислу коначних последица, нема разлике између убиства лидера неке терористичке групе коју изведе група специјално обучених војника и убиства истог тог лидера коришћењем дрона.

Постоји, међутим, морална разлика међу наведеним случајевима. У првом случају, војници су инвестирали одређени напор, време и животно усмерење у то да постану припадници специјалне јединице, а то су, по претпоставци, учинили са намером да се боре против оних који представљају претњу неком општем добру, нпр. интересу њихове заједнице. Они су, вршећи војно убиство, поднели изванредан напор, изложили се неком (колико год малом) ризику, и акцију извршили лично, што сугерише неку врсту уверења у њену исправност. Ова чињеница не гарантује уверење у исправност акције, наравно, јер и криминалци често лично убијају своје жртве, али у случају војника ми смо навикли да подразумевамо да они нису криминалци и да њихова спремност да убију зависи од њиховог уверења да се боре на морално исправној страни. Дронови елиминирају ову личну димензију. Искуство испаливања пројектила из дрона „кликом“ на миш из канцеларије удаљене неколико хиљада километара од локације дејства нема ништа заједничко са обуком, летом до места акције, искрцавањем из хеликоптера, упадом у објект, претраживањем, проналажењем противника и убиством тог противника. И једно и друго су војно убиство, али друго садржи неке фактичке индикаторе уверења у исправност деловања, док прво не садржи никакве такве индикаторе. Војска која се бори дроновима, за многе људе у нашим садашњим друштвима, можда и не би више била војска, него нека врста корпорације за убијање или, блаже речено, за техничко ратовање.

Неки теоретичари такозваног „ратовања које није рат“ (*force short of war*), за које се дронови највише и користе, наводе низ консеквенцијалистичких критеријума који су потребни да би нека војна акција попут оне помоћу предатор дрона била морално оправдана. Тако Данијел Брунстетер (*Daniel*

Brunstetter) и Меган Браун (*Megan Braun*) сугеришу следеће: да количина силе која се примењује мора бити пропорционална нивоу претње која се неутралише, акција не би требало да предвидиво изазива ескалацију сукоба, и најважније, акција треба да буде тако конципирана да максимално повећа заштиту права других легитимном употребом силе.¹⁰

Први критеријум Брунстетера и Браунове није тешко задовољити када је реч о предатор дроновима, јер се увек може аргументисати да је неко убијен дроном због тога што је представљао потенцијално већу претњу него што је претња општој безбедности или безбедности његове заједнице од самог његовог убиства. Тај критеријум је у ствари великим делом реторички а не суштински када се говори о убиствима дроновима. Овај критеријум се, такође, ослања на начело пропорционалности из међународног ратног права, које прописује да свака офанзивна радња мора, с обзиром на ризик за цивиле, бити пропорционална значају војног циља чије се остваривање очекује путем те радње. У контексту расправе о дроновима, тај критеријум је такође прилично слаб, и то из истог разлога као претходни: његова задовољеност се великим делом своди на реторичко позивање на одређени војни циљ. Свако индивидуално убиство некога ко припада супротстављеној групацији која је проглашена „борцима“ може се оправдати пропорционалношћу војног циља, јер се никад не зна колико припадника војске или цивила би та особа могла да угрози у будућности, док је његово убиство ипак само једно убиство. Критеријум пропорционалности у међународном ратном праву уведен је пре свега имајући у виду употребу артиљеријског оружја против насеља и објеката у којима живе цивили, са идејом да обесхрабри војне команданте да наређују таква дејства, осим у ретким случајевима када је очигледно значај очекиваног војног резултата такав да оправдава колатералне жртве и доприноси скраћењу трајања сукоба. Примена овог критеријума на акције које не досежу до дефиниције рата од стране Брунстетера и Браунове, по нашем мишљењу, сасвим је неоправдано, јер свако индивидуално убиство представља најнижи могући ниво убијања у сукобу, и самим тим је, бар реторички, „пропорционално“ скоро било ком циљу у сукобу.

Наведени критеријум спада у домене који бисмо могли назвати „примитивним утилитаризмом“: по тој врсти моралног резоновања, можда је пропорционално морално оправдано и убити невиног човека, ако се тиме постиже војни циљ да се заустави рат. То је логика која је можда водила америчке команданте у Другом светском рату на Далеком Истоку када су одлучили да, први и једини у историји, употребе две атомске бомбе у

---

¹⁰ Daniel Brunstetter and Megan Brown, "From Jus ad Bellum to Jus ad Vim: Recalibrating Our Understanding of the Moral Use of Force", *Ethics & International Affairs*, 2013, Vol. 27, No. 1, pp. 97-102.

Хирошими и Нагасакију, након чега је Јапан капитулирао, и заустављен је рат. Тај далеко најтежи ратни злочин у Другом светском рату никада није процесуиран од Међународног војног трибунала у Токију, а можда би се, реторички, и он могао оправдати „пропорционалношћу“: наиме, нико не може са сигурношћу знати колико би војника и цивила и са јапанске, и са америчке стране, погинуло да се рат наставио још неколико година. Чини се сасвим јасним да је, етички посматрано, аргумент о „пропорционалности“ врло сумњив, а у својим практичним последицама крајње опасан чак и када је реч о класичним сукобима са масовним убијањем, а камоли када се примењује на сукобе који још увек нису прави рат.

Други критеријум Брунстетера и Браунове је такође веома проблематичан када се примени на дроне, јер постоје морално неприхватљиве ситуације које би можда највише допринеле спречавању ескалације сукоба и насиља. Сасвим је замисливо да се разни „запаљиви“ локални конфликти и побуне могу санирати тихим и дискретним убијањем локалних лидера и политичких противника, што би, по аргументацији ово двоје аутора, онда било морално оправдано.

Трећи критеријум Брунстетера и Браунове, да је акција оправдана ако се њоме максимизују права што више људи, још један је утилитаристички аргумент, само што овај спада у домен такозваног „утилитаризма права“. Примера ради, америчка инвазија Ирака и свргавање Садама Хусеина са власти могло би се посматрати као акција која доприноси максимизовању права, ако се под релевантним правима подразумевају и права Ирачана који су били против Хусеина, и права ирачких Курда које је он прогонио и убијао, и права Американаца који су сматрали да је режим Садама Хусеина увреда за међународни поредак, и права свих других људи који су можда сматрали да Хусеина треба свргнути, а његову земљу покорити јер их је његова владавина директно или индиректно угрожавала или вређала.

Поставља се, међутим, питање да ли овакво кумулативно схватање права заиста морално оправдава војне акције. Чини нам се очигледним да се у обазирању на права у овом контексту мора пре свега водити рачуна о томе која права су релевантна за морално оправдање акције, а то вероватно нису права Американаца којима естетски или морално смета Садам Хусеин, нити права Иранаца који су са Хусеиновим Ираком ратовали. Утилитаризам права, као и сваки утилитаризам, има своја начелна ограничења, и увек се мора усмеравати извесним категоричким начелима деонтичке етике. Разлог је једноставан: у супротном, утилитаристичким аргументима је често могуће морално оправдати изборе и радње који се директно противе нашим најелементарнијим моралним интуицијама. Можда најпознатији пример у класичној етици који илуструје ово ограничење простог утилитаризма је пример са осуђивањем невиног човека. Уколико је морално оправдање правосудног система утилитаристичко, у смислу да се максимизује друштвена

стабилност, а десио се злочин који узнемирава јавност и организују се улични протести, а власти не знају ко је починилац, уколико сумња случајно падне на некога за кога власти знају да је невин, утилитаристички посматрано можда би било морално оправдано осудити невиног човека како би се избегла већа друштвена штета. Овај пример показује да постоје границе утилитаристичког мишљења, а те „међаше“ у етичком расуђивању чине твз. „деонтолошки“ или деонтички, категорички морални принципи, од којих је један тај да се никада не сме намерно осудити невин човек, без обзира на последице и могуће користи од тога.

Сличне околности важе и за аргумент заснован на утилитаризму права који користе Брунстетер и Браунова: један многољудна нација, попут Кине, могла би, на основу утилитаризма права, освојити целу Азију и спровести економску доминацију над целим светом обарањем цена роба и услуга мимо постојећих система регулације, уколико би се тиме унапредила права највећег броја људи, а тим акцијама би се уистину унапредила и права и економски статус већине Кинеза, којих има више него, рецимо, Канађана и Американаца заједно. По истој логици, Русија би морално оправдано могла да покори целу Украјину, јер би се увођењем окупације Украјине смањиле тензије и ризици и задовољила права и интереси највећег броја људи у том региону, а то су грађани Русије.

Имајући у виду тешка ограничења утилитаризма када се примени на опште геостратешке безбедносне односе, сасвим је јасно да су његови лимити драматични у примени силе мимо рата, а поготово када је реч о индивидуалним војним убиствима. Наиме, ако је максимизовање кумулативних права (а права у великој мери укључују и интересе) проблематично са тачке гледишта масовног насиља (јер увек могу постојати масовнији колективи од оних који су жртве, а чији би интереси насиљем били максимизовани), утолико је више могуће оправдати било које војно убиство позивањем на максимизовање колективних права. Примера ради, политичка борба се увек води у вези са неким правима, и то обично колективним правима. Убиство представника неке политичке опције или побуњеничког покрета тако се готово по дефиницији може оправдати утилитаризмом права, јер се може претпоставити да би његов евентуални успех, или нешто што би у блиској будућности могао да учини, могло потенцијално угрозити права супарничке заједнице, па је ускраћивање његовог права на живот тако фактички увек оправдано, јер је више оних чија би права његово убиство могло да унапреди. Ова врста калкулације није једнозначна, јер се у описаном типу случајева мора, наравно, водити рачуна и о максимизовању права оних који потенцијалну жртву војног убиства подржавају, или које он представља, но сама калкулација је непринципијелна и долази у сукоб са битним садржинским моралним начелима, попут начела да невина особа, или цивил, не сме бити предмет прогона или убиства. Стога је

аргументација Брунстетера и Браунове, према нашем мишљењу, неодржива са тачке гледишта методологије етичког мишљења.

УКИДАЊЕ ПРОФЕСИЈЕ РАТНИКА

Закључка ради, технологизација ратовања коју представља, између осталог, и све шира употреба предатор дронова, иако има извесне оперативне предности и може се наизглед бранити аргументима које износе Мајселсова, Волцер или Брунстетер и Браунова, производи суштинске деструктивне последице за саму професију друштвених ратника, што је концепција војске од давнина. Слој ратника, о коме је писао још Аристотел, за разлику од слоја трговаца, лекара или других професија, зависи од специфичних врлина које одређују достојанство и место тог друштвеног слоја у целини друштвене структуре. Као што је храброст врлина која није неопходна трговцима или лекарима, она је апсолутно неопходна ратницима. Поштење и част су врлине које су потребне свим слојевима, али пожртвованост као врлина је далеко карактеристичнија за војнике него за трговце. Слична карактеризација се може применити на различите врлине у вези са различитим делатностима у друштву.

Структурне, обухватне промене које увођење концепта технолошког ратовања наноси војсци су истовремено удари на наслеђену друштвену структуру. Војска која ратује дроновима више није она војска о којој је писао Аристотел и којој, у Србији на пример, највише верује већина становништва, јер подразумева да је у војсци мање корупције, мање непоштења и више херојства него у другим сегментима корумпираног и великим делом морално пропалог друштва. Војска која ратује дроновима, у принципу, не заслужује ову врсту поверења као војска. Она ту врсту поверења не заслужује у *начелу*: конкретни војници је могу заслуживати, а други не, али се увођењем претежно технологизованог ратовања губи начелна потреба за постојањем традиционалних врлина у војсци. Тиме се релативизује и један део традиционалног моралног мишљења, попут оног заснованог на идеји да није могуће морално оправдано убити другог ако нисмо спремни да, за исти циљ са којим убијамо, и сами погинемо. Та врста моралне аргументације је потпуно депласирана увођењем дронова, јер са том врстом „транзиције“ ка новој врсти ратовања можемо убити кога желимо без икаквог ризика да и сами погинемо, тако да идеали, вредности и самопожртвовање губе значај. У традиционални рат се иде из осећаја дужности, због идеала, родољубља или због части. У рат дроновима се иде из интереса, за плату и због политике, јер то није рат који захтева част, врлине, осећај дужности, храброст, итд. Стога је последица укидања ризика за војнике у ствари контрапродуктивна за војску: та последица је *морално укидање војске* у оном смислу у којој је већина у друштву сада доживљава. Са дроновима готово свако може бити војник. Сматрамо да сама та чињеница није добра за колективно достојанство војничке професије.

Са дроновима није потребна обука у ратничким вештинама, већ је довољна рачунарска обука. Коначно, војник који ратује дроном не иде у рат: он ратује из своје канцеларије. Такав војник не живи војнички живот, не учествује у традиционалној војничкој заједници, не мора да поседује традиционално очекиване војне врлине и особине личности, па самим тим у битном смислу и није војник.

У крајњем, моралне последице употребе дрона за војску и за друштво као целину могу бити деструктивне и могу помоћи дезинтеграцију наслеђених друштвених вредности, док истовремено није јасно да ли и на који начин доприносе формирању нових вредности, ни да ли су те вредности морално пожељне. Стога етичка перспектива на употребу дрона указује на морално срозавање војске које подсећа на већ широко ламентирано морално срозавање савременог друштва у целини, па нам је немогуће да са позиције посматрања етике видимо технологизацију ратовања као цивилизацијски корак напред, већ напротив, као велики и драстичан корак уназад.

ЛИТЕРАТУРА

- Brunstetter, Daniel and Brown, Megan, "From Jus ad Bellum to Jus ad Vim: Recalibrating Our Understanding of the Moral Use of Force", *Ethics & International Affairs*, 2013, Vol. 27, No. 1, pp. 87-106.
- Fatić, Aleksandar, "The ethics of drone warfare", *Filozofija i društvo*, Vol. XXVIII, No. 2, 2017, pp. 349-364.
- Фатић, Александар, „Савремена технологија ратовања у светлу хришћанског морала: Наоружани дрони“, у Борислав Гроздић (ур.). *Православље и рат*, Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 2017, стр. 105-124.
- Fatić, Aleksandar, "The Epistemology of Intelligence Ethics," In Galliot, Jai and Reed, Warren (eds), *Ethics and the Future of Spying: Technology, National Security and Intelligence Collection*, London: Routledge, 2015, pp. 39-51.
- Howe, Paul, *Leadership and Training for the Fight*, Bloomington, IN: Author House, 2005.
- Meisels, Tamar, "Targeted killing with drones? Old arguments, new technologies", *Filozofija i društvo*, 2018, (u pripremi).
- Walzer, Michael, "Just & unjust targetted killing & drone warfare", *Daedalus*, 2016, Vol. 145, No. 4, pp. 12-24.

ETHICAL AND OPERATIONAL PARTICULARITIES OF OFFENSIVE DRONE
TECHNOLOGIES IN THE INTERNATIONAL RELATIONS REALM

Aleksandar Fatić

Abstract: The paper presents and discusses some of the most recent and influential arguments in favour of the increasingly liberal use of predator drones for military actions short of war. The author finds most of these arguments fairly weak and lacking capacity to address the fundamental ethical aspects of the technological transition of warfare towards the increasing use of predator drones for military assassinations. The paper concludes with the idea that the damage the use of drones inflicts on the army and its reception in society, as well as to the inherited social structure itself, is so great that the use of drones is not a cultural advancement in warfare, but rather a drastic step back.

Key words: predator drones, military assassinations, military force short of war, risk, courage, military virtues.

САЈБЕР РАТОВАЊЕ И ПРОМЕНА ФИЗИОНОМИЈЕ САВРЕМЕНИХ СУКОБА

Дејан ВУЛЕТИЋ¹

Милинко ВРАЧАР

Апстракт: Рат, као деструктивна друштвена појава, представља најгрубљи облик примене силе у међународним односима. Карактеристике савремених сукоба указују да се суштина рата променила. Војна моћ држава, исказана кроз примену оружане силе, све више показује неефикасном у остваривању спољнополитичких интереса. Тренд смањења њене ефикасности може се објаснити утицајем процеса глобализације и информатичке револуције на друштвене токове чиме је знатно измењено оперативно окружење у којима се одвијају савремени сукоби. Глобализација доводи до све веће улоге недржавних актера у међународним односима чиме се, тако се сматра, они трансформишу у глобалне односе. С друге стране, информатичка револуција је поспешила нове димензије неоружаних међународних сукоба. Сајбер ратовање, као облик информационог ратовања, представља еклатантан пример вођења савремених сукоба.

Кључне речи: сила и моћ, међународни односи, савремени сукоб, информационо ратовање.

УВОД

Крајем 19. и почетком 20. века људско друштво карактеришу нагле и драматичне промене у скоро свим областима живота и рада. Убрзани развој науке и технологије, интензивна индустријализација учинили су да свет поприма сасвим нова обележја као што је нпр. појава нових врста претњи по

---

¹ Др Дејан Вулетић, Институт за стратегијска истраживања Универзитета одбране, Београд, dejan.vuletic@mod.gov.rs; др Милинко Врачар, Институт за стратегијска истраживања Универзитета одбране, Београд, milinko.vracar@mod.gov.rs.

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Хибридно ратовање – искуства и перспективе“ који се реализује у Институту за стратегијска истраживања Универзитета одбране.

појединце и државе. Период од друге половине 20. века, поред изузетне динамике, карактеришу и извесне контроверзе, које су указивале на тзв. „тамну страну прогреса”. Напредак науке, а посебно техничких и природних наука доноси, поред позитивних резултата који су његово основно обележје, одређене потенцијалне опасности.²

Институционализација дипломатије у новим условима и изградња савременог безбедносног система у свету утицала је на ограничење примене војног фактора у реализацији постављених циљева спољне политике од стране држава као субјеката међународних односа. Такво стање у међународној заједници је утицало да се остварење интереса не врши само применом оружане силе, већ другим средствима. Нови начин ангажовања држава у сукобу условио је појаву нових средстава, а са њима и нових начина ратовања (информационо, хибридно итд.). Захваљујући ефикасности примене ти нови начини ратовања заузимају све значајније место у савременим сукобима.

СИЛА И МОЋ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Сила и моћ представљају централне појмове међународних односа. Услед таквог значаја проистиче потреба за разумевањем обима и садржаја тих појмова и њихових међусобних веза, јер и данас они заузимају значајно место при покушају да се опишу или објасне савремене релације између различитих субјеката унутар међународне заједнице. Да би се схватио појам силе полази се од појма моћи. Он је шири појам од појма силе, заснива се на потенцијалу и садржи могућност њене примене.

Кроз историју развоја људског друштва моћ је на различите начине била присутна у теорији и пракси међународних односа, почев од Сун Цуа (*Sun Tzu*), Тикудида (*Thucydides*), преко Макијавелија (*Machiavelli*), Хобса (*Hobbes*) па све до данашњих дана. При анализи међународних односа и спољне политике, већина теоретичара се слаже у констатацијама да постоји историјска константа између моћних и неразвијених држава, дата у виду изреке „јаки чине оно што могу, а слаби прихватају оно што морају“³. На тој парадигми изграђен је реалистички теоријски правац међународних односа који у свој фокус разматрања ставља, у најкраћем, „борбу за моћ“. У оквирима те теорије, сврха вештине руковођења државом јесте да се обезбеди опстанак нације у непријатељском окружењу. У том циљу, ниједан начин није значајнији него стицање моћи, а ниједан приступ није значајнији него самопомоћ. Тако се игра међународне политике врти око тежње за моћи, њеног стицања, увећања,

² Живојин Алексић, Зоран Миловановић, *Лексиком криминалистике*, Глосаријум, Београд, 1995, стр. 16-20.

³ Thucydides, *History of Peloponesian War*, Penguin Books, New York, 1972, p. 402.

пројектовања и коришћења да би се други покорили нашој жељи. У екстремним, случајевима, чини се да реализам прихвата рат као нормалну, тј. неизбежну појаву.

Многе вође, школоване у духу реалполитике, по навици полазе од традиционалне претпоставке да је моћ нешто што државама даје способност да промовишу националне интересе, превагну у међународном преговорању и обликују правила која управљају глобалним системом. Дакле, на моћ се првенствено гледа као на политички феномен чији се смисао испољава у способности једног чиниоца да убеди другог да уради оно што иначе не би урадио.⁴ Упростијено, моћ је способност остваривања жељених исхода и, уколико је потребно, промене понашања других да би се то остварило. Способност остваривања жељених исхода често се повезује са поседовањем одређених ресурса па се са тог аспекта моћ дефинише као поседовање релативно великих количина елемената као што су становништво, територија, природни ресурси, привредна снага, војна моћ и политичка стабилност.⁵

Да би одредили компаративну моћ држава, аналитичари их обично рангирају према способностима или средствима која су нужна да се оствари утицај над другима. У том смислу моћ државе се мери различитим чиниоцима или елементима. Од свих елемената моћи реалисти сматрају војну моћ, али и економску, главним елементима моћи држава. Војна моћ се може исказати кроз бројчаност армија, њихову опремљеност, степен технолошког развоја наоружања, поседовање нуклеарног наоружања и слично. У суштини, као што Мишовић и Ковач износе, војна моћ представља израз способности извршавања задатака војске. Она проистиче из друштвене моћи земље, која је садржана у свеукупној способности за опстанак и развој, а посебно је условљена економском моћи.⁶ Дакле, она се може разумети као укупни потенцијал који једна држава (народ, покрет или организација) може да употреби у оружаном борби у остваривању својих интереса.

Моћ, као способност за остваривање националних интереса, није разматрана само унутар реализма. Либерални теоријски правац међународних односа има нешто шири поглед на појам моћи. Према Нају (*Nye*), моћ државе извире и из других елемената а не само из улагања у војску. У њих свакако спадају релативна величина економије државе, њено становништво и територија, географски положај, сировине, степен зависности од увоза,

⁴ Čarls Kegli, Judžin Vitkof, *Svetska politika – Trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, FPN, Diplomatska akademija MSP SCG, Izdavačko i grafičko preduzeće Prometej, Beograd, 2004, str. 84-87, 645.

⁵ Džozef Naj, *Paradoks američke moći*, BMG, Beograd, 2004, str. 24-26.

⁶ Слободан Мишовић, Митар Ковач, *Систем одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006, стр. 50.

технолошки капацитет, национални карактер идеологија, индустријска продуктивност, обим трговине, образовни ниво итд.⁷ Нај класификује моћ на тврду и меку. Војна и економска моћ су примери тврде командне моћи која се може користити за навођење других да промене став. Тврда моћ почива на подстицајима или претњи. Постоји и индиректан начин за вршење моћи. Држава може доћи до жељених резултата у светској политици јер друге земље желе да је следе, дивећи се њеним вредностима, угледајући се њен пример. У том смислу, једнако је значајно „утврдити дневни ред“ у светској политици и привући друге колико и приморати их да се мењају претњама или употребом војних или економских оружја. Тај аспект моћи – приволети друге да раде оно што желите – назива се меком моћи. То кооптира људе уместо да их присиљава.⁸

Тврда и мека моћ су повезане и могу оснажити једна другу. Обе су у функцији остваривања државних циљева утицајем на понашање других. Понекад исти ресурси моћи могу утицати на цео спектар понашања, од принуде до привлачења. У историји међународних односа присутна су два крајња обележја односа између субјеката, а то су односи сукобљености и сарадње, као и низ прелазних стања између те две крајности. Војна, економска, културолошка, технолошка и друга моћ могу бити подстицај међународне сарадње између држава које деле исте или сличне вредности, што се може видети на примеру НАТО и Европске уније. С друге стране, антагонистички односи између великих сила и глобални безбедносни проблеми који из таквих односа проистичу, упућују на доминантну улогу тврде моћи у међународним односима. У таквим околностима долази до употребе силе уопште а тиме и војне силе као њеног конститутивног елемента.

Појавни облици силе су се развијали кроз историју развоја људског друштва у складу са иградњом различитих капацитета моћи у националним и државним оквирима, као и на глобалном плану. Првобитни облици примене силе углавном су базирали на физичкој примени силе и оружаном насиљу, а сви остали облици који су се испољавали у сукобу били су њима подређени у функцији реализације националних, државних, политичких, религијских и других интереса и циљева. Друштвеним развојем и успостављањем снажнијих политичких, економских, војних и других веза између држава, сила се испољавала у различитим подручјима. Средства за примену силе данас се могу сврстати у више категорија, међу којима су најзначајније политичка, економска и војна (оружана). У новијим теоријским анализама додају се и дипломатска, технолошка, информациона, научна и друге области друштвене

---

⁷ Robert Keohane, Joseph Nye, *Power and Interdependence*, International Organization, Vol. 41, No. 4, Autumn, 1987, pp. 725-753

⁸ *Ibid.*, стр. 28-29.

делатности преко којих се могу испољити различите силе у функцији достизања крајњег циља. Када се говори о облицима употребе силе у међународним односима, употребљавају се различите класификације, али најчешћа је она на оружане и неоружане облике силе.⁹

Да би се испољила одређена сила, неопходно је да постоји и одређена моћ, односно способност за ту намеру. Према Шварценбергеру (*Schwarzenberger*) „моћ је способност појединаца, групе или државе да наметну своју вољу другоме, ослањајући се при томе на делотворност средстава силе у случају непоковања“.¹⁰ Према Гађиновићу „сила је продукт моћи, то јест силу примењује само онај ко поседује моћ. Када је у питању примена војне силе, њу успешно примењују само моћне државе“¹¹. Међутим, моћ садржи низ могућности за наметање воље, међу којима је физичка сила само једна од њих.

Оружана сила је један од појавних облика силе. Првенствено проистиче из војне моћи али и из целокупног квантума државне моћи. У савременим условима су у широкој примени оружани облици примене силе попут рата, агресије, интервенције и оружане побуне. Рат представља најгрубљи облик примене оружане силе и примењује се као крајње средство у решавању међународних спорова.

КАРАКТЕРИСТИКЕ САВРЕМЕНИХ СУКОБА

Двадесети век, поред осталог, карактерише све већи број нетрадиционалних форми сукоба. Тај тренд је нарочито испољен у периоду након завршетка Хладног рата, када настаје убрзана и, по обиму и садржају, трансформација сукоба.

Уочавајући настале промене, теоретичари рата су од краја осамдесетих година прошлог века свеобухватним приступом проблематизовали промену његове природе. Затечени у међупростору, у коме постојећи класични (модернистички) теоријски оквири нису у потпуности могли да објасне постојећу праксу а, с друге стране, савремене теорије о рату¹² нису имале своју емпиријску потврду, они су сукобили своја мишљења о адекватности постојеће класичне теорије у перцепцији природе рата. Теоретичари попут Греја (*Gray*), бранили су традиционална (Клаузевицевска) становишта

⁹ Милинко Стишовић, *Примена силе у међународним односима*, ШНО, 1996; Слободан Мишовић, Митар Ковач, *Систем одбране*, оп.цит, стр. 44-45.

¹⁰ Georg Schwarzenberger, *Power Politics*, London, Stevens, 1951, p. 14.

¹¹ Радослав Гађиновић, *Примена силе у међународним односима*, Српска политичка мисао, Београд, број 3-4/2007, год. 14. vol. 19. стр. 9-22.

¹² О савременим теоријама рата видети више у: Слободан Мишовић, Митар Ковач, *Систем одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006, стр. 151-171.

тврдећи да се природа рата није променила већ само његове карактеристике.¹³ Друга група теоретичара, заступника модерног промишљања, попут Кревелда и Калдорове, тврдили су да су постојећа знања о природи рата застарела или погрешна. Разматрајући карактеристике савремених оружаних сукоба они су понудили нови, „неклаузевицевски оквир“ за размишљање на тему промене његове природе.¹⁴

Без обзира на одређено неслагање у вези погледа на промену природе рата, сагласни су да је дошло до промене његове физиономије јер су савремени сукоби одражавали све већу заступљеност неоружаних садржаја рата што их је недвосмислено чинило другачијим у односу на претходне (традиционалне, класичне или модернистичке) сукобе. Тиме је свакако важно место унутар расправа о трансформацији сукоба заузимао утицај процеса глобализације, техничко-технолошког развоја, а посебно информатичке револуције, на различите садржаје рата.

Услед високе цене коштања производње и употребе савременог наоружања, утицаја домаћег и међународног јавног мњења на доносиоце политичких одлука, уочава се да развијене државе све више прибегавају употреби невојних средстава, попут економских, пропагандних, информационих итд, док је употреба оружана средстава минимизирана. Знатан број теоретичара види специфичност савремених сукоба у томе што је бојно поље изгубило своју јасну физичку димензионисаност употребом високо развијене информационо-комуникационе технологије (ИКТ), те се савремени сукоби све више одигравају у информационој димензији док класичне форме оружаног сукоба у осталим димензијама губе на значају. Доступност савремених информатичких средстава омогућава недржавним актерима успешно супростављање конвенционално супериорнијим противницима у асиметричним сукобима.¹⁵

Бројне су предности примене информационих (сајбер) наспрам оружаних средстава приликом сукобљавања одређених субјеката у међународној заједници. Оштећења имовине, број погинулих или повређених лица су избегнути или су неупоредиво мањи у случају сајбер напада. Брзина деловања и анонимност починилица су предност на страни нападача у сајбер простору што знатно отежава одбрану и предузимање контрамера нападнуте стране. Сајбер напади, који се могу рангирати од неовлашћеног упада у рачунарске

---

¹³ Colin S. Gray, *War, Peace, and International Relations: An Introduction to Strategic History*, Abingdon, UK: Routledge, 2007.

¹⁴ Martin van Creveld, *The Transformation Of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*, The Free Press, 1991. Mary Kaldor, *New & Old Wars: Organized Violence in a Globalized Era*, Stanford University Press, California, 1999.

¹⁵ Thomas X. Hammes, *Fourth Generation War and Other Myths*, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, November 2005.

системе (хакинга) до озбиљног напада на критичне информационе инфраструктуре, нису увек очигледни и правно регулисани тј. није прецизно дефинисано коју правну санкцију, међународни закон или уговор треба применити у конкретном случају.

ИНФОРМАЦИОНО РАТОВАЊЕ КАО ЕКЛАТАНТАН ПРИМЕР САВРЕМЕНИХ СУКОБА

Информационо ратовање има дубоке корене у људској историји. Историја људске цивилизације сведочи о бројним примерима информационог ратовања који указују на значај информације и постизање информационе супериорности¹⁶ у односу на противника. Експанзија информационог ратовања (*information warfare* – *IW*) почиње у 20. веку са развојем савремених информационо-комуникационих технологија чиме је револуционарно промењен и сам начин ратовања. Информационо ратовање се води у војној, политичкој, економској, друштвеној и другим сферама, у миру и оружаном сукобу.¹⁷

Убрзани развој и све већа употреба информационо-комуникационих технологија знатно је изменила савремени свет и начин вођења сукоба. Промене информационог окружења чине информациону супериорност кључним фактором за постизање успеха у евентуалном сукобу. Савремени сукоби су наглашено окарактерисани и као борба у сфери информација. Између кључних фактора у међународној заједници постоји заједништво по питању схватања значаја информација али постоје одређене разлике у погледу места и улоге као и периода примене информационог ратовања.

Према Арквили (*Arquilla*) и Ронфелду (*Ronfeld*), информациона револуција трансформише ратовање. Више се неће сукобљавати масивне, укопане војске у крвавим исцрпљујућим борбама. Уместо тога, мале и изузетно мобилне снаге, „наоружане“ информацијама у реалном времену добијених са сателита и тактичких сензора, удариће великом брзином на неочекиваним местима. Победник ће бити страна која може да експлоатише информације тако да распрши маглу рата а противника увије у ту маглу.¹⁸

¹⁶ Информациона супериорност је дефинисана као операциона предност изведена из способности да се сакупи, обради и дистрибуира непрекидни ток информација док се истовремено искоришћавају или онемогућавају непријатељски напори да се учини исто. *FM 3-0 Operations*, Headquarters Department of the Army, Washington, DC, 14 June 2001. У борбеном правилу САД FM 34-45 под информационом супериорношћу се сматра степен доминације над непријатељским снагама који омогућава прикупљање, коришћење и заштиту информација без стварног супростављања.

¹⁷ Дејан Вулетић, *Безбедност у сајбер простору*, МЦ „Одбрана“, Београд, 2012. стр. 139.

¹⁸ John Arquilla, David Ronfeldt, *Мрежни рат и кибер рат*, RAND корпорација, извод из студије објављене у „Comparative Strategy“, Volume 12, 1995, стр. 141-165.

Информациона супериорност је дефинисана као операциона предност изведена из способности да се сакупи, обради и дистрибуира непрекидни ток информација док се истовремено искоришћавају или онемогућавају напори супротне стране да учини то исто.¹⁹

Појам информационо ратовање је сведен и на оперативном нивоу означен као информациона операција.²⁰ Информационе операције интегришу све аспекте информације да би пружиле подршку и повећале елементе борбене моћи, са циљем да се доминира бојиштем у право време, на правом месту и са правим ресурсима.

Информациона операција је заједничко ангажовање способности везаних за информације (*Information Related Capabilities – IRCs*) током војних операција, у складу са другим операцијама, којима се утиче, омета, компромитује или онемогућава процес доношења одлука непријатеља и његових савезника док се истовремено штите властити ресурси.²¹

Способности везане за информације су алати, технике или активности које утичу на неку од три димензије информационог окружења (физичка, информациона и когнитивна). Они утичу на способност циљне групе (*target audience – TA*) да прима, обрађује или дистрибуира информације пре и после доношења одлука.²²

Правило америчке војске „Информационе операције” (*Joint Publication 3-13 Information Operations*) обезбеђује заједничку доктрину за планирање,

¹⁹ *FM 3-0 Operations*, Headquarters Department of the Army, Washington, DC, June 14th, 2001, p. 11-2.

²⁰ У Доктрини Војске Србије, информационе операције се сврставају у неборбене операције (поред операција цивилно-војне сарадње и операција подршке цивилним властима у супротстављању неоружаним претњама безбедности). Неборбене операције се могу изводити самостално или у склопу борбених операција, у миру, ванредном и ратном стању. У наведеној Доктрини се наводи да се информационе операције изводе на свим нивоима командовања као интегрални део осталих операција или самостално, у периоду њиховог планирања, оперативног развоја снага, у току и на завршетку осталих операција. Циљ извођења информационих операција остварује се реализацијом различитих војних и невојних мера и активности. *Доктрина Војске Србије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2010, стр. 81. У Доктрини операција Војске Србије, информациона операција се дефинише као „скуп координираних активности ради деловања на процес доношења одлуке непријатеља”. Задатак операције је испуњење војних и политичких циљева деловањем на информације, информационе процесе и системе непријатеља и остраних страна помоћу истовремене заштите сопствених и пријатељских информација, информационих процеса и система. *Доктрина операција Војске Србије*, ГШ ВС (ЗОК), 2012, стр. 36.

²¹ *Joint Publication 3-13 Information Operations*, Joint Chief of Staff, USA, 2014, p. GL-3; *Information operations*, Air Force Policy Directive 10-7, Department of the Air Force, USA, 2014, p. 2.

²² *Ibid.*

припрему, извршавање и процену информационих операција као део низа војних операција.

Руски поглед према националном суверенитету је описан у доктринарним и стратегијским документима као што су Војна доктрина и Доктрина информационе безбедности Руске Федерације. Идентификована су три типа потенцијалних конфликта који могу представљати претњу Русији. Прва претња је ризик од ескалације конфликта у непосредној близини националних граница. Друга претња је могућност директне конфронтације са Сједињеним Америчким Државама (САД) и њеним западним савезницима. Трећа претња је могући конфликт са Народном Републиком Кином која је у експанзији. Ризик од последња два могућа конфликта је означен као низак.²³

Русија и Кина немају званичне доктрине о информационом ратовању и информационом операцијама које су познате јавности. Насупрот томе, САД има *US Joint Pub 3-13* и документ о заједничкој визији 2020 (*Joint Vision 2020*). Термин информационо ратовање је избачен из последње верзије *Joint Pub 3-13* док га Русија и Кина још увек користе. Све три стране наглашавају значај информација у савременом конфликту и сматрају да ће њен значај расти. Русија и Кина шире посматрају информационе операције, како у периоду мира тако и у ратном стању, док је америчко гледиште уже и односи се само на период ратног стања.²⁴

У кинеском гледишту, информациона операција је компонента информационог ратовања, супротно од америчког гледишта. За Сједињене Америчке Државе, информациона операција је начин борбе (*way to fight*) док се у Кини сматра да је информациона операција борба за себе (*the fight itself*) и реализује се на више различитих нивоа и димензија више година.²⁵

Руски поглед је знатно ближи схватању НР Кине, по којем се информационо ратовање води у миру и рату (мање, више константно), на тактичком, оперативном и стратегијском нивоу.²⁶

Руски приступ схватању информационих операција се разликује у неким елементима од приступа западних земаља.²⁷ Са руског гледишта, информација

²³ Roland Heickero, *Emerging Cyber Threats and Russian Views on Information Warfare and Information Operations*, Swedish Defence Research Agency, Stockholm, 2010, p. 4.

²⁴ *Ibid.*, p. 23,24.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Као и НР Кина и Русија, Република Србија нема званичну доктрину информационих операција. Слично гледиштима поменутих земаља, у доктринарним документима Војске Србије наводи се да се информационе операције могу изводити самостално или у склопу борбених операција, на свим нивоима командовања, у миру, ванредном и ратном стању.

има своју вредност и мора се штитити у миру и рату. У доктрини информационе безбедности Руске Федерације, заштита информација има стратегијски значај и представља кључни фактор за стабилност државе, политички режим као и могућност утицаја и вођења сукоба. У војној доктрини, публикованој у пролеће 2010. године, наглашена је важност информационог ратовања током почетне фазе конфликта ради слабљења способности командовања и управљања непријатеља, али и извођења информационе кампање током трајања сукоба да би се формирао позитиван став у међународној заједници.²⁸

САЈБЕР РАТОВАЊЕ КАО ОБЛИК ИНФОРМАЦИОНОГ РАТОВАЊА

Сајбер ратовање представља облик информационог ратовања који се састоји од низа акција којима се прекидају или уништавају информационо-комуникациони системи противника (нпр. убацивање вируса у војне рачунарске система противника).

У Естонији 2007. године, дистрибуирани напад одбијања услуга (*Distributed Denial of Service – DDOS*)²⁹, био је један од највећих икад виђених напада у сајбер простору. Напад је реализован уз помоћ више различитих ботнетова (*Robot Networks*)³⁰, сваки са десетинама хиљада заражених рачунара.³¹ Неки називају случај Естоније „првим ратом на мрежи“ (*Web War One – WWI*).³² Годину дана касније, 2008. године, DDOS нападима били су погођени и Грузијски владини сајтови и *web* сервер на којем је био хостован сајт председника Грузије. Грузија је, иначе, повезана на Интернет преко Русије

---

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Напад ускраћивањем услуга је тип напада који покушава да спречи легитимне кориснике да приступе мрежним услугама. То се остварује преоптерећењем мрежних сервиса или прекомерном конекцијом, што узрокује пад конекције или сервиса. Инфраструктура међусобно спојених система и мрежа састоји се од ограничених ресурса. *DoS* алати су намењени да пошаљу велики број захтева циљаном серверу, с циљем да преплави ресурсе сервера и учини га неупотребљивим. Напад ускраћивањем услуга је организован тако да омета или потпуно обуставља нормално функционисање *web* сајта, сервера или других мрежних ресурса. Постоје различити начини којима нападачи то постижу.

³⁰ Ботнетови су координиране групе од неколико десетина, стотина или хиљада рачунара, заражених истим малициозним програмом, које даљински контролише „господар“ (master).

³¹ Richard A. Clarke, Robert Knake, *Cyber War – The next treat to National Security and What to do about it*, HarperCollins e-books, 2010, p. 21.

³² Scott J. Shackelford, *Estonia three years later: A progress report on combating cyber attacks*, Journal of Internet Law, February 2010, p. 23.

и Турске. Већина рутера у Русији и Турској су били преплављени нападима тако да се саобраћај није могао обављати. Потпуно је преузет национални домен „ge“, а корисници нису могли слати електронску пошту ван земље, нису се могли конектовати на спољне информационе ресурсе.³³

У јуну 2010. године, велику пажњу јавности привукао је *Stuxnet* – специјално направљен малициозни програм који је заразио рачунарске системе који контролишу нафтоводе, електрична, нуклеарна и друга индустријска постројења у Ирану, инфицирајући најмање 30.000 рачунара широм земље. Наведени малициозни програм прозван је првим сајбер оружјем. Према проценама стручњака, *Stuxnet* је најсофистициранији малициозни програм из домена рачунарске саботаже икад направљен.³⁴

Две године касније појавио се *Flame (Skywiper)*, најсофистициранији малициозни програм из домена рачунарске шпијунаже, комплекснији од *Stuxnet-a*. Убрзо затим су се појавили и други, врло озбиљни, малициозни програми као што су *Mahdi, Gauss, Shamoan, Dark Comet* и други. Најчешће мета напада био је Иран а „нагађало“ се да иза одређених напада стоје Сједињене Америчке Државе и Израел.³⁵

Војно присуство у сајбер простору је несумњиво. Данас су сајбер напади јефтин и лак начин да једна држава нападне другу. Наведени, а и други бројни, примери показују озбиљност претњи у сајбер простору и последице које могу наступити по систем одбране земље.³⁶

ПРИМЕНА САЈБЕР РАТОВАЊА У СУКОБУ НАТО – ИРАК

Штури новински извештаји из времена трајања првог Заливског оружаног сукоба наводили су „наводни, успех Сједињених држава у вези убацивања вируса у ирачке војне рачунарске системе.

Годину дана после завршетка операције „Пустинска олуја“ у америчкој публикацији „*US news and world report*“ објављен је чланак у ком је наведено да су амерички шпијунци успели да убаце један нов рачунарски чип у француски штампач који су Ирачани својевремено поручили од Француске.

³³ Clarke R., Knake R., *Cyber War – The next treat to National Security and What to do about it*, оп. цит., pp. 24-25.

³⁴ *EU Agency analysis of Stuxnet malware: a paradigm shift in threats and Critical Information Infrastructure Protection*, European Network and Information Security Agency, Интернет: <http://www.enisa.europa.eu> (приступљено 12.11.2017)

³⁵ *Злонамјерни програми у служби држава*, CARNet, Загреб, 2012, стр. 4-12.

³⁶ Дејан Вулетић, *Одбрана од претњи у сајбер простору*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 2011, стр. 33-34.

Чип је у свом електронском струјном колу имао вирус чија је намена била да онеспособи главни рачунарски центар при Врховној команди ирачке војске. Чип са опасним вирусом су произвели стручњаци из америчке Националне агенције за безбедност у *Fort Midu* (држава *Merilend*). Иако не располажу поузданим доказима, стручњаци ове агенције су истицали, да верују да је опасни вирус деловао тачно онако као му је било наложено. Уз то они додају да је Пентагон пре првог заливског сукоба почео да финансира истраживачке радове о употреби рачунарских вируса за војне потребе. Истовремено са тим истраживачким радовима у Пентагону се јавила и група стручњака за рачунаре која је критиковала идеју о коришћењу рачунарских вируса у војне сврхе и захтевала забрану даљих радова у његовим лабораторијама. Из вести која је тек касније објављена, критика поменуте групе стручњака очито није дала резултата, па је тако рачунарски вирус, по свој прилици, успео да онеспособи главни рачунарски центар при Врховној команди ирачке војске.³⁷

ПРИМЕНА САЈБЕР РАТОВАЊА У СУКОБУ НАТО – СРЈ

Поједини експерти, као што је нпр. Атина Карацојани, сматрају да је сукоб 1999. године био први већи сукоб који је праћен сајбер ратовањем.³⁸ *Web* сајтови и сервери НАТО били изложени бројним нападима од стране југословенских и кинеских хакера у току агресије 1999. године.³⁹

Крајем деведесетих година прошлог века, САД је формирала и своју прву малу групу информационах ратника („хелије за информационе операције“). Тај потез је навео одређене експерте да поверују да су оружане снаге САД током оружаног сукоба у Савезној Републици Југославији (СРЈ) водиле и сајбер ратовање. Иако су амерички званичници то негирали, пензионисани генерал-мајор Дојли Ларсон, који је био командант Команде за електронску заштиту ваздушних снага осамдесетих година прошлог века је истицао да је био уверен да су САД изводиле нападе на српске информационе системе, указујући да су и САД биле све време нападане од стране различитих нападача.⁴⁰

³⁷ Наводи из: Бошко Родић, *Интеракција јавних рачунарских мрежа и рачунарских мрежа специјалних институција (докторска дисертација)*, Војнотехничка академија, Београд, стр. 26.

³⁸ Athina Karatzogianni, *The Politics of Cyberconflict*, Routledge, London, 2006, p. 155.

³⁹ *Centre of Excellence Defence Against Terrorism, Responses to Cyber Terrorism*, IOS Press, Ankara (Turkey), 2007, p. 121; Allen D. Patrick, *Information Operations Planning*, Artech House, Boston-London, 2007, p. 8.

⁴⁰ Слободан Петровић, *Компјутерски криминал*, МУП Републике Србије, Београд, 2001, стр. 362.

Током НАТО агресије на СРЈ, Пентагон је разматрао напад на српске рачунарске мреже да би ометао војне операције и основне функције друштва. План за предузимање информационих операција је био коначно припремљен и одобрен средином оружаног сукоба. План је укључивао примену различитих облика информационог ратовања у којем је значајно место заузимало и сајбер ратовање.⁴¹

У вези НАТО агресије на СРЈ интересантан је и податак да је средином те агресије Министарство одбране САД издало смернице (*An Assessment of International Legal Issues in Information Operations*) које су упозоравале да би употреба сајбер оружја могла изложити одређена лица у САД каснијим оптужбама. Смернице су сугерисале командантима да приликом напада на информационе инфраструктуре примењују исте принципе закона рата које примењују код коришћења бомби и ракета, а који подразумевају да се гађају само циљеви који су војног карактера, минимизирајући колатералну штету и избегавајући насумичне нападе.⁴² Документом се, такође, сугерише да у оружаном сукобу сајбер нападе смеју вршити само припадници оружаних снага. Такође, формулисано је да пре започињања сајбер напада команданти морају пажљиво да процене потенцијалну штету за одабрани циљ као што се у Пентагону процењују губици у људству класичним наоружањем.⁴³

Од таквих акција Пентагон се уздржао због континуиране неизвесности и лимитираног амбијента у коме би се реализовао тај облик информационог ратовања. С друге стране, званичници Министарства одбране САД су истицали да су правне недоумице и ограничења били једни од разлога зашто су се амерички званичници уздржали од сајбер напада на Југославију. Други разлози су укључивали, у то време, ембрионално стање америчког арсенала за сајбер напад и његову недовољну истестираност, као и децентрализовану природу неких југословенских система, који нису представљали погодне мете за сајбер напад.⁴⁴

ЗАКЉУЧАК

Оружана сила, односно рат који представља најгрубљи вид њене употребе, представља крајње средство у међународним односима које државе, али све више и недржавни актери, користе за постизање сопствених циљева. Савремена ратна пракса указује да утицај процеса глобализације, техничко-

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ Слободан Петровић, *Кибертероризам*, Војно дело бр. 2, ГШ ВЈ, Београд, 2001, стр. 117.

⁴⁴ Слободан Петровић, *Компјутерски криминал*, оп. цит, стр. 362.

технолошког развоја, а посебно информатичке револуције, резултује нетрадиционалним формама сукоба у којима се чини да примена оружане силе, као основни и неизоставни садржаја рата, све више губи на свом значају. Оперативно окружење у којима се одвијају савремени сукоби се знатно изменило те се војној моћи, традиционално схваћеној као способности употребе оружане силе у постизању националних интереса, смањује ефикасности. Самим тим, војна опција решавања спорова међуржавних спорова као и спорова на релацији држава и недржавних актера, се чини „све мање привлачном”, односно ризичном, неизвесном и скупом.

Негативни став домаћег јавног мњења, услед финансијских трошкова и људских губитака, све више утиче на доносиоце политичких одлука великих сила у смеру избегавања покретања и вођења рата. Свакако да је и став међународне заједнице од велике важности за доносиоце политичких одлука. Посматрајући са становишта недржавних актера, класични приступ вођењу рата кроз примену оружане борбе у сукобу са супериорнијим противником је неефикасан. Из тих разлога прибегава се комбинованом методу супростављања у којима су невојни садржаји доминантнији у односу на војне. Наведени, као и многи други разлози неефикасности класичних, оружаних приступа решавању међународних проблема допринели су томе да државе, и недржавни актери, све више примењују нетрадиционалне приступе у савременим сукобима како би остварили сопствене интересе. Тежиште, у савременом сукобу, се помера са оружаних на неоружане садржаје. Оружано насиље, као до сада примаран и доминантан садржај, потискује се на сам крај, постаје крајње средство самог сукоба, док инфомациона димензија ратовања све више добија на значају.

Анализом савремених сукоба може се закључити да су савремени сукоби све чешће праћени значајном информационом активношћу. Различити облици информационог ратовања ескалирају у запремини, софистицираности и координацији. Услед тренда све веће економске, војне и уопште друштвене зависности од информационо-комуникационе технологије и тренда међусобног повезивања рачунарских мрежа, сајбер ратовање као облик информационог ратовања представља еклатантан пример вођења савремених сукоба.

Претње у сајбер простору карактерише изразита динамичност и велики број појавних форми. Претње у сајбер простору представљају све већу друштвену опасност због сталног усавршавања техника, релативно једноставног извршења одређених дела као и велике базе одакле се регрутују починиоци. Тешко је дефинисати претње у сајбер простору као што је и тешко идентификовати извор и мотив нападача.

У модерном друштву је дошло до промене природе рачунарских напада – напади све малициознији, боље координирани, софистициранији. Све већа расположивост и приступачност алата за напад као и релативно ниска цена

омогућава скоро сваком да изврши напад. С друге стране цена детектовања, опоравка, одговора је знатно већа.

Због наглашене комплексности информационо-комуникационих технологија и велике међузависности, националне инфраструктуре које повезују, покрећу и опслужују рачунари, постале су изузетно осетљиве, и, ако се организовано нападну, могу се проузроковати далекосежне последице. Друштва су закорачила у све већу глобализацију, и по питању рачунарских мрежа, што је повећало њихову осетљивост и рањивост на потенцијалне нападе.

ЛИТЕРАТУРА

- Arquilla, John, David Ronfeldt, *Мрежни рат и кибер рат*, RAND корпорација, извод из студије објављене у „Comparative Strategy”, Volume 12, 1995.
- Алексић, Живојин, Миловановић Зоран, *Лексиком криминалистике*, Глосаријум, Београд, 1995.
- Van Creveld, Martin, *The Transformation Of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*, The Free Press, 1991.
- Вулетић, Дејан, *Одбрана од претњи у сајбер простору*, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 2011.
- Вулетић, Дејан, *Безбедност у сајбер простору*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2012.
- Гаћиновић, Радослав, *Примена силе у међународним односима*, Српска политичка мисао, Београд, број 3-4/2007, год. 14. vol. 19.
- Gray, Colin S., *War, Peace, and International Relations: An Introduction to Strategic History*, Abingdon, UK: Routledge, 2007.
- Доктрина Војске Србије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2010.
- Domitru Ducaru, Sorin, *The Cyber Dimension of Modern Hybrid Warfare and its Relevance for NATO*, Europolity, vol. 10, no. 1, 2016.
- Злонамјерни програми у служби држава*, CARNet, Загреб, 2012.
- Joint Publication 3-13 Information Operations*, Joint Chief of Staff, USA, 2014, p. GL-3; *Information operations*, Air Force Policy Directive 10-7, Department of the Air Force, USA, 2014.
- Kaldor, Mary, *New & Old Wars: Organized Violence in a Globalized Era*, Stanford University Press, California, 1999.
- Kaplan, Fred, *Dark Territory: The Secret History of Cyber War*, Simon&Schuster, US, 2016.
- Karatzogianni, Athina, *The Politics of Cyberconflict*, Routledge, London, 2006.

- Kegli, Čarls, Vitkof Judžin, *Svetska politika – Trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, FPN, Diplomatska akademija MSP SCG, Izdavačko i grafičko preduzeće Prometej, Beograd, 2004.
- Keohane, Robert, Nye Joseph, *Power and Interdependence*, International Organization, Vol. 41, No. 4, Autumn, 1987.
- Latiff, H. Robert, *Future War – Prepare for the new global battlefield*, Penguin Random House, US, 2017.
- Мишовић, Слободан, Ковач Митар, *Систем одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006.
- Милашиновић, Радомир М., Милашиновић Срђан М., *Основи теорије конфликта*, Факултет безбедности, 2007.
- Микић Слободан Б., *Поглед на рат*, ВИЗ, Београд, 2003.
- Naj Džozef, *Paradoks američke moći*, BMG, Beograd, 2004.
- Patrick, D. Allen, *Information Operations Planning*, Artech House, Boston-London, 2007.
- Петровић, Слободан, *Кибертероризам*, Војно дело бр.2, ГШ ВЈ, Београд, 2001.
- Петровић, Слободан, *Компјутерски криминал*, МУП Републике Србије, Београд, 2001.
- Родић, Бошко, *Интеракција јавних рачунарских мрежа и рачунарских мрежа специјалних институција (докторска дисертација)*, Војнотехичка академија, Београд
- Strachan, Hew, *The Direction of War: Contemporary Strategy in Historical Perspective*, Cambridge University Press, UK, 2013.
- Schmitt, N. Michael, *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare*, Cambridge University Press, UK, 2013.
- Schvarzenberger, Georg, *Power Politics*, London, Stevens, 1951.
- Shackelford, Scott, *Estonia three years later: A progress report on combating cyber attacks*, Journal of Internet Law, February 2010.
- Thucydides, *History of Poloponesian War*, Penguin Books, New York, 1972.
- FM 3-0 Operations*, Headquarters Department of the Army, Washington, DC, June 14th, 2001.
- Hammes, Thomas X., *Fourth Generation War and Other Myths*, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, November 2005.
- Heickero, Roland, *Emerging Cyber Threats and Russian Views on Information Warfare and Information Operations*, Swedish Defence Research Agency, Stocholm, 2010.
- Centre of Excellence Defence Against Terrorism, Responses to Cyber Terrorism*, IOS Press, Ankara (Turkey), 2007.

- Clarke A. Richard, Knake Robert, *Cyber War – The next treat to National Security and What to do about it*, HarperCollins e-books, 2010.
- Cohen, A. Eliot, *The Big Stick: The Limits of Soft Power and the Necessity of Military Force*, Basic Books, New York, 2017.
- Yuichiro, Nagao, *Unconventional Warfare: A Historical Perspective*, in: *Essence of Military Power: At the Dawn of the 21st Century* The National Institute for Defence Studies, Ministry of Defence of Japan, 2001.

CYBER WARFARE CHANGE OF THE PHYSIOGNOMY
OF CONTEMPORARY CONFLICTS

Dejan Vuletić
Milinko Vračar

Abstract: War, as a destructive social phenomenon is the most severe form of the use of force in international relations. The characteristics of contemporary conflicts indicate the essence of war has changed. The military power of states, expressed through the use of the armed force, increasingly shows its inefficiency in the achievement of foreign policy interests. The declining trend of its efficiency can be explained by the impact of the globalization process and the information revolution on social trends, which has significantly changed the operational environment in which contemporary conflicts occur. Globalization led to the growing influence of non-state actors in international politics. According to that, international relations transformed into global ones. On the other hand, the information revolution led to the emergence of a new dimension of the conflicts. As a form of information warfare, the cyber warfare is an obvious example of modern conflicts.

Key words: force and power, international relations, contemporary conflict, information warfare.

Трећи део

**УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ
И УПОТРЕБА СИЛЕ**

УПОТРЕБА СИЛЕ У ПОРЕТКУ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА

Душко ДИМИТРИЈЕВИЋ¹

Апстракт: У савременим међународним односима идеје о Новом светском поретку и глобалном управљању у области мира довеле су до значајних политичких импликација у сфери колективне безбедности Уједињених нација. Нови безбедносни изазови очитовани кроз честа кршења правила о забрани употребе силе и претње, проузроковале су нерегуларне или „квази-правне“ ситуације. Тако се, у деценијама по завршетку Хладног рата, дешавало да сила буде употребљена ради предупређења, а на основу права на самоодбрану када претња није била озбиљна и иманентна. Потом, сила је употребљавана превентивно када је претња потенцијално или стварно постојала, али ван граница државног подручја. Коначно, сила је употребљавана и унутар граница националне територије када је долазило до озбиљних унутрашњих сукоба. Иако за наведене случајеве није било неког конкретног правног ослонаца у Повељи Уједињених нација, нити у општем међународном праву, случајеви су неретко покривани резолуцијама Савета безбедности како би се јустифицирало дејство ефективитета, односно створеног чињеничног стања на позитивних међународноправни поредак. У контексту измењених политичких околности у међународној заједници, поновно преиспитивање правила о употреби силе и претње силом у поретку Уједињених нација отуд се чини сасвим разумљивим, будући да је за исправно руковођење системом колективне безбедности потребно тумачење усклађено са циљевима Уједињених нација међу којима је заштита светског мира и безбедности фундаментална основа за опстанак човечанства.

Кључне речи: Уједињене нације, Повеља, употреба силе и претње, колективна безбедност, међународни односи.

УВОД

Питање употребе силе у савременим међународним односима повезано је са питањем очувања међународног мира и безбедности које представља

---

¹ Др Душко Димитријевић, научни саветник, Институт за међународну политику и привреду, e-mail: dimitrijevic@diplomacy.bg.ac.rs.

основни циљ због којег су након Другог светског рата основане Уједињене нације. Како би одговориле новим искушењима Уједињене нације су у темеље светског поретка уградиле забрану примене силе и претње што је био значајан помак у односу на ранија схватања о рату и миру у периоду Друштва народа. Овај радикални помак произашао је из промењеног односа снага у свету и квалитативног преображаја међународних односа који је собом носио и нови концепт о колективној безбедности. Изражавајући решеност да „спасу будућа поколења од ужаса рата“, Уједињене нације су своје задатке и циљеве формулисале у Повељи у чијој се Преамбули наглашава да су, „народи Уједињених нација ујединили своје снаге ради одржања међународног мира и безбедности“, а потом и да су преузели обавезу да „обезбеде, прихватањем начела и установљавањем метода да се оружана сила не употребљава изузев у општем интересу“. У том, превасходно историјском и телеолошком смислу, Повеља поставља правац кретања послератног међународног поретка, који кроз принцип садржан у члану 2(4) генерално забрањује претњу силом или употребу силе против територијалног интегритета или политичке независности ма које државе, односно обавезује на уздржавање од оваквог понашања као и од понашања које би на било који други начин било несагласно са циљевима Уједињених нација, од којих је очување мира и безбедности, без сумње, било на првом месту. Тиме Уједињене нације нису ограничиле само право на употребу силе и претњу силом, већ су елиминисале и право на рат (*ius ad bellum*), које је у претходном периоду било легитимно средство одбране, остваривања и санкционисања права и интереса и средство самопомоћи. До данашњих дана, међутим, испољавање разних видова претњи и притисака, али и употребе силе и различитих облика самопомоћи (од војних одмазди, репресалија до поморских блокада), није престајало, што указује да се државе, а посебно велике силе, нису придржавале поменуте забране, већ су исту кршиле сужавајући домаћај законите употребе силе у међународним односима. То, наравно, не значи да намера већине чланица Уједињених нација није остала једнака првобитно израженој вољи приликом усвајања Повеље, а која полази од прогресивног схватања забране силе прокламоване у члану 2(4) Повеље. Тачан садржај, као домет ове забране у савременом међународном поретку, не може бити правилно схваћен ако се одредба из члана 2(4) тумачи изоловано у односу на друге одредбе Повеље (нарочито одредбе из чланова 39, 51 и 53), као и у односу на правила и принципе међународног права садржане у другим правним изворима који су у непосредној вези са њеном применом.² Како у међународној доктрини и пракси постоји одређена

---

² Резолуцијом Генералне скупштине број 2625 (XXV) од 24. октобра 1970. године, усвојена је Декларација о принципима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава у сагласности са Повељом Уједињених нација (тзв. Декларација седам принципа), која представља својеврсну кодификацију и прогресивни развој међународног права у

несагласност у вези интерпретације забране силе, у даљој анализи задржаћемо се на разматрању њених конститутивних елемената.

КОНСТИТУТИВНИ ЕЛЕМЕНТИ ЗАБРАНЕ СИЛЕ

Иако на први поглед одредба из члана 2(4) Повеље изгледа сасвим јасно, то није случај јер њено тумачење изазива одређена неслагања. Постоји, наиме, мишљење да би употреба силе и претње силом биле дозвољене ако не би биле уперене против објеката наведених у дефиницији из члана 2(4) Повеље, тј. против територијалног интегритета и политичке независности. Такво мишљење, међутим, није исправно јер Повеља не забрањује само силу или претњу силом против територијалног интегритета и политичке независности, већ и силу, односно претњу која је на било који други начин у супротности са циљевима Уједињених нација.³ Како циљеви Уједињених нација, поред очувања мира и безбедности, обухватају и суверену једнакост, право народа на самоопредељење, основна људска права и слободе и различите облике међународне сарадње, употреба силе није спојива са овим циљевима.

Следствено успостављеном правном поретку у Повељи остало је отвореним питање постојања, односно непостојања адекватних критеријума према којима би било могуће утврдити врсту силе, односно претње силом које су обухваћене наведеном забраном. У доктрини и пракси мишљења у вези са овим дијаметрално су подељена. Поменута неслагања потичу још од оснивачке конференције у Сан Франциску када је у припремним радовима (*travaux préparatoires*), изостављена њихова ближа дефиниција. Првобитно изложена становишта у том погледу, нису се нешто значајно изменила све до данашњих дана. Тако, западне и развијене државе и даље сматрају да се забрана употребе силе и претње силом односи пре свега на употребу, односно на претњу војном оружаном силом, тј. на употребу непосредне или посредне силе која има војне ефекте.⁴ С друге стране, земље у развоју (као и некадашње

овој области. У Декларацији се у контексту принципа неинтервенције државе „подсећају на дужност“ да се у својим међународним односима уздрже од принуде војне, политичке, економске или друге природе, усмерене против политичке независности или територијалног интегритета неке државе, као и од употребе силе или претње која би на сваки други начин била несагласна са циљевима Уједињених нација.

³ Sean D. Murphy, *Humanitarian Intervention: the United Nations in an Evolving World Order*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996, pp. 73, etc.

⁴ У том смислу, државе се неретко позивају и на резолуцију Генералне скупштине бр. 3314 од 14. децембра 1974. године, којом је усвојена Декларација о принципима дефинисања агресије, који између осталог потврђују забрану употребе непосредне и посредне оружане силе у контексту интерпретације агресивних чини. У јуриспруденцији Међународног суда правде у Хагу, такође је потврђено исто становиште. Видети: “Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua”, *International Court of Justice Report*, 1986.

припаднице комунистичког лагера), имају доста шири приступ по којем општа забрана о употреби силе поред оружане обухвата још и на неоружане облике употребе силе или претње силом попут економских и политичких притисака и претњи.⁵

У доктрини пак, подела постоји између поборника традиционалих и напредних, прогресивних схватања.⁶ Први сматрају да принцип забране силе обухвата искључиво оружану силу, односно претњу кроз наговештај непосредне употребе оружане силе.⁷ Као оправдање за овакво становиште они наводе одредбу из Преамбуле Повеље где се помиње израз „оружана сила“, која се „може применити само у општем интересу“ (став 7), а из чега даље изводе закључак да генерална забрана употребе силе из члана 2(4), као и њена законита употреба по одлуци Уједињених нација из члана 42 Повеље представља у ствари једну те исту – „оружану силу“.⁸ С друге стране, поборници прогресивног схватања укључују у појам „силе“ остале њене видове попут економске и политичке, односно разне врсте претњи и притисака које по правилу произилазе из примене политике силе у међународним односима. И они попут традиционалиста, полазе од тумачења Преамбуле Повеље у којој виде оправдање за изнето мишљење. У том смислу, тврде да поред опште забране употребе силе из члана 2(4) Повеље, за државе чланице постоји још и обавеза да „примењују трпељивост и да живе у миру једне са другим“ (став 5). Ако се овој обавези дода и она прописана у члану 2(3) Повеље према којој су државе чланице обавезне да „своје међусобне спорове решавају мирним средствима“, јасно је зашто поборници прогресивног схватања изводе закључак о дужности држава да се уздржавају од прибегавања сили или претњи у свим њиховим облицима.⁹

⁵ На конференцији Уједињених нација у Сан Франциску 6. маја 1945. године, представници Бразила изнели су предлог да се у одредбе Повеље о забрани силе унесе и забрана економске принуде. Овај предлог међутим, није прихваћен. Видети: *Documents of the United Nations Conference on International Organisation*, 1945, Vol. 6, pp. 334, etc.

⁶ Đuro Ninčić, *Problem suverenosti u Povelji i praksi Ujedinjenih nacija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1967, str. 79-80; Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press, Oxford, 1963.

⁷ Humphrey Waldock, "The Regulations of the Use of Force by Individual States in International Law", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1952, Vol. 81, p. 455. У међународној пракси потврђено је правило по којем незаконита употреба силе повлачи *ipso facto* и незаконитост претње овом силом. Видети: "Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons", *Advisory opinion, International Court of Justice Report*, 1996, General list no. 95.

⁸ Norman Bentwich, Andrew Martin, *A Commentary of the Charter of the United Nations*, Columbia University Press, New York, 1950, p. 13; James Leslie Brierly, *The Law of Nations*, Oxford University Press, Oxford, 1963, p. 415; Antonio Cassese, *International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 56.

⁹ Hans Kelsen, *The Law of the United Nations*, Stevens & Sons, London, 1950, pp. 726, etc.

У претходном периоду, поменута различитост становишта о забрани силе и претње силом имала је негативне последице за развој међународних односа. Из недоречености самог текста Повеље, језичко, телеолошко и донекле, историјско тумачење забране имало је превагу.¹⁰ Но, и поред прихватања уже интерпретације, значај забране силе и претње силом остао је велики, будући да је забраном на конгентан начин успостављен режим правила која су дубоко уткана у позитивни међународни правни поредак. Иако забрана *per se* није успела да у потпуности отклони оружане сукобе у свету, свакако је успела да утиче да се њихов број у доброј мери смањи. У новом миленијуму, Уједињене нације приступиле су реafirмацији концепта о очувању мира и безбедности, али и доградњи постојећег међународног правног поретка чији је везивни фактор остала Повеља као незаменљив темељ мирнијег, напреднијег и праведнијег света.¹¹ У том смислу, евентуално шире тумачење њених одредби не би било могуће без сагледавања међузависности која постоји између еволуције међународног права и примене Повеље у пракси.¹²

ЗАБРАНА СИЛЕ И КОЛЕКТИВНА БЕЗБЕДНОСТ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА

Одредба Повеље о забрани употребе силе и претње силом врши функцију заштите највреднијег објекта међународних односа – међународног мира. Међународни мир представља предмет заштите система колективне безбедности Уједињених нација. Основна идеја овог система произилази из потребе институционалног уређења међународних односа на бази ограничења права на употребу силе од стране држава и његовог премештање у окриље светске организације. Главна карактеристика система колективне безбедности Уједињених нације јесте висок степен концентрације овлашћења и монопола силе у рукама уског круга сталних чланица Савета безбедности.¹³

¹⁰ Sebastian Heselhaus, "International Law and the Use of Force", in: *The Role of International Law and Institutions*, EOLSS, UNESCO, 2002, pp. 226, etc; "Draft Report on Aggression and the Use of Force", ILA, Washington, 2014.

¹¹ "United Nations Millennium Declaration", UN Doc. A/RES/55/2, 18 September 2000.

¹² Milan Šahović, "Le role de la Charte des Nations Unies dans le development du Droit International en Avenir", *Thesaurus Acroasium*, 1998, Vol. 27, pp. 239, etc.

¹³ На конференцији стручњака великих сила, одржаној у Дамбертон Оуксу од 21. августа до 7. октобра 1944. године, учеснице су се сложиле и у нацрту Повеље предвиделе конституисање Савета безбедности у коме би велике силе, победнице у Другом светском рату имале своје посебно место и улогу. Видети: Paul Guggenheim, *L'organisation de la société internationale*, Genève, 1944, pp. 173, etc; Ruth B. Russel, *A History of United Nations Charter: The Role of the United States, 1940–1945*, Brookings Institutions, London, 1958, p. 648; Robert C. Hilderband, *Dumbarton Oaks: The Origins of the United Nations and the Search for*

Улога Савета безбедности

Чланом 24 Повеље државе чланице Уједињених нација повериле су Савету безбедности првенствену одговорност за одржање међународног мира и безбедности. Да би се у том погледу обезбедила брза и ефикасна акција, чланице су се сагласиле да Савет безбедности делује у њихово име при спровођењу својих дужности у складу са системом колективне безбедности. Вршење дужности Савета безбедности своди се на испитивање ситуација и спорова који могу довести до угрожавања мира и безбедности, а потом и на пружање помоћи у изналажењу одговарајућих решења и на предузимање свих потребних мера на плану превенције и принуде. За њихово остваривање Повеља је прописала посебна правила садржана у Главама VI и VII. У њима се предвиђају конкретна овлашћења Савета безбедности везана за дужност очувања међународног мира и безбедности.¹⁴

Глава VI Повеље садржи одредбе о мирном решавању спорова. Одредбом члана 33 Повеље утврђују се овлашћења Савета безбедности у вези са изналажењем решења за спорове чије трајање може да угрози одржање међународног мира и безбедности. Наступањем кризних политичких ситуација свака држава, без обзира да ли је или није чланица Уједињених нација, има право према члану 35 Повеље да скрене пажњу Савету безбедности, а Савет безбедности има овлашћење да препоручи неко од уобичајених средстава мирног решавања спорова која укључују *inter alia*, преговарање, коришћење истражних комисија, посредовање, измирење, арбитраже, међународно правосуђе, прибегавање регионалним установама или споразумима, као и свим другим договорно прихваћеним средствима. Према члану 34 Повеље, Савет безбедности има овлашћење да самостално испитује сваки спор или ситуацију која може да доведе до међународног трвења или да се претвори у спор, како би утврдио да ли продужавање спора или ситуације може да доведе у опасност одржање међународног мира.¹⁵ У том

Postwar Security, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1990, pp. 93, etc; Велибор Гавранов, *Принципи и примена система колективне безбедности Уједињених нација*, Институт за упоредно право, Београд, 1969, стр. 26.

¹⁴ Kurt Herndl, "Reflections on the Role, Function and Precedures of the Security Council of the UN", *Recueil des Cours, Académie de Droit International*, 1987/VI, pp. 322. etc; Pierre-Maria Dupuy, "Sécurité collective et organisation de la paix", *Revue Générale de Droit International Public*, 1993, pp. 617. etc; Benjamin Ferencz, *New Legal Foundations for Global Survival: Security Through the Security Council*, Dobbs Ferry, Oceana Publications, New York, 1994.

¹⁵ Повеља даље не разрађује шта конкретно спорове раздваја од ситуација, а из праксе је тешко закључити у чему се састоји њихова међусобна разлика. При томе, Савет безбедности није никада био посебно забринут због постојања ове разлике. Евентуално појмовно разликовање могло би се састојати у прихватању чињенице да у било ком случају постоје супротстављене стране, с тим да се код спора појављује захтев или

смислу Савет је овлашћен да на основу одредбе члана 36 Повеље у свакој фази спора препоручи одговарајуће поступке или методе уређења, узимајући у обзир сваки поступак решавања спора које су су странке већ предузеле. Из наведеног је јасно да се Главом VI Повеље регулише превасходно вршење саветодавних функција Савета безбедности.

С друге стране пак, Глава VII Повеље односи се на предузимање акција за очување мира. Тако, у случајевима кад се претпостави да је мир угрожен или да постоји претња миру, односно да постоји повреда мира и акт агресије, Савет безбедности може да усвоји низ мера за његово поновно успостављање. Међутим, овде ваља уочити једну парадоксалну ситуацију. Наиме, иако је Повеља одузела државама право на рат (*ius ad bellum*), Повеља није прецизирала објективне критеријуме којим би се ценило да ли претња миру, повреда мира, односно акт агресије доиста постоји или не.¹⁶ Савет безбедности стога има обавезу да претходно утврди да ли у конкретной ситуацији постоје ове повреде које, свака за себе, представљају посебан степен опасности по међународни мир и којим фактички долази до кршења принципа о забрани употребе силе или претње силом. Кад констатује да повреда постоји, односно да је повредом дошло до кршења ове перемпторне норме општег међународног права, надлежности Савета безбедности знатно се интензивирају, а његова дискрециона овлашћења у оквиру система колективне безбедности добијају на значају.¹⁷ У таквим ситуацијама, Савет по

тврдња једне или више држава да постоји противправно понашање друге стране, док се код ситуације (посебно у случају унутрашње ситуације у некој земљи) захтев или тврдња проширује на много више земаља, или чак на целу међународну заједницу. Видети: Hans Kelsen, "The Settlement of Disputes by Security Council", *International Law Quarterly*, 1948, Vol. 2, No. 1, pp. 173, etc; Clyde Eagleton, "The Jurisdiction of the Security Council over Disputes", *American Journal of International Law*, 1946, Vol. 40, p. 513; Alfred Verdross, "Idees directrices de l'Organisation des Nations Unies", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1953/II, Vol. 83, p. 32; Cornelius Murphy, "The Conciliatory Responsibilities of the UN Security Council", *German Yearbook of International Law*, 1992, Vol. 35, pp. 190-204.

¹⁶ Милан Шаховић, „Повеља УН и њено VII поглавље после завршетка хладног рата”, *Југословенска ревија за међународно право*, 1995, бр. 1-3, стр. 29.

¹⁷ Љубивоје Аћимовић, „Санкције Уједињених нација: искуства и дилеме у пост-хладноратовској ери међународних односа”, *Југословенска ревија за међународно право*, Београд, 1995, стр. 50-51. Према мишљењу професора Аћимовића, у досадашњој еволуцији међународних односа постоје два система безбедности и то: тзв. концепт колективне безбедности (*collective security*) – безбедности за све од свих, који се састоји у обавези свих држава чланица да одбаце употребу силе између себе и да колективно притекну у помоћ било којој од њих која би била нападнута, као и систем безбедносне сарадње између држава по коме акт агресије од стране једне од њих представља акт агресије против свих осталих и тзв. концепт заједничке безбедности (*common security*) – остваривања безбедности заједно са другима а не и против њих, или још прецизније, остваривања безбедности заједно са потенцијалним непријатељем а не против њега. Систем колективне

правилу реагује најпре на основу одредбе члана 39 Повеље, дајући препоруке или одлучујући о мерама које треба предузети ради воспостављања међународног мира и безбедности. Препоруке се могу тицати уобичајених средстава мирног решавања спорова из члана 33 Повеље, а мере се могу односити на привремене мере из члана 40 Повеље. Ако дође до заоштравања ситуације, Савет може у сагласности са одредбом из члана 41 Повеље одлучити о неоружаним мерама које би чланице Уједињених нација требало да примене ради извршавања његових одлука. Практично, ради се о различитим видовима санкција којима се на директан или индиректан начин погађају привредни, саобраћајни, дипломатски и други односи са државом прекршиоцем. Ако се пак покаже да санкције нису задовољавајуће, Савет безбедности у складу са одредбом члана 42 Повеље може предузети и војне мере ваздухопловним, поморским или копненим снагама.

Изложена шема активности Савета безбедности у оквиру система колективне безбедности претпоставља доношење и спровођење одлука. С обзиром да је реч о суштинским питањима, Савет безбедности доноси одлуке афирмативним гласањем девет чланица, укључујући и гласове пет сталних чланова Савета безбедности (члан 27 став 3). Одлуке имају сасвим специфичну тежину и значај, јер се њихова правна обавезност простире и на чланове организације који нису учествовали у поступку њиховог доношења. Поменута реалност недвосмислено произилази из одредбе члана 25 Повеље у којој се наводи да су „чланови Уједињених нација сагласни да прихвате и извршавају одлуке Савета безбедности“, а с обзиром да одлуке могу утицати на виталне интересе и права држава, одлуке се морају поштовати и спроводити „у сагласности са Повељом“. Диспозиција држава чланица отуд је знатно сужена начелима и циљевима садржаним у Повељи међу којима је начело забране употребе силе у непосредној функцији остваривања општег циља Уједињених нација – очувања међународног мира и безбедности.¹⁸

Улога Генералне скупштине

Генерална скупштина, као најдемократскији политички, саветодавни и представнички орган Уједињених нација, према члану 10 Повеље има право да расправља и да даје препоруке не само о питањима која се односе на његова искључива овлашћења, већ и о предметима и задацима из делокруга

безбедности који је установљен Повељом, посебно Главом VII, модификована је верзија класичног система колективне безбедности будући да систем дејствује, не само у случају акта непосредне агресије на једну од држава чланица система Уједињених нација, већ и у случају угрожавања и нарушавања мира и безбедности уопште.

¹⁸ Philippe Weckel, "Le Chapitre VII de la Charte et son application par le Conseil de sécurité", *Annuaire Français de Droit International*, 1991, Vol. 37, pp. 165-202.

овлашћења других органа светске организације. У том смислу, Повеља говори о општој надлежности Генералне скупштине правећи разлику у односу на супсидијарну надлежност овог органа, коју творци Повеље нису предвидели, а која је произашла из саме праксе Уједињених нација.¹⁹ Тако, према члану 11(2) Повеље Генерална скупштина може расправљати и доносити препоруке о свим питањима која се тичу одржавања међународног мира и безбедности која пред њу изнесе било која држава – чланица или нечланица Уједињених нација или сам Савет безбедности. Питања због којих је потребно предузети конкретне мере и акције, а која нису процедуралне природе, Генерална скупштина пре или после разматрања упућује Савету. Према одредби из члана 11(3) Повеље, Генерална скупштина може скренути пажњу Савету безбедности на ситуације за које постоји вероватноћа да могу да угрозе међународни мир и безбедност.²⁰ Наведена одредба представља опште применљиво правило. То се огледа и у чињеници да се Генерална скупштина може увек обратити Савету безбедности када мисли да неко питање захтева предузимање акције у складу са Главом VII, односно када мисли да је потребно извршити мировну функцију према одредбама Главе VI деловања Савета безбедности. Другим речима, Савет се мора одазвати њеним захтевима. Поменута обавеза повлачи и одређена овлашћења која произилазе из одредаба Повеље, а којим се врши подела надлежности у систему колективне безбедности. Тако, према одредби члана 12 Повеље Генерална скупштина не даје препоруке поводом спора или ситуације о којој одлучује Савет безбедности све док он то од ње не затражи. Међутим, ова одредба се у пракси светске организације флексибилно тумачи, па Генерална скупштина разматра и такве ситуације и спорове и доноси препоруке кад Савет безбедности, због одсуства сагласности сталних чланица није у могућности да се састане, да расправља и да доноси мериторне одлуке.²¹ Реч је, дакле, о случајевима кад због употребе права вета од стране сталних чланица Савета безбедности овај

¹⁹ Одмах по формирању Генералне скупштине појавиле су се тенденције за проширењем њених овлашћења. Тако је, на основу резолуције бр. 111 (III) из 1947. године, Генерална скупштина одлучила да оформи тзв. Малу скупштину (*Little Assembly*), као неку врсту комитета задуженог да делује у прелазној фази када Савет безбедности није могао да обавља своје дужности због опонирања појединих сталних чланица у периоду до редовног заседања. Због познате блоковске конфронтације у току Хладног рата, Мала скупштина престала је са радом 1949. године.

²⁰ Генерални секретар такође може скренути пажњу Савету безбедности на свако питање које по његовом мишљењу може да угрози очување међународног мира и безбедности (члан 99).

²¹ Bruno Simma, Daniel-Erasmus Khan, Georg Nolte, Andreas Paulus, Nikolai Wessendorf (eds.), *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2002, p. 288; Christine Gray, *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press, Oxford, 2004, p. 201.

орган није у могућности да делује, те Генерална скупштина на захтев две трећине држава чланица, или на основу процедуралне одлуке Савета безбедности доноси препоруке о предузимању колективних мера због постојања озбиљних претњи миру, кршења мира или аката агресије. Поменуто процедурално правило усвојено је поводом корејске кризе 1950. године, када је Генерална скупштина донела познату резолуцију *Уједињени за мир* бр. 377(V). На основу ове резолуције, установљено је правило да се Генерална скупштина може сазвати „хитно специјално заседање“ у року од 24 сата од пријема захтева упућеног Генералном секретару. Суштински, резолуција није дирала у овлашћења Савета безбедности који је и даље остао примарно одговоран за очување међународног мира и безбедности, док је Генерална скупштина добила могућност да врши супсидијарну надлежност, без могућности да доноси обавезујуће одлуке.

Дејство колективне безбедности

Дејство система безбедности *ratione persone* простире се према свим државама света, укључујући и оне које нису чланице Уједињених нација, што је јасно препознатљиво из текста одредби члана 2(4) и члана 2(6) Повеље, којим се позивају све државе да под претњом примене мера из чланова 41 и 42 поштују забрану употребе силе или претње силом против територијалног интегритета или политичке независности других држава, као и забрану употребе силе или претње силом на сваки други начин који би био несагласан с циљевима Уједињених нација.²² Из наведеног је јасно да систем колективне безбедности Уједињених нација има универзални карактер, те да се разликује од одбрамбених савеза и коалиција, које су усмерене према спољним прекршиоцима забране употребе силе и претње. „Универзалност“ система колективне безбедности, међутим, у пракси трпи и одређена ограничења. Свакако, најважније јесте ограничење које се односи на изузеће великих сила – сталних чланица Савета безбедности од примене принудних мера предвиђених у члановима 41 и 42 Повеље. Оне, наиме, не могу бити подвргнуте санкцијама или војним мерама овог тела Уједињених нација јер поседују право вета у погледу доношења одлука о суштинским питањима.²³

²² Генерално је правило да се забрана употребе силе односи на све државе независно од чињенице да ли су чланице Уједињених нација или не. Штавише, забрана се проширује и на *de facto* државне ентитете који врше ефективну и мирољубиву власт на територији. Према одредби члана 2(6) Уједињене нације обезбеђују да државе које нису чланице организације поступају у складу са забраном силе у сврху очувања међународног мира и безбедности. Видети: Jean Combacau, *The Current Legal Regulation of the Use of Force*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1986, pp. 22, etc.

²³ У Повељи Уједињених нација нигде се изричито не помиње право вета. Наиме, сматра се да оно произилази из одредбе члана 27(3) Повеље која прописује да се одлуке о

Ефикасност у примени мера из Главе VII Повеље, као и њихова примереност датој ситуацији, стога ће зависити од опште констелације прилика у свету, а посебно од односа снага унутар групе сталних чланова Савета безбедности. Ово је нарочито важно уочити, будући да се поводи за ступање у дејство система колективне безбедности у савременим условима налазе и ван повреде правила о забрани употребе силе (на пример, случајеви масивних кршења људских права).²⁴ У међународним односима уопште, па и у периоду након окончања Хладног рата, утицај најмоћнијих држава објективно је доминирао процесом одлучивања. Пошто су и саме кршиле опште правило о забрани употребе силе и претње, проширење делокруга активности Савета безбедности било је неминовно. Идеје Новог светског поретка и глобалног управљања у области мира и безбедности имале су значајне политичке импликације, посебно у међународној заједници у којој су конфликти ублажавани током Хладног рата, након његовог окончања јасно и вишестурко избили на површину. Посматрајући из перспективе Главе VII Повеље улога Савета безбедности у савременим међународним односима довела је до низа различитих ситуација. За њихово правилно разумевање, претходно би било неопходно анализирати кључне елементе међународног мира и безбедности.²⁵

КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТИ МЕЂУНАРОДНОГ МИРА

Вршење функција Савета безбедности на основу овлашћења из Главе VII Повеље, а у вези са одржавањем међународног мира и безбедности, претпоставља постојање претњи миру, повреде мира или акте агресије. Тако, према члану 39 Повеље прописано је да „Савет безбедности утврђује да ли

осталим питањима доносе потврђеним гласовима девет чланова, укључујући и гласове пет сталних чланова Савета безбедности. Право вета припада искључиво сталним члановима Савета безбедности који њиме стичу тзв. *плурални глас*, који им поред права одлучивања омогућава и посебну привилегију у спречавању доношења суштинских одлука. Видети: В. А. Wortley, "The Veto and the Security Provisions of the Charter", *British Yearbook of International Law*, 1946, Vol. 23, pp. 95-110.

²⁴ У том смислу, у доктрини и пракси остаје и даље спорно питање интервенције у унутрашње оружане сукобе. Постоји међутим тенденција да се ова ситуација реши општом забраном. Институт за међународно право као ауторитативно међународно тело у области кодификације међународног права на својој сесији 1975. године, усвојио је резолуцију којом се забрањује интервенција у грађанским ратовима било на страни званичне или устаничке владе. Једини изузетак где би било дозвољено мешање преставаља пружање хуманитарне, техничке и економске помоћи. Видети: Albrecht Randelzhofer, "The Use of Force", in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Elsevier, Amsterdam, 2000, Vol. IV, pp. 1250, etc.

²⁵ Giorgio Gaja, "Reflexions sur le role du Conseil de Sécurité dans le nouvel ordre mondial", *Revue Générale de Droit International Public*, 1993, Vol. 97, pp. 297, etc.

постоји претња миру, повреда мира или агресија и даје препоруке или одлучује које ће се мере предузети у складу са члановима 41 и 42 да би се одржали или воспоставили међународни мир и безбедност“. Иако Повеља нигде јасно не дефинише појмове и термине „претње миру“, „повреда мира“ и „агресије“, у досадашњој пракси у сваком конкретном случају Савет безбедности је на основу широко постављених дискреционих овлашћења, утврђивао њихово присуство, постојање, али и садржину. При томе, Савет безбедности је у много случајева избегавао да заузме став о правној природи настале ситуације. Избегавање је несагласно са Повељом с обзиром да према члану 39 претходно утврђивање да ли постоји претња миру, повреда мира или акт агресије представља услов за предузимање акција из Главе VII. Исправно тумачење наведеног проблема захтева рашчлањивање трихтомије из члана 39 Повеље – „претње миру“, „повреда мира“ и „агресије“, на начин којим се обезбеђује доследна примена функција и овлашћења Савета безбедности.

Претња миру

Претпоставка о постојању „претње миру“, веома је нејасна и растељива за разлику од претпоставке „агресије“ или „повреде мира“. У доктрини углавном преовладава став да претњу миру изазива понашање државе које нужно не карактеришу војне операције или операције које укључују коришћење оружане силе, па чак ни претње силом.²⁶ Претња миру постоји када постоји непосредна опасност да се наруши „међународни мир“.²⁷

У систему Уједињених нација концепт „међународног мира“ има широко значење. Члан 39 Повеље не говори о претњи и о нарушавању међународног мира, већ једноставно утврђује да ли постоји претња миру или повреда мира. Савет безбедности може одлучити да ситуација која нема обележја сукоба између две државе, представља претњу међународном миру. У пракси Савета безбедности изнето тумачење имало је значај код случајева када су државе спроводиле расну сегрегацију и дискриминацију, када су газиле основна људска права, односно, када су поједине националне групе током процеса деколонизације покушавале да изборе право на самоопредељење (на пример, Савет је утврдио да политика расне дискриминације у Јужној Африци и Јужној Родезији представља претњу миру). Исто тако, Савет безбедности неретко је потврђивао да постоји претња миру у случајевима који превазилазе

²⁶ Waclaw Komarnicki, "La Définition de l'agresseur dans le Droit International moderne", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1949/II, Vol. 75, p. 85; Lassa Oppenheim, Hersch Lauterpacht, *International Law: A Treatise, London*, 1952, Vol. II, p. 52.

²⁷ Quincy Wright, "The Prevention of Aggression", *American Journal of International Law*, 1956, No. 3, p. 525.

„унутрашње оквире“, а који наступају као последице унутрашњег оружаног сукоба у коме не постоји легитимна власт, већ само фракције које се међусобно трве и сукобљавају (као што је био случај у Конгу 1960. године или случај интервенције у Сомалији 1992. године). Фактички услови у одржавању међународног мира и међународних односа довели су тиме до креирања једне од одлика савремених интервенција Савета безбедности на основу Главе VII, која потиче из хуманитарних разлога који не праве дистинкцију између међународних и унутрашњих оружаных сукоба. У том смислу, и ситуације које немају обележја сукоба између држава улазе у надлежност Савета безбедности Уједињених нација, без обзира на државни *domaine réserve*. Изузеће од унутрашње надлежности изричито је прописано чланом 2(7) Повеље, у погледу одлука које се односе на мере принуде које Савет безбедности предузима на основу овлашћења из Главе VII.²⁸

У вези са изнетим запажањима важно је напоменути да се у доктрини и пракси провлачи разликовање између појма „претње силом“ и „претње миру“. Претња силом у непосредној је вези са појмом „претње миру“. Два појма стоје међусобно у корелацији која постоји између узрока и последице – претња силом, као и претња разним облицима притиска, узрокује ситуацију у међународним односима која се може оквалификовати као претња миру или угрожавање мира. Отуд, забрана претње силом из члана 2(4) Повеље представља брану било каквом поступању држава против територијалног интегритета и политичке независности, а претња миру, детерминисана чланом 39, имплицира опасност од могућег избијања међународног оружаног сукоба чија је безусловна и непосредна последица повреда или нарушавање мира. Другим речима, у случају претње миру постоји стварна, а не потенцијална опасност, тј. постоји нешто иманентно, што је наступило и што траје, док претња силом инволвира стање у међународним односима проузроковано претњом употребе оружане или неоружане силе. У случају претње оружаном силом, појам „претње силом“ приближава се појму „претње миру“ у узрочно-последичном смислу. У другом случају који обухвата претњу неоружаном силом, која *inter alia* може бити манифестована различитим видовима економског, идеолошког, политичког или дипломатског притиска, појам „претње миру“ могуће је детерминисати као стање које је настало услед пропуста страна у спору да спор реше мирним средствима према сопственом избору, односно према препорукама Савета безбедности. У пракси Савета безбедности, претње миру чиниле су политика изазивања учесталих граничних инцидентата, помагање устаника или спољних нападача које врше суседне државе, присуство остатка страних трупа на територији домаће државе и вршење непријатељстава против њених оружаных снага, упуштање

²⁸ Gaetano Arango-Ruiz, "Le domaine réserve", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1990/VI, Vol. 293, pp. 1, etc.

у терористичке и субверзивне активности и саботаже, мере политичког, економског и идеолошког притиска, репресивне мере над становништвом зависног подручја у циљу спречавања остваривања права на самоопредељење, тортуре диктаторских режима, политика расне дискриминације и сегрегације, претња употребом оружане силе и др.²⁹

Повреда мира

Приликом израде Повеље Уједињених нација било је напоменуто да је сувишно поред израза „агресија“ уносити израз „друге повреде мира“, пошто први термин значи исто што и други. Сматрало се, с правом, да постоје таква нарушавања мира која се не могу поистоветити с оним што се подразумева под агресијом. Стога је одлучено да се задржи термин „повреда мира“ као свеобухватнији израз који укључује употребу сваког средства принуде и неоправданог спољног утицаја који претњом или применом достиже ниво повреде мира.³⁰ Следствено наведеном, стање повреде мира у блиској је вези са актима агресије, што произилази и из тумачења циљева Уједињених нација стипулисаних у члану 1(1) Повеље који се односе на одржавање међународног мира и безбедности. Повреда мира, према поменутој одредби, представља један од облика агресије. Свака агресија отуд представља повреду мира, али свака повреда мира не представља уједно и агресију. У конкретном случају претпоставља се оружана агресија, тј. употреба оружане силе. Управо на овој чињеници базира се и разлика између претње миру и повреде мира. Употреба оружане силе у међународним односима чији су интензитет и трајање достигли одређени ниво нужан су минимум за разлучивање „претњи“ од „повреда“ мира. Наиме, овом категоризацијом, ако је посреди повреда мира, без обзира да ли повреда представља уједно и агресију, акције и мере Савета безбедности практично су условљене одредбама из Главе VII. С друге стране пак, код претње миру води се рачуна о чињеничном стању које упућује да ли је претња потенцијална, или је већ наступила. У првом случају поступак пред Саветом безбедности одвија се на бази одредаба из Главе VI. Прерастање потенцијалне претње у стварну претњу доводи до преображаја чињеничног и правног стања које започети поступак по Глави VI транспонује у поступак по Глави VII Повеље.

Због неуједначене праксе, противречних ставова изношених пред Саветом безбедности, али и другим органима Уједињених нација, остало је отворено питање правне квалификације употребе силе у унутрашњим сукобима. Није

²⁹ Љубивоје Аћимовић, „Мирно решавање спорова у оквиру Уједињених нација“, *Међународни проблеми*, 1955, бр. 3-4, стр. 51-84.

³⁰ *United Nations Conference on International Organisation*, 1945, Vol. 6, pp. 8, etc.

спорно да употреба силе у унутрашњим односима може довести до претње миру. Резолуцијом Генералне скупштине 2189 (XXI) од 13. децембра 1966. године, донетом ради примене Декларације о давању независности, утврђено је да би само настављање колонијалне владавине угрозило међународни мир и безбедност. *Per analogiam*, иста констатација могла би се применити и на унутрашње сукобе и грађанске ратове. Формално-правно, сви сукоби унутрашњег карактера изазивају нарушавање унутрашњег мира и безбедности *per se*. Међутим, у даљој фази ситуација може довести до интензивирања сукоба који би временом прерасли у претњу међународном миру.³¹ У том смислу, Савет безбедности је у позицији да правно констатује ову преквалификацију из „претње миру“ у „повреду мира“. Коначно, на основу изнетих чињеница закључује се да критеријум утврђивања повреда мира може бити делотворан у пракси, ако пружа основу за правну квалификацију ситуација створених употребом оружане силе.

Агресија

Утврђивања конститутивних елемената за одржање мира, поред утврђивања претње миру и повреде мира, обухвата утврђивање постојања агресивних чини. Будући да на конференцији у Сан Франциску 1945. године, није прихваћен предлог малих и неразвијених земаља за дефинисањем агресије – Савету безбедности препуштено је да у сваком конкретном случају одлучује шта представља претњу миру, повреду мира и акт агресије.³² На овај начин пропуштена је изврсна прилика да се агресија дефинише и унесе у опште међународно право представљено Повељом Уједињених нација.³³ Због

³¹ John Norton Moore (ed.), *Law and Civil War in the Modern World*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1974, pp. 1-648.

³² Ниједна од предложених дефиниција које су изнеле Боливија, Колумбија и Филипини, и које су се ослањале на енумеративни или синтетички приступ, те на разне комбинације Литвинов-Политисове дефиниције из 1933. године, нису прошле усвајање на Трећем комитету Треће комисије. Сматрало се да би дефинисање агресије премашивало могућности Конференције и циљ Повеље, па је одлучено да се у будућности препусти Савету безбедности да доноси дискреционе одлуке у вези постојања агресије. Видети: *United Nations Conference on International Organisation*, 1945, Vol. 12, pp. 448, 505.

³³ У Лондонском споразуму од 8. августа 1945. године, којим је основан Међународни војни трибунал за суђење главним ратним злочинцима у Нирнбергу, агресија се сматрала међународним злочином који повлачи индивидуалну кривичну одговорност. Злочини који према члану 6, тачка а, Статута Међународног војног трибунала спадају у противправна дела укључују злочине против мира и то, планирање, припремање, започињање или вођење агресорског рата, или рата којим се крше међународни уговори, споразуми или гаранције, или учествовање у неком заједничком плану или завери за извршење ма којег од наведених дела.

мишљења да дефиниција агресије не може да покрије све могуће случајеве у пракси, и да би њено евентуално усвајање могло довести до злоупотребе овлашћења (*ultra vires*), формулација из члана 39 Повеље остала је целисходније решење за велике силе које својим негативним гласом (ветом) у Савету безбедности увек могу да онемогуће доношење било какве одлуке, па чак и у случајевима када се ради о флагрантним примерима агресије. Поменуто стање одразило се касније и на праксу Савета безбедности и целокупан систем колективне безбедности светске организације.³⁴

Иако се појам „агресија“ не утврђује у Повељи он је термилошки употребљен у члану 1(1) који дефинише циљеве Уједињених нација који *inter alia* на плану одржања међународног мира и безбедности упућују на „предузимање ефикасних колективних мера ради (...) сузбијања аката агресије (...)“. Такође, термин „агресија“ помиње се и у члану 39 и члану 53 Повеље. У члану 39 Повеље „Савет безбедности утврђује да ли постоји (...) агресија (...)“. У члану 53, који се односи на могућност коришћења регионалних споразума и установа за принудну акцију, наводи се могућност Савета безбедности да интервенише против сваке непријатељске државе из Другог светског рата у случају обнављања агресивне политике, све док светска организација не буде могла, на тражење заинтересованих држава, преузети на себе одговорност за сузбијање њене нове агресије. Изнетом анализом појединачних одредби Повеље, могуће је посредним путем извести неке од конститутивних елемената агресије. С тим у вези, потребно је пре свега разрешити проблеме који проистичу из циљева Уједињених нација садржаних у члану 1(1) Повеље који се односе на одржавање међународног мира и безбедности, затим проблеме који произилазе из примене принципа садржаног у одредби члана 2(4) којим се генерално забрањује употреба силе и претња силом, потом проблеме везане за надлежности Савета безбедности за случај када се та забрана прекрши а који су стипулисани у одредби члана 39, као и проблеме везане за специјалне одредбе из члана 51 којим се утврђује право на самоодбрану против оружаног напада. Ако решавању наведених проблема кренемо обрнутим редом, тј. од последње поменуте одредбе из члана 51 Повеље, може се закључити да постоји само један специфичан вид агресије – оружани напад. Из тога би *a fortiori*, било могуће извести јединствен појам агресије који би обухватао претњу силом или употребу силе. Претња силом или употреба силе незаконита је према одредбама Повеље ако се не чини у самоодбрани, у поступку извршења одлука органа Уједињених нација, односно у случајевима прописаним члановима 106 и 107 Повеље који се односе на предузимање мера против непријатељских држава из Другог светског рата. На основу наведеног било би могуће закључити да свака

³⁴ Миодраг Сукијасовић, *Појам агресије у међународном праву*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1967, стр. 112.

повреда одредаба Повеље не представља акт агресије. То је најочљивије за одбијање да се спор подвргне неком од метода или поступака мирног решавања, где одбијање очигледно може да представља кршење одредаба из члана 2(3) и члана 33 Повеље. С једне стране, и поред наведене констатације, ако држава која одбије да спор подвргне методима мирног решавања не прети силом, нити прибегава сили, не може се узети да је њено одбијање противно општој забрани из члана 2(4). *In concreto*, то значи да се одбијање не може подвести под агресију иако *per se*, одбијање представља међународни деликт. С друге стране, у случајевима у којима би се констатовало да држава прибегава претњи силом или прибегава сили, било би могуће утврдити постојање агресије. По својој стварној и правној природи, акт агресије изазива последице опасне по међународни мир и безбедност. Ако је употребљена оружана сила, последица ће се састојати у повреди мира и у тзв. *непосредној оружаном агресији*. У случају употребе неке друге форме силе, на пример, субверзивних активности или неконвенционалних облика ратовања, радило би се о тзв. *неоружаној или посредној агресији* чије би последице биле манифестоване као претња миру. Следствено изнетом тумачењу, Повеља је на уопштен и недовољно прецизан начин одбила да прихвати претпоставку постојања агресије, чиме је њен значај за рад и функционисање система колективне безбедности Уједињених нација остао на „несигурним ногама“.

Хладни рат, блоковска подељеност света, супротстављеност интереса развијених и неразвијених земаља, били су чиниоци који су допринели да се усвајање неке опште прихватљиве дефиниције агресије учини готово немогућом дуго времена након усвајања Повеље. Иако је питање дефинисања агресије покренуто још 1950. године на Петом заседању Генералне скупштине, иако су у више наврата пред надлежним органима и телима Уједињених нација питања од суштинског значаја за дефинисање агресије била претресана, крајњи успех није постигнут зато што се сматрало да би постојање дефиниције ограничавало слободу акције држава.³⁵ Но, и поред ове непријатне чињенице, превладала је свест о вишим заједничким интересима која је, после неколико година прилежног рада Специјалног комитета, довела до усвајања

³⁵ Усвајањем резолуције бр. 688-VII, од 20. децембра 1952. године, Генерална скупштина је именovala Комитет за разматрање агресије састављен од представника петнаест држава чланица. Касније, 1954. године, састав Комитета проширен је на 19 представника држава чланица. Међутим, његова активност завршила се 1957. године, јер се показало да се на глобалном нивоу не може постићи договор. Тек 1967. године, усвајањем резолуције бр. 2330-XXII којом је формиран нови Специјални комитет за утврђивање агресије, рад на овом питању успешно је настављен. Током 1974. године, многе контроверзне тачке поводом дефинисања агресије биле су одбачене. Усвојеном резолуцијом бр. 3314 дефинишу се и утврђују конкретно само најједноставнији, мада и најозбиљнији облици агресије. Видети: *General Assembly Official Records, 29th Meeting, add., No. 19.*

резолуције Генералне скупштине бр. 3314 од 14. децембра 1974. године, заједно са Декларацијом о принципима дефинисања агресије. Треба овде поменути и да њеним усвајањем, велике силе нису изгубиле ама баш ништа од својих овлашћења из Главе VII. Формално посматрајући, резолуција се свела на једно необавезно упутство, без јасног домета у међународној пракси.³⁶

Према резолуцији, агресија се дефинише синтетички као „употреба оружане силе од стране неке државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности неке друге државе, или која је на ма који други начин неспојива с Повељом, као што то произилази из ове дефиниције“. Пре дескриптивног навођења конкретних случајева агресије, у члану 2 утврђује се да „употреба оружане силе уз повреде Повеље, од стране неке државе као прве, представља *prima facie* доказ о акту агресије (...)“. Овим делом одредбе члана 2 агресија је лимитирана на непосредну оружану агресију. Међутим, одредба не искључује могућност тумачења *lato sensu*, јер Савету безбедности ипак остаје дискреционо овлашћење да ситуацију квалификује и на другачији начин, а што се констатује већ у наставку члана 2 речима да „(...) иако Савет безбедности може закључити у складу са Повељом да не би било оправдано утврдити да је извршен акт агресије с озбиром на остале битне околности, укључујући чињеницу да односни акти или њихове последице нису довољно озбиљни“. У члану 3 резолуције набрајају се конкретни случајеви агресије, и то:

- а) Инвазија или напад оружаним снагама неке државе на територији неке друге државе, или свака војна окупација, чак и привремена, која произилази из такве инвазије или напада, или свако припајање територије или дела територије неке друге државе извршено употребом силе;
- б) Бомбардовање од стране оружаних снага неке државе територије неке друге државе или употреба ма које врсте оружја од стране неке државе против територије неке друге државе;
- в) Блокада лука и обала неке државе од стране оружаних снага неке друге државе;
- г) Напад од стране оружаних снага неке државе на копнене, поморске или ваздухопловне снаге, или на морнарицу и цивилно ваздухопловство неке друге државе;
- д) Употреба оружаних снага неке државе које су стациониране на територији неке друге државе уз пристанак државе пријема, противно условима који су предвиђени споразумом, или свако продужење њиховог присуства на тој територији након престанка споразума;

³⁶ Миодраг Сукијасовић, „Агресија најзад дефинисана“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1976, бр. 1-2, стр. 116-135.

- ђ) Поступак неке државе којим допушта да се њена територија коју је ставила на располагање некој другој држави, употреби од стране те државе за извршење акта агресије против треће државе;
- е) Упућивање од стране или у име неке државе оружаних одреда или група добровољаца или плаћеника који против неке друге државе врше оружане акте такве озбиљности да се изједначавају с горе наведеним актима, или се суштински могу с њима поистоветити.

Изложена дефиниција агресије показује да се појам агресије у општем и посебним видовима састоји од три групе елемената: објективних елемената који укључују употребу силе и првоотпочињање употребе силе, потом субјективних елемената који сублимирају агресивну намеру или умишљај, и на крају, субјекта и објекта агресије. Примери побројани *exempli causa*, од а) до е), представљају видове непосредне оружане агресије, док примери наведени под ф) и г) потпадају под вид посредне неоружане агресије. Следствено, сви наведени примери су, као што се из садржине текста резолуције добро примећује, формално-правно изједначени. У члану 4 резолуције констатује се да наведена листа није коначна и да Савет безбедности може утврдити да и други акти представљају агресију. У члану 5 резолуције о дефиницији агресије наводи се да „никакав разлог ма које природе, политичке, економске, војне или неке друге, не може оправдати агресију“. Индиректно, поменутом одредбом прави се диференцијација између агресије и права на самоодбрану прописаног чланом 51. Од процене постојања агресије зависе и могућности примене права на самоодбрану. Ако једна страна изврши оружану агресију на начин горе дефинисан, или на било који други начин који се квалификује као агресија, погођена страна има право да прибегне индивидуалној или колективној самоодбрани. Чланом 6 резолуције потврђује се још и да њене одредбе не треба тумачити на начин да проширују или сужавају домашај одредби из Повеље, укључујући и одредбе које се односе на овлашћења на употребу силе. Тим чланом резолуције, суштински се не прејудицирају функције Савета безбедности предвиђене Повељом.³⁷ Коначно, ваља истаћи и да резолуција није донета са намером да измени систем колективне безбедности онакав какав је установљен Повељом. Њена слабост је што не обавезује државе, па ни Уједињене нације које су је усвојиле, нарочито не Савет безбедности у коме је примена принципа из резолуције условљена једногласношћу сталних чланица.³⁸ Ако се наведеним недостацима дода још и околност да у међународној заједници не постоји потпуна сагласност о

³⁷ Gérard Cahin, "La notion de pouvoir discrétionnaire appliquée aux organisations internationales", *Revue Générale de Droit International Public*, 2003, Vol. 107, No. 3, pp. 535, etc.

³⁸ Stephen M. Schwebel, "Aggression, Intervention and Self-Defence in Modern International Law", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1972/II, Vol. 136, pp. 446, etc.

новим облицима агресије који, примера ради, обухватају првоотпочињање оружаног сукоба уз употребу нових метода ратовања нуклеарним, хемијским или биолошким оружјем за масовно уништавање или вршење масовних терористичких напада, онда је потпуно јасно да наведени злочини могу остати трајно некажњени.³⁹ Па ипак, текст резолуције представља значајну кодификацију, а донекле и прогресивни развој обичајних правила и принципа о агресији који, *per se*, доприносе корективној улози у примени општег међународног права садржаног у Повељи Уједињених нација.⁴⁰

ИЗУЗЕЦИ ОД ЗАБРАНЕ СИЛЕ

Први изузетак од забране употребе силе или претње силом произилази из одредаба садржаних у члановима 42 до 50 Повеље које се односе на предузимање колективних оружаних мера од стране светске организације. Други изузетак односи се на одредбу из члана 51 Повеље којом је дозвољена употреба силе у индивидуалној и колективној самоодбрани против оружаног напада до момента док Савет безбедности не интервенише. Трећи изузетак произилази из одредбе члана 53 Повеље којом је прописана могућност употребе силе од стране регионалних организација и без одобрења Савета безбедности против бивших непријатељских држава из Другог светског рата у случају обнављања њихове агресивне политике. Због значаја ових изузетака за развој међународних односа, у наставку ћемо укратко размотрити сваки случај засебно.

Колективне оружане мере

Изузетак од забране употребе силе, предвиђен је чланом 42 Повеље који прописује да „ако Савет безбедности сматра да мере предвиђене у члану 41 не одговарају или се покаже да су недовољне, Савет безбедности може предузети такву акцију ваздухопловним, поморским или сувоземним снагама која је потребна ради одржања или васпостављања међународног мира и

³⁹ У литератури се наводи да је за агресију потребан злочиначки умишљај (*dolus*), односно намера да се учествује у делу агресије која мора бити испољена на начин да извршилац недвосмислено показује да је свестан обима и значаја последица предузете радње или да је свестан предузимања ризика проузроковања последице конкретне злочиначке акције (евентуални умишљај). Главни недостатак поменутог критеријума јесте неодређеност која се односи на надлежност органа задуженог за утврђивање постојања специјалног умишљаја потребног за извршење агресије и недовољна прецизност дефиниције облика агресорских чини.

⁴⁰ Владимир Ђуро Деган, „О ограничавању права на рат и одређивању нападача“, *Међународни проблеми*, 1976, бр. 1, стр. 55-77.

безбедности. Акција може укључити демонстрације, блокаду и друге операције ваздухопловним, поморским или сувоземним снагама чланова Уједињених нација⁴¹. Употреба силе кроз оружане акције које предузима Савет безбедности на основу члана 42 Повеље могуће су, не само у случају међународних, већ и унутрашњих сукоба који представљају претњу миру (што се често дешава у случају грађанског рата који оставља трагичне последице на локално становништво). Унутрашња ситуација у земљи не представља препреку за предузимање акције Савета безбедности. Као што је раније поменуто, иако се чланом 2(7) Повеље, искључује право Уједињених нација да се мешају у питања која се подводе под унутрашњу надлежност држава, принцип унутрашње надлежности не утиче на примену принудних мера према Глави VII. Због присуства поменутог принципа у Повељи, Уједињене нације нису биле онемогућене да значајно делују у унутрашњим кризама. Тумачењем одредбе из члана 42 произилази да прибегавање Савета безбедности војним мерама представља међународну акцију. Одлука Савета безбедности по категоризацији одлука које усвајају органи Уједињених нација јесте врста оперативне одлуке којом се ништа не налаже, нити се препоручује државама, већ се директно делује.⁴² Лако је разумети циљ којем тежи члан 42, као и наредни чланови Повеље, будући да су овлашћења Савета безбедности стављена у функцију доношења одлука о примени оружане силе и вршења надгледања њихове примене у пракси.⁴³ Тако, чланом 43 Повеље прецизира се начин на који Савет безбедности може предузети акцију за одржање и воспостављање мира. *Inter alia*, у члану 43 наводи се „да би допринели одржању међународног мира и безбедности, сви чланови Уједињених нација обавезују се да ставе на располагање Савету безбедности, на његов позив и у складу с посебним споразумом или споразумима, оружане снаге, помоћ и олакшице, укључујући ту, и право пролаза, неопходне ради одржања међународног мира и безбедности. Споразум или споразуми о којима је реч у поменутој одредби, требало би да одреде бројно стање и врсту снага, њихов степен приправности и општи распоред, као и природу олакшица и помоћи које се имају пружити. Споразум или споразуми по прописаном правилу

⁴¹ John Dugard, "Judicial Review of Sanctions", in Gowlland-Debbas, Vera (ed.), *United Nations Sanctions and International Law*, Kluwer Law International, The Hague, 2001, pp. 83-92.

⁴² Закључак произилази из тумачења наредних чланова Повеље и онога што је одлучено на конференцији у Сан Франциску. Директна акција Савета безбедности према члану 42 састоји се у употреби националних оружаных контингената који су под међународном командом. Видети: *United Nations Conference on International Organisation*, Vol. 12, p. 279.

⁴³ С једне стране, надгледање употребе оружане силе требало би да буде гаранција постојања објективности и непристрасности у спровођењу акција неопходних за одржање и воспостављање мира, а с друге стране, надгледањем се елиминише иницијатива појединачних држава за прибегавање акцијама самоодбране из члана 51 Повеље.

морали би да буду предмет преговора који ће се на иницијативу Савета безбедности повести што је пре могуће. Споразуми се закључују између Савета безбедности и држава чланица или између Савета безбедности и група чланица и подлежу ратификацији држава потписница у складу с њиховим одговарајућим уставним поступцима⁴⁴. Пре него што донесе одлуку о употреби силе и испуњењу обавеза из члана 43 Савет безбедности може, а према члану 44 Повеље, позвати државу која није у њему заступљена да, ако то жели, „учествује у доношењу одлука које се односе на употребу контингента оружаних снага тога члана“. Из разлога ефикасности предузимања војних мера, чланови Уједињених нација према члану 45 имају обавезу да „одржавају националне контингенте ваздухопловних снага спремне за неодложну заједничку међународну принудну акцију“. Интензитет и степен приправности војних контингента и планове за њихову употребу требало би да одређује Савет безбедности уз помоћ Комитета војног штаба и то, „у границама утврђеним у посебном споразуму или споразумима наведеним у члану 43“. Планове за примену оружане силе према члану 46 Повеље „израђује Савет безбедности уз помоћ Комитета војног штаба“. Повеља Уједињених нација у члану 47 прописује још и оснивање Комитета војног штаба као координационог и помоћног тела Савета безбедности задуженог за давање савета Савету безбедности по свим питањима која се односе на војне потребе у сврху одржавања мира и безбедности – употребу и командовање снагама стављеним Савету безбедности на располагање, регулисање војног наоружања и разоружања. У складу са замислима твораца Повеље, у састав Комитета војног штаба требало је да уђу начелници штабова сталних чланица Савета безбедности или њихови представници. Чланови који нису стално представљени у Комитету, према члану 47(2) могли би бити позвани да му се придруже када се процени да је то неопходно ради успешног извршавања задатка Комитета. Према члану 47(3) Повеље Комитет војног штаба има овлашћења и у стратегијском руковођењу свим оружаним снагама стављеним на располагање Савету безбедности. Делегирањем овлашћења на Савет безбедности, те консултацијама са одговарајућим регионалним установама, Комитет војног штаба имао би право да оснива и одговарајуће регионалне поткомитете. Важно је уочити да од оснивања Уједињених нација, одредбе поменутих чланова Повеље нису спровођене у пракси. Због одсуства сагласности око основних принципа на којима би почивали споразуми о формирању националних војних контингента, споразуми нису нису реализовани, а Комитет војног штаба Савета безбедности није никада

---

⁴⁴ На конференцији у Сан Франциску изричито је напоменуто да Савет безбедности неће моћи да тражи помоћ од држава у оружју и људству, ако се то претходно не стипулише посебним споразумима. Видети: *United Nations Conference on International Organisation*, op. cit., p. 508.

профункционалисао. Уједињене нације биле су присиљене да установљавају различите облике војних снага које су функционисале на добровољној националној основи.⁴⁵ Следствено моћи Савета безбедности да доноси одлуке о принудним мерама из члана 42 Повеље, *a fortiori*, изводио се закључак да Савет безбедности има овлашћење да препоручи организовање мировних операција по принципу, *qui facit id quod plus est, facit id quod minus est*. При томе, није се улазило дубље у објашњење карактера овлашћења које поседује Савет безбедности нити се ближе образлагао правни основ њиховог ангажовања.⁴⁶ Безрезервном применом наведеног принципа (*ко може више, може и мање*), омогућава се предузимање различитих врста принудних акција, па чак и пренос овлашћења на употребу силе у смислу члана 48 Повеље којим се прописује да „акцију потребну за извршење одлука Савета безбедности у сврху одржања међународног мира и безбедности предузимају сви чланови Уједињених нација или неки од њих, према одлуци Савета безбедности“. У већини случајева учешће држава чланица у спровођењу наведених одлука Савета безбедности непосредно или посредством одговарајућих међународних организација, не пружа довољну правну основу за извођење мировних операција.⁴⁷

Право на самоодбрану

На основу члана 51 државама је омогућено да слободно врше право на индивидуалну и колективну самоодбрану до момента предузимања одређених акција Савета безбедности. Отуд је употреба права на самоодбрану значајан изузетак од од забране употребе силе или претње силом. Изузетак који произилази из Повеље признаје право самоодбрану као „урођено“ (*inherent*), или „природно“ (*naturel*) право држава чланица Уједињених нација.⁴⁸ Конкретну садржину права на самоодбрану Повеља не разрађује, али

⁴⁵ Derek W. Bowett, "International Military Force" in: Rudolf Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Amsterdam, 1995, Vol. II, p. 1267. Након окончања Хладног рата, постојала је потреба да се наведене обавезе из Повеље поново вреднују у смислу њиховог „реанимирања“ у пракси. У том погледу индикативно је мишљење изнето у такозваној „Агенди за мир“, генералног секретара Бутроса Галија из јуна 1992. године, у којој се потврђује могућност закључивања наведених споразума у контексту јачања улоге Уједињених нација на плану очувања међународног мира и безбедности. Видети: *International Legal Materials*, 1992, paragraph 43, p. 956.

⁴⁶ Alexander Orakhelashvili, "The Legal Basis of the UN Operations", *Virginia Journal of International Law*, 2003, Vol. 43, pp. 485-524.

⁴⁷ Derek W. Bowett, *United Nations Forces: A Legal Study*, Stevens and Sons, London, 1967, pp. 284, etc.

⁴⁸ Члан 51 Повеље прописује: „Ништа у овој Повељи не умањује урођено право на индивидуалну или колективну самоодбрану у случају оружаног напада против члана

се претпоставља да је коришћење права ограничено *per se*. Питање утврђивања граница права на самоодбрану довело је до поделе у доктрини међународног права.⁴⁹

Први, ужи концепт, полази од констатације која је условљена правилом по којем, коришћењу права на самоодбрану мора да претходи оружани напад (*armed attack*).⁵⁰ С обзиром да самоодбрана представља изузетак од правила утврђеног чланом 2(4) Повеље о забрани употребе силе, појам „оружани напад“ мора се интерпретирати крајње ограничено, што је и истакнуто у припремним радовима приликом усвајања Повеље, као и у каснијој пракси оправдавања (јустификације) употребе права на самоодбрану пред надлежним органима светске организације.⁵¹

Уједињених нација, док Савет безбедности не предузме мере потребне за очување међународног мира и безбедности. О мерама које предузму чланови при вршењу права на самоодбрану, биће одмах извештен Савет безбедности и чланови неће ни на који начин довести у питање овлашћења и одговорност Савета безбедности да по овој Повељи предузме у свако доба такву акцију, ако је сматра нужном ради одржања или васпостављања међународног мира“.

⁴⁹ Jesús María Yepes, “Les accord régionaux et le Droit International”, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1947, Vol. 71, p. 303, etc; Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by the States*, Clarendon Press, Oxford, 1963, pp. 251-280; Louis Henkin, “Intervention and Neutrality in Contemporary International Law”, *Proceedings of the American Society of International Law*, 56th Annual Meeting, Washington, 1963, pp. 148-153; Jaroslav Zourek, “La notion de légitime défense en Droit International”, *Annuaire de l’Institut de Droit International*, 1975, Vol. 56, p. 1, etc; Stanimir Alexandrov, *Self-Defense against the Use of force in International Law*, Kluwer, Hague, 1996, pp. 1-359.

⁵⁰ Између држава постоје неслагања поводом питања, шта конституише оружани напад? Становишта се углавном разилазе око констатација да ли оружани напад укључује и пограничне акте нерегуларних снага, а потом и употребу специфичног оружја попут крстарећих ракета, поморских мина и атомског оружја за масовно уништавање. Видети: Christine Grey, *International Law and Use of Force*, University Press, Oxford, 2004, p. 108; Daniel P. O’Connell, *The Influence of Law on Sea Power*, 1975; Anthony D’Amato, “Israel’s Air Strike upon the Iraqi Nuclear Reactor”, *American Journal of International Law*, 1983, Vol. 77, p. 584; A.G.Y. Thorpe, “Mine Warfare at Sea”, *Ocean Development and International Law*, 1987, Vol. 18, No. 2, p. 255. Приликом утврђивања дефиниције агресије, државе су првобитно сматрале да би требало утврдити само појам „оружане агресије“, док би дефинисање свих других видова требало оставити за касније. Међутим, компромис није био могућ на поменутој основи јер су неке западне делегације тражиле да се не дефинише појам „оружане агресије“ као такав, већ само појам „оружаног напада“ из члана 51 Повеље. Холандија је том приликом истакла да се безначајни гранични инциденти не могу подвести под оружани напад који повлачи употребу права на самоодбрану. Видети: Gerald Fitzmaurice, “Definition of Aggression”, *International and Comparative Law Quarterly*, 1952, Vol. 1, p. 135, etc.

⁵¹ У пресуди Међународног суда правде поводом случаја војних и паравојних активности у Никарагви и против ње, као и у пресуди поводом америчко-иранског спора око нафтних платформи, потврђена је употреба самоодбране након отпочињања војног

Према другом, много ширем доктринарном концепту, самоодбрана се креће ван граница права да се одговори на оружани напад зато што одредба из члана 51 о „урођеном“ праву на самоодбрану, упућује на постојање обичајног правила поред оног утврђеног у Повељи.⁵² За разлику од првог концепта који право на самоодбрану објашњава искључиво у контексту правила из члана 51 Повеље и примарне одговорности Савета безбедности у погледу одржања међународног мира и безбедности, други концепт полази од дуалитета правила, тако да правило о самоодбрани у контексту обичајног међународног права које је било присутно у пракси до 1945. године наставља да постоји и након доношења Повеље Уједињених нација.⁵³ Тиме се не искључује динамика развоја међународног права и правне праксе након поменутог датума, а подвлачи се разлика између међународног обичајног права и правила садржаних у Повељи. Будући да приликом усвајања Повеље није предвиђена одредба којом се на изричит начин мења или укида постојеће обичајно правило, подразумева се да право на самоодбрану дозвољава и употребу тзв. *превентивне* или *антиципативне самоодбране*.⁵⁴ Оправдање за „превентивну самоодбрану“ произилази из субјективних процена страна која нису ограничена постојањем стварног оружаног напада, већ опасношћу од напада у мери која би морала укључити ефективну употребу насилних средстава погођене државе.⁵⁵

напада. Видети: “Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua”, *International Court of Justice Report*, 1986, p. 14, p. 103, para 194.; “Oil Platforms Case”, *International Court of Justice Report*, 2003, p. 161.

⁵² Olivier Corten, *The Law Against War. The Prohibition on the Use of Force in Contemporary International Law*, Hart Publishing, Oxford, 2010, pp.1-568.

⁵³ У случају Никарагве, Међународни суд правде потврдио је да члан 51 Повеље може бити разумно схваћен искључиво на основу постојања „природног“ или „урођеног“ права на самоодбрану и да би било веома тешко сагледати постојање права на самоодбрану другачијег од обичајног, чак и ако је његов садашњи садржај потврђен и измењен Повељом. Према судском уверењу, није могуће прихватити да члан 51 „обухвата и надомешћује“ обичајно међународно право. Видети: “Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua”, *Ibid.*, pp. 14, 94.

⁵⁴ Daniel P. O’Connell, *International Law*, Stevens and Sons, London, 1970, Vol. I, p. 317; Stephen M. Schwelb, “Aggression, Intervention and Self-Defence in Modern International Law”, *op. cit.*, p. 463.

⁵⁵ У периоду након Другог светског рата, превентивно посезање сили било је јустифицирано разлозима „одбране националне безбедности“, „одбране хемисфере“, „одбране савезника“, „деструктивном природом оружја за масовно уништавање“, „одбраном од тероризма“ и другим мање-више неправним разлозима чији су корени били у „равнотежи страха“ између супер сила. Од америчке тезе по којој би повреда система контроле производње атомске енергије давала право осталим државама да прибегну „праву на самоодбрану“ (*Баруцхов план*), преко идејних конструкција о предузимању превентивних акција ради елиминисања „првог нуклеарног удара“ (*first act principle*), до најновије безбедносне концепције Сједињених Америчких Држава за

Полазећи од чињенице да се значење права на самоодбрану из члана 51 Повеље просуђује са становишта члана 2(4) које представља опште међународно право, односно његов прогресивни развој, наведено схватање нема већег правног утемељења, јер Повеља не само да је забранила употребу силе, већ је и потврдила забрану вођења агресорског рата која је била садржана у обичајном праву пре њеног усвајања. Отуда, Повеља не само да је „очувала, већ је и развила поменуто правило, које генерално ограничава могућност примене силе и претње силом у међународним односима, а тиме и могућност неосноване употребе права на самоодбрану. Будући да одредба из члана 51 представља специјално правило у односу на опште правило садржано у члану 2(4) Повеље, било би логично да се из Повеље може извести један појам „права на самоодбрану“ као изузетка од императивне забране употребе силе и претње силом.⁵⁶ Међутим, због недовољне прецизности текста Повеље у вези са појмовима „сила“ и „претња силом“, те немогућности повлачења јасне границе између оружаног или неоружаног вида употребе силе, концепт „превентивне самоодбране, нашао је простора у државној пракси. Наравно, уз то не треба изгубити из вида и да је уношењем у Повељу одредбе о праву на колективну самоодбрану, направљен битан уступак ради отварања могућности за аутономну употребу силе ван универзалног система колективне безбедности Уједињених нација. Конкретно, ова могућност даје за право предузимању оружаных мера ван контроле Савета безбедности у оквиру регионалних војно-одбрамбених организација или унилатерално, од

борбу против оружја за масовно уништавање изнете у Конгресу Сједињених Америчких Држава 2002. године (*тзв. Бушове доктрине*), а која је замишљена као одговор на бруталне терористичке нападе, чињени су покушаји да се легализује превентивна употреба силе. Видети: Mayers McDougal, "The Hidrogen Bomb Test and International Law of the Sea", *American Journal of International Law*, 1955, Vol. 49, p. 356; "Soviet Cuban Quarantin and Self-Defence", *American Journal of International Law*, 1963, No. 3, p. 598; Sean D. Murphy, "Contemporary Practice of the United States relating to International Law", *American Journal of International Law*, 2002, Vol. 96, pp. 237, etc. Специфичан случај позивања на самоодбрану односи се на заштиту држављана у иностранству. С обзиром да је реч о партикуларној пракси коју примењује ограничен број држава с позивом на заштиту људских права, то становиште није у складу са вршењем права на самоодбрану. Право на самоодбрану не може се тумачити *lato sensu*, јер би онда такав „изузетак“ релативизирао конгентну основу позитивног међународног поретка којом се забрањује једнострана употреба силе у међународним односима.

⁵⁶ Концепт „превентивне самоодбране“ увео је на задња врата категорију „превентивног рата“, која је у онтолошкој супротности са духом и словом Повеље и општом забраном о употреби силе и претње силом у међународним односима. Видети: Yôrâm Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence*, University Press, Cambridge, 2005, pp. 184, etc. У међународним односима концепт је отворио врата многобројним злоупотребима које су биле и повод за покретање спорова пред Међународним судом правде. Видети: "The Corfu Channel Case", *International Court of Justice Reports*, 1949, pp. 4, etc.

стране држава у случајевима којима није претходио оружани напад.⁵⁷ Позивање на одредбу из члана 51 Повеље у таквим ситауацијама углавном је служило као оправдање за предузимање конкретних аката силе против других држава.⁵⁸ Но, без обзира на овакав екстензиван приступ који отвара могућност за волунтаристичко тумачење и употребу права на самоодбрану, постоје знатно јачи разлози који говоре у прилог да се сваки случај самоодбране мора испитивати у контексту важења забране силе и претње силом као и других принципа Уједињених нација. Међународна пракса у том погледу представља извесни коректив јер се кроз њу кристализују одређена правила којим се потврђују услови за правно допуштено вршење права на самоодбрану. Тако, сматра се да је први услов за закониту употребу права на самоодбрану нужност и сразмерност између оружаног напада и аката предузетих на основу права на самоодбрану (*necessity and proportionality*).⁵⁹ Да

⁵⁷ Одредбом о колективној самоодбрани у Повељи Уједињених нација створена је могућност да регионалне организације и споразуми у форми војноодбрамбених савеза попут Интерамеричког споразума о међусобној помоћи (Рио уговора), Северноатлантског пакта (НАТО), Споразума о безбедности између Аустралије, Новог Зеланда и Сједињених Америчких Држава (ANAZUS), Споразума о колективној одбрани Југоисточне Азије (СЕАТО) и Уговора о међусобном пријатељству, сарадњи и међусобној помоћи (Варшавског пакта), дејствују независно од Савета безбедности у случају наступања оружаног напада. Замишљене као супститут колективног система безбедности светске организације, војно-политичке организације и споразуми постали су тако објективна сметња за његову примену. Видети: Димитрије Пиндић, *Регионалне организације засноване на Повељи Уједињених нација*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1978, стр. 211; Буро Нинчић, „Уједињене нације и регионалне организације”, *Југословенска ревија за међународно право*, 1969, бр. 2, стр. 182-194.

⁵⁸ Наведени недостатак у одредби члана 51 често се истицао као немогућност Савета безбедности да на довољно јасан начин детерминише садржину права на самоодбрану. Отуда се извличило погрешан закључак да је право на самоодбрану застарело. При томе, није се водило довољно рачуна да Савет безбедности доношењем резолуција или давањем одређених изјава може ауторитативно деловати у смислу утврђивања легалитета појединачно употребљене силе. Видети: Jean Delivanis, *La légitime défense en Droit International Public moderne, Le droit international face a ses limite*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1971, pp. 203, etc.

⁵⁹ Испитивање појединачних случајева обично упућује на познату анализу изнету поводом преседана *Caroline Case* из 1837. године, у вези са тумачењем британске превентивне акције предузете против побуњеника који су намеравали да изврше поморски напад на Канаду са брода *Caroline* из пограничне луке у држави Њујорк. Будући да је оружана акција британских трупа учињена на подручју Сједињених Америчких Држава и да су у тој акцији страдали и амерички држављани, било је потребно да Велика Британија оправда оружани напад. У кореспонденцији са британским властима које су пратиле наведени инцидент и хапшење McLeoda, британског држављанина оптуженог за убиство и изазивање пожара, амерички државни секретар Daniel Webster, одбацио је становиште да је Велика Британија извела акцију у самоодбрани и самозаштити. Сматрајући да би акција била оправдана морало се водити рачуна о заштити народа, али и појединца. „Самоодбрана је нужна једино

ли је самоодбрана заиста нужна и сразмерна оружаном нападу, зависиће од околности случаја. Углавном је на држави која предузима акцију обавеза да сагледа неопходност вршења самоодбране и њену сразмерност са извршеним нападом. Постоји у пракси „мање-више” разумно мишљење да нужност и сразмерност могу конституисати добар тест за детерминацију да ли употреба силе у конкретном случају значи и самоодбрану?⁶⁰ Употреба силе која би укључивала освету или казну и која не би била усмерена на обуставу и опозив напада, не би значила самоодбрану. Питање нужности и сразмерности помаже државама да направе разлику која постоји између незаконитих репресалија и међународноправно дозвољене самоодбране.⁶¹ Такође, нужност и сразмерност омогућавају да државе одбаце захтеве за некакву „закониту самоодбрану“ која се односи на продужену окупацију територије односно на „законито“ стицање територије.⁶² Ако се у конкретном случају утврди да не

у случају непосредне опасности која не даје могућност избора средстава и не оставља времена за размишљање“. Не само да наведени услови морају бити испуњени пре него самоодбрана постане легитимна, већ и акти који су преузети у складу са самоодбраном не смеју бити неразумни и прекомерни. Тим пре, што акти морају бити оправдани, ограничени и усклађени са нужношћу предузимања самоодбране. Видети: “Correspondence between Great Britain and the United States, respecting the Arrest and Imprisonment of Mr. McLeod for the Destruction of the Steamboat Caroline, March/April 1841”, *British and Foreign State Papers*, 1857, Vol. 39, pp. 1126, etc; Robert Y. Jennings, “The Caroline and McLeod Cases”, *American Journal of International Law*, 1938, Vol. 32; Malcolm N. Shaw, *International Law*, University Press, Cambridge, 1997, p. 787. Поводом случаја који се тичао законитости употребе нуклеарног оружја, Међународни суд правде усвојио је саветодавно мишљење у коме је изнео да „вршење права на легалну самоодбрану у условима нужде и пропорционалности јесте правило међународног обичајног права“. Видети: “Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons”, *Interntional Court of Justice Report*, 1996, p. 226, para. 41. Поводом америчког напада на иранске нафтне платформе код Ресхада 1987. године, и Салмана и Насре 1988. године, Иран је поднео тужбу Међународном суду правде. У пресуди из 2003. године, Међународни суд правде утврдио је да не постоје докази да је Иран уништио кувајтски брод под америчком заставом *Sea Isle City*, нити да је Иран поставио мине које су довеле до оштећења брода *Samuel B. Roberts*, што је узроковало америчку употребу силе против иранских нафтних платформи, поморских и ваздухопловних снага. Позивање Сједињених Америчких Држава на право на самоодбрану према ставу Суда није било у сразмери са извршеним оштећењима иранских објеката. Видети: “Oil Platforms Case”, *Interntional Court of Justice Report*, 2003, para. 43.

⁶⁰ Jean-Pierre Cot, Alain Pellet, *La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article*, Economica, Paris, 1991, p. 772, etc.

⁶¹ Norman Menachem Feder, “Reading the UN Charter connotatively: Toward a New Definiton of Armed Attack”, *New York University Journal of International Law and Politics*, 1987, Vol. 19, p. 395.

⁶² На пример, израелско присуство у Јужном Либану у периоду од 1978. до 2000. године или јужноафричко присуство у Анголи од 1981. до 1988. године. У вези стицања територија видети: Robert Y. Jennings, *The Acquisition of Territory in International Law*, University Press, Manchester, 1963, p. 55.

постоји оружани напад, онда не постоји ни могућност примене самоодбране. Питање нужде и сразмерности употребе силе отуда се и не поставља. Такође, тиме се искључује и могућност учешћа треће стране у актима самоодбране. Други услов који се поставља у погледу испитивања правоваљаности вршења права на самоодбрану односи се на њену привременост. Наиме, у члану 51 Повеље изричито се наводи да ће самоодбрана трајати све док Савет безбедности, *a posteriori, post factum*, не предузме конкретне мере које му налаже Глава VII, а које се односе на одржавање међународног мира и безбедности. Централизација и ограничавање права на употребу силе према Повељи, требало је да допринесе преузимању контроле над акцијама започетим на основу права држава на самоодбрану.⁶³ С обзиром на прописано временско ограничење за преузимање контроле Савета безбедности над актима самоодбране, сваки државни акт требало би да има ограничен ефекат и да дејствује супсидијарно у односу на акте које предузима Савет безбедности.⁶⁴ Међутим, због нејасне временске границе стипулисане у члану 51 Повеље, у пракси долази до екстензивне примене права на самоодбрану.⁶⁵ Трећи услов везан за утврђивање правоваљаности употребе права на самоодбрану, тиче се обавезе држава да правовремено извештавају Савет безбедности о свим предузетим активностима у вези са самоодбраном. У пракси светске организације извештавање је углавном служило као подлога за касније усвајање конкретних мера Савета безбедности. Обавезом извештавања наглашавала се хитност у поступању држава које предузимају самоодбрану, али и примарна одговорност Савета безбедности за одржавање међународног мира и безбедности. Као што је Међународни суд правде констатовао у случају употребе силе Сједињених Америчких Држава против Никарагве, не постоји правило међународног обичајног права које дозвољава другој држави да врши право на колективну самоодбрану на бази сопствене процене ситуације. У случајевима који укључују колективну самоодбрану очекује се од државе у чију је корист право самоодбране конституисано да се декларише за жртву оружаног напада. Не постоји правило, међутим, које забрањује употребу колективне самоодбране у случају одсуства захтева државе која се сматра жртвом оружаног напада. Према члану 51 Повеље захтев да држава која тражи употребу индивидуалне или колективне самоодбране мора поднети извештај Савету безбедности, није услов који произилази из

---

⁶³ Ђуро Нинчић, „Самоодбрана у новом међународном праву“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1955, бр. 2, стр. 186.

⁶⁴ Rosalyn Higgins, *The Development of International Law through the Political Organs of the United Nations*, Oxford University Press, Oxford, 1963, p. 198; Thomas Franck, Faiza Patel, "UN Police Action in Lieu of War: The Old Order Changeth", *American Journal of International Law*, 1991, Vol. 85, p. 63.

⁶⁵ *United Nations Yearbook*, 1982, p. 1320.

обичајног међународног права. Недостатак извештаја може бити само један од чинилаца који указују да ли је држава уверена да је деловала у самоодбрани.⁶⁶ Међутим, одсуство извештаја *prima facie*, може послужити као доказ да самоодбрана није предузета у складу са прихваћеним правилима.⁶⁷ На крају треба поменути још и чињеницу да се завршном делу одредбе из члана 51 Повеље употреба права на самоодбрану кондиционира условом по којем, „предузете мере неће ни на који начин довести у питање овлашћења и одговорност Савета безбедности да по овој Повељи предузме у свако доба такву акцију, ако је сматра нужном ради одржања или васпостављања међународног мира“. Поменутом стипулацијом подвлачи се првенствена одговорност Савета безбедности у погледу очувања међународног мира и безбедности, као и могућности предузимања мера и акција пре и у току вршења права на самоодбрану. Другим речима, одредбом се потврђује овлашћење и дискрециона моћ Савета безбедности да доноси одлуке о примени принудних мера.⁶⁸

Принудне мере регионалних организација против „непријатељских држава“

Према одредби члана 53(1) Повеље предвиђено је одступање од забране употребе силе тако што, „Савет безбедности кад год је целисходно, користи регионалне споразуме или агенције за принудну акцију под својим руководством. Али, без одобрења Савет безбедности неће по регионалним споразумима нити преко регионалних агенција бити предузета ниједна принудна акција, изузев мера против сваке непријатељске државе као што су оне дефинисане у ставу 2 овог члана, предвиђених у складу са чланом 107, или у регионалним споразумима усмереним против обнављања агресивне

⁶⁶ Из међународне јуриспруденције произилази да извештавање о предузетим актима самоодбране има више процедурални, неголи суштински значај. Видети: Don W. Greig, “Self Defence and the Security Council: What does Article 51 Require?“, *International and Comparative Law Quarterly*, 1991, Vol. 40, p. 366. Недостатак извештавања присутан је код предузимања оружаних акција заштите држављана у иностранству. Видети: Michael V. Akehurst, “Humanitarian Intervention”, in: Hedley Bull (ed.), *Intervention in World Politics*, 1984, Clarendon Press, Oxford, p. 95.

⁶⁷ *United Nations Yearbook*, 1964, pp. 181-184; *Ibid.*, 1980, p. 300.

⁶⁸ У пракси Савета безбедности, поменута одредба изазвала је одређена неслагања пошто се сматрало да стриктна примена може довести до повреде права на самоодбрану. Увођењем санкција на основу члана 41 Повеље (примера ради, ембарга на извоз оружја зарађеним странама у Јужној Африци, Сијера Леонеу, бившој Југославији, Руанди, Либерiji и Етиопији), Савет безбедности ограничио је право на самоодбрану, што *per se* није значило и одрицање од вршења права које је гарантовано државама на основу члана 51 Повеље Уједињених нација.

политике било које такве државе, све док Организација не буде могла, на тражење заинтересованих влада, да предузме на себе одговорност за сузбијање нове агресије такве државе". У одредби члана 53(2) под изразом „непријатељска држава” подразумева се свака држава која је у току Другог светског рата била непријатељ било које чланице Повеље. У том смислу, у прелазној одредби из члана 107 Главе VII Повеље предвиђено је да „ништа у овој Повељи не обеснажује нити спречава акцију у односима на ма коју државу која је за време Другог светског рата била непријатељ било које државе потписнице ове Повеље, предузету или одобрену – као последицу тог рата – од влада одговорних за такву акцију”. Наведене одредбе Повеље потврђују континуитет постојања савезничке антифашистичке коалиције и након Другог светског рата. Такође, одредбе показују и да систем колективне безбедности светске организације и регионалних организација није спроведен интегрално и до краја. Наиме, слобода примене силе регионалних организација знатно је сужена, пошто Савет безбедности контролише примену принудних мера. Практичне последице прописане разлике видљиве су тек у случају блокаде рада Савета безбедности. У данашњим околностима, будући да су бивше непријатељске државе примљене у чланство светске организације, наведене одредбе ваља интерпретирати у складу са општим правним начелом *rebus sic stantibus* и принципом о сувереној једнакости свих држава чланица светске организације из члана 2(1) Повеље.⁶⁹

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА О ЗАБРАНИ УПОТРЕБЕ СИЛЕ И КОЛЕКТИВНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА

На основу изнетих разматрања, могуће би било закључити да су у претходном периоду у међународној правној доктрини провејавала веома растељива тумачења правила о употреби силе у међународним односима због којих је дошло до извесних девијација у њиховој примени у пракси. Међутим, интерпретације су сасвим одговарале тежњама великих сила да се обезбеди што већа слобода индивидуалне акције, а тиме и изигравање интенција и жеља твораца Повеље у погледу децентрализације права на употребу силе посредством регионалних система колективне безбедности.⁷⁰ Отуда је и учесталост екстензивних тумачења права на самоодбрану у савременом периоду довела до деформације система опште колективне

⁶⁹ Benedetto Conforti, *The Law and the Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2005, p. 233; Albrecht Randelzhofer, "The Use of Force", op. cit., p. 1252.

⁷⁰ Александар Пелеш, „Регионални споразуми и право на самоодбрану”, *Југословенска ревија за међународно право*, 1969, број 2, стр. 214; Војин Димитријевић, „Уједињене нације и регионализам”, у: *Уједињене нације и савремени свет*, Београд, 1970, стр. 136.

безбедности Уједињених нација, што сведочи о жилавом истрајавању великих сила у уверењу да имају светску мисију да се мешају у унутрашња збивања осталих држава.⁷¹

Проширење делокруга активности Савета безбедности било је стога неминовно. Идеје Новог светског поретка и глобалног управљања у области мира и безбедности имале су значајне политичке импликације, посебно у међународној заједници у којој су конфликти ублажавани током Хладног рата, сада јасно и вишестурко избили на површину. При томе, посматрајући из перспективе Повеље, у пракси су настајале три ситуације. Прва ситуација односила се на употребу силе ради предупређења, а на основу права на самоодбрану када претња није била иманентна (*pre-emptive use of force*). Друга ситуација односила се на превентивну употребу силе у условима када је претња потенцијално или стварно постојала, али ван граница државног простора (*preventive use of force*). Трећа ситуација је обухватала употребу силе у случају озбиљних претњи унутар граница националне територије. Све три ситуације биле су покриване резолуцијама Савета безбедности, на начин којим је начело ефективитета имало одлучујући значај, било кроз дејство створеног чињеничног стања на међународно право (*ex factis ius oritur*), било кроз ограничавање правног дејства чињеничног стања на позитивни међународноправни поредак (*ex injuria ius non oritur*).

Ауторизација резолуција Савета безбедности пролазила је углавном без сагласности погођених држава, а његове мере образлагане су као *ultimum remedium*, тј. као последње средство очувања, васпостављања, обнављања и изградње светског мира и безбедности. Резолуције су постале главни

---

⁷¹ Након завршетка Другог светског рата, интервенције и мешања у унутрашње послове других држава предузимане су с позивом на самоодбрану нужном ради заштите „континенталне безбедности“ (*интер-амерички концепт колективне безбедности*), као и из разлога одбране „пролетерског или социјалистичког интернационализма“ (*совјетски концепт колективне безбедности*). Еволуцијом међународних односа једна група држава предвођених великим силама била је све више склона да прихвати идеју да се интервенцијама из иностранства могу успоставити легитимни политички режими или спречити велике хуманитарне катастрофе. Новија међународна пракса управо указује да је приликом предузимања интервенција из иностранства употреба силе правдана „про-демократским“ циљевима или протекцијом основних људских права (тзв. *хуманитарним интервенцијама*), која *stricto sensu*, нису имала реалног основа у Повељи, али су произилазила из веома растељивог и волунтаристичког тумачења обичајног међународног права. Видети: Richard B. Lillich, „Humanitarian Intervention Through the United Nations: Towards the Development of Criteria“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 1993, Vol. 53, p. 557, etc; Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 174; Милан Пауновић, „Хуманитарна интервенција као злоупотреба начела забране силе у међународном праву“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1999, број 1-3, стр. 156-158.

инструменти деловања у случајевима у којима је било процењено да би то било политички целисходно.⁷²

Да би се настала ситуација могла правилно разумети требало би преиспитати све усвојене мере Савета безбедности, јер за неке од усвојених мера постоје озбиљни аргументи који указују да су мере донете ван оквира Повеље и да су биле „квали-легислативне“ или „квали-правне“ природе.⁷³ Другим речима, било би потребно одговорити на питање – да ли је пракса Уједињених нација, укључујући и Савет безбедности као орган примарно одговоран за очување међународног мира и безбедности, постала довољно средство за тумачење данас постојећег међународног права?⁷⁴

Циљеви и принципи Уједињених нација формално су повезани са надлежношћу Савета безбедности кроз одредбе чланова 1, 2, 24 и 39 Повеље. Изнети став нормативно би био довољан за потврду да је деловање Савета безбедности у складу са правдом и међународним правом. Међутим, као што је раније већ поменуто, циљеви и принципи нису мање неодређени него концепти „претње“ и „повреде мира“.⁷⁵

С обзиром да је на основу решења присутних у систему колективне безбедности Уједињених нација, чланом 42 Повеље једино и искључиво право

⁷² У широком спектру циљева Уједињених нација, резолуције Савета безбедности биле су основ за ослобађање држава од стране окупације (Кувајт), поновно успостављања легитимне владе (Хаити), рестаурирање међународног мира и безбедности (Источни Тимор), супервизију економских санкција (Југославија) и установљавање *ad hoc* трибунала за гоњење ратних злочинаца (Руанда и Југославија). У неким ранијим случајевима ауторизацију су дале актуелне власти у земљи (Албанија), или владе у езилу (Хаити). Видети: Душко Димитријевић, „Функционална реорганизација Савета безбедности“, *Годишњак Удружења за међународно право*, Београд, 2008, стр. 251-272.; Niels Blokker, „Is the Authorization Authorized? Powers and Practice of the UN Security Council to Authorize the Use of Force by ‘Coalitions of the Able and Willing’“, *European Journal of International Law*, 2000, Vol. 11, No. 3, pp. 541-563.

⁷³ Будући да се одлуке Савета безбедности не могу оспоравати пред Међународним судом правде, у међународном праву отворено је питање, да ли постоје било какви механизми за контролу законитости његовог рада? Видети: Обрад Рачић, „Међународни суд и овлашћења Савета безбедности: Од саветодавног мишљења о Намибији до случаја Локерби“, *Анали Правног Факултета у Београду*, 1997, бр. 1-3, стр. 39-64; Стеван Ђорђевић, „The Control of the Legality of the Acts of the United Nations Security Council“, *Facta Universitatis, Series: Law and Politics*, 2000, Vol. 1, No. 4, pp. 371-387.

⁷⁴ Thomas M. Franck, „Fairness in the International Legal and Institutional System“, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1993, Vol. 240, p. 196, etc.

⁷⁵ Међународни суд правде својевремено је изнео становиште да карактер Савета безбедности не ослобађа Савет од обавезе да поштује правила из Повеље. Правила из Повеље представљају *unco jure*, ограничења овлашћења Савета безбедности. Видети: „Advisory Opinion Concerning Conditions of Admission of State to Membership in the UN“, *International Court of Justice Reports*, 1948, p. 64.

на употребу силе у наведеним случајевима, дато Савету безбедности посредством оружаних снага држава чланица (члан 43), не постоји јасно утврђен правни основ за нови модел „делегираног оснажења колективних акција” који је објективно потекао из међународне праксе (осим, ако се изузму хипотетичка оснажења акција које је на основу члана 53(1) Повеље, било могуће спровести од регионалних организација или споразума у односу на бивше „непријатељске државе” из Другог светског рата).⁷⁶ Језичко тумачење Повеље *stricto sensu* у садашњим околностима не би било од неке велике користи, због чега је овај проблем потребно много шире интерпретирати у контексту еволуције међународних односа и правила и принципа садржаних у Повељи и општем међународном праву, која је дала за право Савету безбедности да у погледу предузетих акција по основу колективне самоодбране доноси одлуке којима преузима контролу у акцији очувања међународног мира и безбедности на основу Главе VII Повеље.

Поменути развој система колективне безбедности Уједињених нација био је наговештен већ у јуну 1992. године, када је тадашњи Генерални секретар светске организације Бутрос Гали поднео извештај под називом „Агенда за мир”, коју је у складу са измењеним околностима које су се у међувремену догодиле у међународним односима пратио и „Додатак” од 3. јануара 1995. године.⁷⁷ Док је традиционални оквир колективне безбедности садржан у Повељи имао изразито универзалистички карактер, у „Агенди за мир” оквир је знатно измењен широм концепцијом која није искључивала могућност употребе војних савеза на основу члана 51 Повеље у примени колективних мера, чији су се квалитативни видови кретали од успостављања и очувања мира, до његове изградње и наметања.

Логично је, отуда, да нова интерпретација колективне безбедности полази искључиво од анализе ситуације на терену. Искуства из последњих деценија то јасно показују.⁷⁸ Наиме, мандати мировних снага Уједињених нација у операцијама за очување мира углавном су се односили на обуздавање конфликта унутар држава што је, признаћемо, била једна квалитативно нова

⁷⁶ Димитрије Пиндић, *Регионалне организације засноване на Повељи Уједињених нација*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1978, стр. 216.

⁷⁷ “An Agenda for Peace Preventive Diplomacy, Peace-making and Peace-keeping”, Report of the Secretary-General pursuant to the Statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, UN Doc. A/47/277 – S/24111, 17 June 1992; “Supplement to an Agenda for Peace”, UN Doc. A/50/60 – S/1995/1, 3 January 1995.

⁷⁸ У „Агенди за мир” разрађен је читав низ мера које је могуће употребити ради превазилажења конфликтних ситуација – од превентивне дипломатије (*preventive diplomacy*) и превентивног ангажовања (*preventive deployments*), до успостављања (*peace-making*), очувања (*peace-keeping*), спровођења (*peace-enforcement*), наметања (*use of military force*) и постконфликтног оснажења мира (*post-conflict peace-building*).

ситуација и изазов за светску организацију. Покривајући се много ширим задацима од уобичајених, трупe Уједињених нација имале су задатак да штите цивилно становништво у одређеним зонама безбедности. Мировне снаге пружале су и тзв. *хуманитарну помоћ*, али су у одређеним случајевима предузимале и конкретне акције у посредовању, медијацији и притисцима на стране у сукобу у циљу постизања мировних решења.⁷⁹

У новонасталим околностима, светска организација била је спремна да прихвати могућност суспензије принципа сагласности страна, непристрасности и неупотребе силе у случају постојање саме опасности или претње (на пример, у случају Југославије). Пропуштајући да правовремено изврши своју основну улогу, Савет безбедности је своје задатке накнадно поверавао групама држава чланица које су за већ предузете насилне акције, захтевале њихово међународноправно признање или ауторизацију.⁸⁰ То и није имало неког ваљаног смисла, јер се углавном радило о акцијама сталних чланица Савета безбедности које су тиме истовремено задржавале инхерентна права да дискреционо одлучују о његовим надлежностима приликом евентуалних повреда сопствених виталних интереса.⁸¹

Измењени карактер сукоба временом је узроковао девијацију до тада познатог система колективне безбедности, а политички карактер одлука Савета безбедности и могућност да сам одлучује о сопственој надлежности (*Kompetenz-Kompetenz*), довео је до прагматичнијих позиција које су оправдавале могућност да поредак очувања светског мира буде суштински употпуњен. Механизам спровођења колективних мера у пракси није био и формално потврђен, али је био фактички примењиван и то на *ad hoc* бази, преузимањем ригидних и репресивних решења која су одговарала датим међународним околностима.⁸²

Опција да Савет безбедности врши своје дужности у сагласности са циљевима и начелима Уједињених нација који су „ванвременски и универзални“, отуда је представљала само синтетичку основу шире расправе о будућности „глобалног друштва“, која није значила и полемику у вези са функционисањем светске организације.⁸³ Извесни напредак на том плану учињен је у извештају Генералног секретара Кофија Анана „У већој слободи:

⁷⁹ На пример, у Сомалији, Либерiji, Анголи, Босни и Херцеговини и Руанди. Видети: David D. Caron, "The Legitimacy of the Collective Authority of the Security Council", *American Journal of International Law*, 1993, Vol. 87, p. 552, etc.

⁸⁰ Eugene V. Rostow, "United What? Enforcement Action or Collective Self-Defense?" *American Journal of International Law*, 1991, Vol. 85, pp. 506–516.

⁸¹ Mohammed Bedjaoui, *Nouvel ordre mondial et contrôle de la légalité des actes du Conseil de sécurité*, Bruylant, Bruxelles, 1994, p. 11.

⁸² Martti Koskenniemi, "The Police in the Temple Order, Justice and the UN: 'A Dialectical View'", *European Journal of International Law*, 1995, Vol. 6, pp. 348, etc.

⁸³ Maurice Bertrand, "The UN as an Organization, A Critique of its Functioning", *European Journal of International Law*, 1995, Vol. 6, pp. 359, etc.

Ка развоју, сигурности и људским правима за све“, који је припремљен поводом шездесетог, јубиларног заседања Уједињених нација 2005. године. У извештају се напомиње да би државе у будућности требало да допринесу да Савет безбедности својим резолуцијама јасније одреди принципе на којима би почивала употреба силе у међународним односима.⁸⁴

Тиме би се, у потпуно измењеним условима (*rebus sic stantibus*), могла реафирмисати централна улога Савета безбедности у универзалном систему колективне безбедности и потврдити право на одобравање војних интервенција, као последњег средства у случају озбиљних претњи попут геноцида и других масовних злочина, етничког чишћења или озбиљног кршења људских права.⁸⁵ Све санкције које би Савет безбедности одобрио у наведеним случајевима, морале би бити спроведене одмах и уз рутинско установљавање механизма за надгледање и ублажавање хуманитарних последица. Наведене акције Савета безбедности обухватају предузимање конкретних мера, од мера надзирања у примени санкција и мерења њихових учинака, до пружања помоћи рањивим групама и државама чланицама које претрпе посредну штету.

С обзиром на наведене предлоге, чини се да је Генерални секретар био у праву када је тврдио да би се тиме онемогућила ревизија или реинтерпретација члана 51 Повеље о индивидуалној или колективној самоодбрани. Могућност да се уместо колективне интервенције Уједињених нација омогући унилатерална превентивна акција изван граница државне територије, у условима када не постоји непосредна претња националној безбедности, представља поступање противно Повељи Уједињених нација. Наиме, у међународној пракси такав приступ могао би бити тумачен као дозвола за све сличне акције у будућности, а то би водило неизбежно разарању међународног правног поретка. Једно од достигнућа Повеље управо јесте да Повеља овлашћује светску организацију да предузме присилну акцију против починилаца који су одговорни за претње миру, повреду мира или дела агресије.

Приликом активирања механизма колективне безбедности из Главе VII Повеље, Савет безбедности (а ни Генерални секретар), нису увек били у стању

⁸⁴ “In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All”, *Report of Secretary General*, UN Doc. A/59/2005, 21 March 2005.

⁸⁵ У том смислу предложен је и нови концепт о колективном преузимању одговорности (*Responsibility to protect*). Видети: “World Summit Outcome Document”, A/RES/60/1, of 16 September 2005, para 153-154; Nico J. Schrijver, “The Future of the Charter of the United Nations”, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2006, Vol.10, pp. 27, etc; Обрад Рачић, „Уз шездесетогодишњицу Уједињених нација: између уочених промена и одсуства спремности да им се организација прилагоди“, *Годишњак Удружења за међународно право*, 2004–2005, стр. 29, etc; Rosalyn Higgins, “The New United Nations: Appearance and Reality”, in: David Freestone, Surya Subedi and Scott Davidson (eds), *Contemporary Issues in International Law*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2002, pp. 143, etc.

да шаљу трупе, усмеравају, командују и контролишу операције за те сврхе. У том погледу довољно је подсетити се ранијих унилатералних акција накнадно ауторизованих од стране Савета безбедности.⁸⁶ Разлози су познати и произилазе из надаре чудновате врсте надгласавања, где један негативни глас у Савету безбедности може да превлада над свим осталим који иду у прилог постизања позитивног решења.⁸⁷

Измењен изглед данашњих претњи и сукоба поставља нове задатке пред Савет безбедности, пре свега оне да у сваком случају буде много прилагодљивији, стваралачкији и храбрији, да би био много способнији за опажање и доношење праведних одлука у складу са међународним правом, са којим би даље решавао непосредне узроке поменутих опасности по светски мир и безбедност. Да би у томе заиста успео, Савет безбедности морао би да се придржава неких прогресивних начела организације, која могу дати легитимитет предузимању принудних мера. Принципи који се према предлогу Генералног секретара морају поштовати обухватају испитивање озбиљности претње; правилне примене силе; анализу употребе силе као последњег средства; испитивање пропорционалности примене силе у односу на претњу и процену успеха. Свака будућа примена колективних акција и мера Савета безбедности које би укључивале примену силе, а која је везана за успостављање мира, његово очување или изградњу након оружаних сукоба, отуда би морала бити процењивана с обзиром на предложене принципе и евентуалне последице које не би смеле бити горе од последица које би наступиле у случају да се Савет безбедности уздржи од примене колективних акција. Тиме би у Савету безбедности било могуће превазићи и лошу страну успостављеног механизма гласања, јер би корисници права вета доживљавали сопствени положај као дужност и функцију коју би ваљало вршити у интересу читаве међународне заједнице. На том путу, пред државама чланицама стоји усвајање „реформског пакета“ Уједињених нација чији саставни део већ дуги низ година представља и реформа система колективне безбедности.⁸⁸

⁸⁶ Примера ради, операције „Пустињска олуја“ против Ирака с почетка деведесетих година 20. века, потом операције у Руанди и Хаитију (1994), Централној Афричкој Републици (1997), Југославији (1999), Либерии, Конгу, Обали Слоноваче, Авганистану и Ираку (2003), и др.

⁸⁷ Јурај Андраши, „Уједињени народи као нов облик међународне организације“, *Међународни проблеми*, 1955, бр. 3-4, стр. 42-50.

⁸⁸ Душко Димитријевић, *Реформа Савета безбедности Уједињених нација*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.

ЛИТЕРАТУРА

Студије и чланци

- Аћимовић, Љ., „Мирно решавање спорова у оквиру Уједињених нација“, *Међународни проблеми*, 1955, бр. 3-4.
- Аћимовић, Љ., „Санкције Уједињених нација: искуства и дилеме у постхладноратовској ери међународних односа“, *Југословенска ревија за међународно право*, Београд, 1995.
- Akehurst, M. B., "Humanitarian Intervention", in: Hedley Bull (ed.), *Intervention in World Politics*, Clarendon Press, Oxford, 1984.
- Alexandrov, S., *Self-Defense against the Use of force in International Law*, Kluwer, Hague, 1996.
- Andraši, J., Ujedinjeni narodi kao nov oblik međunarodne organizacije“, *Međunarodni problemi*, 1955, br. 3-4, str. 42-50.
- Arango-Ruiz, G., "Le domaine réserve", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1990/VI, Vol. 293.
- Bedjaoui, M., *Nouvel ordre mondial et contrôle de la légalité des actes du Conseil de sécurité*, Bruylant, Bruxelles, 1994.
- Bentwich, N., Martin, A., *A Commentary of the Charter of the United Nations*, Columbia Univeristy Press, New York, 1950.
- Bertrand, M., "The UN as an Organization, A Critique of its Functioning", *European Journal of International Law*, 1995, Vol. 6.
- Blokker, N., "Is the Authorization Authorized? Powers and Practice of the UN Security Council to Authorize the Use of Force by 'Coalitions of the Able and Wiling'", *European Journal of International Law*, 2000, Vol. 11, No. 3.
- Bowett, D. W., "International Military Force" in: Rudolf Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Amsterdam, 1995, Vol. II.
- Bowett, D. W., *United Nations Forces: A Legal Study*, Stevens and Sons, London, 1967.
- Brierly, J. L., *The Law of Nations*, Oxford University Press, Oxford, 1963.
- Brownlie, I., *International Law and the Use of Force by the States*, Clarendon Press, Oxford, 1963.
- Brownlie, I., *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press, Oxford, 1963.
- Cahin, G., "La notion de pouvoir discrétionnaire appliquée aux organisations internationales", *Revue Générale de Droit International Public*, 2003, vol. 107, No. 3.
- Caron, D. D., "The Legitimacy of the Collective Authority of the Security Council", *American Journal of International Law*, 1993, Vol. 87.

- Cassese, A., *International Law*, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- Corten, O., *The Law Against War. The Prohibition on the Use of Force in Con-temporary International Law*, Hart Publishing, Oxford, 2010.
- Combacau, J., *The Current Legal Regulation of the Use of Force*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1986.
- Conforti, B., *The Law and the Practice of the United Nations*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2005.
- Cot, J. P., Pellet, A., *La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article*, Economica, Paris, 1991.
- D'Amato, A., "Israel's Air Strike upon the Iraqi Nuclear Reactor", *American Journal of International Law*, 1983, Vol. 77.
- Degan, V. Đ., „O ograničavanju prava na rat i određivanju napadača“, *Međunarodni problemi*, 1976, br. 1.
- Delivannis, J., *La légitime défense en Droit International Public moderne, Le droit international face a ses limite*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1971.
- Димитријевић, Д., „Функционална реорганизација Савета безбедности“, *Годишњак Удружења за међународно право*, Београд, 2008.
- Димитријевић, Д., *Реформа Савета безбедности Уједињених нација*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.
- Димитријевић, В., „Уједињене нације и регионализам“, у: *Уједињене нације и савремени свет*, Београд, 1970.
- Dinstein, Y., *War, Aggression and Self-Defence*, University Press, Cambridge, 2005.
- Ђорђевић, S., "The Control of the Legality of the Acts of the United Nations Security Council", *Facta Universitatis, Series: Law and Politics*, 2000, vol. 1, No. 4.
- Dugard, J., "Judicial Review of Sanctions", in Gowlland-Debbas, Vera (ed.), *United Nations Sanctions and International Law*, Kluwer Law International, The Hague, 2001.
- Dupuy, P. M., "Sécurité collective et organisation de la paix", *Revue Générale de Droit International Public*, 1993.
- Eagleton, C., "The Jurisdiction of the Security Council over Disputes", *American Journal of International Law*, 1946, vol. 40.
- Feder, N. M., "Reading the UN Charter connotatively: Toward a New Definiton of Armed Attack", *New York University Journal of International Law and Politics*, 1987, Vol. 19.
- Ferencz, B., *New Legal Foundations for Global Survival: Security Through the Security Council*, Dobbs Ferry, Oceana Publications, New York, 1994.

- Fitzmaurice, G., "Definition of Aggression", *International and Comparative Law Quarterly*, 1952, Vol. 1.
- Franck, T., Patel, F., "UN Police Action in Lieu of War: The Old Order Changeth", *American Journal of International Law*, 1991, Vol. 85.
- Franck, T. M., "Fairness in the International Legal and Institutional System", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1993, Vol. 240.
- Gaja, G., "Reflexions sur le role du Conseil de Sécurité dans le novuel ordre mondial", *Revue Généralé de Droit International Public*, 1993, Vol. 97.
- Gavranov, V., *Principi i primena sistema kolektivne bezbednosti Ujedinjenih nacija*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 1969.
- Gray, C., *International Law and the Use of Force*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- Greig, D. W., "Self Defence and the Security Council: What does Article 51 Require?", *International and Comparative Law Quarterly*, 1991, Vol. 40.
- Guggenheim, P., *L'organisation de la société internationale*, Genève, 1944.
- Henkin, L., "Intervention and Neutrality in Contemporary International Law", *Proceedings of the American Society of International Law*, 56th Annual Meeting, Washington, 1963.
- Herndl, K., "Reflections on the Role, Function and Precedures of the Security Council of the UN", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1987/VI.
- Heselhaus, S., "International Law and the Use of Force", in: *The Role of International Law and Institutions*, EOLSS, UNESCO, 2002, pp. 226, etc; "Draft Report on Aggression and the Use of Force", ILA, Washington, 2014.
- Higgins, R., "The New United Nations: Appearance and Reality", in: David Freestone, Surya Subedi and Scott Davidson (eds), *Contemporary Issues in International Law*, Martinus Nijhoff, Leiden, 2002.
- Higgins, R., *The Development of International Law through the Political Organs of the United Nations*, Oxford University Press, London, 1963.
- Hilderband, R. C., *Dumbarton Oaks: The Origins of the United Nations and the Search for Postwar Security*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1990.
- International Legal Materials*, 1992.
- Jennings, R.Y., "The Caroline and McLeod Cases", *American Journal of International Law*, 1938, Vol. 32.
- Jennings, R. Y., *The Acquisition of Territory in International Law*, University Press, Manchester, 1963.
- Kelsen, H., "The Settlement of Disputes by Security Council", *International Law Quarterly*, 1948, vol. 2, No. 1.
- Kelsen, H., *The Law of the United Nations*, Stevens & Sons, London, 1950.

- Komarnicki, W., "La Définition de l'agresseur dans le Droit International moderne", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1949/II, vol. 75.
- Koskenniemi, M., "The Police in the Temple Order, Justice and the UN: 'A Dialectical View'", *European Journal of International Law*, 1995, Vol. 6.
- Крећа, М., *Међународно јавно право*, Службени гласник, Београд, 2007.
- Lillich, R. B., "Humanitarian Intervention Through the United Nations: Towards the Development of Criteria", *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 1993, Vol. 53.
- McDougal, M., "Soviet Cuban Quarantine and Self-Defence", *American Journal of International Law*, 1963, No. 3.
- McDougal, M., "The Hydrogen Bomb Test and International Law of the Sea", *American Journal of International Law*, 1955, Vol. 49.
- Moore, J.N. (ed.), *Law and Civil War in the Modern World*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1974.
- Murphy, C., "The Conciliatory Responsibilities of the UN Security Council", *German Yearbook of International Law*, 1992, Vol. 35.
- Murphy, S. D., "Contemporary Practice of the United States relating to International Law", *American Journal of International Law*, 2002, Vol. 96.
- Murphy, S. D., *Humanitarian Intervention: the United Nations in an Evolving World Order*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996.
- Нинчић, Ђ., „Самоодбрана у новом међународном праву“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1955, бр. 2.
- Нинчић, Ђ., „Уједињене нације и регионалне организације“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1969, бр. 2.
- Нинчић, Ђ., *Проблем суверености у Повељи и пракси Уједињених нација*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1967.
- O'Connell, D. P., *International Law*, Stevens and Sons, London, 1970, Vol. I.
- O'Connell, D. P., *The Influence of Law on Sea Power*, University Press, Manchester, 1975.
- Oppenheim, L., Lauterpacht, H., *International Law: A Treatise*, London, 1952, vol. II.
- Orakhelashvili, A., "The Legal Basis of the UN Operations", *Virginia Journal of International Law*, 2003, Vol. 43.
- Пауновић, М., „Хуманитарна интервенција као злоупотреба начела забране силе у међународном праву“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1999, број 1-3.
- Пелеш, А., „Регионални споразуми и право на самоодбрану“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1969, број 2.

- Пиндић, Д., *Регионалне организације засноване на Повељи Уједињених нација*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1978.
- Рачић, О., „Међународни суд и овлашћења Савета безбедности: Од саветодавног мишљења о Намибији до случаја Локерби“, *Анали Правног Факултета у Београду*, 1997, бр. 1-3.
- Рачић, О., „Уз шездесетогодишњицу Уједињених нација: између уочених промена и одсуства спремности да им се организација прилагоди“, *Годишњак Удружења за међународно право*, 2004–2005.
- Randelzhofer, A., “The Use of Force”, in: R. Bernhardt (ed.), *Encyclopedia of Public International Law*, Elsevier, Amsterdam, 2000, Vol. IV.
- Rostow, E. V. “United What? Enforcement Action or Collective Self-Defense?” *American Journal of International Law*, 1991, Vol. 85.
- Russel, R. B., *A History of United Nations Charter: The Role of the United States, 1940–1945*, Brookings Institutions, London, 1958.
- Šahović, M., „Povelja UN i njeno VII poglavlje posle završetka hladnog rata“, *Jugoslovenska revija za međunarodno право*, 1995, br. 1-3.
- Šahović, M., “Le role de la Charte des Nations Unies dans le development du Droit International en Avenir”, *Thesaurus Acroasium*, 1998, Vol. 27.
- Schrijever, N. J., “The Future of the Charter of the United Nations”, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 2006, Vol.10.
- Schwebel, S. M., “Aggression, Intervention and Self-Defence in Modern International Law”, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1972/II, Vol. 136.
- Show, M. N., *International Law*, University Press, Cambridge, 1997.
- Simma, B., Khan, D. E., Nolte, G., Paulus, A., Wessendorf, N. (eds.), *The Charter of the United Nations: A Commentary*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- Сукијасовић, М., „Агресија најзад дефинисана“, *Југословенска ревија за међународно право*, 1976, бр. 1-2.
- Сукијасовић, М., *Појам агресије у међународном праву*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1967.
- Thorpe, A. G. Y., “Mine Warfare at Sea”, *Ocean Development and International Law*, 1987, Vol. 18, No. 2.
- Verdross, A., “Ideés directrices de l’Organisation des Nations Unies”, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1953/II, Vol. 83.
- Waldock, H., “The Regulations of the Use of Force by Individual States in International Law”, *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1952, Vol. 81.
- Weckel, P., “Le Chapitre VII de la Charte et son application par le Conseil de sécurité”, *Annuaire Français de Droit International*, 1991, Vol. 37.

- Wortley, B. A., "The Veto and the Security Provisions of the Charter", *British Yearbook of International Law*, 1946, Vol. 23.
- Wright, Q., "The Prevention of Aggression", *American Journal of International Law*, 1956, No. 3.
- Yepes, J. M., "Les accord régionaux et le Droit International", *Recueil des Cours, Académie de Droit International, la Haye*, 1947, Vol. 71.
- Zourek, J., "La notion de légitime défense en Droit International", *Annuaire de l'Institut de Droit International*, 1975, Vol. 56.

Dokumentacija i jurisprudencija

- "Advisory Opinion Concerning Conditions of Admission of State to Membership in the UN", *International Court of Justice Reports*, 1948.
- "An Agenda for Peace Preventive Diplomacy, Peace-making and Peace-keeping", Report of the Secretary-General pursuant to the Statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, UN Doc. A/47/277 - S/24111, 17 June 1992.
- "Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua", *International Court of Justice Report*, 1986.
- "Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua", *International Court of Justice Report*, 1986.
- "Correspondence between Great Britain and the United States, respecting the Arrest and Imprisonment of Mr. McLeod for the Destruction of the Steamboat Caroline, March/April 1841", *British and Foreign State Papers*, 1857, Vol. 39.
- Documents of the United Nations Conference on International Organisation*, 1945, Vol. 6. *General Assembly Official Records*, 29th Meeting, add., n° 19.
- "In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All", *Report of Secretary General*, UN Doc. A/59/2005, 21 March 2005.
- "Legality of the Threat of Use of Nuclear Weapons", Advisory opinion, *International Court of Justice Report*, 1996, General list No. 95.
- "Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons", *International Court of Justice Report*, 1996.
- "Oil Platforms Case", *International Court of Justice Report*, 2003.
- "Oil Platforms Case", *International Court of Justice Report*, 2003.
- "Supplement to an Agenda for Peace", UN Doc. A/50/60 - S/1995/1, 3 January 1995.
- "The Corfu Channel Case", *International Court of Justice Reports*, 1949.
- "United Nations Millennium Declaration", UN Doc. A/RES/55/2, 18 September 2000.

United Nations Conference on International Organisation, 1945, Vol. 6. Ibid., Vol. 12; Ibid., 1964; Ibid., 1980,

United Nations Yearbook, 1982.

“World Summit Outcome Document”, A/RES/60/1, of 16 September 2005.

THE USE OF FORCE IN THE UNITED NATIONS SYSTEM

Duško Dimitrijević

Abstract: In contemporary international relations, ideas about the New World Order and global governance in the area of peace have led to significant political implications in the field of collective security of the United Nations. New security challenges, manifested through frequent violations of the rules on the prohibition of the use of force and the threat of force, have led to irregular or “quasi-legal” situations. Thus, in the decades after the end of the Cold War, the force was used to prevent the violation of this prohibition based on the right to self-defense when the threat was not serious and imminent. Then, the force was preventively used when there was a potential or real threat, but beyond the boundaries of the state territory. Finally, the force was also used within the borders of the state territory when there were serious internal conflicts. Although the above-mentioned cases did not have some specific legal basis in the United Nations Charter, or in general international law, the cases were often covered by the Security Council resolutions in order to justify the effectivity. In other words, to justify the effect of the created factual situation on positive international legal order. In the context of the changed political circumstances in the international community, re-examining the rules on the use of force and the threat of force in the United Nations system seems to be quite understandable because the proper management of the system of collective security requires the interpretation to be consistent with the goals of the United Nations, among which protection of world peace and security represents the fundamental basis for the survival of mankind.

Key words: the United Nations, the Charter, the use of force and threats, collective security, international relations.

ПРИМЕНА СИЛЕ ПРОТИВ ПОЈЕДИНАЦА, ВЕЗАНО ЗА МЕЂУНАРОДНЕ ОДНОСЕ У МИРУ

Борис КРИВОКАПИЋ¹

Апстракт: Када се у међународним односима и међународном праву говори о сили, углавном се мисли на оно што се одвија у односима између држава а састоји се у употреби оружане силе, односно у претњи да ће она бити употребљена. Међутим, сила у међународним односима може се посматрати и из других углова, везано за друге субјекте.

Да би приближио проблем којим се бави, аутор прво указује на неке од могућих класификација употребе силе које су од значаја за међународне односе, а затим прецизира да је предмет његовог излагања сила која: 1) незаконита је, 2) врши се у миру, 3) врши се од стране држава, 4) врши се као део некакве државне политике, 5) врши се против појединаца, и 6) има одређени међународни значај. Након тога он са ослонцем на бројне конкретне примере из праксе даје осврт на неке од облика такве силе, као што су отмице, затварање без судске одлуке, држање у тајним затворима, мучење, присилни нестанци и, посебно, циљана убиства.

У оквиру закључних разматрања аутор указује на најважније стварне и правне последице циљаних убистава и других разматраних облика силе против појединаца. Поред осталог, констатује да је много тога већ покривено међународноправним нормама, али да и овде право каска за животом, те да постоји потреба да се прецизно уреди низ питања као што су циљана убиства, а посебно она извршена дроновима. Неки од отворених проблема су и како остварити ефикасну међународну контролу над разним облицима насиља над појединцима који су поменути у раду; како обезбедити да се исти приступ примењује према свим државама; како спречити и ефикасно санкционисати незаконито насиље против појединаца које се може приписати међународним структурама (нпр. међународним мировним снагама) итд.

Кључне речи: међународно право, међународни односи, сила, циљана убиства, људска права, мучење, присилни нестанци.

---

¹ Проф. др Борис Кривокапић, Академик Руске академије природних наука (РАЕН), редовни професор и научни саветник; Пословни и правни факултет Универзитета „Унион – Никола Тесла“, Београд и Правни факултет Самарског националног универзитета „С.П. Корољов“, Самара, Русија; krivokapicboris@yahoo.com

ПРИМЕНА СИЛЕ ПРОТИВ ПОЈЕДИНАЦА, ВЕЗАНО ЗА МЕЂУНАРОДНЕ ОДНОСЕ У МИРУ

Када се у међународним односима и међународном праву говори о сили,² скоро без изузетка мисли се на оно што се одвија у односима између држава, а састоји се у употреби оружане силе, односно у претњи да ће она бити употребљена.

У том духу с правом се примећује да Повеља УН (чл. 2/4) и читаво савремено међународно право забрањују не само употребу, већ и претњу силом у међународним односима;³ указује се на то да је сила, изузетно, допушена само у случају индивидуалне или колективне самоодбране од оружаног напада (чл. 51 Повеље УН) односно када је реч о колективним мерама које УН предузимају на основу Главе VII Повеље ради очувања или успостављања међународног мира и безбедности;⁴ разматрају се нека посебна питања везана за силу у међународним односима као што су одбрамбени савези, систем колективне безбедности, разоружање итд. Понекад се отварају и друге теме, па се покушава да се докаже да тзв. „минимална“ употреба силе у међународним односима није забрањена,⁵ да је употреба силе дозвољена и

² У српском језику реч *сила*, везано за међународне односе има два основна значења. У једном, које се користи у овом раду, то је насиље односно примена силе. У другом, оном које се јавља у међународним уговорима, пресудама међународних судова и правној литератури, то је други назив за државу, за суверену власт. У неким страним језицима те замке нема, пошто се за означавање наведених појмова користе различити изрази. Тако нпр. у енгл. *force* (сила као насиље) и *power* (сила, подразумевајући под њом државу).

³ Више о тако схваћеној забрани употребе силе и претње силом: Кнежевић-Пређић Весна: „Забрана употребе силе и претње силом у јуриспруденцији Међународног суда правде: од 'Corfu Channel Case' до 'Nicaragua Case'“, *Југословенска ревија за међународно право* 1-3/1999, стр. 53-76; Милојевић Момир: „Prohibition of Use of Force and Threats in International Relations“, *Facta Universitatis, series "Law and Politics"* 5/2001, 581-604; Кривокапић Борис: *Мир и рат у међународним односима и праву*, Београд 2017, стр. 57-71.

⁴ Као трећи и последњи изузетак од забране силе Повеља УН (чл. 53, 107) предвиђа принудне мере против бивших непријатељских држава (држава које су у току Другог светског рата биле непријатељ било ког потписника Повеље) али су те одредбе одавно превазиђене – државе на које су се оне односиле већ деценијама су пуноправне чланице ОУН, а неке међу њима (Немачка, Јапан) чак су међу најутицајнијим чланицама ове водеће светске организације.

⁵ Тако нпр. Ruys Tom: "The Meaning of 'Force' and the Boundaries of *Jus ad Bellum*: Are 'Minimal' Uses of Force Excluded from UN Charter Article 2(4)?", *American Journal of International Law* 2/2014, pp. 159-210. Не ширећи даље то питање овде се мора приметити да такав приступ није само супротан важећем међународном праву, већ би неизбежно водио сталним сукобима (на сваку силу одговара се силом, што води ескалацији сукоба). Уосталом, није случајно што су творци Повеље УН забранили сваку употребу силе (сем самоодбране и

у случају тзв. хуманитарних интервенција,⁶ онда када је у питању тзв. превентивна самоодбрана,⁷ и слично.

Укратко, ако није другачије прецизирано, има се у виду сила која долази од државе, уперена је против државе, а огледа се у неком облику употребе оружја односно оружаних снага.

Међутим, сила у међународним односима може се посматрати и из других угла, везано за друге субјекте и проблеме.

Овде ћемо прво указати на неке од могућих класификација употребе силе који су од значаја за међународне односе и право, а затим ћемо се фокусирати на силу која се у миру незаконито примењује против појединаца, а на неки начин је у вези са међународним односима и правом.

НЕКЕ ОД КЛАСИФИКАЦИЈА СИЛЕ И ЊЕНЕ УПОТРЕБЕ

Пошто је употреба силе о оружаном сукобу проблем за себе, регулисан нормама права оружаних сукоба (ратног и хуманитарног права)⁸ овде се тиме нећемо бавити, већ ћемо се ограничити само на силу у време мира. Ту су могуће разне поделе.

1. Сила

У међународним односима под силом се подразумева пре свега оружана сила, она која се састоји у употреби оружја и оружаних снага.

Међутим, сила може да има разне облике. У посебном значењу о њој се може говорити и онда када се неко психичким насиљем, односно претњом упућеном њему лично или држави, односно другом субјекту којег представља (*vis compulsiva*) присиљава да учини нешто противно својој вољи (нпр. да потпише неки уговор или други међународни документ). У ужем смислу, сила постоји када се над датим лицем или другим субјектом врши непосредна физичка принуда. Она се може вршити разним актима. Тако нпр. у случају

колективних мера УН), па чак и претњу силом, не везујући ту забрану за величину односно обим силе.

⁶ Више, укључујући критику тих приступа. Кривокапић Борис: *Актуелни проблеми међународног права*, Београд 2011, стр. 567-619; Пауновић Милан, Кривокапић Борис, Крстић Ивана: *Међународна људска права*, Београд 2017, стр. 352-360.

⁷ Кривокапић Борис: *Актуелни проблеми међународног права*, *op. cit.*, стр. 620-629.

⁸ Детаљно: Кривокапић Борис: *Мир и рат у међународним односима и праву*, *op. cit.*, стр. 539-959.

потписивања неког међународног документа, потпис односног лица може се добити и тако што се његова рука силом води (*vis absoluta*).⁹

Утолико пре, сила постоји онда када је на делу неки други облик насиља, посебно оног које се врши отворено, грубо итд., као у случају убиства, мучења итд. Под одређеним условима и таква сила може бити од значаја за међународне односе и може утицати на њих. Уосталом, многи ратови почели су управо као одговор на неки од стварних или наводних облика такве силе.¹⁰

Постоје, разуме се, и разни други облици употребе силе према појединцима, па и страним држављанима који су овде од мањег значаја, било зато што су законити (предузимају се у прописаним оквирима у сузбијању криминала, тероризма итд.), било зато што су, премда незаконити, мањег интензитета и обима и стога изазивају мање штетне последице.

2. Примена силе унутар неке државе и у међународним оквирима

По себи је јасно да када се говори о сили у међународним односима од првенственог значаја је употреба силе од стране неке државе против друге. Силу могу користити и други субјекти међународних односа (међународне организације, устаници, ослободилачки покрети итд.), као што она може бити употребљена против њих.

Међутим, за међународне односе и међународно право могу бити важна и одређена збивања која се одвијају унутар државних граница, а везана су за примену силе. Употреба силе у некој држави која је груба, систематска или великог обима, може изазвати реакцију других држава, па и читаве међународне заједнице. Ово првенствено када је сила уперена против странаца, али у неким случајевима и када је ограничена на домаће држављане. Уосталом, у наше време проблем људских права више се не сматра питањем у искључивој унутрашњој надлежности држава, већ питањем међународног значаја.

⁹ Јасно је да у већини случајева потпис неће бити исти као слободан потпис тог лица, али обично то онима који силом узимају потпис и није важно. Уосталом, документ се може потписати и силом узетим отиском прста односног лица.

¹⁰ Довољно је подсетити да је Тридесетогодишњи рат (1618–1648) у којем је учествовао велики број европских држава почео због сукоба између католика и протестаната; да је међународна оружана интервенција против Кине (1900) била испровоцирана боксерским устанком, убиством немачког посланика и преко 200 других странаца и опсадом дипломатских мисија у Пекингу; да је убиство надвојводе Фердинанда у Сарајеву 28. 6. 1914. послужило Аустро-Угарској као повод за објаву рата Србији; да је НАТО савез агресију на СР Југославију (1999) правдао потребом наводног спречавања насиља против косовских Албанаца итд.

Држава која врши велико насиље, грубо крши норме међународног права о људским правима и слично, има велике изгледе да се суочи са међународним економским, саобраћајним, дипломатским и другим санкцијама, укључујући и већи или мањи степен међународне изолације. У посебно тешким случајевима може доћи и до неког облика примене силе у међународним односима у виду стране односно међународне интервенције. Премда је оружана интервенција због кршења људских права (тзв. хуманитарна интервенција) забрањена савременим међународним правом,¹¹ она се понекад јавља у пракси.

3. Законита и незаконита сила

Сила је често законита. То је онда када до ње долази у складу са правом и када се она по свом интензитету, облицима и слично одвија у правом утврђеним оквирима. Тако нпр. сваки појединац, али и свака држава има урођено право на самоодбрану, тј. на прибегавање сили ради одбијања незаконитог напада. Законита је и сила која је правно предвиђена, а предузима се ради сузбијања насиља, извршења кривичних санкција итд.

Овде нас, међутим, првенствено занима употреба силе која је незаконита – било да је примена силе у датом случају забрањена, било да се сила (мада сама по себи у начелу дозвољена) примењује на незаконити начин (прекомерно, забрањеним средствима и методама итд.).

4. Субјекти који примењују силу

Силу, разуме се, могу да примењују не само државе, већ и други субјекти. Поред осталог, то могу чинити и разне групе и покрети, криминалне банде, терористичке организације, па чак и појединци. Они могу прибећи употреби силе ради стицања незаконите имовинске користи, остварења насилним путем политичких циљева, због освете итд.

Силу могу применити и међународне организације односно међународне оружане снаге. Наиме, Уједињене нације, али и неке регионалне организације, формирају и користе међународне (вишенационалне) оружане снаге. Њихов мандат може бити различит, али се обично састоји у надгледању примирја, раздвајању сукобљених страна, спречавању дотурања оружја, пружању заштите и помоћи локалном становништву итд. Пракса показује да су понекад те снаге принуђене да прибегну сили (нпр. у самоодбрани, ради заштите

¹¹ Изузетно, под одређеним условима могла би се прихватити таква интервенција коју су у виду крајњег изузетка наложиле, организовале и контролишу Уједињене нације. Кривокапић Борис: *Актуелни проблеми међународног права*, *op. cit.*, стр. 617-619.

конвоја хуманитарне помоћи и сл.), али и да у неким случајевима излазе из постављених им оквира, па се чак у наше време њихови припадници оптужују за ратне злочине и злочине против човечности.¹²

Најважнија је, међутим, сила коју примењују државе. Оне једине имају монопол физичке принуде, располажу посебним органима за примену силе, њихове акције имају далеко највећи значај и у датом друштву и на међународној сцени.

5. Субјекти против којих се примењује сила

Сила може бити примењена против других држава, устаника, одређених друштвених група, а у крајњој линији и појединаца.

Чак и када је реч о употреби силе у међународним односима схваћеној у најужем значењу, тј. о оружаном сукобу, премда се сила у принципу користи против друге државе, она је заправо усмерена на појединце и у крајњој линији погађа управо њих. Они, а не држава или војна јединица којој припадају, бивају убијени, рањени, заробљени итд.

Овде нас, међутим, занима употреба силе која је непосредно усмерена против појединаца као таквих, било да су домаћи или страни држављани.

6. Облици примене силе

Сила може бити примењена у разним облицима, са различитим обимом и интензитетом. То зависи од тога зашто се примењује, ко је примењује, против кога је примењује, какве су опште друштвене односно међународне прилике итд.

МИРНОДОПСКА НЕЗАКОНИТА УПОТРЕБА СИЛЕ ПРОТИВ ПОЈЕДИНАЦА, ОД ЗНАЧАЈА ЗА МЕЂУНАРОДНЕ ОДНОСЕ

Претходна излагања имала су за циљ да нам приближе проблем, а посебно да нам укажу да се о сили у међународним односима или везано за међународне односе може говорити и из другог угла, а не само оног уобичајеног.

Другим речима, овде се нећемо бавити ионако довољно експлоатисаном темом забране силе у међународним односима, што првенствено значи у односима између држава. Такође, премда може имати велики теоријски и практични значај овде нас не занима ни употреба силе која је законита (ту нема ничег спорног, све док се сила примењује на правом дефинисан начин и

¹² Кривокапић Борис, *Мир и рат у међународним односима и праву*, op. cit, стр. 943-954.

у утврђеним оквирима), или се врши у рату (то је посебан проблем), или се не врши од стране државе (то је посебна проблематика, која обично има везе са кривичним правом),¹³ или се не врши као део некакве државне политике (и ту се у начелу ради о делима појединаца), или нема међународни значај (нпр. класична полицијска акција хватања „обичних” криминалаца).

Уместо тога, пажња ће бити усмерена на употребу силе која: 1) незаконита је,¹⁴ 2) врши се у миру, 3) врши се од стране држава тј. њихових органа, 4) врши се као део некакве државне политике, а не као неки вид појединачне самовоље агената у државној служби,¹⁵ 5) врши се против појединаца, и 6) има одређени међународни значај.

Такву употребу силе најбоље ћемо разумети ако се осврнемо на неке од најважнијих облика у којима се она јавља.

Ту се може запазити да постоје неки посебни облици примене силе који су уперени против одређених група и њихових припадника. Такви као што су геноцид, демоцид, етничко чишћење, погроми итд. Тим проблемима се овде нећемо бавити пошто би нам то одузело сувише велики простор, а с друге стране реч је о добро познатим појавама које су много пута обрађене у правној литератури.¹⁶

Уместо тога, фокусираћемо се на оне облике насиља који су првенствено оријентисани на појединце. Такве као што су отмице, затварање и држање у тајним затворима, мучење, присилни нестанци и, нарочито, циљана убиства.

---

¹³ Премда се овде њом не бавимо, мора се признати да и та примена силе итекако може бити од значаја за међународне политичке односе, међународни саобраћај, међународну трговину итд. Ово посебно када је реч о актима терориста, пирата, транснационалног организованог криминала итд. Тако на међународне односе могу на разне начине утицати напади на дипломате и друга лица под међународном заштитом, напади пирата, акти против безбедности цивилних ваздухоплова итд. Више: Кривокапић Борис, *Актуелни проблеми међународног права*, ор. cit, стр. 637-716; Кривокапић Борис, „Међународна кривична дела насиља на мору”, у *Међународна кривична дела*, Тара 2013, стр. 198-214; Кривокапић Борис, *Међународно јавно право*, Београд, 2017, стр. 652-658, 827-842, 860-866.

¹⁴ Мисли се и на незаконитост која постоји када је нешто, могуће је, законито са становишта унутрашњег права односне државе, али је забрањено међународним правом и, посебно, представља међународни злочин.

¹⁵ Ипак, са тиме се може изједначити и ситуација када држава накнадно на неки начин стане иза незаконитог акта силе свог органа или службеника, у смислу да га подржи или не покрене питање одговорности односних лица.

¹⁶ За појмове, дефиниције и историјске примере геноцида, демоцида, етничког чишћења и погрома види истоимене одреднице у: Кривокапић Борис, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Београд, 2010, стр. 173, 250-251, 298-299, 779-780.

НЕКИ ОБЛИЦИ НЕЗАКОНИТЕ ПРИМЕНЕ СИЛЕ ПРЕМА ПОЈЕДИНЦИМА

1. Отмице

Отмица је један од најпростијих облика примене силе од стране државе против појединаца који су због нечег окарактерисани као опасни или непожељни. Тајне службе и друге државне структуре у стању су да ефикасније од било кога прате некога, анализирају његово кретање и контакте и, када се тако одлучи, отму то лице и то тако да нема ни сведока, ни трагова.

Даља судбина отетог може бити различита. Он се може само застрашити па пустити, може бити заврбован, може бити подвргнут мучењу ради добијања одређених података или из других разлога итд., све до тога да може без пресуде и без икаквог видљивог трага бити ликвидиран.¹⁷ Од тога ко је отет, у којим друштвеним приликама итд. зависиће да ли ће то имати утицај на међународне односе и какав ће он бити. У неким случајевима могуће је чак да дође до оружане интервенције, па и озбиљног оружаног сукоба.¹⁸

2. Затварање без судске одлуке и држање у тајним затворима

Чак и у наше време јавља се пракса да се одређена лица затварају без судске одлуке и држе у посебним логорима или затворским установама, а у

¹⁷ Посебна ситуација постоји када је неко отет у иностранству да би био изведен пред суд државе која је извршила отмицу. Пример је случај Адолфа Ајхмана, високог официра нацистичке Немачке, који је био непосредно укључен у програм истребљења Јевреја. После завршетка Другог светског рата побегао је из америчког логора за ратне заробљенике и докопао се Аргентине. Ту је живео са лажним идентитетом све док га 1960. агенти Мосада нису открили, отели и тајно пребацили у Израел, где му је организовано јавно суђење, које се завршило његовом осудом и погубљењем. Међутим, чак и таква акција која је из много разлога разумљива, па чак у неку руку представља задовољење правде, не само да је незаконита са становишта међународног права већ, зависно од случаја, може довести до озбиљних међународних последица, као што су кварења односа између држава, међународна осуда и изолација односне државе, оружана акција неке силе ради ослобађања отетог лица итд.

¹⁸ Довољно је подсетити да су САД, један од главних противника Међународног кривичног суда, донеле 2002. посебан закон закона (*American Service Members' Protection Act*) који овлашћује председника САД да употреби војну силу да би се ослободило америчко војно особље које држи Суд. Дакле, отвара простор за оружану интервенцију у случају када односно лице није отето, већ регуларно ухапшено и при томе предато не било ком, већ међународном суду чију су надлежност до сада признале 124 државе и који функционише у сарадњи са УН. Више: Schabas William A.: "United States Hostility to the International Criminal Court: It's All About Security Council", *European Journal of International Law*, 4/2004, pp. 701-720.

неким случајевима и у тајним затворима. То је обично случај када су односна лица претходно отета (тако да се званично не зна ни где су, ни шта је са њима), али се понекад тако поступа и са онима који су ухваћени у антитерористичким и сличним акцијама.

Илустрације ради довољно је подсетити на познати случај затвора-логора Гвантанамо на Куби у који су САД од 2002. без судског поступка и пресуде, без утврђене кривице, без дефинисане одговорности и санкције, сместили 779 људи ухваћених у Авганистану под сумњом да припадају терористичкој Ал Каиди. То је учињено са образложењем да је то неопходно у склопу „рата против тероризма“. У логору су годинама држани и испитивани у нехуманим условима, уз кршење читавог низа елементарних људских права.¹⁹ Један број њих је и данас тамо и не зна се да ли ће и када бити пуштени.²⁰ Да тако није смело да се ради, признају све више и сами Американци.²¹

Посебан проблем представља чињеница да је однос према овим лицима био од самог почетка незаконит, са становишта и међународног и унутрашњег права самих САД. Наиме, ако су били ратни заробљеници морали су бити пуштени кућама кад се сукоб завршио, а до тада су морали бити држани у заробљеничким логорима уз испуњење услова дефинисаних Женевском конвенцијом о поступању са ратним заробљеницима (1949). С друге стране, ако су лишени слободе као терористи онда им се морало судити (уз сва права одбране), па су тек на основу судске пресуде могли бити упућени на издржавање затворске казне и то у некој од казних установа на територији САД. Међутим, они су у Гвантанаму (на тлу стране државе) држани годинама а да нису били изведени пред суд. Влада САД је у овом случају искомбиновала елементе два различита правна института, на начин на који се то не може чинити, само да би остварила свој политички циљ.

Укратко, овде је у склопу државне политике примењена сила према странним држављанима који су лишени слободе, пребачени на други крај света,

¹⁹ Више: *USA Guantánamo: A Decade of Damage to Human Rights*, Amnesty International 2011, amnestyusa.org/sites/default/files/guantanamo_10_report.pdf. Овај и сви остали извори са Интернета последњи пут су консултовани 2.8.2017.

²⁰ Председник САД Барак Обама је 4.11.2015. најавио затварање логора. И заиста у наредних годину дана, до краја његовог мандата, многи затвореници су напустили логор, али углавном не зато што су пуштени, већ зато што су их, на основу споразума са САД, прихватиле друге државе, да би их држале у својим затворима. И поред тога, јануара 2017, 15 година након доласка првих затвореника, у логору се и даље налазило њих 41. Rosenberg Carol: "Obama to leave with 41 captives still at Guantánamo, blames politics", *Miami Herald*, January 19, 2017, miamiherald.com/news/nation-world/world/americas/guantanamo/article127473314.html.

²¹ *Američki general: Guantánamo je bio pogreška*, Al Jazeera, 2.10.2016, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/americki-general-guantanamo-je-bio-pogreska>.

изложени нечовечном поступању, држани годинама у затвору без судског поступка и судске пресуде, без права на одбрану и жалбу итд. И нити је положај ових лица у међувремену суштински поправљен, нити су против односне државе уведене међународне санкције, нити су наредбодавци и извршиоци овог програма трпели било какве штетне последице. Овај случај је, нажалост, још једном показао да у животу није увек на делу снага аргумената, већ често превагу имају аргументи снаге (силе).

Посебно забрињава чињеница да уз јавне, постоје и тајни затвори у којима је поступање према затвореницима далеко горе и без икакве спољне контроле. Пошто се о тим објектима и њиховим несрећним станарима ништа не зна, они који су у њима заточени изложени су свим облицима насиља и ускраћивања основних права, а да не могу неке да се пожале. Јер званично ни они, ни затвори у којима су – не постоје.

Поред осталог, јавност је сазнала да америчка ЦИА ради наводне борбе против терориста има широм света, па и у Европи, тајне затворе у које се, без икаквог правног покрића и трага о томе, одводе и тамо муче осумњичени, међу којима и, како се касније испоставило, невини људи.²² Овим несрећницима се истовремено крши читав низ елементарних људских права – на слободу, на слободу од мучења, на правично суђење, на одбрану, на жалбу, на хумане услове за време лишења слободе итд. Таквим поступањем драстично се крше не само унутрашњи прописи односне државе, већ и низ међународних уговора којима је кодификована материја људских права, као и оних правила из ове области која су део општег обичајног међународног права.

3. Мучење

Премда је изричито забрањено и утврђено као кривично дело и међународним правом и унутрашњим прописима савремених држава, мучење није тиме и искорењено.²³ Обично се ради о иживљавању истражника и чувара, корацима које самоиницијативно предузимају истражни органи не би ли

²² О томе је истрагу водила и Парламентарна скупштина Европе (познати Мартијев извештај). Nakimi Monica: "The Council of Europe Addresses CIA Rendition and Detention Program", *American Journal of International Law* 2/2007, 442-452; *Council of Europe: Secret CIA Prisons Confirmed*, Human Rights Watch, 6.6.2007, <https://www.hrw.org/news/2007/06/06/council-europe-secret-cia-prisons-confirmed>; *Timeline: The Council of Europe's investigation into CIA secret prisons in Europe*, CE Parliamentary Assembly, <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-en.asp?newsid=5722&lang=2>.

²³ Има се у виду мучење у ужем смислу, оно иза кога непосредно или посредно стоји јавна власт, како је то дефинисано чл. 1/1 Конвенције против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих поступака или казни (1984).

добили потребне информације и слично.²⁴ Другим речима, најчешће нису у питању системске мере, већ акти самовоље појединаца.

Међутим, има и ситуација у којима се заправо ради о једној врсти државне политике. Између осталог, познато је да су после терористичког напада на САД 11.9.2001. председници те земље Џорџ Буш и Барак Обама одобрили да се користе све потребне методе за сазнавање података од лица која су означена као претња националној безбедности. То је довело до широке примене разних облика мучења. Дакле, премда је мучење забрањено²⁵ и мада се и саме САД залажу за гоњење и кажњавање лица одговорних за такве поступке, америчке власти не само да толериш већ преко својих агенција примењују мучење.²⁶

Иако се не може тврдити да је то део утврђене политике, одређени облици мучења се без сумње јављају у пракси многих држава. За већину њих никада се не сазна.

4. Присилни нестанци

Посебан облик отмице са нарочито тешким последицама постоји онда када се, на основу спискова припремљених по одређеним критеријумима, грађани тајно уклањају, нестајући без трага.

Понекад се склањају на непознате локације (логоре, тамнице) о чему је већ било речи. У другим случајевима (присилни нестанци у ужем смислу) они се након отмице и евентуалног испитивања (често уз употребу мучења) једноставно ликвидирају, без суда и пресуде. Ту се посебно мисли не на могуће самоволне поступке државних агената, већ на праксу која је наређена „одозго” са тврђом да је то неопходно јер су односна лица стварни или прикривени непријатељи, симпатизери покрета отпора, терористи и слично. Пошто се о правим разлозима нестанка и судбини тих људи не зна ништа, уз

²⁴ Поред осталог, свет је био шокиран сведочењима о раширеној пракси мучења, сексуалног злостављања и убиствима заробљених Ирачана које су извршили припадници војске САД и ЦИА у Абу Грайбу и другим војним затворима у Ираку, после инвазије на ту земљу 2003. године. *Report of the International Committee of the Red Cross (ICRC) on the Treatment by the Coalition Forces of Prisoners of War and Another Protected Persons by the Geneva Conventions in Iraq During Arrest, Internment and Interrogation*, February 2004, derechos.org/nizkor/us/doc/icrc-prisoner-report-feb-2004.pdf; *Iraq: A Decade of Abuses*, Amnesty International 2013, amnestyusa.org/sites/default/files/mde140012013en.pdf.

²⁵ Поред осталог, САД су чланица Конвенције УН против мучења и других свирепих, нехуманих или понижавајућих поступака или казни (1984).

²⁶ Више: Ross Brian, Esposito Richard: „CIA's Harsh Interrogation Techniques Describer“, *ABC News*, Nov. 18, 2005, <http://abcnews.go.com/Blotter/Investigation/story?id=1322866>; „CIA na stubu srama zbog brutalnosti“, *RTS*, 9.12.2014, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/Свет/1771583/ЦИА+на+стубу+срама+због+бруталности.html>.

један наopak вид кажњавања (због стварне или наводне нелојалности) односно превенције (благовременог уклањања сумњиваца) таквим корацама настоји се да се постигне застрашивања становништва ради сламања било какве непослушности или отпора. С друге стране, овим поступком крију се и уништавају трагови злочина.

Најпознатији пример везан је за оно што се 70-их и 80-их година прошлог века догађало у Латинској Америци. У склопу операције Кондор, спроведене под покровитељством САД, тајне службе диктаторских режима Аргентине, Чилеа, Бразила, Боливије, Парагваја и Уругваја тајно су отимале, мучиле и убијале дисиденте и представнике левичарске опозиције. Сматра се да је тако страдало најмање 40.000 лица, од чега само у Аргентини 1976–1983. око 30.000.²⁷

У наше време присилни нестанци нарочито се помињу у вези са тзв. ратом против тероризма који је прогласио председник САД Џорџ Буш и разним мерама које су САД и њихови савезници предузели у борби против лица осумњичених за тероризам. Мисли се на тајне отмице одређених лица, њихово држање у логорима и тајним затворима, мучење итд.²⁸ О томе је већ било речи.

Међународно право забрањује присилне нестанке. Штавише, одредба из чл. 7/1/и Римског статута (1998) присилне нестанке лица наводи међу злочинима против човечности из надлежности Међународног кривичног суда.

Постоји и посебна Међународна конвенција за заштиту свих лица од присилних нестанака (2006).²⁹ Она у чл. 2. дефинише присилни нестанак тако што прецизира да је то: „хапшење, притварање, отмица или било који други облик лишавања слободе од стране државних органа или лица или групе лица која поступају по овлашћењу, уз подршку или сагласност државе, након чега се одбија да се призна лишавање слободе или се скрива судбина несталог лица

²⁷ McSherry Patrice J.: “Tracking Origins of a State Terror Network: Operation Condor”, *Latin American Perspectives* 1/2002, 38-60; “Grimm account of Argentine deaths”, *BBC News*, 20 January 2005, news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4193341.stm; Rohter Larry: “Exposing the Legacy of Operation Condor”, *The New York Times* Jan. 24, 2014, lens.blogs.nytimes.com/2014/01/24/exposing-the-legacy-of-operation-condor/?_r=0.

²⁸ Horton Scott: “Kriegsraison or Military Necessity? The Bush Administration’s Wilhemine Attitude Towards the Conduct of War”, *Fordham International Law Journal* vol. 30, 2007, pp. 597-598; USA: *Off the Record. U.S. Responsibility for Enforced Disappearances in the “War on Terror”*, Amnesty International, 7 June 2007, <https://www.amnesty.org/en/documents/AMR51/093/2007/en/>; *Torture, War Crimes, Accountability*, Amnesty International, 6 February 2011, <https://www.amnesty.org/en/documents/AMR51/009/2011/en/>.

²⁹ Ступила је на снагу 2010. и на дан 2.8.2017. има 57 чланица. *International Convention for the Protection of All Persons From Enforced Disappearance*, United Nations Treaty Collection, Status as at 02-08-2017, treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-16&chapter=4&clang=_en.

или место на коме се оно налази, чиме се такво лице ставља ван заштите закона“. Конвенција у чл. 1. прописује да се нико „неће подвргавати присилном нестанку“, те да „никакве изузетне околности, било ратно стање или претња ратом, унутрашња политичка нестабилност или било која друга јавна опасност, се не могу наводити као оправдање за присилан нестанак“. Одредбом из чл. 5. утврђено је да широко распрострањена или систематска пракса присилних нестанака представља злочин против човечности како се дефинише у важећем међународном праву и производи последице предвиђене према таквом важећем међународном праву.³⁰

Циљана убиства

Убиства политичких противника и других „неподобних лица“ од стране власти могу се пратити од памтивека. Неки од познатих примера из новије историје су атентат на поглавара Египта Абаса Хилмија извршен у режији британске обавештајне службе током његове посете Турској 1914; атентат на југословенског краља Александра II у Марсеју 1934, иза кога су стајале стране службе; убиство руског револуционара Лава Троцког у Мексику 1940. од стране агента совјетске тајне службе; ликвидација у Минхену 1959. вође националистичког украјинског покрета Степана Бандере (агент КГБ испалио је у њега метак са цијанкалијем); убиство 1961. премијера Конга Патриса Лумумбе у режији Велике Британије и САД; низ убиства припадника тзв. непријатељске емиграције која је организовала југословенска УДБА; убиство бугарског дисидента Георгија Маркова у Лондону 1978. од стране агента бугарске тајне службе (убијен је отровном куглицом која је неприметно испалена из кишобрана у његову ногу); отмица и убиство италијанског премијера Алда Мора у Риму 1978. (премда је то дуго приписивано терористичкој организацији Црвене бригаде, данас се сматра да су иза свега стајале ЦИА и италијанска десничарска организација Гладио); ликвидација 1996. вође сепаратистичких Чечена Џохара Дудајева (када су руске тајне службе, прислушкујући његов разговор сателитским телефоном, лоцирале где је, два авиона су са две ракете уништила џип у коме се налазио), убиство 2008. вође чеченских терориста Шамила Басајева од стране руске ФСБ (његово возило је праћено беспилотном летелицом и када се приближило камиону пуном експлозива, који је претходно остављен крај пута на очекиваној рути,

³⁰ Осталим одредбама свака држава уговорница се обавезала да предузме мере како би спровела одговарајућу истрагу у вези са присилним нестанцима; да својим кривичним законом утврди присилни нестанак као кривично дело; да кривично дело присилног нестанака кажњава одговарајућим казнама; да другим уговорницама пружа највећи степен правне помоћи у вези са кривичним поступком покренутим у погледу кривичног дела присилног нестанака; да обезбеди да жртве присилног нестанака имају право на одштету и брзу, правичну и адекватну надокнаду итд.

даљински је активиран експлозив), убиство вође терористичке организације Ал Каиде Осаме бин Ладена у његовом дому у Аботабаду у Пакистану 2011. у специјално у ту сврху предузетој акцији америчких командоса итд. Уосталом, довољно је подсетити да је америчка ЦИА годинама упорно покушавала да убије кубанског лидера Фидела Кастра.³¹

Често нема јасних доказа да иза смрти неких личности стоје обавештајне службе, али су присутне озбиљне сумње.³²

Неће се погрешити ако се примети да добрим делом захваљујући и развоју технике и технологије наше време обележава пораст тзв. циљаних убистава, што је назив за атентате које осмишљавају, планирају, припремају и изводе државе, преко својих органа и агената.³³

Ближе гледајући, ова убиства се од осталих атентата разликују по низу елемената. Док атентат могу да планирају и изврше и групе па чак и појединци који делују на своју руку (због освете, борбе за власт и слично), циљана убиства су дело професионалаца који раде за државу. За разлику од атентата,

³¹ По тврдњама Хаване, у периоду 1953–2006. било је 638 атентата на њега, од којих је већина осујећена и пре него што је реализована. С тим у вези, намеће се питање шта би се догодило да је неки од тих атентата успео? И шта да су Кубанци, као одговор убили председника САД? Највероватније би тада САД нападе Кубу, што би значило да би се, у тадашњим ионако врло сложеним међународним односима, скоро сигурно све изродило у нови светски рат.

³² Два позната примера су до данас недовољно расветљена – смрт принцезе Дајане у саобраћајној несрећи 1997, за шта су неки оптужили британску тајну службу којој није одговарао предстојећи брак принцезе са њеним вереником муслиманом Доди ал Фаједом и смрт у Лондону 2006. руског дисидента, бившег потпуковника КГБ одн. ФСБ, Александра Литвињенка услед тровања полонијумом (радиоактивни хемијски елемент) за шта су Британци оптужили Русију, премда су се у јавности појавила и друга тумачења тог догађаја.

³³ Pickard Daniel B., "Legalizing Assassination? Terrorism, the Central Intelligence Agency, and International Law", *Georgia Journal of International and Comparative Law* 1/2001, pp. 3-35; Kretzmer David, "Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Execution or Legitimate Means of Defence?", *European Journal of International Law* 2/2005, pp. 171-212; Wachtel Howard A., "Targeting Osama Bin Laden: Examining Legality of Assassinations as a Tool of U.S. Foreign Policy", *Duke Law Journal*, vol. 55, 2005, pp. 677-710; Melzer Nils, *Targeted Killing in International Law*, Oxford University Press 2008; Hunter Thomas Byron, "Targeted Killing: Self-Defense, Preemption, an the War on Terrorism", *Journal of Strategic Security* 2/2009, pp. 1-52; Blum Gabriella, Heymann Philip: "Law and Policy of Targeted Killing", *Harvard National Security Journal* vol. 1, 2010, pp. 145-170; Alston Philip, "The CIA and the Targeted Killings Beyond Borders", *Harvard National Security Journal*, vol. 2, 2011, pp. 283-446; Carvin Stephanie, "The Trouble With Targeted Killing", *Security Studies* 3/2012, pp. 529-555; Otto Roland, *Targeted Killings and International Law*, Springer 2012; Goppel Anna, *Killing Terrorists a Moral and Legal Analysis*, Walter de Gruyter, Berlin 2013; McNeal Gregory S., "Targeted Killing and Accountability", *Georgetown Law Journal*, vol. 102, 3/2014, pp. 681-794.

код кога циљ може бити постигнут и ако жртва буде рањена али преживи, па чак и остане неповређена (ако је нпр. намера била да се тим путем створи атмосфера страха односно опште несигурности, да се шеф државе или владе натера да поднесе оставку и слично), код циљаног убиства сврха читаве операције је управо физичко уништење жртве.³⁴

Заједничка црта циљаних убистава је да жртва није случајна или насумична, већ је пажљиво одабрана, локализована и обележена, а смртоносни исход је од самог почетка планирани резултат читаве акције.³⁵ Такође, жртва се као таква означава и напада у време мира односно, чак и ако се на датом подручју одвија оружани сукоб, у условима релативног мира односно онда када је опуштена јер верује да је релативно безбедна.

Сама ликвидација може се извести на разне начине – слањем с тим задатком снајпериста,³⁶ односно тимова за ликвидацију,³⁷ гађањем вођеним

³⁴ Пошто посебну врсту циљаних убистава представљају атентати који се врше у рату, треба указати и на најважније разлике између њих и циљаних убистава у ужем смислу. Атентати у рату могу се вршити само за време оружаног сукоба, док се циљана убиства догађају и у миру; атентати у рату врше се на подручју које је део бојишта, војишта или макар ратишта, док се циљана убиства остварују ван тих простора, понекад и у трећим (неутралним) државама; атентати у рату усмерени су на непријатељске војне и државне функционере, док жртве циљаних убистава не само да се обично не могу идентификовати са класичним непријатељима у смислу права оружаног сукоба, већ често долазе из недржавних структура – лица означена као вође побуњеника, екстремисти, терористи и слично итд.

³⁵ За разлику од других случајева примене силе где се смртоносни исход прихвата као могућа, али не и жељена последица. Тако нпр. са евентуалним лишењем живота се рачуна, али оно није само по себи циљ, у случају када полиција хвата пљачкаше банке или терористе. То важи чак и за сам рат, пошто је у њему циљ савладати отпор противника, а не побити све непријатеље. Уосталом, међународно ратно и хуманитарно право забрањује напад на непријатеља који је онеспособљен за борбу, издавање наређења да не сме бити преживелих, убијање ратних заробљеника итд.

³⁶ Док у рату снајпериста бира мету инстинктивно или према околностима случаја, а не зато што је у лову управо на конкретну личност и при томе је само посебна врста борца која се излаже специфичним напорима и ризицима укључујући и опасност да и сам страда, код циљаних убистава све је другачије. Ту се операција предузима управо зато да би се ликвидирала одређена личност, а сами снајперисти више личе на плаћене убице, него на борце – они добијају слику жртве и податке о њеном кретању, одлазе у акцију са задатком да ликвидирају означену мету, дејствују скоро без ризика (други тимови старају се о њиховом прикривању, заштити и извлачењу) итд. Све то добија посебну димензију у светлости чињенице да данас постоје веома прецизне далекометне снајперске пушке које су великог калибра (12,7 мм) и омогућавају чисте поготке и са даљине веће од 2 км, а најновији модели и на даљинама већим од 4 км! Снајпериста се појављује као хладнокрвни целат који је због камуфлаже, велике даљине и брзог извлачења безбедан, док његова жртва не слуги да је на нишану и практично нема шансу да преживи напад.

³⁷ Пример је већ поменуто убиство Осаме бин Ладена.

ракетама испаленим из беспилотне летелице (дрона), авиона или хеликоптера, крстарелим ракетама испаленим са ратног брода, тровањем итд.

У наше време све више се за циљана убиства користе дрони.³⁸ Посебно се може пратити сталан раст такве праксе САД.³⁹ Међутим, има основа да се примети да такви напади чак и у рату имају елементе нечасности одн. подмуклости, што значи и противправности.⁴⁰ С друге стране, за разлику од бораца или полицајаца на терену који и сами могу да страдају у акцији, овде извршиоци (оператери дрона) не ризикују ништа јер се налазе на тајној, стотинама па и хиљадама километара удаљеној локацији – у неком бункеру, на неком ратном броду и слично. Они добијају координате жртве, проналазе је, притиском на дугме испалају ракету, а читав догађај посматрају на екрану као неку врсту директног преноса или чак видео игрице. Томе треба додати и поред тога што се време и место напада наводно пажљиво бира, у досадашњим акцијама дрона забележене су велике цивилне жртве („коллатерална штета“), непримерене тако софистицираном оружју – чак око 20-30%.⁴¹ Има тврдњи да је ситуација заправо много гора – по неким истраживачима, да би ликвидирали једну одабрану мету амерички дрони

³⁸ Више: Кривокапић Борис, *Мир и рат у међународним односима и праву*, op. cit., str. 850-858.

³⁹ Први амерички напад дроном био је у Јемену 2002, за време председника Џ. Буша. Од тада су САД на тај начин у низу држава убиле неколико хиљада људи. За разне статистике везане за америчке нападе дроновима види: Serle Jack, Purkiss Jessica, *Drone Wars: The Full Data*, 1. January 2017, <http://edition.cnn.com/2012/09/05/opinion/bergen-obama-drone/index.html>.

⁴⁰ Када знамо да су управо из разлога њихове подмуклости, одговарајућим конвенцијама забрањени не само употреба, већ и производња, држање итд. прво мина изненађења, а затим и противпешадијских мина, морамо се запитати како то да су ове мине подло (перфидно) оружје, а напади дроновима нису? Много тога указује да су напади дроновима заправо много гори. Код мине противник има шансу да преживи (чак и ако је тешко повређен), има шансу и да је уопште не активира (тако што не стане на њу), може очистити или заобићи минско поље итд. Код напада дроном смрт је скоро неизбежна, када једном напад почне нема времена ни начина да се он избегне, уз непосредну жртву страдају и многи који су се ту случајно затекли, укључујући цивиле итд.

⁴¹ Тврди се да су у периоду 2004–2014. САД само у Пакистану дроновима нападе 408 пута, убивши 2.410–3.902 лица, од чега 416–959 цивила (од тога 168–204 деце). Serle Jack, Fielding-Smith Abigail, “Monthly Updates of the Cover War”, US drone war: 2014 in numbers”, The Bureau of Investigative Journalism, January 7, 2015, thebureauinvestigates.com/2015/01/07/us-drone-war-2014-in-numbers/. Чак и да се остави по страни како је утврђивано ко је цивил а ко не, понуђена статистика указује да су у просеку у сваком нападу дрона страдали између једног и 2,35 цивила. У калкулацији са мањим бројем укупних жртава то је 17,3%, а у оној са више жртава чак 24,6%.

су у просеку убијали око узгредних жртава.⁴² Постоје и други проблеми везани за циљана убиства путем дронова.⁴³

Независно од тога на који начин се реализују, пошто се свде на смртну казну која се извршава над неким лицем, без судског поступка и пресуде, циљана убиства су у супротности са нормама међународног права људских права, које јамче право на живот, права окривљеног итд.,⁴⁴ као и са читавим

⁴² Тврди се да су између 2006. и 2009. Американци у Пакистану дроновима ликвидирали 14 вођа терориста, али уз њих још и 700 цивила, што значи 50 цивила на једно лице које је осумњичено да је терориста, или 98% невиних жртава. Kilcullen David, McDonald Exum Andrew, "Death From Above, Outrage Down Below", *The New York Times*, May 16, 2009, nytimes.com/2009/05/17/opinion/17exum.html?pagewanted=all&r=0. Други извори говоре да је у 2008–2009. у чак 16 покушаја да се ракетама ликвидира високо-позиционирани члан милиције у Пакистану Beitulah Mehsud, страдало између 207 и 321 случајних жртава. Crawford Neta C., *Accountability for Killing: Moral Responsibility for Collateral Damage in America's Post-9/11 Wars*, Oxford University Press, 2013, p. 130. Неке нове процене указују да је у ликвидирању 41 лица означених као мете, страдало још 1.147 „других“. Ackerman Spencer, "41 men targeted but 1,147 killed: US drone strikes – the facts on the ground", *The Guardian*, 29. November 2014, theguardian.com/us-news/2014/nov/24/-sp-us-drone-strikes-kill-1147.

⁴³ Више о проблему све веће употребе дронова за ликвидирање разних лица, моралним и правним питањима која се с тим у вези јављају: Кривокапић Борис, *Мир и рат у међународним односима и праву*, op. cit., стр. 850-858; Vogel Ryan J, "Drone Warfare and the Law of Armed Conflict", *Denver Journal of International Law and Policy* 1/2010, pp. 101-138; O'Connell Mary Ellen, "Unlawful Killing with Combat Drones: A Case Study of Pakistan, 2004-2009", Notre Dame Law School, *Legal Studies Research Paper* No. 09-43, 2010, pp. 1-26, law.upenn.edu/institutes/cerl/conferences/targetedkilling/papers/OConnellDrones.pdf; Lewis Michael W., "Drones and Boundaries of the Battlefield", *Texas International Law Journal*, 2/2012, pp. 293-314; Lewis Michael W., Crawford Emily, "Drones and Distinction: How IHL Encouraged the Rise of Drones", *Georgetown Journal of International Law*, vol. 44, 2013, pp. 1127-1166; Lubell Noam, Derejko Nathan, "A Global Battlefield? Drones and the Geographical Scope of Armed Conflict", *Journal of International Criminal Justice* 1/2013, pp. 65-88; „Will I be Next“: US Drone Strikes in Pakistan, Amnesty International 2013, <https://www.amnestyusa.org/files/asa330132013en.pdf>; Cohn Marjorie (ed.): *Drones and Targeted Killing: Legal, Moral, and Geopolitical Issues*, Olive Branch Press, 2015.

⁴⁴ Разне дилеме везане се циљана убиства учиниле су да се овај проблем нађе и пред органима међународних организација. Тако: Alston Philip, *Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary execution*, Human Rights Council, A/HRC/14/24/Add 6, 28 May 2010, www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.24.Add6.pdf; Emmerson Ben, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms, while countering terrorism*, Human Rights Council, A/HRC/25/59, 28 February 2014, justsecurity.org/wp-content/uploads/2014/02/Special-Rapporteur-Rapporteur-Emmerson-Drones-2014.pdf. Овој проблематици посвећена су и истраживања и студије угледних међународних невладиних организација, поред осталог: Human Rights Watch: *Q & A: US Target Killings and International Law*, December 19, 2011, hrw.org/news/2011/12/19/q-us-targeted-killings-and-international-law; Amnesty International: *United States of America 'Targeted Killing' Policies Violate the Right to Life*, 2012, amnestyusa.org/sites/default/files/usa_targeted_killing.pdf.

низом других прописа међународног и унутрашњег права савремених држава.⁴⁵ Суштински, то је егзекуција жртве која се напада и уништава изненада и из потаје, тако да није свесна да је у опасности, нема шансу да се одбрани, узврати, сакрије се или побегне. У већини случајева практично нема никакве изгледе да преживи напад.

Све то само по себи сугерише да је у питању један вид незаконите, хладнокрвне ликвидације немоћне жртве. Моменат подмуклости је још више изражен када се напад врши у миру. Исто важи и за напад у релативном миру, чак и ако је у току оружани сукоб. То је случај када се жртва напада изван бојишта (борбене зоне) онда када се осећа безбедном – нпр. када се ракетама намерно гађа резиденција, породични дом, одмаралиште или слично место на коме се она налази, а које је далеко од простора где се изводе непријатељства, или када се жртва ликвидира док је ангажована у неким специфичним невојним активностима као што су молитва, сахрана, свадба и слично. Уосталом, у већини поменутих случајева у питању је цивилни објект, који већ због тога не би смео бити предмет напада.

Постоји и читав низ других проблема од којих је сваки довољан сам за себе. Циљана убиства, посебно она извршена путем дрона у време мира у страни држави, без њене изричите дозволе (а управо то се често догађа у пракси) представљају кршење низа основних принципа савременог међународног права – о забрани силе у међународним односима, о немешању у унутрашње ствари других држава, о забрани оружане интервенције итд. С друге стране, пошто су ове операције увек обавијене велом тајне, отвара се низ питања, као што су: како се уопште такве акције могу контролисати и свести на минималну меру када се јавно не зна ко је и по ком критеријуму дао овлашћење за одстрел,⁴⁶ како се може гарантовати да су ова убиства заиста

⁴⁵ Штавише, циљана убиства су у супротности и са читавим низом правила међународног ратног и хуманитарног права – са нормама које забрањују подмукле, нечасне поступке; које истичу да је у рату циљ победа а не уништење противника, те да се када год је то могуће непријатељ мора поштедети; које штите непријатеља онеспособљеног за борбу (лице које „није у могућности да се само брани“) итд.

⁴⁶ Премда формално у већини земаља овлашћење даје шеф државе, у пракси он ће скоро без изузетка потписати наређење које му предложи и образложе надлежне службе. Међутим, и у тим службама постоји тренутак када неко одлучује да одређено лице треба да се ликвидира, а функционери који су на командној лествици изнад, само потврђују ту одлуку. Премда могу да ускрате сагласност, они се у пракси ослањају на то да су истрага и процена ваљано обављени (сами се тиме посебно не баве нити имају времена за то). У САД је контрола ових акција постала још мања, када је почетком 2017. председник Трамп своје овлашћење да ауторизује нападе дронавима пренео на ЦИА, тако да се убудуће удари на осумњичене за тероризам изводе без договора се Белом кућом чак и изван ратних зона. "Trump gives CIA authority to conduct drone strikes: WSJ", *Reuters*, Mar. 13, 2017, [reuters.com/article/us-usa-trump-cia-drones-idUSKBN16K2SE](https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-cia-drones-idUSKBN16K2SE).

неопходна, какве су правне последице када у овим нападима страдају цивили итд. Примећује се и да се код циљаних убистава, укључујући и нападе дроновима, суштински губи разлика између оних који ликвидирају терористе и самих терориста.

То су само неки од разлога због којих су циљана убиства дроновима (она су у пракси најчешћа) добила противнике и у самим САД, као земљи која далеко највише прибегава таквој пракси. Поред осталог, средином 2015. године 45 бивших војних лица САД, укључујући и једног пензионисаног бригадног генерала, заједничким писмом подсетили су јавност да је до тада у таквим нападима у Авганистану, Пакистану, Јемену, Сомалији, Ираку, на Филипинима, у Либији и Сирији убијено најмање 6.000 људи. Истакавши да су тиме погажени принципи међународног права и људских права, позвали су пилоте дрона да одбију извршење наређења о циљаним убиствима.⁴⁷

И поред тога, циљана убиства се све чешће јављају у пракси, посебно зато што их нова техничка средства чине све ефикаснијим. Такве акције су карактеристичне за САД, али њима су прибегавале и друге земље. Оне се обично правдају борбом против терориста, тачније потребом да се ликвидацијом вођа терористи обезглаве и дезорганизују и тако спрече њихове акције у којима би страдали обични грађани. Чињеница је, међутим, да су овим путем убијани и лидери покрета отпора у окупираним земљама, војни команданти и други функционери противника итд. у неким случајевима чак и онда када су се налазили у неутралним земљама.⁴⁸

⁴⁷ Pilkington Ed: "Former US military personnel urged drone pilots to walk away from controls", *The Guardian*, 17 June 2015, theguardian.com/world/2015/jun/17/former-us-military-personnel-letter-us-drone-pilots?CMP=fb_gu.

⁴⁸ Занимљив пример је ликвидација у предграђу Дамаска 12.2.2008. Имада Мугније, једног од вођа либанског Хезболаха. Док је прилазио паркираном теренском возилу, даљински је детониран експлозив сакривен у резервној гуми. Атентат су извршили агенти израелског Мосада, у сарадњи са америчком ЦИА. Тим поводом развила се полемика о законитости таквих напада. Неки амерички стручњаци за међународно право изјавили су да је у питању начин убијања који користе гангстери и терористи, те да је реч о кршењу једног од најстаријих правила ратног права. Напротив, бивши амерички званичници који су желели да остану анонимни, тврдили су да премда се налазио у неутралној Сирији, убијени је био непосредно укључен у наоружавање и обуку шиитске милиције у Ираку, која се борила против снаге САД, што га је, по њима, учинило легитимном метом. Најзад, један аутор закључио је да ту није било у питању забрањено средство јер је маскирање војног објекта као цивилног (овде, бомбе као резервне гуме) дозвољено све док односни цивилни објекат нема посебну заштиту по међународном праву оружаних сукоба. Ипак, и он се сложио да се у конкретном случају радило о забрањеној акцији односно перфидији, са образложењем да бомба која се даљински активира изван борбене зоне, а маскирана је као цивилни објекат, мора да се налази у непосредној близини војног објекта, што овде није био случај. Goldman Adam, Nakashima Ellen, "CIA and Mossad killed senior Hezbollah figure in car bombing", *The Washington Post*,

Објективно гледајући, једино што разликује ова убиства од обичних кривичних дела умишљајног лишења живота је чињеница да се она врше по налогу државе. Али – реч је о убиствима без одлуке суда који једини може да изрекне смртну казну, па и то само: 1) ако она у датој земљи није укинута, 2) по спроведеном поступку, уз обезбеђење свих гаранција одбране, 3) на основу закона. Код циљаних убистава ничега од тога нема. Извршна односно управна власт одлучује да неко не треба да живи, иста та власт ову одлуку спроводи у дело.⁴⁹

Па ипак, не постоји изричита међународноправна забрана циљаних убистава, а и да постоји питање је да ли би се државе много обазирале на њу, без обзира на све правне и моралне дилеме.

С друге стране, сва је прилика да због напретка технологије (посебно, развоја беспилотних летелица) ускоро нико неће бити заиста ефикасно заштићен од оваквих напада. Чак и недовољно развијене земље, терористи, па и припадници организованог криминала, моћи ће да за мале паре и без ризика убијају личности које им нису по вољи и при томе ће највероватније успети да прикрију своју умешаност. То све говори о дубини проблема и потреби да се он реши и у техничком, односно безбедносном и у правном смислу.

ПОСЛЕДИЦЕ

Циљ овог рада је указивање на то да проблем силе у међународним односима има и друге стране, а не само ону на коју се обично указује. Једна од

January 30, 2015, washingtonpost.com/world/national-security/cia-and-mossad-killed-senior-hezbollah-figure-in-car-bombing/2015/01/30/ebb88682-968a-11e4-8005-1924ede3e54a_story.html?utm_term=.89a583e1d915; Heller Kevin Jon, "Disguising a Military Object: Prohibited Perfidy or Permissible Ruse of War", *International Law Studies*, vol. 91, 2015, pp. 517-539.

⁴⁹ Када се зна да и поред свих процесних гаранција чак и судови понекад греше, јасно је да су још већи изгледи да тешко погреша неки чиновник, па макар он припадао и обавештајним структурама. Дobar пример је оно што се догодило након терористичког напада палестинског „Црног септембра“ на Олимпијским играма у Минхену (1972) у којем је страдало 11 израелских олимпијца. Ради одмазде и слања поруке да ће тако одговорити на сваки нови напад, израелска влада наложила је Мосаду да пронађе и ликвидира оне који су за то одговорни. У остварењу те операције, назване „Божји гнев“ од 17 лица која су била означена као мете, само за годину дана убијено је њих 13. Операција је настављена и након тога и неки од оних које су Израелци сматрали одговорним убијени су и после 20 година. Овде се све то помиње због чињенице да је и поред пажљивих обавештајних обрада и припрема у овим акцијама страдао и један број потпуно невиних људи. Поред осталог, у Норвешкој је 1974. пред својом трудном женом грешком убијен један конобар, пореклом Мароканац кога су израелски агенти помешали са вођом терориста.

њих је проблем употребе силе од стране држава која је усмерена против појединаца, врши се у миру, а незаконита је и може имати везе са међународним односима или произвести међународне последице.

Везано за то питање, јасно је да је у једном раду ограниченог обима немогуће извршити дубљу анализу, а камоли понудити конкретна решења. Читав проблем морао би бити сагледан од стране стручњака разних профила (правника, али и историчара, психолога, социолога, стручњака за међународне односе, за питања безбедности итд.) и то уз истовремено учешће већег броја експерата исте струке, па и тада би то био само један од могућих приступа и предлога. Ово посебно с обзиром на број и разноврсност односа о којима је реч.

И поред тога, уз све ограде тешко је отети се изазову да се макар у основним цртама изведу неки мање-више општи закључци. Једни од њих тичу се стварних, а други правних последица и питања.

1. Стварне последице

Стварне последице циљаних убистава и других разматраних облика употребе силе против појединаца врло су различите. Оне зависе од тога о ком облику насиља је реч, како је оно извршено (отворено или прикривено), ко стоји иза њега, ко је био жртва итд. Не рачунајући појединачне судбине оних који су њима непосредно или посредно погођени, већина ових акција, посебно када су извршене у недовољно развијеним земљама или онима које су суочене са грађанским ратом или сличним сукобима, прође скоро неопажено. Често се догађа да медији о њима ништа не јављају, не води се посебан истражни поступак итд.

Па ипак, ови акти могу имати и озбиљне друштвене последице, па и оне међународног значаја. Зависно од случаја, они могу довести до нарастања неповерења у међународне институције, погоршања међудржавних односа, пораста тероризма (насиље рађа насиље) итд. све до оружаних сукоба. Мада их неки виде као средство борбе против насиља и хаоса, такви приступи реално гледајући не могу да реше нагомилане противречности и проблеме већ, напротив, углавном само допринесе погоршању ситуације. Чак и када се убије неки вођа отпора или терористичке организације, тиме се обично ништа не постиже, пошто на његово место долази неко други, често још опаснији. Јављају се и друге негативне последице – жртва циљаног убиства добија ореол мученика, круг њених следбеника се шири (ово посебно када су у нападу страдали и недужни, што изазива разумљиво огорчење и код до тада пасивног или умереног дела становништва) а они, подстакнути жељом за осветом, постају још више одлучни и безобзирни. То онда неретко води терористичким актима који имају обележја међународног тероризма – врше се у иностранству, против странаца итд. Све то има за последицу губитке људских

живота, угрожавање међународног мира и безбедности, ширење атмосфере страха и слично.

2. Правне последице

Многа питања која се тичу ове проблематике већ су покривена међународноправним нормама. Мисли се на бројне вишестране споразуме и правила универзалног (општег) међународног обичајног права⁵⁰ који забрањују силу у међународним односима, штите основна људска права (право на живот, право на личну слободу итд.) односно изричито забрањују и као међународна кривична дела квалификују одређене акте (не само оне које се односе на групе, као што су геноцид или етничко чишћење, већ и оне који су уперени против појединаца, као што су мучење, присилни нестанци и др.).

Па ипак, као и у многим другим случајевима, и овде право каска за животом. Поред осталог, утисак је да већ сада постоји потреба да многа важна питања као што су циљана убиства, а посебно она извршена дроновима, буду довољно прецизно регулисана нормама међународног права. Ово у смислу изричите забране и кажњивости таквих и сличних аката против појединаца и, евентуално, прецизирања изузетних околности и строгих услова под којима се одређене принуде ове врсте могу предузети (државе ће највероватније настојати да себи оставе одрешене руке у неким екстремним ситуацијама које угрожавају њихову безбедност, па и сам опстанак и неће пристати на међународни споразум који би им то ускратио).

Нека од отворених питања су и како остварити ефикасну међународну контролу над разним облицима насиља над појединцима који су поменути у овом раду, укључујући циљана убиства; како обезбедити да се исти приступ примењује према свим државама, независно од њихове снаге и величине; шта учинити да би се створили услови за кривичну одговорност наредбодаваца и извршилаца поменутих аката, ако треба и пред међународним кривичним судовима; како спречити и ефикасно санкционисати незаконито насиље против појединаца које се може приписати међународним структурама (нпр. међународним мировним снагама) итд.

У трагању за одговорима на та питања постоји велики простор за развој међународног права и међународних институција, посебно међународног кривичног права и међународног кривичног правосуђа. Ипак, треба бити реалан и признати да ће пут за изградњу односних међународноправних

⁵⁰ За разлику од међународних споразума који везују само уговорнице (државе које их изричито прихвате) универзални међународни обичаји су, када једном настану, обавезни за све. Више: Кривокапић Борис, „Обичајна правна правила у међународном праву“, *Мегатренд ревија*, 3/2012, стр. 35-81.

норми и установа највероватније бити тежак и спор. Уз то, као и увек уосталом, неће бити довољно само усвојити релевантне међународноправне акте, већ ће не мање озбиљан изазов представљати настојање да се обезбеди да се они доследно остварују у пракси. Посебно – да се непристрасно примењују у свим случајевима, независно од тога ко су кривци и жртве, а нарочито да ли су одговорна лица из великих држава или других земаља.

ЛИТЕРАТУРА

Монографије, чланци

- Alston, Philip, *Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary execution*, Human Rights Council, A/HRC/14/24/Add 6, 28 May 2010, www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/14session/A.HRC.14.24.Add6.pdf
- Alston, Philip, "The CIA and the Targeted Killings Beyond Borders", *Harvard National Security Journal*, vol. 2, 2011, pp. 283-446.
- Blum, Gabriella, Heymann Philip, "Law and Policy of Targeted Killing", *Harvard National Security Journal*, vol. 1, 2010, pp. 145-170.
- Carvin, Stephanie, "The Trouble With Targeted Killing", *Security Studies* 3/2012, pp. 529-555
- Cohn, Marjorie (ed.), *Drones and Targeted Killing: Legal, Moral, and Geopolitical Issues*, Olive Branch Press, 2015.
- Crawford, Neta C., *Accountability for Killing: Moral Responsibility for Collateral Damage in America's Post-9/11 Wars*, Oxford University Press, 2013.
- Emmerson, Ben, *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms, while countering terrorism*, Human Rights Council, A/HRC/25/59, 28 February 2014, justsecurity.org/wp-content/uploads/2014/02/Special-Rapporteur-Rapporteur-Emmerson-Drones-2014.pdf
- Goppel, Anna, *Killing Terrorists a Moral and Legal Analysis*, Walter de Gruyter, Berlin, 2013.
- Hakimi, Monica, "The Council of Europe Addresses CIA Rendition and Detention Program", *American Journal of International Law*, 2/2007, pp. 442-452.
- Heller, Kevin Jon, "Disguising a Military Object: Prohibited Perfidy or Permissible Ruse of War", *International Law Studies*, vol. 91, 2015, pp. 517-539.
- Horton, Scott, "Kriegsraison or Military Necessity? The Bush Administration's Wilhemine Attitude Towards the Conduct of War", *Fordham International Law Journal*, vol. 30, 2007, pp. 576-598.

- Кнежевић-Предић, Весна, „Забрана употребе силе и претње силом у јуриспруденцији Међународног суда правде од 'Corfu Channel Case' до 'Nicaragua Case'”, *Југословенска ревија за међународно право*, 1-3/1999, стр. 53-76.
- Kretzmer, David, “Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Execution or Legitimate Means of Defence?”, *European Journal of International Law*, 2/2005, pp. 171-212.
- Кривокапић, Борис, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Београд, 2010.
- Кривокапић, Борис, *Актуелни проблеми међународног права*, Београд, 2011.
- Кривокапић, Борис, „Обичајна правна правила у међународном праву“, *Мегатренд ревија*, 3/2012, стр. 35-81.
- Кривокапић, Борис, „Међународна кривична дела насиља на мору“, у *Међународна кривична дела*, Тара, 2013, стр. 198-214.
- Кривокапић, Борис, *Међународно јавно право*, Београд, 2017.
- Кривокапић, Борис, *Мир и рат у међународним односима и праву*, Београд, 2017.
- Lewis, Michael W., “Drones and Boundaries of the Battlefield”, *Texas International Law Journal*, 2/2012, pp. 293-314.
- Lewis, Michael W., Crawford Emily, “Drones and Distinction: How IHL Encouraged the Rise of Drones”, *Georgetown Journal of International Law*, vol. 44, 2013, pp. 1127-1166.
- Lubell, Noam, Derejko, Nathan, “A Global Battlefield? Drones and the Geographical Scope of Armed Conflict”, *Journal of International Criminal Justice*, 1/2013, pp. 65-88.
- McNeal, Gregory S., “Targeted Killing and Accountability”, *Georgetown Law Journal*, vol. 102, 3/2014, pp. 681-794.
- McSherry, Patrice J., “Tracking Origins of a State Terror Network: Operation Condor”, *Latin American Perspectives*, 1/2002, pp. 38-60.
- Melzer, Nils, *Targeted Killing in International Law*, Oxford University Press 2008; Hunter Thomas Byron, “Targeted Killing: Self-Defense, Preemption and the War on Terrorism”, *Journal of Strategic Security*, 2/2009, pp. 1-52.
- Милојевић, Момир, “Prohibition of Use of Force and Threats in International Relations”, *Facta Universitatis*, series “Law and Politics”, 5/2001, pp. 581-604.
- O’Connell, Mary Ellen: „Unlawful Killing with Combat Drones: A Case Study of Pakistan, 2004–2009“, Notre Dame Law School, *Legal Studies Research Paper No. 09-43*, 2010, 1-26, law.upenn.edu/institutes/cerl/conferences/targetedkilling/papers/OConnellDrones.pdf
- Otto, Roland: *Targeted Killings and International Law*, Springer 2012.

- Пауновић, Милан, Кривокапић, Борис, Крстић, Борис, Крстић, Ивана, *Међународна људска права*, Београд, 2017.
- Pickard, Daniel B.: "Legalizing Assassination? Terrorism, the Central Intelligence Agency, and International Law", *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 1/2001, pp. 3-35.
- Ruys, Tom, „The Meaning of 'Force' and the Boundaries of *Jus ad Bellum*: Are 'Minimal' Uses of Force Excluded from UN Charter Article 2(4)?", *American Journal of International Law* 2/2014, pp. 159-210.
- Schabas, William A.: "United States Hostility to the International Criminal Court: It's All About Security Council", *European Journal of International Law* 4/2004, pp. 701-720.
- Vogel, Ryan J.: „Drone Warfare and the Law of Armed Conflict“, *Denver Journal of International Law and Policy* 1/2010, pp. 101-138.
- Wachtel, Howard A.: "Targeting Osama Bin Laden: Examining Legality of Assassinations as a Tool of U.S. Foreign Policy", *Duke Law Journal*, vol. 55, 2005, pp. 677-710.

Чланци у медијима, извештаји и студије међународних и невладиних организација

- Ackerman Spencer: „41 men targeted but 1,147 killed: US drone strikes – the facts on the ground“, *The Guardian*, 29. November 2014, theguardian.com/us-news/2014/nov/24/-sp-us-drone-strikes-kill-1147
- Амерички генерал: Гуантанамо је био погрешка*, Al Jazeera, 2.10.2016, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/americki-general-guantanamo-je-bio-pogreska>
- „CIA на стубу срама због бруталности“, *RTS*, 9.12.2014, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/Свет/1771583/ЦИА+на+стубу+срама+због+бруталност.и.html>
- Council of Europe: Secret CIA Prisons Confirmed*, Human Rights Watch, 6.6.2007, <https://www.hrw.org/news/2007/06/06/council-europe-secret-cia-prisons-confirmed>;
- Goldman Adam, Nakashima Ellen: "CIA and Mossad killed senior Hezbollah figure in car bombing", *The Washington Post*, January 30, 2015, washingtonpost.com/world/national-security/cia-and-mossad-killed-senior-hezbollah-figure-in-car-bombing/2015/01/30/ebb88682-968a-11e4-8005-1924ede3e54a_story.html?utm_term=.89a583e1d915
- "Grimm account of Argentine deaths", *BBC News*, 20 January 2005, news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4193341.stm
- Iraq: A Decade of Abuses*, Amnesty International 2013, amnestyusa.org/sites/default/files/mde140012013en.pdf

- Kilcullen David, McDonald Exum Andrew, „Death From Above, Outrage Down Below“, *The New York Times*, May 16, 2009, nytimes.com/2009/05/17/opinion/17exum.html?pagewanted=all&_r=0
- Pilkington Ed, “Former US military personnel urged drone pilots to walk away from controls”, *The Guardian*, 17 June 2015, theguardian.com/world/2015/jun/17/former-us-military-personnel-letter-us-drone-pilots?CMP=fb_gu
- Q & A: *US Target Killings and International Law*, Human Rights Watch, December 19, 2011, hrw.org/news/2011/12/19/q-us-targeted-killings-and-international-law
- Report of the International Committee of the Red Cross (ICRC) on the Treatment by the Coalition Forces of Prisoners of War and Another Protected Persons by the Geneva Conventions in Iraq Durring Arrest, Internment and Interrogation*, February 2004, derechos.org/nizkor/us/doc/icrc-prisoner-report-feb-2004.pdf
- Rohter Larry, “Exposing the Legacy of Operation Condor”, *The New York Times* Jan. 24, 2014, lens.blogs.nytimes.com/2014/01/24/exposing-the-legacy-of-operation-condor/?_r=0
- Rosenberg Carol: “Obama to leave with 41 captives still at Guantánamo, blames politics”, *Miami Herald*, January 19, 2017, miamiherald.com/news/nation-world/world/americas/guantanamo/article127473314.html
- Ross Brian, Esposito Richard, „CIA’s Harsh Interrogation Techniques Describer“, *ABC News*, Nov. 18, 2005, <http://abcnews.go.com/Blotter/Investigation/story?id=1322866>
- Serle Jack, Fielding-Smith Abigail, „Monthly Updates of the Cover War“, US drone war: 2014 in numbers“, The Bureau of Investigative Journalism, January 7, 2015, thebureauinvestigates.com/2015/01/07/us-drone-war-2014-in-numbers/
- Serle Jack, Purkiss Jessica, *Drone Wars: The Full Data*, 1. January 2017, <http://edition.cnn.com/2012/09/05/opinion/bergen-obama-drone/index.html>
- Timeline: The Council of Europe’s investigation into CIA secret prisons in Europe*, CE Parliamentary Assembly, <http://assembly.coe.int/nw/xml/News/News-View-en.asp?newsid=5722&lang=2>
- Torture, War Crimes, Accountability*, Amnesty International, 6 February 2011, <https://www.amnesty.org/en/documents/AMR51/009/2011/en/>
- “Trump gives CIA authority to conduct drone stikes: WSJ”, *Reuters*, Mar. 13, 2017, reuters.com/article/us-usa-trump-cia-drones-idUSKBN16K2SE
- United States of America ‘Targeted Killing’ Policies Violate the Right to Life*, Amnesty International 2012, amnestyusa.org/sites/default/files/usa_targeted_killing.pdf
- USA Guantánamo: A Decade of Damage to Human Rights*, Amnesty International 2011, amnestyusa.org/sites/default/files/guantanamo_10_report.pdf

USA: *Off the Record. U.S. Responsibility for Enforced Disappearances in the "War on Terror"*; Amnesty International, 7 June 2007, <https://www.amnesty.org/en/documents/AMR51/093/2007/en/>

„Will I be Next“: US Drone Strikes in Pakistan, Amnesty International 2013, <https://www.amnestyusa.org/files/asa330132013en.pdf>

(Сви радови са Интернета последњи пут су консултовани 2.8.2017)

THE USE OF FORCE AGAINST INDIVIDUALS RELEVANT TO INTERNATIONAL RELATIONS IN PEACE

Boris Krivokapić

Abstract: When discussing the use of force in international relations and international law, we generally think of its exercise in relations between states, in other words, the use of the armed force or the threat that it will be used. However, the use of force in international relations can also be viewed from other angles and in relation to other subjects.

In order to get into this problem more thoroughly, the author firstly points to some of the possible classifications of the use of force which are relevant in international relations. Based on this, he specifies that the subject of his analysis is the force which: 1) is illegal, 2) happens in peace, 3) comes from the states, 4) represents a sort of state policy, 5) is targeted against individuals, and 6) has a certain international significance. After that, with reference to a number of concrete examples from practice, he gives an overview of some forms of such a force: abductions, imprisonment without the judicial decision, holding in secret prisons, torture, enforced disappearances, and targeted killings. He deals specifically with targeted killings, which he defines as assassinations that are designed, planned, prepared and performed by the state, through their organs and agents.

In the concluding remarks, the author points to the most important realistic and legal consequences of targeted killings and other discussed forms of the force against individuals. The real consequences can be very different and depend on the used form of force, the way it was done (openly or secretly), who was behind it, who was the victim, etc. In this regard, the author concludes that while some perceive them as a means of combating violence and chaos, such approaches cannot, in real terms, solve the accumulated contradictions and problems, but on the contrary, generally only contribute to the deterioration of the situation.

From the legal perspective, the author notes that many issues which are the subject of the work are already covered by the international legal norms. However, there is a need for precise regulation of many important issues by the international law norms such as targeted killings, especially those carried out by drones. Some of the open questions are: how to achieve effective international control over various forms of violence against individuals mentioned in the paper; how to ensure that the same

approach applies to all countries, regardless of their strength and size; how to prevent and effectively sanction unlawful violence against individuals attributable to international structures (e.g. international armed forces), etc. In the search for answers to these questions, there is a vast space for the development of international law and international institutions, especially international criminal law and international criminal justice.

Key words: International Law, International Relations, Force, Targeted Killings, Human Rights, Torture, Forced Disappearances.

ПРАВО ДРЖАВА НА УПОТРЕБУ СИЛЕ У САМООДБРАНИ И ЊЕГОВА ЗЛОУПОТРЕБА

Сенад ГАНИЋ¹

Апстракт: Право државе на самоодбрану је један од два, неспорно дозвољена начина употребе силе у међународним односима. У члану 51 Повеље Уједињених нација ово право дефинисано је као „урођено право држава”, што имплицира да оно као такво постоји и пре Повеље те да је садржај овог права у доброј мери одређен, не само кодификованим, него и обичајним правилима међународног права. Укључивање пак обичајних правила међународног права као правила којима је, макар и делимично, одређен садржај права државе на самоодбрану, нужно покреће низ отворених питања. Ово с обзиром на неодређеност и специфичност међународног обичаја као правила чије се постојање мора доказати у сваком конкретном случају. То нас опет води у поље бројних аргументативних расправа у којима, не само да долази до неслагања у вези са значењем и садржајем права на самоодбрану, већ и о условима који морају бити испуњени да би вршење овог права било у складу са међународним правом. У пракси, оваква ситуација доводи до злоупотребе права државе на самоодбрану, што има далекосежне последице на међународне односе. У том смислу, сматрамо изузетно важним не само да укажемо на овај проблем, већ и да, у мери у којој је то могуће, покушамо да допринесемо додатном разјашњењу истог.

Кључне речи: право држава на употребу силе у самоодбрани, Повеља Уједињених нација, међународни обичај, злоупотреба права на самоодбрану

МЕЂУНАРОДНО ПРАВО И УПОТРЕБА СИЛЕ

Доношењем Повеље Уједињених нација рат, односно употреба силе, као последње средство у решавању међународних спорова и коначно су забрањени међународним правом. Реч је о когентној забрани у односу на коју, међутим, постоје и два когентна изузетка. Први изузетак односи се на право

---

¹ Др Сенад Ганић, доцент на Департману за правне науке Државног универзитета у Новом Пазару; *e-mail*: sganic@np.ac.rs

држава на самоодбрану, а други изузетак на овлашћења Савета безбедности Уједињених нација када делује у оквиру главе VII Повеље.

Када је реч о овлашћењима која су дата Савету безбедности УН, она су у Повељи предвиђена на следећи начин:

Члан 41.

Савет безбедности може одлучити какве мере које не повлаче употребу оружане силе треба да се примене у циљу извршења његових одлука, и може позвати чланове Уједињених нација да примене такве мере. Ове могу да садрже потпун или делимичан прекид економских односа и железничких, поморских, ваздушних, поштанских, телеграфских, радиографских и других веза а, исто тако, и прекид дипломатских односа.

Члан 42.

Ако Савет безбедности сматра да мере предвиђене у члану 41 не одговарају или се покаже да су недовољне он може предузети такву акцију ваздухопловним, поморским или сувоземним снагама која је потребна ради одржања или васпостављања међународног мира и безбедности. Таква акција може укључити демонстрације, блокаду и друге операције ваздухопловним, поморским или сувоземним снагама чланова Уједињених нација.²

Наведне одредбе Повеље добро су познате, баш као што је добро позната и чињеница да је ова могућност која је дата Савету безбедности у пракси ретко коришћена, а примарна улога која је овом органу Уједињених нација додељена Повељом, а то је очување мира и безбедности у свету је механизмима гласања у Савету безбедности, заправо, у неким случајевима потпуно обесмишљена услед употребе права вета од стране сталних чланица Савета безбедности. Бројни покушаји да се на било који начин, у ситуацијама када је то преко потребно, деблокира рад овог органа пропали су. Тако је резолуција Генералне скупштине УН под симболичним називом „Уједињени за мир“,³ од многих квалификована као *de facto* ревизија Повеље Уједињених нација којом се, супротно Повељи и међународном праву, покушава проширити могућност употребе силе у међународним односима.⁴ Како је Савет безбедности УН пак

² Повеља Уједињених нација, *Службени гласник ДФЈ*, 69/45.

³ Напомена: У питању је резолуција 337 А, усвојена 3. новембра 1950. године на 5. заседању Уједињених нација.

⁴ Разлог да Генерална скупштина изгласа ову Резолуцију представљала је блокада рада Савета безбедности УН, из разлога непостојања једногласности сталних чланица Савета, што је онемогућавало да се донесу одлуке о „битним“ питањима из његове надлежности. С обзиром на овлашћења Савета у очувању мира и безбедности у свету, то је значило и

пре устројен као орган који се руководи политичким, а мање као орган који се руководи правним ралозима, то је непостојање јединственог политичког става, у многим случајевима, значило и непостојање одлуке која би на бази тог става била у функцији смиривања тензија и оружаних сукоба, а самим тим и спречавања страдања недужних широм света. Тако се последњих неколико деценија употреба силе од стране неких моћних држава, која се дешава на начин који је супротан Повељи и без одлуке Савета безбедности, покушава правдати хуманитарним разлозима. Тај концепт, који неретко у својој појавности има елементе аката агресије, назива се концептом „хуманитарне интервенције“. „Посебно место има теза да је током времена, листа изузетака од забране употребе силе проширена обичајним путем и на хуманитарну интервенцију“.⁵ Ипак, међународно право за сада није легализовало ове начине употребе силе, али се чини да се употреба силе, чак и у ситуацијама које су очито супротне међународном праву, покушава оправдати са позивом на други дозвољени изузетак од опште забране, тј. са позивом на самоодбрану. То се чини на начин да се пермисивна норма о употреби силе тумачи исувише широко, чак у неким случајевима и на начин који можемо окарактерисати као кршење самог међународног права. Томе доприноси и недовољна прецизност одредбе која се односе на самоодбрану, а која тако даје простора за различите интерпретације на шта ћемо у наставку покушати да укажемо.

онемогућавање ОУН да врши једну од својих најважнијих улога. Суочене с таквом ситуацијом, државе које су чиниле већину у Генералној скупштини, изгласавају Резолуцију о којој је реч, у којој се између осталог каже да: “[...] уколико Савет безбедности због недостатка једногласности сталних чланова, пропусти да одговори својој првенственој одговорности за одржавање међународног мира и безбедности у случају сваке претње миру, нарушења мира или чина агресије, Генерална скупштина мора одмах размотрити тај предмет како би члановима дала одговарајуће препоруке за колективне мере укључујући, у случају нарушења мира или чина агресије, и употребу оружаних снага, када је то потребно за одржавање и успостављање међународног мира и безбедности. Уколико у то време Генерална скупштина не заседа, може се састати на хитном ванредном заседању у року од 24 сата од захтева за заседање. Такво хитно ванредно заседање мора се сазвати ако то захтева Савет безбедности на основу гласова било којих девет чланова Савета безбедности или већином чланова Уједињених нација. Видан Хаџи-Видановић и Марко Милановић, *Збирка Докумената*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005, стр. 199.

⁵ “У том смислу се као релевантна пракса наводи индијска интервенција у Пакистану 1971. године, танзанијска у Уганди 1979. године, вијетнамска у Камбоџи 1978. године, и оружане интервенције у Ираку 1990. и СРЈ 1999. године”; Видети више о томе: Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, стр. 180.

ПРАВО НА САМООДБРАНУ И СЛУЧАЈЕВИ ЗОЛУПОТРЕБЕ

Иако наизглед делује да је ово питање већ довољно разјашњено тиме што је ово право предвиђено и потврђено Повељом Уједињених нација, као што ћемо видети, ствар није тако једноставна. То је због тога што се у члану 51 Повеље УН, државама гарантује право на самоодбрану, али су услови под којима се то право може вршити, ипак, у овој одредби остали недовољно разјашњени. То, другим речима, значи да се о испуњености услова за вршење права на самоодбрану веома често расправљало након већ употребљене силе, па је таква ситуација довела и до случајева злоупотребе у вршењу овог права. Повеља у члану 51 предвиђа следеће:

Члан 51.

Ништа у овој Повељи не умањује урођено право на индивидуалну или колективну самоодбрану у случају оружаног напада против члана Уједињених нација, док Савет безбедности не предузме мере потребне за очување међународног мира и безбедности. О мерама које предузму чланови при вршењу овога права на самоодбрану биће одмах извештен Савет безбедности и оне неће ни на који начин да доведу у питање овлашћења и одговорност Савета безбедности да по овој Повељи предузме у свако доба такву акцију ако је сматра нужном ради одржања или васпостављања међународног мира и безбедности.⁶

Да би право на самоодбрану било вршено у складу с наведеном одредбом Повеље, али и обичајним међународним правом, неопходно је да буду задовољени одређени услови.

Први услов који треба да постоји јесте то да је реч о оружаном нападу споља. Логично је стога, да напад мора бити такав да обухвата акте агресије. У члану 1 Резолуције Генералне скупштине Уједињених нација бр. 3314 (XXIX) од 14.12.1974. агресија се дефинише на следећи начин:

Агресија је употреба оружане силе једне државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности друге државе, односно на било који други начин који није у сагласности са Повељом УН, како то проистиче из ове дефиниције.⁷

Док је у члану 1 дата општа дефиниција агресије, у члану 3 наведене Резолуције набројани су акти који, без обзира на то да ли је рат објављен, представљају агресију.⁸

⁶ Повеља Уједињених нација, *Службени гласник ДФЈ*, 69/45.

⁷ <http://hrlibrary.umn.edu/instree/GAres3314.html>, приступ на дан: 28.8.2017.

⁸ Тако се актима агресије сматрају: а) инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе или свака војна окупација, макар и привремена, која произађе

Ипак, како одговарајућа одредба Повеље УН, којом се државама признаје право на самоодбрану, не даје смернице о томе о каквој врсти напада се ради, тј. да ли је реч о нападу на државу споља или се пак тај напад може десити изнутра, то су се у пракси догађале ситуације очите злоупотребе овог права. Потврду става да у случају вршења права на самоодбрану, *оружани напад треба да буде спољни*, налазимо у *саветодавном мишљењу Међународног суда правде које се тицало правних последица изградње зида на окупираној територији Палестине* и у којој се и реаговало, управо због једне од споменутих покушаја злоупотребе права на самоодбрану.

Наиме, Израел је под изговором да жели да заштити своју територију од палестинских напада 2002. године започео изградњу зида на окупираној палестинској територији, тј. територији која је у складу са споразумом потписаним на Родосу 3. априла 1949. године између Израела и Јордана припала Палестинцима, и тим споразумом је предвиђено успостављање демилитаризоване демаркационе или „зелене линије” тако назване због боје којом је била означена на мапама. У складу са наведеним Споразумом подручје кроз које пролази зелена линија, а која раздваја Израел од палестинских територија, налази се под специјалним режимом и никакве војне и паравојне активности у било које сврхе нису дозвољене.⁹ Ипак, Израел је изградњом спорног зида прекршио одредбе Споразума са Родоса, а случај је доспео и пред Међународни суд правде који је у свом саветодавном мишљењу одговарао на питање које му је било упућено од стране Генералне скупштине УН, а гласило је:

Какве правне последице произлазе из изградње зида од стране Израела, окупационе силе, на окупираној палестинској територији, укључујући и

из такве инвазије или напада или анексија територије или дела територије друге државе употребом силе; б) бомбардовање територије неке државе од оружаних снага друге државе или употреба ма ког оружја од једне државе против територије друге државе; ц) блокада лука или обала једне државе од оружаних снага друге државе; д) напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске и ваздухопловне снаге, поморску или ваздушну флоту друге државе; е) употреба оружаних снага једне државе, које се пристанком земље пријема налазе на територији ове последње, противно условима предвиђеним у споразуму, односно остајање тих снага на територији земље пријема и после истека споразума; ф) радње једне државе која своју територију стави на располагање другој држави – да би је ова користила за извршење акта агресије против треће државе; г) упућивање у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војника или најамника, који против друге државе врше акте оружане силе, толико озбиљне да се изједначавају са до сада набројаним актима, односно значајно учешће једне државе у томе; Преузето са: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/GAres3314.html>, приступ на дан 20.08.2017.

⁹ О томе у: Сенад Ганић, “Саветодавно мишљење Међународног суда правде у ‘случају Зид’ у служби могућег решења израелско-арапског конфликта”, *Међународни проблеми*, 3-4/2014, стр. 338-352.

Источни Јерусалим и околину, као што је описано у извештају Генералног секретара, узимајући у обзир правила и принципе међународног права, укључујући Четврту женевску конвенцију од 1949. године и релевантне резолуције Савета безбедности и Генералне скупштине?¹⁰

Изградњу спорног зида Израел је правдао својим правом на самоодбрану позивајући се на члан 51 Повеље УН. Међутим, Суд није прихватио овај став и у свом саветодавном мишљењу истакао да у овом случају, не може бити речи о праву на самоодбрану. То је учинио на следећи начин:

Члан 51 Повеље признаје постојање урођеног права на самоодбрану у случају оружаног напада од стране једне државе на другу. Било како било, Израел и не тврди да су напади учињени од неке стране државе.

Суд такође примећује да Израел врши контролу на окупираној палестинској територији и да, како је Израел сам изјавио, претња због које се и сагледава оправдање изградње зида, долази са те а не неке спољне територије[...]

Стога по мишљењу Суда, члан 51 Повеље није релевантан у овом случају.¹¹

Други услов јесте да напад мора бити стваран, што другим речима значи да право на самоодбрану не би смело бити вршено у случајевима тзв. *претпостављеног напада* те стога, не може постојати ни претпостављена самоодбрана. Претпостављена самоодбрана се пак дефинише, као употреба силе од стране државе како би се одбио напад пре него се стварни напад и догоди, пре него армија непријатеља пређе државну границу и пре него бомбе непријатеља падну на територију нападнуте државе.¹²

Дозвољеност превентивне или „претпостављене“ самоодбране у међународном праву је питање на које различити писци дају различите одговоре. Они се крећу од оних који сматрају да се у члану 51 не може наћи оправдање за њу,¹³ до оних који сматрају да овај члан осветљава само један облик самоодбране, и то онај када се она врши у случају оружаног сукоба. Они истичу да је „право на самоодбрану правило које је постојало и пре Повеље УН, а да сам члан 51 Повеље не дира у првобитно обичајно правило међународног права, које не искључује и право на превентивну самоодбрану“.¹⁴

¹⁰ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, *ICJ Reports*, 2004, p. 141.

¹¹ *Ibid.*, para. 139.

¹² Сенад Ганић, *Практикум за међународно јавно право – теорија и пракса*, Државни универзитет у Новом Пазару, Нови Пазар, 2017, стр. 399.

¹³ Josef L. Kunz, "Individual and Collective Self-Defense in Article 51 of the Charter of the United Nations", *American Journal of International Law*, Vol. 41/1947, pp. 872-878.

¹⁴ Leo Van den Hole, "Anticipatory Self-Defence under International Law", *American University International Law Review*, Vol. 19/2003, p. 74.

Тако је америчка инвазија на Ирак 2003. од стране САД била правдана тиме да Ирак развија оружје за масовно уништење, те да су америчка дејства у функцији превентивне самоодбране. Испоставило се да нуклеарног оружја те осталог оружја за масовно уништење нема, а америчко присуство у Ираку временом је добило класичне карактеристике противправне војне инвазије једне државе на другу независну државу. Генерални секретар Уједињених нација Кофи Анан (*Kofi Annan*) је за британски лист *Guardian* 2004. године експлицитно изјавио да америчка војна акција у Ираку није у складу са Повељом Уједињених нација. „С моје тачке гледишта “ – рекао је – „и са тачке гледишта Повеље, она је била незаконита“.¹⁵ На крају, заиста се и испоставило да разлози због којих је правдана војна интервенција, односно инвазија на Ирак, и која је довела до свргавања ирачког председника Садама Хусеина и његовог режима, заправо и не постоје. Па ипак, та чињеница ни на који начин није значила било какву врсту одговорности државе која је учествовала у овом војном походу пред међународним правом и међународном заједницом.

Приклонимо се ставу оних који сматрају да савремено међународно право не даје могућност вршења превентивне самоодбране, а неки скорији примери позивања на превентивну самоодбрану само показују колико се, заправо, у тим случајевима радило о злоупотреби њеног вршења.

Трећи услов који треба бити задовољен јесте да самоодбрана по свом интензитету треба да буде пропорционална нападу. Ни овај услов није прецизиран у члану 51 већ је правило које деривира из обичајног међународног права. У том смислу, овај услов је такође подложен различитој интерпретацији.

Ову ствар на занимљив начин појашњава Међународни суд правде, а овим се питањем бавио у *случају који се тичао војних и паравојних активности и против Никарагве*. У том смислу Суд је истакао следеће:

Суд стога налази да члан 51 Повеље, разумљив у смислу да постоји ‘природно’ или ‘инхерентно’ право на самоодбрану, тешко да може бити друге до обичајне природе, чак иако је његов садашњи садржај потврђен и под утицајем Повеље. Штавише, сама Повеља која признаје постојање овог права, не иде дотле да непосредно регулише све аспекте његовог садржаја. Тако на пример, она не садржи неко специфично правило по коме би самоодбрана подразумевала само мере које су пропорционалне оружаном нападу и нужне као одговор на њега, правило које је чврсто утемељено у обичајном међународном праву. Штавише, дефиниција ‘оружаног напада’ која, ако нађемо да постоји, и која овлашћује на вршење ‘инхерентног права’ на самоодбрану, није дата у Повељи, а није ни део уговорног права. Стога

¹⁵ <https://www.theguardian.com/world/2004/sep/16/iraq.iraq>, pristup na dan 28.8.2017.

се не може одржати став да члан 51 Повеље 'обухвата и замењује' обичајно међународно право. То заправо пре показује, да у области о којој је реч, а и за актуелни спор је то важно снажно нагласити, обичајно међународно право наставља да постоји, паралелно са уговорним правом.¹⁶

Четврти услов јесте да право на самоодбрану траје привремено, тј. само онолико дуго колико је потребно да напад буде одбијен, такође је нешто што се у пракси често крши. Када је реч о *нетом услову* који је *conditio sine qua non* законитог вршења самоодбране, а који се односи на обавезу држава да у случајевима вршења самоодбране о томе одмах обавесте Савет безбедности, он постаје обесмишљен војним акцијама које се предузимају на начин који је супротан Повељи. Уосталом, поставља се питање, да ли једно такво обавештење Савету безбедности у ситуацији у којој овај орган УН показује изузетну неучинковитост, услед већ споменутих проблема у његовом раду која је последица начина гласања, уопште и има неки значај за проблеме на које у овом раду указујемо.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

У претходним редовима покушали смо да укажемо на неке случајеве злоупотребе силе у међународним односима са позивом на право држава на самоодбрану. Наравно да нећемо бити нереални па очекивати да једна одредба, па макар то била и она која је садржана у Повељи Уједињених нација, може решити проблем незаконите употребе силе у међународним односима са позивом на самоодбрану. Ипак, она јесте важан оријентир, али она није само оријентир. Одредба о праву држава на употребу силе у самоодбрани има статус *jus cogens-a* у међународном праву. У том смислу, чини нам се да већ сама чињеница да се у вези са значењем и домаћајем ове одредбе и данас воде расправе и нуде различите интерпретације, на шта указују и случајеви у којима се Међународни суд правде бавио овим питањима а које смо у овом раду презентовали, говоре о потреби да се у будућности учине додатни напори како би се њен садржај детаљније утврдио. Овако, остајемо у пољу једног интермедијарног правила чије тумачење, с обзиром на присуство обичаја као правила којим се у доброј мери одређује садржај права на самоодбрану, што је, како смо видели истакао и Светски суд, у неким случајевима може давати повода различитим интерпретацијама. И не само то, већ су неки релативно скори случајеви употребе силе у међународним односима показали једну другу тенденцију. Наиме, државе које заговарају употребу силе са позивом на

¹⁶ Case Concerning the Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States), *ICJ Reports*, 1986, p. 94, para: 176.

разлоге који се не могу пронаћи у Повељи УН, а то је постало веома карактеристично за војне акције које су последњих година предводиле неке велике силе попут САД, више су фокусиране на убеђивање како домаћег тако и светског јавног мњења у неопходност и праведност употребе силе у овим случајевима, него ли на проблем усклађености тих акција са међународним правом. Тако се *casus belli* све више одваја од Повеље и од легалног, и своје утемељење тражи у вредносним, некада чак и у отворено идеолошким аргументима. Тако је Међународни суд правде у *случају Никарагва* морао да подсећа Сједињене Америчке Државе, које су акцију правдале тиме што је, како је истицано, „никарагванска влада предузела значајне кораке ка успостављању тоталитарног комунистичког диктаторства“,¹⁷ да „не може ни да размишља о стварању новог правила које би омогућило право једној држави да интервенише против друге, на основу тога што је ова потоња изабрала неку нарочиту идеологију или политички систем“.¹⁸ Па ипак су, истиче Волзер (*Michael Walzer*) „званичници САД Садама Хусеина поредили са Хитлером“.¹⁹ Заправо, повод америчког рата у Ираку није био одговор на агресију нити је била хуманитарна интервенција. „Његов повод није био (као 1991. године у случају ирачке инвазије на Кувајт) стварни ирачки напад на неку суседну државу, па чак ни непосредна претња нападом; нити је узрок био стварни масакр. Повод је била непосредна промена режима – што значи да је влада Сједињених Држава заступала једно значајно проширење доктрине о *ius ad bellum*. Постојање једног агресивног и убилачког режима, тврдило се, јесте легитимна прилика за рат, чак и ако се режим није стварно упустио у агресију или масовна убиства. Речено познатијим терминима, то је био аргумент у прилог превентивном рату, али разлог за превентиван рат није било уобичајено схватање да је дошло до промене у равнотежи снага, услед чега ћемо ‘ми’ убрзо остати беспомоћни пред ‘њима’“.²⁰

Овакви случајеви употребе силе у међународним односима свакако значе анахронизацију мисли о самом односу силе и међународног права. Оваква аргументација пре подсећа на расправе о праведним и неправедним ратовима које су водили Цицерон (*Marcus Tullius Cicero*), Свети Августин (*Aurelius Augustinus*), Тома Аквински (*Tomasso d' Aquino*) и многи други вековима раније.²¹ Али, то су била нека давна времена и ми верујемо да је појава

¹⁷ Ibid., p.133.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Мајкл Волзер, *Праведни и неправедни ратови*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 14.

²⁰ Ibid., стр. 15.

²¹ О томе у: Жаклина Новичић, „УН и ‘хуманитарне интервенције’ – од ‘праведног рата’ до одговорности за заштиту“, у: Жаклина Новичић и Анђела Ђукановић (ур.), *Седамдесет година Уједињених нација – поглед из Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015, стр. 116-118.

међународног права ипак значила и квалитативно другачији приступ и другачије аргументе. Ипак, потпуно је реално очекивати да ће се сила у будућности морати додатно обуздавати и колико је могуће наново стављати у оквир права. Јер, јасно је да једино мир може донети просперитет народима. Томе би, сматрамо, веома много допринеле и прецизније одредбе о праву на употребу силе у међународним односима, у које нарочито спада право држава на самоодбрану. И то сматрамо нужним учинити што је могуће пре како би се спречила могућност да се путем дијалектичке природе међународног обичаја, као и процеса његовог настајања, чак и неки парадигматични акти агресије у међународним односима у будућности покушају правдати правном аргументацијом.

ЛИТЕРАТУРА

- Case Concerning the Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States), *ICJ Reports*, 1986.
- Ганић, Сенад, *Практикум за међународно јавно право – теорија и пракса*, Државни универзитет у Новом Пазару, Нови Пазар, 2017.
- Ганић, Сенад, “Саветодавно мишљење Међународног суда правде у ‘случају Зид’ у служби могућег решења израелско-арапског конфликта”, *Међународни проблеми*, 3-4/2014. (338-352.)
- Хаџи-Видановић, Видан и Милановић, Марко, *Збирка Докумената*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005,
- Крећа, Миленко, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008.
- Kunz, Josef L., “Individual and Collective Self-Defense in Article 51 of the Charter of the United Nations”, *American Journal of International Law*, Vol. 41/1947. (872-878.)
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, *ICJ Reports*, 2004.
- Новичић, Жаклина, „УН и ‘хуманитарне интервенције’ – од ‘праведног рата’ до одговорности за заштиту“, у: Жаклина Новичић и Анђела Ђукановић (ур.), *Седамдесет година Уједињених нација – поглед из Србије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015. (115-136.)
- Повеља Уједињених нација, *Службени гласник ДФЈ*, 69/45.
- Van den Hole Leo, “Anticipatory Self-Defence Under International Law”, *American University International Law Review*, Vol. 19/2003. (70-105)
- Мајкл Волзер, *Праведни и неправедни ратови*, Службени гласник, Београд, 2010.
<http://hrlibrary.umn.edu/instreet/GAres3314.html>
<https://www.theguardian.com/world/2004/sep/16/iraq.iraq>

THE RIGHT OF STATES TO USE FORCE
IN SELF-DEFENCE AND ITS MISUSE

Senad Ganić

Abstract: The use of force in self-defense by a state is one of two undeniably allowed ways of using force in international relations. In Article 51 of the Charter of the United Nations, this right is defined as an "inherent" right of States, which implies that as such it exists before the Charter and the content of this right is defined not only by codified but also by the customary rules of international law. The inclusion of customary rules of international law, as rules which partly determine the content of the state's right to self-defense, necessarily triggers a series of open questions. This is a result of the ambiguity and specificity of international custom as a rule whose existence must be proved in each particular case. This again leads us to numerous argumentative discussions where beside disagreements in relation to the meaning and content of the right to self-defense, there are also disagreements on the conditions that must be met in order the exercise of this right to be in accordance with International Law. In practice, this situation sometimes leads to cases of misuse of the state's right of self-defense, which has far-reaching consequences on international relations. In this sense, we consider extremely important, not only to point out this problem but also to, to the possible extent, try to contribute to the further clarification of the same.

Key words: The Right of States to Use Force in Self-Defense, The Charter of the United Nations, The International Custom, The Misuse of The Right of Self-Defense.

ПОДОБНОСТ ХУМАНИТАРНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ КАО ПРАВНЕ НОРМЕ

Михајло ВУЧИЋ¹

Апстракт: Употреба силе ради заштите људских права тема је овог чланка. Аутор заобилази расправу која се води око статуса хуманитарне интервенције као норме међународног права сматрајући да је она у овом тренутку далеко од разрешења. Уместо тога аутор анализом правила међународног права људских права, међународног кривичног права, међународног хуманитарног права и политичке доктрине о одговорности за заштиту долази до закључка да сав досадашњи развој ових идеја искључује могућност насилног једностраног мешања у унутрашње послове неке државе ради заштите људских права. Хуманитарна интервенција чак и у измењеном, плуралном схватању суверености као темеља међународног правног поретка делује као страни тело, потпуно непотребно и штетно.

Кључне речи: хуманитарна интервенција, људска права, хуманитарно право, међународно кривично право, одговорност за заштиту.

УВОД

Војна акција у циљу спасавања људских живота је идеја која дуго постоји у међународном праву. У модерна времена она је дефинисана границама Повеље Уједињених нација (УН) и колективног система безбедности. У том контексту, право на хуманитарну интервенцију било би право неке државе да једнострано употреби војну силу како би заштитила појединце од тешких повреда њихових људских права на територији неке друге државе, при чему држава која се користи овим правом нема за то сагласност саме државе на

---

¹ Др Михајло Вучић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, e-mail: mihajlo@diplomacy.bg.ac.rs

Рад је реализован у оквиру пројекта „Србија у савременим међународним односима – стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти“ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, бр. 179029.

чијој територији интервенише, Савета безбедности УН, нити се може позвати на деловање у самоодбрани.

У савременој правној литератури води се жестока дискусија да ли међународно право заиста познаје право на овако схваћену хуманитарну интервенцију? Ми се у овом раду усмеравамо на нешто другачије нормативно питање – да ли је хуманитарна интервенција, схваћена на тај начин уопште подобна да буде третирана као правна норма? Да бисмо добили одговор на то питање, потребно је да испитамо сукоб који идеја хуманитарне интервенције ствара између државне суверености и заштите људских права. Сукоб о коме је реч је све видљивији због развоја правила међународног хуманитарног права (МХП), међународног кривичног права (МКП) и наравно самог права људских права (МЉП), које упућује на закључак да се тежиште заштићених вредности међународног права сели са државне безбедности на безбедност људи и народа. Да ли је ова промена нагласка довољна да оправда постојање правне норме хуманитарне интервенције?

Нема сумње да се класично схватање државне суверености трансформисало у једно плуралистичко виђење које ставља у исти ранг важност људских бића и њихове безбедности са заштитом саме државе. Осим тога, државна сувереност је условљена управо поштовањем и обезбеђењем људских права. Међутим, такав развој догађаја не значи аутоматски да је дозвољено штитити нарушавање те равнотеже неким правом на хуманитарну интервенцију. Секундарна правила понашања норми међународног права – санкције, и даље су искључиво ослоњена на државу као главног субјекта међународног права, поштују суверенитет и начело забране интервенције, па чак и на штету људских права. Штавише, практична примена војне силе у хуманитарне сврхе скопчана је са тешкоћама и проткана могућностима злоупотребе. У таквом једном нормативном и реалном оквиру идеја хуманитарне интервенције једноставно не може да достигне статус правне норме.

ОДГОВОРНОСТ ЗА ЗАШТИТУ

Присталице права на хуманитарну интервенцију указују на постојање неколико различитих нити које, међусобно повезане, чине „ткање“ ове идеје: доктрина одговорности за заштиту (ОЗЗ), државна пракса, циљеви заштите људских права УН, промене у међународном праву које подржавају ово право.² У те промене спадају трансформације МКП, МХП и МЉП које смо поменули у

² D. Bethlehem, „Stepping Back a Moment – The Legal Basis in Favour of a Principle of Humanitarian Intervention“, *EJIL: Talk!*, 12 September 2013, <http://www.ejiltalk.org/stepping-back-a-moment-the-legal-basis-in-favour-of-a-principle-of-humanitarian-intervention/>, 12.10.2017.

уводу. На исти начин говори се и о „човечном праву“, што је ознака за промену тежишта међународног права са државне безбедности на безбедност људи и народа.³ Да ли та промена парадигме међународног права има утицаја на излазак права на употребу силе ван изричитих граница Повеље УН?

Класични, позитивистички концепт међународног права и државне суверености претесан је оквир за право хуманитарне интервенције. Начела територијалног интегритета и забране мешања у унутрашње послове су оштро супротстављена свакој интервенцији тог типа. Државе су према таквом концепту искључива власт на својој територији, а у узајамном правном односу стоје на истој висини. Из тог разлога оне несметано чине шта год желе у оквиру својих граница, наравно ако је у то складу са обавезама међународног права које су својевољно прихватиле или са *ius cogens*.

У време настанка овог концепта појам људских права био је прилично неодређен и није уживао велики значај за међународне односе. Стога су права држава била на вишем нивоу од права појединаца који су сматрани само објектом, а не и субјектом међународног права. Временом је дошло до развоја оваквог схватања. Врло брзо након настанка УН, Међународни суд правде (МСП) је у пресуди којом је признао право на накнаду штете службеницима УН практично признао и да поред држава могу да постоје још неки субјекти међународног права.⁴ Отада се много пише о повећаном значају недржавних субјеката међународног правног поретка, тако да поједини аутори чак истичу како су права појединца – људска права сада изнад права суверене државе.⁵ Ипак, начело забране интервенције још увек је угаони камен савременог међународног права. Декларација начела међународног права о пријатељским односима између држава изричито наводи да „ниједна држава или група држава нема право да се меша, непосредно или посредно, из било ког разлога, у унутрашње или спољне послове неке друге државе“.⁶ Међутим, ова забрана у реалности међународних односа није остварива у потпуности већ је само условна, с обзиром да неке обавезе и одговорности државе према појединцима несумњиво постоје. Савремено схватање тих обавеза каже да

³ R.G. Teitel, *Humanity's Law*, Oxford University Press, Oxford, 2011, str. 113.

⁴ МСП, *Reparation for Injuries Suffered in Service of the United Nations* (Advisory Opinion) [1949] ICJ Rep 174, pp. 178-9.

⁵ У том смислу: Н. Lauterpacht, *International Law and Human Rights*, Stevens & Sons, 1950, pp. 67-72; М. Reisman, „Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law“, *American Journal of International Law*, br. 84, 1990, p. 866; L. Henkin, „Human Rights and State Sovereignty“, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, br. 25, 1996, str. 31.

⁶ Резолуција ГС УН 2625 (XXV), Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations (1970).

свака држава мора да поштује достојанство и основна права свих народа на својој територији,⁷ као и да је на њој одговорност да заштити те народе од геноцида, ратних злочина, етничког чишћења и злочина против човечности.⁸

Ова чувена формулација доктрине о одговорности за заштиту предвиђа да ако држава не може да заштити, међународна заједница задржава за себе право, као крајње средство, да предузме принудне мере кроз УН како би заштиту остварила. Међутим, ОЗЗ је политичка доктрина а не и извор међународног права. Чак и да то занемаримо, она предвиђа право на употребу силе као крајње средство и, с обзиром да се ослања на овлашћења из Главе VII Повеље УН, по дефиницији није једнострана хуманитарна интервенција. Завршни документ није усвојио предлог да у случају блокаде Савета безбедности, Генерална скупштина на основу „Резолуције Уједињени за мир“, или регионалне организације, могу да испуне циљеве ОЗЗ доктрине.⁹ Дакле, не само да је СБ УН једино овлашћен да дозволи употребу силе на основу ОЗЗ, већ је држава првенствено одговорна за заштиту својих грађана. Повећан значај појединца у међународном праву огледа се у супсидијарној могућности да државни суверенитет буде нарушен ако држава сама не буде у стању да своје грађане заштити од опасности које се наводе у ОЗЗ.

МЕЂУНАРОДНО ПРАВО ЉУДСКИХ ПРАВА

Међународно право људских права је у највећој мери допринело повећаном значају појединца. Оно је поставило ограничења државној моћи и утицало на спољни суверенитет. Државе више не могу да угњетавају своје грађане и да остану имуне на реакције шире међународне заједнице. Постоје механизми који надгледају државе у том погледу и позивају их на одговорност за повреде МЉП. Међутим, остваривање ове одговорности и даље је ослоњено на сагласност државе и мирно решавање спора.

Повеља УН је након ужаса Другог светског рата чланом 1(3) ставила људска права у центар свог система. Након тога уследило је доношење низа уговора о људским правима (Међународних пактова о грађанским, политичким, економским, социјалним и културним правима). Стварање регионалних система заштите људских права, попут оног у оквиру Савета Европе, додатно је ојачало ове темеље. Државе су на себе преузеле низ обавеза

⁷ Извештај Међународне комисије о интервенцији и државној суверености (ICISS), *The Responsibility to Protect*, 2001, пара. 1.35.

⁸ Завршни документ Светског самита 2005, пара. 138–139, усвојено Резолуцијом ГСУН А/RES/60/1 (2005).

⁹ Извештај Међународне комисије о интервенцији и државној суверености (ICISS), *The Responsibility to Protect*, 2001, пара. 6.28–6.40.

према својим грађанима за које је заинтересована међународна заједница. Колико су овакви уговори и институције које их надзиру делотворни, може се расправљати нашироко. Тешка кршења људских права су и данас изузетно присутна. Међутим, чак и државе које имају врло упитну историју односа према људским правима редовно подносе извештаје Савету за људска права,¹⁰ а чак ни најауторитарнији режими данас не поричу својим грађанима нека основна права. Дакле, МЉП је повећао очекивања према државама и поставио људска права као приоритет у међународним односима. МСП је нагласио да су обавезе из МЉП обавезе *erga omnes* које су домену одговорности свих држава.¹¹ У складу са тим, УН су све чешће спремне да се упусте у унутрашње сукобе у којима су људска права озбиљно угрожена, па чак и да такве сукобе означе као претњу миру, повреду мира или акт агресије како би искористиле своја овлашћења из Главе VII.¹² Обзири према људским правима су и све чешће обрзложење акција које државе саме предузимају.¹³

За питање дозвољености хуманитарне интервенције најважнији је утицај који је такав развој догађаја извршио на спољну сувереност и могућност других држава и међународних тела да продру кроз оклоп забране интервенције и принуде окривљену државу да се придржава норми МЉП. Државе су установиле у том смислу мрежу надзорних тела и судова за људска права. Појединци сада могу директно да износе притужбе против својих држава за повреде МЉП. Европски суд за људска права на основу члана 34 Конвенције даје право сваком држављанину држава чланица Савета Европе да непосредно пред овим судом тужи своју државу. Надлежност и потоња пресуда Суда су обавезујући. Пресуде понекад чак налажу државама да измене законе које је донео парламент као суверено народно представничко тело.¹⁴

Овакав однос према сувереној државној власти показује да она није више апсолутног карактера. Интервенција у унутрашња питања је итекако дозвољена према МЉП. Чак и када државе делују ван својих граница, поготово ако су умешане у оружани сукоб у страниј земљи, постоје ограничења њиховом

¹⁰ Види на пример Национални извештај Саудијске Арабије за 2013. годину, UNDoc A/HRC/WG.6/17/SAU/1.

¹¹ МСП, *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v Spain)*; Second Phase[1970] ICJ Rep 3, paras 33 and 34.

¹² У овом смислу занимљива је студија Данског института за међународне односе, Danish Institute of International Affairs, *Humanitarian Intervention: Legal and Political Aspects*, Gullanders, 2000, pp. 64-72.

¹³ О томе пише Тајтел када анализира интервенције у Украјини, Ираку и Авганистану, R.G. Teitel, *Humanity's Law*, Oxford University Press, Oxford, 2011, str. 111.

¹⁴ Види рецимо *Greens and M.T. v United Kingdom* (2010) 53 EHRR 21.

сувереном деловању које намеће МЉП.¹⁵ Девиза која прати ова ограничења сматра да „они који извозе рат морају и да упоредо извозе гаранције за заштиту од страха рата“.¹⁶ МЉП, према томе, штити појединца гдегод се нашао у свету и независно која га држава угрожава.

Међутим, да ли то значи да нека држава може да извезе гаранције заштите употребом силе? Ако погледамо како смо дошли до данашњег степена развоја МЉП видећемо да то није тако. МЉП су највећим делом државе створиле саме. Прихватањем обавеза из међународних уговора државе су добровољно пристале на надзор и надлежност у случају спора регионалних судова и других контролних тела. Право обавезивања међународним уговором управо је израз државне суверености.¹⁷ Штавише, механизми остваривања примарних норми МЉП су у потпуности добровољног и мирољубивог карактера. Рецимо, Међународни пакт о грађанским и политичким правима окривљену државу ставља у обавезан „процес дијалога“ са надзорним телом. На основу надзора дају се препоруке које држава може одбити. Чак и Европска конвенција о људским правима своју примену дугује сагласности државе. Држава се обавезала на надлежност суда, али та обавезаност је израз њене суверене воље да евентуалне спорове решава на миран начин. Јасно је да овакво стање ствари не подржава право на хуманитарну интервенцију које би у потпуности искључило државу из поступка решења спора, нарушило њену сувереност и територијални интегритет и притом све то чинило насилним средствима.

МЕЂУНАРОДНО ХУМАНИТАРНО ПРАВО

У области међународног хуманитарног права све више се пажња придаје људској безбедности, а у складу с тим намећу се ограничења државној моћи. Државе ходају по танкој линији која раздваја војну потребу од људскости. Државе не само да су ограничене правилима МХП у погледу међудржавних ратова, већ и онда када користе силу против недржавних актера у оквиру својих граница. Међутим, сувереност је и даље брана мешању споља и иако

¹⁵ Види саветодавно мишљење Међународног суда правде о примени Међународног пакта о грађанским и политичким правима на окупираној палестинској територији, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territories*, (Advisory Opinion) [2004] ICJ Rep 136; као и две пресуде Европског суда за људска права којима се ограничава суверена власт британске државе током њене оружане интервенције у Ираку: *Al-Skeini and others v United Kingdom* (App No 55721/07) 7 July 2011; *Smith and others v The Ministry of Defence* [2013] UKSC 41.

¹⁶ *Al-Skeini and others v United Kingdom* (App No 55721/07) 7 July 2011, Мишљење судије Бонела (Bonello), para 38.

¹⁷ Ово је још 1923. изричито потврдио Стални суд међународне правде у пресуди *SS 'Wimbledon'* (1923), PCIJ Ser A, No 1, 25.

МХП штити појединце, његове повреде се санкционишу превасходно *ex post facto*, путем међународног кривичног права. Слично МЉП, остварење норми МХП зависно је од сагласности и мирног решавања спорова, што не погодује праву на хуманитарну интервенцију.

Суштина правила МХП лежи у заштити неутуђивих људских права, што се остварује путем забране одређених средстава и метода рата, као и заштитом цивила и лица која не учествују, односно више не учествују у оружаном сукобу. Два су притом правила која се могу сматрати темељем МХП. Први је принцип разликовања бораца од не-бораца. Други је забрана наношења непотребне патње борцима – Мартенсова клаузула. Битан је и заједнички члан 3 Женевских конвенција који забрањује убиство, мучење, нељудско и понижавајуће поступање. Ово је минимална граница свих оружаних сукоба у смислу поштовања људске личности и елементарних човечанских обзира.¹⁸ Државе су дужне да поштују и штите ова основна правила и принципе. Та дужност утиче на степен њихове суверености.

Међународни кривични судови су показали како сувереност може бити ограничена овим правилима. У случају пред Међународним кривичним судом за бившу Југославију (*Тадић*), утврђено је да државе обавезује корпус међународног обичајног права које је примењиво како на међународне тако и на унутрашње оружане сукобе, а чије повреде могу да повуку за собом индивидуалну кривичну одговорност.¹⁹ Пре овог случаја правила која су покривала међународне и унутрашње оружане сукобе нису била једнака, ови први су повлачили за собом шире и детаљније уређене обавезе према МХП. Разлика је била правдана традиционалним појмом сувереност и забраном мешања у унутрашње ствари суверених држава. Међутим, Тадићева пресуда показала је да међународни суд има жељу да се меша у тај унутрашњи домен. Уступци држави у домену њене суверености не смеју да противрече међународном обичајном праву које штити појединце, нити смеју да дозволе да злочинци остану некажњени. Или како каже Жалбено веће у предмету *Тадић*: „приступ концентрисан на државну сувереност постепено је замењен приступом концентрисаним на људско биће“.²⁰

Иако су промене у обичајном систему МХП довеле до уједначавања два режима његових правила, и даље немамо потпуну и механичку трансплантацију правила међународних сукоба у унутрашње сукобе. Више се

¹⁸ Расправу о правилима која помињемо најубедљивије доноси Међународни суд правде у пресуди *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v US)*(Merits) [1986] ICJ Rep 14, para 218.

¹⁹ *Prosecutor v Tadić* (Interlocutory Appeal on Jurisdiction) ICTY-94-1 (2 October 1995) paras 96-136.

²⁰ *Ibid.*, para 97.

ради о прожетости истим духом, али не и о истоветности правила. Разлика је видљива и у Статуту Међународног кривичног суда.²¹ Мањи број злочина је у надлежности Међународног кривичног суда ако су учињени у оквиру унутрашњег сукоба. Ова разлика омогућава државама да задрже суштинске елементе суверености насупротив упливу правила МХП и последично МКП. Тужиоци и судије у међународним правосудним телима се зато упињу да квалификују сукобе који су често израсли на сложеној чињеничној основи која је временски променљива. Жртве и окривљени могу да стекну такав статус у многим случајевима само на основу ваљане квалификације. Такво стање није погодно за јачање опште људске безбедности. Међународни комитет Црвеног крста у својој студији о обичајном статусу МХП зато прихвата сличан став као и веће у случају *Тадих*,²² а сличног је мишљења и једна од значајнијих ауторки у овој области.²³ Међутим, ти предлози су за сада само у домену прескрипције.

Право на хуманитарну интервенцију могло би да се заснује на развоју правила МХП јер видимо да сила, чак и у време рата, није разобручена и да државе не могу да чине другим државама и појединцима шта им падне на памет, па чак и ако сукоб настане искључиво на територији једне државе. Судско порекло ових правила није било условљено сагласношћу државе. Случај *Хамдан* је добар пример с обзиром да је он противречио ставу друге Бушове администрације да такозвани „незаконити борци“ не уживају заштиту МХП или МЉП.²⁴ Како примећује судија Сима, нема у међународном праву правних празнина које не пружају појединцима никакву заштиту.²⁵ Међутим, у крајњој линији, ова свеобухватна заштитна опна појединца која нема рупа не подразумева и да она друга опна, која штити државну сувереност, може бити пробијена силом да би се заштитила људска права у одређеној држави. Остваривање те заштитне опне када су у питању правила МХП пре свега зависи од утврђивања индивидуалне кривичне одговорности. Ратна реторзија јесте одавно прихваћена мера која обезбеђује поштовање МХП, али од Другог светског рата државе све више ограничавају овај институт низом посебних забрана.²⁶

²¹ Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, 2187 UNTS 3 (ICC Statute).

²² International Committee of the Red Cross Study on Customary International Humanitarian Law (2005), <http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>, 20.1.2018.

²³ E. Crawford, „Unequal before the Law: The Case for the Elimination of the Distinction between International and Non-international Armed Conflicts“, *Leiden Journal of International Law*, бр. 20, 2007, pp. 441-465.

²⁴ S. Borelli, „Casting light on the legal black hole: International law and detentions abroad in the “war on terror”“, *International Review of the Red Cross*, бр. 87, 2005, p. 39.

²⁵ *Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v Uganda)* (Judgment) [2007] ICJ Rep 168, Separate Opinion of Judge Simma, para 27.

²⁶ Види више о томе код C. Greenwood, *Essays on War in International Law*, Cameron May, 2006, pp. 297, 309-315.

МЕЂУНАРОДНО КРИВИЧНО ПРАВО

Међународно кривично право је, пре свега, окренуто појединцима и штити их од тешких злочина. Иако је у породици међународног права једно од најмлађе деце, зачето у раду Нирнбершког суда након последњег светског сукоба, већ дуже време се налази на бранику заштите људске безбедности у међународном правном поретку. Тешки злочини који занимају МКП су најозбиљнија кривична дела која погађају међународну заједницу у целини. То су пре свега геноцид, злочини против човечности, ратни злочини и агресија. Прва три дела баве се заштитом појединаца од повреда правила МЉП и МХП, а последње је везано за међудржавне сукобе и практично је еманација основног ризика који настаје применом хуманитарне интервенције.

МКП служи да оствари у пракси правила МХП и МЉП према појединцима, без обзира на њихов статус или старешинство, чак и ако су у питању шефови држава. МКП, дакле, додатно учвршћује вредности заштите појединца и човечности у темеље међународног права. Оно ограничава слободу државе да делује у својим или ван својих граница. Повреде МКП не могу се правдати захтевима унутрашњег права јер оно намеће обавезе директно појединцима,²⁷ према томе оно превазилази границе које намеће државна сувереност и успоставља виши поредак контроле и надзора. Универзална надлежност је кључни део овог нормативног развоја. Иако не у потпуности неспорна, универзална надлежност дозвољава држави да суди за одређена међународна кривична дела без икакве друге везе са конкретним злочиним, у смислу територије на којој је дело учињено, држављанства учиниоца или жртве. Она омогућава држави да суди странцима који су у иностранству учинили кривично дело из области МКП према странцима.

На први поглед се чини да ова надлежност подржава право на хуманитарну интервенцију, јер она даје предност одговорности насупрот суверености и усмерена је на заштиту људске безбедности. У начелу, макар државе данас могу да се занимају за активности које се дешавају у другим државама и да намећу међународна правна правила државама које то не чине. Међутим, ова могућност мешања је ограничена и у МКП. Универзална надлежност је у пракси остварива само ако је окривљени доступан органима гоњења државе која га захтева, односно ако се налази на њеној територији. Држава своју правосудну надлежност може да остварује ван своје територије само на основу уговорног или обичајног пристанка.²⁸ Такође, универзална надлежност функционише на бази сагласности државе и њене суверености.

²⁷ Пресуда Међународног војног суда у Нирнбергу 1946, *American Journal of International Law*, бр. 41, 1947, стр. 172 и 221.

²⁸ У том смислу је и пресуда Сталног суда међународне правде у случају *Лотус*, *SS 'Lotus' (France v Turkey)* (1927) PCIJ Ser A, No 10, pp. 18-19.

Она, попут система МЛП, задржава државе у оквиру дијалога, не намећући ниједној од њих извршење правила примарне норме. Нигде не постоји обавеза вршења универзалне надлежности, барем када је обичајно МКП у питању. Изузетак је Конвенција против мучења,²⁹ која намеће обавезу државама да врше универзалну кривичну надлежност, укључујући дужност да предузму кривично гоњење или изруче окривљено лице које се налази на њиховој територији (*aut dedere aut judicare*). Међутим, ово је обавеза уговорног типа, важи само *inter partes*, те је заснована на сагласности државе.

МКП је систем који је усмерен према појединцу и његовој кривичној одговорности. Он не настоји да казни државе које крше међународно право, већ појединце. Њега спроводи мрежа судова која се случајевима бави *ex post facto*. МКП такође чува изван домен државне суверености. Унутрашњи судови су саставни део његове мреже. Међународни кривични суд чак претпоставља кривично гоњење од стране државног суда својој надлежности у члану 17 Статута (начело комплементарности). Међународни судови ускачу као крајње средство у спречавању некажњивости, само у случају да домаће правосудје није вољно или није способно да делује. Тиме је државна сувереност изузетно ојачана. Међународни кривични суд је, на крају крајева, само израз суверене државне воље. Нека држава може слободно да одлучи да ли ће бити део његовог система. Узете скупа, ове чињенице у знатној мери оспоравају право на хуманитарну интервенцију.

ОПАСНОСТИ ХУМАНИТАРНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

На основу досадашњег излагања може се закључити да је нагласак међународног права приликом остваривања норми које штите људска права на мирном, *ex post facto* решавању спорова и на индивидуалној одговорности прекршилаца. Превентивна акција која користи силу није дозвољена опција. Вредности међународног мира и безбедности односе превагу у том случају над људским правима. Ипак, ови мирни путеви ка примени права, утврђивању одговорности и истеривању правде нису увек отворени. Сиријски рат је само један у низу примера где се жртвама не може обезбедити ни на који начин правда и утврдити одговорност за повреде људских права. Међутим, чак ни у одсуству заштите људских права или када је рука правде прекратка за оне који та права крше, хуманитарна интервенција не би смела да спречава та кршења, нити би требало да буде коришћена као закрпа за рупе које настају у мрежи механизма за остваривање права. Наиме, опасности од посезања за хуманитарном интервенцијом су сувише велике.

²⁹ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, 10 December 1984, 1465 UNTS 85.

Ове опасности, које прете држави која интервенише, држави на чијој територији се догађа интервенција, и народу који насељава ту територију, су многобројне. Тешко их је све обухватити једним чланком. У сврху ове расправе, а посебно са освртом на њихово дејство на шири корпус међународног права, вреди истаћи две кључне опасности. Прва је суштинско питање које је по својој суштини изван права – да ли војно мешање може ситуацију на терену да побољша или само да погорша? Рат у Либији није пример хуманитарне интервенције, јер је почео на основу овлашћења Савета безбедности УН, како би се предузеле све неопходне мере заштите цивила у Либији.³⁰ Међутим, он је добар пример тешкоћа о којима говоримо у овој расправи. Иако су хуманитарни обзири у време интервенције били навођени као разлог њеног предузимања, Немачка и Бразил, на пример, су у Савету безбедности поставили питање да ли ће интервенција можда само погоршати стање на терену.³¹ Показало се да су та упозорења била далековидна. Данас је стање људских права у Либији ужасавајуће, оптерећено бројним повредама МЉП, МХП и МКП, дошло је до слома безбедносног система и владавине права.³² Либија се сада сматра државом у распаду.³³ Поставља се питање да ли су хуманитарни циљеви уопште остварени и да ли је уопште могуће у потпуности одговорити на питање – да ли ће интервенција довести до побољшања стања на терену које је редовно веома сложено. Другим речима, да ли хуманитарна интервенција заиста може да буде хуманитарна и да оствари људску безбедност онако како је то замишљено на њеном почетку?

Друга опасност, која је и највећа, јесте једна природна одлика хуманитарне интервенције – да је она самоодређујућа. Право на хуманитарну интервенцију даје овлашћење држави (или групи држава) да делујући без одобрења СБ УН и ван колективног система безбедности из Повеље УН, повреде територијални интегритет друге државе. Државама се тако даје могућност да самостално процењују делотворност СБ УН, и да делују уместо њега ако процене да он то није у стању да учини. Тако нешто је у супротности са садржином и духом Повеље УН и представља опасност по међународни мир и безбедност и примат који Савет безбедности има у заштити тих вредности.

³⁰ UNSC Res 1973 (2011) UN Doc S/RES/1973.

³¹ UNSC Verbatim Record (17 March 2011) UN Doc S/PV.6498.

³² United Nations Support Mission in Libya and Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, „Report on the Human Rights Situation in Libya“ (16 November 2015), <http://unsmil.unmissions.org/Portals/unsmil/Documents/Joint%20HCHR%20UNSMIL%20report%2016%2011%2015%20EN.pdf>, 20.1.2018.

³³ The Washington Institute, „Libya as a Failed State: Causes, Consequences, Options“ (November 2014), http://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/ResearchNote24_Engel-3.pdf, 20.1.2018.

Једнострана интервенција у циљу заштите људске безбедности не сме да постане изузетак или замена за колективну безбедност. Поготово се то не сме дозволити имајући у виду могуће мотиве за хуманитарну интервенцију, који могу бити политички или усмерени ка остварењу извесних спољно-политичких циљева. Опасност вреба од злоупотребе овог права, где би снажније државе користиле хуманитарну интервенцију као изговор да се мешају у послове својих слабијих суседа. Тако је Русија у својој скорашњој политици према Украјини показала како хуманитарна интервенција може лепо да се уклопи у агенду спољне политике коју спроводи моћни сусед према свом недораслом комшији. Нажалост, председник Путин је своју политику могао да оправда позивајући се на косметски преседан, користећи израз „хуманитарна мисија“ који је на нашим просторима тако лицемерно звучио од 1999. године.³⁴ Опасности од хуманитарне интервенције и широког тумачења формулација које садржи доктрина ОЗЗ леже у могућности да се оправдају агресивно и незаконито понашање. У другом кораку, опасности се јављају приликом процене одговорности за овакве авантуристичке излете.³⁵ Промена режима и друге дискутабилне основе интервенције које иду у прилог спољнополитичким или безбедносним интересима држава „тешкаша“ у међународним односима могу да буду помешане са хуманитарним обзирима. За сваку хуманитарну интервенцију је од највеће важности да она представља исправну употребу силе, а присуство других мотива код интервенције који нису хуманитарни свакако ће довести у питање моралност и легитимитет хуманитарних циљева. Употребе силе не могу и не треба да служе као пречице до међународне правде или као средства кажњавања.³⁶

ЗАКЉУЧАК

Аргументи о постојању неколико различитих нити које међусобно повезане чине „ткање“ идеје о постојању права на хуманитарну интервенцију – да подсетимо још једном, то су: доктрина одговорности за заштиту (ОЗЗ) и промене у међународном праву у виду трансформација МКП, МХП и МЉП – вештачки стварају теоретску подршку праву на хуманитарну интервенцију.

³⁴ Transcript of President Putin's interview, Washington Post (4 March 2014), https://www.washingtonpost.com/world/transcript-putin-defends-russian-intervention-in-ukraine/2014/03/04/9cadcd1a-a3a9-11e3-a5fa-55f0c77bf39c_story.html?utm_term=.0996aef2424bl. 20.1.2018.

³⁵ Расправу о овом питању у чланку објављеном пре неких десетак година доносе N. Rodley и B. Çali, „Kosovo Revisited: Humanitarian Intervention on the Fault Lines of International Law“, *Human Rights Law Review*, бр. 7, 2007, pp. 295-297.

³⁶ C. Stahn, „Syria and the Semantics of Intervention, Aggression and Punishment: On 'Red Lines' and 'Blurred Lines'“, *Journal of International Criminal Justice*, бр. 11, 2013, p. 955.

По овим схватањима, сувереност схваћена у плуралистичком смислу чини да је међународно право мање државо-центрично и да је сувереност само условна и да мора бити одговорна. Међутим, та схватања не могу да до краја докажу постојање права на хуманитарну интервенцију. Еволуција МЉП, МХП и МКП још увек траје и у сталном је напретку, али иако је тај напредак померио фокус ка појединцима и њиховој безбедности, не може се извести закључак да еволуција оправдава хуманитарне обзире које намеће идеја хуманитарне интервенције. Поготово што су правила која служе за остваривање овог права слаба и неразвијена. Нема довољно подршке за хуманитарну интервенцију у области „хуманог права“. Штавише, ова правила подвлаче сагласност државе, мирно решавање спорова и *ex post facto* утврђивање одговорности. МКП се стара о овом последњем, остварујући га кроз судницу а не на бојном пољу. Према томе, иако се појединци све више виде као носиоци права и активни субјекти или учесници у стварању и примени међународног права, постоје ограничења њихове заштите и ограничења међународног права у процесу надзора и контроле државне моћи.

Изјаве да је државна сувереност ствар прошлости³⁷ умногоне су претеране, али нема сумње да је природа суверености, како према споља тако и према унутра, у послератном периоду знатно измењена. Државе не могу потпуно својевољно да делују нити у оквиру својих граница, нити ван њих. Међутим, те границе државној суверености се не смеју преценити. Спољна сувереност у њеном класичном, „вестфалском“ облику, иако је нешто мање државо-центрична, остаје у средишту међународноправног поретка. Наравно, она више не даје право некој држави да крши људска права јер је заштићена непробојном опном суверености, али та опна може државу и даље да заштити од примене санкције за та кршења. Државе нису више једини извори правностваралачке моћи, али су и даље једине потпуне правне личности на међународној позорници и сувереност је снажна заштита од спољног мешања и интервенције. Код имунитета, тај штит може чак и да надјача одговорност за кршење људских права.

Санкције међународног права су посебна прича – једна која признаје више приоритете попут забране употребе силе, пријатељства и сарадње међу нацијама и правилног функционисања међународног поретка. Право на хуманитарну интервенцију би угрозило све ово. Сам појам хуманитарне интервенције нарушава склад овог поретка. Дакле, када се санкционисање и заштита људских права нађу насупрот очувања суверености и међународног мира и безбедности, људска права морају да изгубе. Штавише, ако процењујемо улогу хуманитарне интервенције у међународном правном

³⁷ J. Crawford, M. Koskeniemi, *The Cambridge Companion to International Law*, Cambridge University Press 2013, p. 132.

поретку у ширем контексту колективне безбедности, уз све ризике и опасности од њене злоупотребе, постоје и сумње о њеној ефикасности и месту у том ширем систему. Члан 2(4) је у свету насталом након 11. септембра под великим притиском и даљи изузеци би само додатно угрозили међународни мир и стабилност. С друге стране, ексклузивно право на употребу силе које би било у рукама СБ УН има своје недостатке. Понекада је такво решење због институције вета идеално да оправда непредузимање ничега поводом спречавања хуманитарних катастрофа. И ту се опет враћамо на стару причу о институционалној и процедуралној реформи УН. За нашу анализу кључно је да ниједна од „нити“ о којима говоре поборници права на хуманитарну интервенцију заправо не води до „ткања“ аргумента који би подржавао ово право. То ткање се нешто дубљом анализом коју смо овде изнели немилосрдно пара. Могли бисмо да закључимо констатацијом да је чак и у моделу међународног правног поретка заснованог на плуралној концепцији суверености, право на хуманитарну интервенцију једно обично страно тело.

ЛИТЕРАТУРА

- Bethlehem, D., „Stepping Back a Moment – The Legal Basis in Favour of a Principle of Humanitarian Intervention“, *EJIL: Talk!*, 12 September 2013, <http://www.ejiltalk.org/steppingback-a-moment-the-legal-basis-in-favour-of-a-principle-of-humanitarian-intervention/>, 12.10.2017.
- Borelli, S., „Casting light on the legal black hole: International law and detentions abroad in the “war on terror”“, *International Review of the Red Cross*, бр. 87, 2005, pp. 39-68.
- Crawford, E., „Unequal before the Law: The Case for the Elimination of the Distinction between International and Non-international Armed Conflicts“, *Leiden Journal of International Law*, бр. 20, 2007, pp. 441-465.
- Crawford, J., Koskeniemi, M., *The Cambridge Companion to International Law*, Cambridge University Press 2013.
- Danish Institute of International Affairs, *Humanitarian Intervention: Legal and Political Aspects*, Gullanders, 2000.
- Greenwood, C., *Essays on War in International Law*, Cameron May, 2006.
- Henkin, L., „Human Rights and State Sovereignty“, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, бр. 25, 1996, <http://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol25/iss1/3>.
- International Committee of the Red Cross Study on Customary International Humanitarian Law (2005), <http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>, 20.1.2018.
- Lauterpacht, H., *International Law and Human Rights*, Stevens & Sons, 1950.

- Reisman, M., „Sovereignty and Human Rights in Contemporary International Law“, *American Journal of International Law*, br. 84, 1990, pp. 865-876.
- Rodley, N., Çali, B., „Kosovo Revisited: Humanitarian Intervention on the Fault Lines of International Law“, *Human Rights Law Review*, бр. 7, 2007, 10.1093/hrlr/ngm003.
- Stahn, Carsten, „On ‘Red Lines’ and ‘Blurred Lines’: Syria and the Semantics of Intervention, Aggression and Punishment“ (September 6, 2013). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2321791>.
- Teitel, R. G., *Humanity's Law*, Oxford University Press, Oxford, 2011, p. 113.

ADEQUACY OF THE HUMANITARIAN INTERVENTION
AS A LEGAL NORM

Mihajlo Vučić

Abstract: The topic of this article is the use of force for the purpose of protection of human rights. The author circumscribes the discussion on the status of humanitarian intervention as a norm of international law since he believes it is far from a solution. Instead, the author dissects the rules of international human rights law, international humanitarian law, international criminal law and the political doctrine of the responsibility to protect, in order to conclude that the development in these areas so far excludes the possibility for unilateral forcible intervention in the internal affairs of the particular state for the protection of human rights. Humanitarian intervention, even in the altered pluralistic understanding of sovereignty as the cornerstone of international legal order exists as an anomaly, absolutely unnecessary and detrimental.

Key words: humanitarian intervention, human rights, humanitarian law, international criminal law, responsibility to protect.

Четврти део

ЕВРОПСКА УНИЈА И УПОТРЕБА СИЛЕ

ПОСТЕПЕНИ РАЗВОЈ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ КАО БЕЗБЕДНОСНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ – НА ПУТУ ОД ВЕНЕРЕ КА МАРСУ

Душко ЛОПАНДИЋ¹

Апстракт: У тексту се разматра напредак Европске безбедносне и одбрамбене политике (ЕБОП) током последњих деценија у контексту изградње ЕУ као безбедносне заједнице. Поставља се питање да ли је и у којој мери ЕУ већ постала безбедносна заједница. Указује се на елементе изградње ове заједнице, укључујући одредбу о узајамној војној подршци из Лисабонског уговора, развој различитих инструмената спољне и безбедносне политике као и конкретно војно деловање ЕУ у међународним питањима, попут мировних мисија и слично. Приказане су основне институције ЕУ у области ЕБОП и наведени главни кораци у изградњи ЕБОП до данас. Указује се на ограничења у изградњи ЕБОП која се односе на улогу НАТО као главне одбрамбене окоснице у трансатланским односима и у војним стратегијама већине држава чланица Уније. Посебна пажња посвећена је формирању „Сталне структурисане сарадње“ (*PESCO*) као новог облика сарадње у области одбране. Указује се да је „Стална структурисана сарадња“ настала након година ишчекивања („успавана лепотица“), непосредно после Брегзита, као начин да се покаже виталност ЕУ. У овој сарадњи учествује већина држава чланица ЕУ, а не само оне које су војно најспремније. У закључку, истиче се да, без обзира на несумњиви развој ЕБОП, конституисање безбедносне заједнице остаје дугорочан циљ ЕУ, а не непосредна реалност.

Кључне речи: Европска унија, Европска безбедносна и одбрамбена политика, Стална структурисана сарадња, ПЕСКО (енг. *PESCO*)

УВОД

У овом тексту приказаћемо основне кораке у постепеном развоју заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ (ЕБОП) (1) у оквиру заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ, и (2) након усвајања Глобалне стратегије Уније. Осврнућемо се и на (3) најновије кораке у даљој изградњи

---

¹ Др Душко Лопандић. Аутор је амбасадор Министарства спољних послова Републике Србије. Ставови у тексту представљају лично мишљење аутора. E-mail: dulopand@yahoo.com.

ЕБОП након усвајања тзв. *Сталне структурисане сарадње* (ПЕСКО, енг. *PESCO*), инициране најавом изласка Велике Британије из Уније. Да ли је и којој мери Европска унија на путу да реално постане *безбедносна заједница* – питање је за које ћемо настојати да пружимо барем неке елементе одговора.

Још 2016. године председник Европске комисије Јункер (*Jean-Claude Juncker*) позвао је на стварање, на дужи рок, *европске армије*: „Заједничка армија ЕУ би показала целом свету да никада неће бити рата између земаља ЕУ...“. Са сопственом армијом Европа би могла поузданије да реагује на опасности које прете миру у државама чланицама или у суседним земљама.² Недавно је и француски председник Макрон (*Emmanuel Macron*) предложио формирање посебних европских снага за интервенције. Овим је на неки начин поново оживљена стара идеја о заједничкој европској армији (план „Плевен“ из педесетих година ХХ века).

У члану 42 тачка 7 став 1 Уговора о ЕУ из Лисабона каже се да су државе чланице „у обавези да пруже помоћ и подршку свим средствима у складу са чланом 51 Повеље УН“ оној држави чланици чија би територија била предмет агресије. Овим су постављене основе за развој ЕУ као одбрамбеног савеза, односно безбедносне заједнице. Истовремено, у трећем ставу у истој тачки члана 42, као и у недавној Глобалној стратегији Европске уније, потврђује се да се одбрана већине држава чланица ЕУ заснива на савезу у НАТО. Занимљиво је да се Француска већ позвала на помоћ европских партнера на основу члана 42.7 након бруталних терористичких напада у Паризу новембра 2015. године.³

Иако су до сада активности Европске уније на војном плану у целини више подсећале на оно чиме се баве УН (мировне мисије и сл.) него на одбрамбени савез, анализа развоја ЕБОП политике током последњих деценија указује на постепене напоре земаља ЕУ да избалансирају своју политичку и економску улогу у међународним односима са елементима класичне силе („чврста моћ“), како би адекватније одговориле потребама међународног система.⁴ ЕУ се запутила на дужи, мада неизвесан пут од „*раја ка моћи*“, од благе ка чврстој сили, од окриља Венере ка Марсовом окружењу.⁵

² „Jean Paul Juncker calls for EU army“, *The Guardian*, 8.3.2017, Интернет: <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/08/jean-claude-juncker-calls-for-eu-army-european-commission-military>; преузето 20.1.2018.

³ Примећено је да је том приликом француска влада избегла да затражи помоћ на основу члана 222. Интернет: <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/17/france-invokes-eu-article-427-what-does-it-mean>; преузето 1.2.2018.

⁴ Упореди: Antoine Rayroux, „L'Europe de la defense“, у Renaud Dehousse, *L'Union européenne*, La Documentation française, Paris, 2014, стр. 301.

⁵ Робер Кејган, *О рају и моћи, Америка и Европа у новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003, стр. 36. Види такође: Дејана Вукчевић, *Европска унија као стратешки актер*, ИПС, Београд, 2013, стр. 413.

НАСТАНАК И РАЗВОЈ ЗАЈЕДНИЧКЕ БЕЗБЕДНОСНЕ И ОДБРАМБЕНЕ ПОЛИТИКЕ У ОКВИРУ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ ЕУ

Занимљиво је да је *Европска безбедносна и одбрамбена политика* (ЕБОП) представљала један од најдинамичнијих и најпроменљивијих сегмента активности Уније током последњих деценија, иако Европску унију и даље прати онај давни слоган да је „економски див, политички недорасла и војни патуљак“, односно да јој је дуго недостајао озбиљан геополитички приступ и заокружена и конзистентна пракса спољне политике и безбедности.⁶ Већ прилично давно „Европљани су открили да се економска моћ не претвара аутоматски у стратешку и геополитичку моћ“.⁷ Сталне осцилације у развоју ЗБОП (по принципу „стани-крени“) биле су и последица различитог приступа и гледања држава чланица на улогу војне сарадње у процесу европске интеграције, али – пре свега – на улогу и положај НАТО како главне окоснице безбедности држава западне Европе.⁸ Дуготрајна и суштинска неодлучности „мале Европе“ да развије своје геостратешке опције аутономно од политике и стратегије САД,⁹ једна је од основних карактеристика сарадње у питањима безбедности и одбране унутар ЕУ још од закључења Уговора из Мастрихта (1992). „Између привлачности америчке моћи, с једне стране и култа суверенитета, са друге, Европска унија је остајала у стратешком погледу маргиналан чинилац. Реалан, али маргиналан, без обзира на 10.000 ангажованих војника, 5.000 полицајаца и 23 војне операције на три континента, њен политички утицај на кризе и важне стратешке изазове глобализације и даље је углавном непознат, невидљив, минималан.“¹⁰

Иако је је сарадња у форми „Европске безбедносне и одбрамбене политике“ (ЕБОП), односно Заједничке безбедносне и одбрамбене политике (ЗБОП),¹¹ релативно нова област за ЕУ, она је заснована на дуготрајном процесу

⁶ Maxime Lefevre, „L'Union européenne, peut-elle devenir une grande puissance?, La documentation française, Paris 2012, p. 177. За критику ЕУ као геополитичке силе видети Душан Пророковић, „Будућност ЕУ из угла геополитике – између контролисане атрофије и контролисане консолидације“, *Спољнополитичке свеске*, No. 3, 2016, ЕПУС, Београд; Интернет: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12944.pdf>; преузето 12.2.2018.

⁷ Роберт Кејган, *op.cit.*, стр. 32.

⁸ О односима ЕБОП и НАТО видети Хатица Бериша, „Заједничка безбедносна одбрамбена политика ЕУ и НАТО“, *Мегатренд ревија*, Vol. 12, No.3, 2015, стр. 291-310.

⁹ Anand Menon, „Defense policy“, in Eric Jones et al., *The Oxford Handbook of the European Union*, OUP, Oxford, 2014, p. 585. Дејана Вукчевић, „Војни капацитети ЕУ – тешкоће и перспективе“, *Војно дело*, 2, 2015, стр. 7-26.

¹⁰ Nicole Gnesotto, *L'Europe, a-t-elle un avenir stratégique?*, Armand Colin, Paris, 2011, p. 11.

¹¹ Енглеска скраћеница је *ESDP*, односно *CSDP*. Овде се користи ЕБОП, односно ЗБОП. Видети: Жаклина Новачић, „Новине у спољној и безбедносној политици ЕУ после уговора из Лисабона“, *Међународни проблеми*, 3, 2010, стр. 397-417; Nicole Gnesotto (ed),

развоја одбрамбене политике западноевропских земаља у оквиру НАТО, „Западноевропске уније“, као и саме Уније. Политика одбране унутар ЕУ је продужила и обновила сарадњу која је започета у оквиру Западноевропске уније (ЗЕУ) – организације која је још пре формирања НАТО требало да артикулише односе војне и одбрамбене сарадње између Француске, Велике Британије и неких других западноевропских земаља, али која је све до пуне интеграције у ЕУ (са Уговором из Амстердама) била у некој врсти „мировања“. У Уговору из Мастрихта о оснивању ЕУ (из 1992. године), формиран је, такозвани, *други стуб* сарадње (спољна и безбедносна политика¹²). У члану Ј4 тачка 1 Уговора из Мастрихта речено је да ће ЗСБП „укључити и сва питања која се односе на безбедност Уније, укључујући и постепено обликовање одбрамбене политике, која с временом може водити ка заједничкој одбрани“. Међутим, у истом члану, тачка 4 наглашена је улога НАТО и обавезе које „поједине државе чланице“ имају према НАТО када је у питању политика одбране. У периоду између Уговора из Мастрихта и Уговора из Нице (од 1992. до 2001. године) главни потенцијални оквир за активности аутономне политике безбедности и одбране ЕУ била је Западноевропска унија,¹³ замишљена као нека врста „оперативног тела“ ЕУ у овим питањима. Тако је 1992. године, ЗЕУ усвојила „*Задатке из Петерсбурга*“ којима је предвиђена улога држава чланица и њихових војних снага у активностима као што су: (1) хуманитарне акције и спасавања, (2) операције очувања мира, и (3) активности управљања кризом и наметања мира. Нешто касније, на министарском састанку НАТО и ЗЕУ у Берлину (1996. године), договорено је да се у оквиру НАТО развија „Европски безбедносни и одбрамбени идентитет“, односно нека врста „европског стуба“ у оквиру НАТО. Касније је овај приступ напуштен у корист аутономног јачања политике безбедности и одбране у оквиру саме ЕУ.

EU Security and Defence Policy, The first five years (1999–2004), EU Institute for Security Studies, Paris, 2004; Javier Solana, „*Europe in the World, The Next Steps*“, Cyril Foster Lecture, Oxford, 28. 02. 2008, Council of the EU, SO87/08, Интернет: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/discours/99116.pdf; преузето 1.2.2018.

Alyson Bailes, „*CDSP/ESDP – Challenges and Prospects*“, Hamburger Vortrage, Ausgabe 11/2005, Februar 2005, Hamburg; Werner Weidenfeld, „The EU's role in the world: efficiency and relevance in times of crisis“, у Marcin Zaborowski (ed), *Transatlantic Book 2006*, EUISS, Paris, 2006, pp. 111-122.

¹² Још од 1970. године државе чланице ЕЕЗ су изван институционалног система Заједнице развијале сарадњу у оквиру, такозване, „Европске политичке сарадње“ (која је формализована у Јединственом европском акту из 1987. године).

¹³ Како је то било предвиђено самим Уговором из Мастрихта (члан Ј4 тачка 2, 5 и 6), као и, посебно, Уговором из Амстердама (наслов В, члан 17), где се каже да „ЗЕУ чини интегрални део развоја Уније“.

У 1999. години, у контексту балканске кризе (бомбардовање СР Југославије) дошло је до даље еволуције ЗБОП, која је формализована Уговором из Нице (из 2001. године). На француско-британском самиту у Сен Малоу децембра 1998. постигнут је стратешки договор о јачању безбедносне и војне компоненте унутар ЕУ, што је посебно конкретизовано тзв. „Хелсиншким циљевима“ из 1999. године о организовању до 2003. године снага за интервенције од 60.000 људи, као и каснијим оснивањем „борбених група“ (јединице од 1.500 војника). Остварена је пуна интеграција задатака ЗЕУ у систем ЕУ укључујући и задатке из Петерсбурга.¹⁴ Поједина тела ЗЕУ су постала институције система ЕУ (на пример, Институт за студије безбедности, сателитски центар итд.).¹⁵ ЗЕУ је формално-правно престала да постоји 2011. године, док су све њене функције још од раније преузете од стране ЗБОП у оквиру Европске уније.

РЕАЛИЗАЦИЈА ЗБОП – ИЗМЕЂУ МИРОВНИХ МИСИЈА И ВЕЋЕ КООРДИНАЦИЈЕ У ПРОИЗВОДЊИ НАОРУЖАЊА

Даљи корак у развоју ЗБОП у оквиру ЗСБП учињен је Лисабонским уговором из 2007. године.¹⁶ Лисабонским уговором предвиђено је, уз функцију „председника“ Европског савета (односно нека врста титуларног шефа државе ЕУ), и јачање улоге „високог представника за спољне послове и безбедност“ ЕУ (фактички министар иностраних послова Уније). Може се рећи да се са ступањем на снагу Лисабонског уговора о реформи ЕУ, може говорити о постепеном формирању заједничке одбрамбене политике. Тако је у Лисабонски уговор укључен низ сасвим нових одредби, попут претходно цитиране клаузуле о узајамној помоћи за случај војне агресије против неке државе чланице, проширен је број задатака из Петерсбурга (односно деловања у мировним операцијама), уведена је „клаузула солидарности“ међу чланицама (за случајеве терористичког напада или великих несрећа), формирана је Европска агенција за наоружање, истраживања и војне

¹⁴ Видети члан 17 (бивши Ј7) Уговора о ЕУ из Нице, видети Душко Лопандић, *Уговори Европске уније*, Канцеларија СЦГ за придруживање ЕУ, Београд 2004, стр. 273.

¹⁵ Министри ЗЕУ су 13. новембра 2000. године у Марсеју одлучили да обуставе све оперативне активности ЗЕУ и да их укључе у систем ЕУ, видети Christine Carotenuto, „Les deuxieme et troisieme pilliers“, u: *Le Traité de Nice: Premières analyses*, PUF, Paris, 2001, str. 210.

¹⁶ Одредбе Лисабонског уговора се, у суштини, не разликују од онога што је већ договорено у Уговору о уставу за Европу (2004. године), који је био одбачен на референдумима у Француској и Холандији. Лисабонски уговор, који је требало да ступи на снагу до 2009. године, доведен је у питање негативним референдумом у Ирској. В. Жаклина Новачић, *op.cit.*, стр. 397 и даље. Блажо Радовић, „Заједничка безбедносна и одбрамбена политика ЕУ и Србија након уговора из Лисабона“, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 6, децембар 2011, стр. 347-360.

капацитете, предвиђена је могућност „сталне структурне сарадње“ у питањима одбране између мањег броја држава чланица ЕУ. У целини, ово је био озбиљан напор да се Европска унија додатно трансформише у политичку и безбедносну заједницу земаља које деле „заједничку судбину“.¹⁷

Без обзира на нешто већи нагласак на аутономији и већих геополитичких амбиција истакнутих у Глобалној стратегији ЕУ, првенствена оријентација ЗБОП за сада остаје деловање Уније у међународним кризама – базирано на *интегралном приступу*, односно на комбинацији дипломатских, политичких, цивилних и војних инструмената за управљање кризним ситуацијама. У овом смислу, ЕУ је у предности пред чисто војним организацијама, попут НАТО, које немају тако свеобухватан приступ, нити све инструменте цивилног типа који су на располагању Унији (на пример, правосудна помоћ, полиција, програми финансијске помоћи и слично).

ЗБОП функционише у оквиру Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ, али има и своје специфичне структуре, битне за њено оперативно функционисање, као што су:

- састанци Европског савета и Савета министара одбране ЕУ,
- Високи представник за спољну и безбедносну политику ЕУ,
- политички и безбедносни комитет (*PSC*) који чине амбасадори земаља чланица задужени за ЗБОП,
- војни комитет ЕУ (шефови националних генералштабова),
- комитет за цивилне аспекте управљања кризама (*CivCom*).¹⁸

Осим ових тела ЕУ, у оквиру Генералног секретаријата ЕУ ангажовани су и војни представници, а постоји и такозвани, „Центар за праћење стања“ (*Situation Centre*). У току 2017. формиран је ембрион онога што би требало да постане оперативни главни штаб ЕУ (у смислу у ком то постоји у НАТО – *SHAPE*), који би био задужен за планирање и вођење војних операција.¹⁹

¹⁷ Шире о реформи ЕУ видети Душко Лопандић, *Реформа ЕУ, Западни Балкан и Србија*, Европски центар за мир и развој (ECPD), Београд, 2007; видети, такође, Nuno Severiano Teixeira, „O Tratado de Lisboa e a Seguranca Europeia“, *Relatoes Internacionais*, Lisboa, 18, Juni 2008, pp. 83-91; *The Lisbon Treaty and its implications for CFSP/ESDP*, European Parliament, DG External policies of the EU, Brussels, February 2008, str. 10. Zoltan Horvath and Balint Odor, *The Union after Lisbon, The Treaty Reform of the EU*, HVGORAC, Budapest 2010, pp. 308-311.

¹⁸ Попут војних циљева, ЕУ је 2000. године утврдила формирање цивилних потенцијала у виду 5.000 полицајаца, од чега 1.000 полицајаца у року од 30 дана од доношења одлуке о њиховом ангажману у кризном подручју. Утврђени су и главни циљеви цивилног ангажмана за 2010. годину.

¹⁹ *Military Planning and Conduct Capability*.

ЕУ је од 2003. године била ангажована у тридесетак мањих мировних мисија, војно-цивилног типа, од чега су биле најбројније оне на Балкану и у Африци.²⁰ Међу раније завршене мисије могу се навести оне у Македонији (*Concordia*), у Грузији (*Eujust Themis*), Индонезији (*Aceh*) и Конгу (*Artemis*). Међу мисије које су још у току, укључене су мисије у БиХ (*Althea* и *EUPM*), на Косову (*Eulex*), у Конгу, Палестини, Авганистану и Ираку. Највећа од ових мисија је била она у Босни (7.000 војника), док су остале укључивале углавном по неколико стотина до хиљаду војника и/или полицајаца. Неке од мисија су као садржај имале изградњу/развој правосудних служби (Грузија, Ирак), друге су се односиле на контролу границе (Палестина, Молдавија), а треће на активности полицијског карактера (Македонија, Босна, Конго, Косово и Метохија).

Иако су се бројне активности и институције ЗБОП знатно развиле Европска унија, одвојена од САД и НАТО, и даље оставља утисак неке врсте одбрамбене заједнице у зачетку. Необично је да 28 држава чланица ЕУ укупно улажу у одбрану око 20% више средстава од Кине и око три пута више од Русије, али да су у великој мери и даље зависне од логистичке и стратешке подршке САД, односно система НАТО, чак и када се ради о релативно ограниченим војним операцијама. Ово је последица размрвљености средстава и неусаглашеног усмерења националних издатака за одбрану. Тако се у земљама ЕУ производи 17 врсти тенкова (према једном у САД), 20 врсти борбених авиона (према шест у САД), 29 врсти бојних бродова (према четири у САД) итд.

У наставку ћемо се осврнути на развој тзв. Глобалне стратегије Уније, као оквира и основа на коме би требало да се даље развија политика безбедности и одбране.

У ПОТРАЗИ ЗА СТРАТЕГИЈОМ: ИЗМЕЂУ ЕВРОПЕ „НА ОДМОРУ“ (ОД СТРАТЕГИЈЕ) И СВЕТСКОГ ЧИНИОЦА – ГЛОБАЛНА СТРАТЕГИЈА ЕУ

Европска безбедносна и одбрамбена политика је део широког спектра инструмената које примењује Европска унија у свом међународном деловању, често недовољно повезаних, као што су трговински уговори, економске мере, политике према појединим светским регионима, међународне секторске политике (на пример, транспорт, екологија, финансије, унутрашње тржиште, конкуренција, пољопривреда и друго), активности ЕУ у међународним организацијама (попут СТО), дипломатске и политичке акције, инструменти заједничке спољне и безбедносне политике („заједничке акције“ и слично),

²⁰ У време писања овог текста, 15 мисија ЕУ су биле завршене, а 15 још у току. Међу њима, у Европи значајне су мисије у Украјини, на КиМ (Еулеск), у БиХ и у Грузији.

политике такозваног условљавања, санкције и друго.²¹ Тек сагледавањем целине ових активности, политика и контаката, може у потпуности да се прикаже стратегија и политика Уније према одређеној земљи или региону, односно да се ЕБОП уклопи у ширу слику међународног наступа Уније.

Посматрано геостратешки, Европска унија представља део западног система – *трансатланског савезништва*, још увек блиско повезаног са САД као главним центром, и њеном стратешком политиком.²² ЕУ је један од најбогатијих светских региона који има огромне технолошке, научне, културне, као и војне потенцијале. ЕУ обухвата највећи део европског континента и има тенденцију да се даље шири, при чему ни границе а ни рокови тог проширења нису прецизирани (донекле са изузетком региона Западног Балкана, једне врсте унутрашњег географског „дворишта“ ЕУ).²³ На истоку Европе, Унија се сусреће са обновљеним спољнополитичким активизмом Руске Федерације, која представља државу-континент са великим природним и војним потенцијалима. На југу, Медитеран представља неку врсту „меког стомака“ Европе, како је то драматично показала и недавна мигрантска криза. Блиски и Средњи исток су хронично нестабилни предели, добрим делом обухваћени вихором рата (Сирија, Јемен, Либија, Ирак) или потенцијалних сукоба (Палестина, земље Залива, Иран) који истовремено располажу са највећим светским резервама нафте и гаса. Према сваком од ових геополитичких чинилаца ЕУ је развила посебне инструменте сарадње и деловања: „трансатланско партнерство“ (САД), политику придруживања и проширења (Западни Балкан, Турска), политику „блиског суседства“ и партнерства (Источна Европа, Медитеран).

ЕУ као глобална сила развија односе са скоро свим земљама света, али сви региони не представљају исти стратешки значај за Унију. Геостратешки приоритети ЕУ су по први пут били систематски истакнути у документу „*Европска стратегија безбедности: Безбедна Европа у бољем свету*“ (12.12.2003),²⁴ као и каснијим документима Уније, попут појединих

²¹ О спољним односима ЕУ видети: Fraser Cameron, *An Introduction to European Foreign Policy*, Routledge, London, 2007, 255; Dominic McGoldrick, *International Relations Law of the EU*, Longman, London, 1997, p. 249; Franck Petiteville, *La politique internationale de l'UE*, Sc.Po, Paris, 2006, p. 272.

²² О новијем развоју односа са Трамповом администрацијом, видети између осталог „Europe plays vital role in Trump geopolitics“, *Euobserver*, 19.12.2017, Интернет: <https://euobserver.com/foreign/140358>, преузето 16.1.2018; Hans Kundnani and Jana Puglierin: „Atlanticist and Post-atlancist wishful thinking“, *GME, Policy Essays*, No. 1, 2018.

²³ У том смислу види најновији документ Европске комисије – стратегију проширења за земље Западног Балкана, European commission, *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*, COM (2018) 65 final, Strasbourg, 6.2.2018, p. 19.

²⁴ У жаргону ЕУ овај документ се назива и „Соланин папир“.

декларација Европског савета као и посебних регионалних стратегија (такозваних заједничких акција) заснованих на предлозима Европске комисије и других докумената.

Нова стратегија из јуна 2016. године – *Глобална стратегија ЕУ* – усвојена је на самиту ЕУ баш када је Унија упловила у нову и озбиљну интерну кризу, након референдума о изласку Велике Британије из ЕУ.²⁵ Међутим, без обзира на одлуку Британије, шефови држава и влада ЕУ су одлучили да, у истом моменту, подрже нову стратегију која обухвата начела и приоритете међународног деловања Уније средином друге деценије XXI века.

У Стратегији се посебно указује на повезаност унутрашње и спољне безбедности. Истиче се да ће Унија промовисати међународни поредак заснован на договореним правилима (*rules-based global order*) – мултилатерализму и поретку УН. Уз указивање на потребу стварања „бољег света“, инсистира се на прагматизму заснованом на вредносним начелима, као основи за међународни наступ ЕУ. Међу циљевима ЕУ које би требало постићи наводе се унапређење безбедности Уније, заштита демократског поретка, међународни мир, борба против сиромаштва, унапређење људских права, отворен и поштен међународни економски систем, одрживи развој и други.²⁶

Посебан део Стратегије односи се на *безбедност и одбрану*. Уз наглашавање значаја НАТО за одбрану од „напада споља“ (цитат: „НАТО остаје примарни оквир колективне одбране за већину чланица“) истовремено се указује да „Европљани морају да буду у могућности да заштите Европу, реагују на спољашње кризе и пружају помоћ у развоју безбедносних и развојних капацитета наших партнера...“. Више него раније наглашава се идеја ЕУ као *безбедносне заједнице*: „европски безбедносно-одбрамбени напори треба да омогуће ЕУ да делује самостално. (...) Кредибилнија европска одбрана од суштинске је важности за здраво трансатланско партнерство са САД“.

У безбедносне претње сврстани су: тероризам, хибридне опасности, климатске промене, економски неред, као и потенцијални енергетски проблеми. Уз мировне мисије и операције изван ЕУ наглашава се потреба унапређења заштите граница и поморске безбедности путем Европске обалске и граничне страже.

У Стратегији је посебно наглашен интерес ЕУ за јачање положаја и ситуације њених суседа на југу и истоку, као неопходан елемент безбедности држава Уније. У том оквиру наглашава се и потреба постојања кредибилне

²⁵ EEAS, *Shared vision, Common Action, A stronger Europe – A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*, Brussels, June 2016; Интернет: <http://europa.eu/globalstrategy/en>, преузето 1:2:2018; На српском објављено као: *Заједничка визија, удружено деловање: јача Европа*, МСП, ИЕС, ISAC, Београд, 2016.

²⁶ Ibid., str. 8 i 13-16.

политике проширења, као облика јачања, демократизације и европеизације држава кандидата. Проблеми миграција, енергетске безбедности, тероризма и организованог криминала сматрају се заједничким темама за ЕУ, Западни Балкан и Турску.²⁷ Када су у питању други региони, у Глобалној стратегији посебна пажња посвећује се политици суседства (источна Европа и Медитеран), односима са Русијом у оквиру ОЕБС-а и других мултилатералних организација, јачању односа са земљама Блиског истока и Африке, трансатланским везама (САД, Канада, Латинска Америка), као и односима са азијским земљама.

У целини Глобална стратегија ЕУ је, ипак, у првом реду само инвентар тема и механизма спољне политике, док би реалну садржину ове политике у пракси требало да обезбеде институције ЕУ, као и саме државе чланице. Чини се, ипак, да је „*одмор од (гео)стратегије*“ – примедба која се често пребацује Унији (аутора Р. Кејгана)²⁸ – вољно или невољно завршен.

Један од раних резултата Глобалне стратегије је и примена тзв. Сталне структурисане сарадње – ПЕСКО (енг. *PESCO*).

СТАЛНА СТРУКТУРИСАНА САРАДЊА(ПЕСКО) КАО ПОСЕБАН ИНСТРУМЕНТ ЕБОП И НОВИ ЕЛЕМЕНТ У ИЗГРАДЊИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Изласком Велике Британије из ЕУ отворена је могућност јачања безбедносне политике ЕУ, имајући у виду да је баш Велика Британија била један од највећих противника даљег институционализовања безбедносних структура ЕУ, одвојено од НАТО. На подстицај новим иницијативама у ЕБОП утицали су и нови моменти у трансатланским односима након избора Доналда Трампа (*Donald Trump*) за председника САД (резерве Трампа изнете током изборне кампање на рачун ЕУ и НАТО), као и друга међународна збивања (посебно сукоби у источној Украјини и анексија Крима, ширење тероризма, кибер-напади широког обима и др.). Децембра 2016. године, на Европском савету чланице ЕУ усагласиле су се о даљем напретку заједничке политике одбране, укључујући посебан акциони план у области одбране, као и јачање сарадње НАТО–ЕУ. Европска комисија је поднела предлоге јачања европске одбране у документу који нуди три верзије еволуције ЕБОП до 2025. године: (1) наставак сарадње, (2) подељена одбрана, и (3) заједничка одбрана.²⁹ Европска комисија је недавно најавила и формирање посебног „фонда за

²⁷ Ibid., str. 24-25.

²⁸ Робер Кејган, op.cit., стр. 36.

²⁹ European Commission, *Reflection Paper on the Future of European Defense*, Brussels, 2017.

одбрану“ од 1,5 милијарди евра годишње за инвестирање у области војних истраживања и подршке усклађивању војних набавки. Све ове и друге урбане активности остављају утисак да је, како је истакао један експерт, у последње време „више енергије и интереса посвећено питањима сарадње у европској одбрани него икада у протеклих 15 година“³⁰.

Најзначајнији кораци направљени на плану развоја ЕБОП у 2017. години били су, између осталог, већ поменуто стварање посебног тела (јуна 2017. године) које би требало да се развије у војни генералштаб ЕУ,³¹ нови инструмен надзора спремности држава чланица за сарадњу (*CARD – Coordinated Annual Review on Defense*), као и програм унапређења сарадње и координације у области војне индустрије (у циљу формирања буџета за одбрану ЕУ) – тзв. Европски одбрамбени фонд.

Међутим, политички и правно најважнији корак је учињен на Европском савету у јуну 2017. године, када је отворена могућност за дубљу интеграцију мањег броја држава чланица у оквиру Сталне структурисане сарадње (ПЕСКО), у складу са чланом 42 Лисабонског уговора о ЕУ.³² На овај начин, отворена је могућност да земље ЕУотпочну озбиљнију сарадњу у ЗБОП, без потребе за тражењем консензуса свих 28 чланица Уније. Стална структурисана сарадње је, како је то већ истицано, представљала неку врсту *успаване лепотице* у разним инструментима ЕБОП, јер је већ била предвиђена Лисабонским уговором, односно посебним протоколом уз тај уговор.³³

Могућност сталније институционалне сарадње мањег броја држава чланица у ЕУ у области ЗБОП предвиђена је у члановима 42 и 46 Лисабонског уговора о ЕУ из 2008. год. До сада није примењивана – у првом реду због резерви неких земаља чланица ЕУ према овом облику сарадње. Међутим, потреба јаче и продубљене сарадње у области безбедности и одбране сама по себи се наметнула у дебатама о реформи Уније. „Морамо нашу судбину узети у наше руке“, истакла је недавно Ангела Меркел, под утиском разговора у НАТО и на самиту Г7 са председником САД Трампом.

Детаље о елементима *Сталне структурисане сарадње* (ССС) садржи посебан *протокол бр. 10* уз Лисабонски уговор о ЕУ. СССР формирају оне државе

³⁰ M. Bontinck, „Breathing new life into European defense“, *Carnegie Europe*, June 29, 2017, Интернет: <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/71393>, преузето 2.2.2018.

³¹ Такозвани *Military Planning and Conduct Capability*. За сада је ово тело задужено за, такозване, „неизвршне мисије“, односно војне мисије које немају борбене задатке, попут мисије за обуку у Сомалији и мисија у Централној Африци и Малију.

³² Видети декларацију Европског савета на: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/22-euco-security-defence/>

³³ Daniel Fiott, Antonio Missiroly and Thierry Tardy, „Permanent Structured Cooperation, what is in a name?“, EUISS, *Chaillot Paper*, No. 142, November 2017.

које испуњавају строжије критерије у погледу могућности да обезбеде трупе за учешће у борбеним мисијама (јединице, логистика) до 30 или до 120 дана, и које такође учествују у заједничким програмима производње војне опреме (у Европској агенцији за одбрану и др.). Државе које желе да формирају ССС о томе информису Савет министара ЕУ и високог представника за спољну политику. Одлука о формирању ССС се доноси у Савету министара квалификованом већином. На исти начин се доносе одлуке о уласку нових држава у ССС или о изласку неке земље из ССС. Занимљиво је да се за формирање ССС не захтева минималан број држава чланица, што одступа од правила ЕУ за тзв. унапређену сарадњу.

Одлука о отпочињању функционисања Сталне структурисане сарадње – ПЕСКО у области одбране донесена је од стране Савета министара ЕУ 11.12.2017. године. У ПЕСКО је укључено 25 држава од 28 чланица Европске уније.³⁴ Ове државе су посебним меморандумом преузеле серију (20) дубљих и дугорочнијих *обавеза* у области одбране, међу којима, на пример, редовно повећање војног буџета у складу са договореним циљевима, пораст инвестиција у буџетима одбране (до 20% од војног буџета), повећање улагања у истраживање у области одбране (до 2% од бојног буџета) и друго.³⁵ У оквиру општих *обавеза*, договорена је и листа од 17 конкретних пројеката за 2018. годину који се односе, између осталог, на Европску медицинску команду, мисију обуке ЕУ, тим за брзе одговоре на кибер-претње, развој прототипа оклопног возила за пешадију и друго.³⁶ Савет министара ће током 2018. године утврдити услове под којима би и треће земље могле учествовати у конкретним пројектима ПЕСКО.

Операционализација ПЕСКО након деценије „успаваности“ одвија се у међународном контексту који је другачији од некада замишљеног.³⁷ Након најаве *Брегзита*, приоритет ЕУ је био да се покаже јединство у ЕУ, а не поделе или диференцијација, па је због тога акценат у 2017. години био на што ширем учешћу држава чланица у ПЕСКО, тако да се оно скоро преклапа са чланством у ЕУ, уз неучешће само три земље Велика Британија, Данска и Малта. „ПЕСКО

³⁴ Изван ПЕСКО су остале, поред Велике Британије само Данска, која има сталну „opt-out“ опцију у питањима одбране, као и Малта (разлог неутралност, иако четири друге неутралне чланице ЕУ – Шведска, Ирска, Финска и Аустрија – учествују у ПЕСКО)

³⁵ Видети: *Notification on PESCO to the Council and the High Representative of the Union for FASP*, <http://www.consilium.europa.eu/media/31511/171113-pesco-notification.pdf>. Преузето 15.1.2018.

³⁶ Списак пројеката види на: Интернет <http://www.consilium.europa.eu/media/32082/pesco-overview-of-first-collaborative-of-projects-for-press.pdf>, 6.2.2018.

³⁷ Некадашња идеја о формирању ПЕСКО је полазила од претпоставке да ће у њему учествовати мањи број земаља предвиђених војно најоперативнијим државама, попут Велике Британије и Француске.

је блиско повезан са ЕБОП, али не треба да буде помешан са њом; прво је инструмент за подршку овог другог, које је политика.³⁸ Због тога, ПЕСКО у 2018. години институционално не личи на оно на шта су у почетку мислили креатори Лисабонског уговора. Ипак, остаје очекивање неких аутора да ће ПЕСКО ојачати капацитет и ефикасност држава чланица у питањима заједничке одбране.³⁹

ЗАКЉУЧАК

У целини, може се констатовати да је Европска унија током година развила значајне капацитете за врло активно деловање у мировним операцијама различитог типа. Ипак, овај аспект војног деловања ЕУ на међународном плану још увек не може да се изједначи са одбрамбеном политиком, нити је до сада представљао заокружен концепт геостратешког деловања Уније у новим међународним односима.

Са најавом изласка Велике Британије из ЕУ предузети су нови, значајни кораци од стране држава чланица у правцу стварања функционалније и ефикасније ЗБОП. Током 2017. године, између осталог, формиран је ембрион војног генералштаба ЕУ, донесена је одлука о оснивању посебног фонда намењеног финансијским подстицајима и координацији улагања у одбрамену индустрију (Европски фонд за одбрану) и најзад (институционално и политички најзначајније) већина држава ЕУ (њих 25) укључила се у процес *Сталне структурисане сарадње* (ПЕСКО). Све ове одлуке, донесене су и у контексту реализације активније и конкретније *глобалне стратегије* Европске уније.

Међутим, без обзира на несумњиви напредак ЕБОП, непрестано усложњавање институционалних структура за сарадњу у питањима одбране, као и бројност и значај мировних мисија ЕУ током последњих година, могли бисмо ипак закључити да је конституисање ЕУ као *безбедносне заједнице* још увек у свом зачетку. Степен војне спремности Уније, као целине, још увек је далеко од међународних изазова и претњи које су се у међувремену умножиле у њеном суседству („ватрени круг“). Како је то истакао и Стефан Лене (*Stefan Lehne*), „Почетни кораци ЕУ у јачању колективне спољне и безбедносне политике су превазиђени брзим погоршавањем безбедносног окружења“.⁴⁰ Државе чланице ЕУ и даље се у крајњем случају и екстремним ситуацијама,

³⁸ Daniel Fiott, Antonio Missiroly and Thierry Tardy, op.cit., p. 35.

³⁹ Ibid., p. 41.

⁴⁰ Stefan Lehne, „Is there hope for EU Foreign Policy“, Carnegie Europe, 5.12.2018. Интернет: <http://carnegieeurope.eu/2017/12/05/is-there-hope-for-eu-foreign-policy-pub-74909>, преузето 19.1.2018.

попут војних интервенција и стратешких претњи, ослањају на структуре НАТО и војну моћ и улагања САД. Њихов приступ и гледања у појединим стратешким питањима су и даље често међусобно различити.⁴¹ Стога путовање Европске уније од Венере ка Марсу и даље представља дуготрајну авантуру и далекосежан подухват.

ЛИТЕРАТУРА

- Bailes, Alyson, „CDSF/ ESDP – Challenges and Prospects“, Hamburger Vortrage, Ausgabe 11/2005, Februar 2005, Hamburg.
- Bentinc, Marc, „Breathing new life into European defense“, Carnegie Europe, June 29, 2017. <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/71393>.
- Бериша, Хатиџа, „Заједничка безбедносна одбрамбена политика ЕУ И НАТО“, *Мега тренд ревија*, Vol. 12, No. 3, 2015.
- Cameron, Fraser, *An Introduction to European Foreign Policy*, Routledge, London, 2007.
- Carotenuto, Christine, „Les deuxieme et troisieme pilliers“, u: *Le Traité de Nice: Premières analyses*, PUF, Paris, 2001.
- EEAS, *Shared vision, Common Action, A stronger Europe – A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*, Brussels, June 2016.
- European Commission, *Reflection Paper on the Future of European Defense*, Brussels, 2017.
- Fiott, Daniel, Antonio, Missirolly and Thiery, Tardy, „Permanent Structured Cooperation, what is in a name?“, EUISS, *Chaillot Paper*, No. 142, Noember 2017.
- Gnesotto, Nicole (ed), *EU Security and Defence Policy, The first five years (1999–2004)*, EU Institute for Security Studies, Paris, 2004.
- Gnesotto, Nicole, *L'Europe, a-t-elle un avenir stratégique?*, Armand Colin, Paris, 2011.
- Horvath, Zoltan and Balint, Odor, *The Union after Lisbon, The Treaty Reform of the EU*, HVGORAC, Budapest 2010.
- Keјran, Робер, *О рају и моћи, Америка и Европа у новом светском поретку*, Чаробна књига, Београд, 2003.
- Keohane, Daniel, „Europe's Geo-Tactical Trap“, *Carnegie Europe*, 14.2.2018, <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/75543?lang=en>.
- Kundnani, Hans and Puglierin, Jana, „Atlanticist and Post-atlancist wishful thinking“, *GMF, Policy Essays*, No. 1, 2018.
- Lefevre, Maxime, „L'Union européenne, peut-elle devenir une grande puissance?“, La documentation francaise, Paris 2012.

- Lehne, Stefan, „Is there hope for EU Foreign Policy“, Carnegie Europe, 5.12.2018. <http://carnegieeurope.eu/2017/12/05/is-there-hope-for-eu-foreign-policy-pub-74909>.
- Лопандић, Душко, *Европска унија између нације и глобализације*, Архипелаг, Београд 2017.
- Лопандић, Душко, *Реформа ЕУ, Западни Балкан и Србија*, Европски центар за мир и развој (ECPD), Београд, 2007.
- McGoldrick, Dominic, *International Relations Law of the EU*, Longman, London, 1997.
- Menon, Anand, „Defense policy“, in Eric Jones et al., *The Oxford Handbook of the European Union*, OUP, Oxford, 2014.
- Новичић, Жаклина, „Новине у спољној и безбедносној политици ЕУ после уговора из Лисабона“, *Међународни проблеми*, 3, 2010, стр. 397-417.
- Petiteville, Franck, *La politique internationale de l'UE*, Sc.Po, Paris, 2006.
- Пророковић, Душан, „Будућност ЕУ из угла геополитике – између контролисане атрофије и контролисане консолидације“, *Спољнополитичке свеске*, Бр. 3, 2016, ЕПУС, Београд.
- Радовић, Блажо, „Заједничка безбедносна и одбрамбена политика ЕУ и Србија након уговора из Лисабона“, *Годишњак Факултета политичких наука*, бр. 6, децембар 2011, стр. 347-360.
- Rayroux, Antoine, „L'Europe de la defense“, u Renaud Dehousse, *L'Union européenne*, La Documentation française, Paris, 2014.
- Solana, Javier, „Europe in the World, The Next Steps“, Cyril Foster Lecture, Oxford, 28. 02. 2008, Council of the EU, SO87/08, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/discours/99116.pdf.
- Teixeira, Nuno Severiano, „O Tratado de Lisboa e a Seguranca Europeia“, *Relatoes Internacionais*, Lisboa, 18, Juni 2008, pp. 83-91.
- Вукчевић, Дејана, „Војни капацитети ЕУ – тешкоће и перспективе“, *Војно дело*, 2, 2015, стр. 7-26.
- Вукчевић, Дејана, *Европска унија као стратешки актер*, ИПС, Београд, 2013.
- Weidenfeld, Werner, „The EU's role in the world: efficiency and relevance in times of crisis“, u Marcin Zaborowski (ed), *Transatlantic Book 2006*, EUISS, Paris, 2006, pp. 111-122.

GRADUAL DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION AS A SECURITY
COMMUNITY – ON THE WAY FROM VENUS TO MARS

Duško Lopandić

Abstract: The paper discusses the progress of the European Security and Defense Policy (ESDP) over the past decades in the context of building the EU as a security community. The question raised is whether and to what extent the EU has already become a security community. Elements of the community building are pointed out, including a mutual defence clause under the Treaty of Lisbon, and the development of various foreign and security policy instruments, as well as concrete EU military actions in international affairs, like peacekeeping missions, etc. The basic EU institutions in the field of ESDP/CSDP are presented and the main steps in the building of the CSDP are specified. There are restraints on the CSDP related to the role of NATO as the main defence pillar in transatlantic relations and in the military strategies of most EU member states. Special attention has been paid to the “permanent structured cooperation” as a new form of defence cooperation. PESCO was created after years of waiting (“sleeping beauty”) just after Brexit, as a way to show the vitality of the EU. Most of the EU member states participate in this cooperation and not only those most military prepared. In conclusion, regardless of the undoubted development of the CFSP, it is pointed out that building up the security community remains a long-term goal of the EU, but not a current reality.

Key words: The European Union, The Common Security and Defense Policy, The Permanent Structured Cooperation PESCO.

ЕВРОПСКЕ ЖАНДАРМЕРИЈСКЕ СНАГЕ: САВРЕМЕНИ ОБЛИК ПОЛИЦИЈСКЕ САРАДЊЕ И ДЕЛОВАЊА

*Александар ЈАЗИЋ¹
Обрад СТЕВАНОВИЋ*

Апстракт: Значајан фактор у имплементацији безбедносне политике Европске уније (ЕУ) су Европске жандармеријске снаге. Уговор под којим су ове снаге основане има посебан правни значај. Глобалне претње које утичу на ЕУ приморавају је да се више укључи у њихово решавање. Европске жандармеријске снаге су веома важне за ЕУ јер имају интегрисане цивилне и војне капацитете. Ово је један од кључних захтева за успешно учешће у решавању актуелних глобалних проблема. У оквиру Европских жандармеријских снага пуноправно чланство у овом тренутку резервисано је само за жандармерије из земаља ЕУ. Жандармерије из других држава могу имати статус партнера или посматрача. Европске жандармеријске снаге су једно од средстава „тврде моћи“ ЕУ. Ова врста моћи омогућава ЕУ да буде видљива у различитим сукобима и кризама широм света. Ова видљивост подразумева конкретне акције ЕУ на терену. У одређеним мисијама, које су веома комплексне, ЕУ је већ почела да ангажује Европске жандармеријске снаге, па се може претпоставити да ће ове снаге све више бити ангажоване широм света. ЕУ кроз Европске жандармеријске снаге показује снагу и намеће се као глобални актер у решавању сукоба и криза.

Кључне речи: глобални проблеми, конфликти, кризе, полиција, Европске жандармеријске снаге, Европска унија, међународна сарадња, међународне организације.

---

¹ Др Александар Јазић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд; e-mail: jazic@diplomacy.bg.ac.rs.

Рад представља део научног пројекта „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти“, финансираног од стране Министарства науке и технолошког развоја Владе Републике Србије (евиденциони број: 179029), а реализује се у Институту за међународну политику и привреду у периоду од 2011. до 2018. године.

Др Обрад Стевановић, редовни професор, Криминалистичко-полицијска академија, e-mail: obrad.stevanovic@kpa.edu.rs.

УВОД

Потреба Европске уније (ЕУ) да ојача своју безбедносну политику подстиче даље унапређење ове области и повезивање сарадње њених чланица у различитим видовима. Важан аспект тих процеса је развој полицијских снага, посебно због тога што ЕУ жели да има значајнију улогу на глобалном плану у решавању криза и конфликта. Конкретније, ЕУ жели да се наметне као незаобилазан фактор када се ради о безбедносним проблемима који имају глобални карактер.

Споразум између Краљевине Шпаније, Републике Француске, Републике Италије, Краљевине Холандије и Републике Португал о оснивању Европских жандармеријских снага (даље: Споразум) састављен је од 11 поглавља, односно 47 чланова. У првом поглављу дефинисани су општи елементи, односно циљеви и принципи Споразума, као и термини који се у њему појављују. Посебно треба нагласити члан 1 који истиче природу Европских жандармеријских снага (*European Gendarmerie Force – EUROGENDORF*).² У складу са овим чланом, ЕЖС имају унапред припремљен начин деловања, који подразумева способност брзог размештања. Такође, ЕЖС је састављен искључиво од полицијских формација које у државама чланицама имају положај, односно врше дужности сличне војним. За утврђивање положаја чланица веома је значајан члан 2 јер је у њему јасно наглашено да је Споразум утемељен на принципима реципроцитета и поделе трошкова.

Споразум је ступио на снагу првог дана другог месеца након што га је усвојила, односно ратификовала, последња држава чланица. Потписивање Споразума догодило се 18. октобра 2007. године у холандском граду Велсену. Споразум може бити допуњен појединачним уговорима или аранжманима. Свака уговорна страна може предложити измену Споразума, а услови усвајања такве измене исти су као и у случају ступања на његовог ступања на снагу. Влада Републике Италије одређена као депозитар свих појединачних и колективних докумената, као и правних инструмената, у вези са приступањем или напуштањем ЕЖС. Уговорна страна може иступити из ЕЖС подношењем писменог захтева депозитару, а престанак чланства наступа годину након подношења таквог захтева. Постоји могућност договора о ранијем иступању, што је потребно назначити у писменом захтеву.

Формирањем ЕЖС учињен је значајан корак у јачању европских полицијских снага, односно ЕУ је добила још једно средство „тврде моћи“ којим може манифестовати своју снагу на ширем плану. С обзиром да се ради о жандармеријским снагама, које имају значајно веће капацитете у односу на класичну полицију, ЕЖС представљају респектабилан безбедносни инструмент.

² У даљем тексту ће се користити скраћеница ЕЖС.

ЈАЧАЊЕ ЕВРОПСКЕ БЕЗБЕДНОСНЕ ПОЛИТИКЕ И СМИСАО ОСНИВАЊА ЕЖС

Савремени приступ чланица Европске уније (ЕУ) у решавању глобалних проблема подразумева подједнак развој цивилних и војних капацитета. Циљ таквог развоја је јачање процеса који директно утичу на подизање на виши ниво европске безбедносне политике. Један од тих процеса је организација и спровођење цивилно-војних мисија, чиме ЕУ жели да се наметне као важан фактор у решавању глобалних проблема.³ Тиме се у први план стављају жандармеријске снаге појединих држава, јер је овај вид полицијских снага по својој структури сличан војним формацијама. Савремени проблеми и кризе захтевају управљање кризама на начин који подразумева постојање полицијских снага цивилног карактера. Такав приступи, односно коршћење снага таквог карактера, уклапа се у Европску одбрамбену и безбедносну политику (*European Security and Defence Policy – ESDP*).⁴ Битно је напоменути да је овакав приступ ЕУ у складу са циљевима самита ЕУ у Хелсинкију који је одржан крајем 1999. године. Током овог самита утврђено је да је циљ ЕУ да формира снаге обима 60.000 људи који ће у сваком моменту бити спремни да интервенишу.⁵

Сарадња појединих држава ЕУ, односно њихових жандармерија, у форми ЕЖС има као основни циљ ефикасније извршавање појединих полицијских послова. Ради се о задацима у сфери јавне безбедности, сарадње са локалном полицијом, привођења, обуке и заштите граница. То су задаци за које други видови полицијски снага немају довољно капацитета или нису за то намењене. Ипак, када су у питању ЕЖС акценат је на сарадњи, односно размени искуства и ослањању на заједничку организацију. Кроз описане типове задатака остварује се мисија постојања и деловања ЕЖС. У зависности од ситуације, односно задатка који се намеће као изазов, ЕЖС има могућност да развије цивилни или војни ланац команде.

Обједињавање жандармерија различитих држава у јединствену организацију као примарни циљ има ојачавање њиховог положаја, а као други креирање нових и развој постојећих капацитета ради активнијег укључивања у мировне операције на глобалном нивоу. Ту веома важно место имају облици сарадње који укључују размену искуства и знања, чиме се додатно подстиче

³ Видети: "Civilian Capabilities Commitment Conference: Ministerial Declaration", Brussels, 22 November 2004, p. 1.

⁴ Видети: Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane (eds), *European Security and Defence Policy – The First 10 Years (1999-2009)*, Institute for Security Studies, Condé-sur-Noireau, 2009.

⁵ Видети: Gustav Lindstrom, "The Headline Goal", Institute for Security Studies, Интернет: <http://bdi.mfa.government.bg/info/Module%2002%20-%20Diplomacia%20na%20ES/dopalnitelna%20literatura/Headline%20Goals.pdf>, 10/09/2017.

развој чланица које имају слабије капацитете. У општем смислу, тиме се јача и развија безбедност на тлу Европе.

ОРГАНИЗАЦИЈА И ФУНКЦИОНИСАЊЕ ЕЖС

Споразумом су јасно утврђене области деловања ЕЖС, као и надлежности свих тела ових снага. За овај текст је значајно да је сам Споразум дефинисао ЕЖС као инструмент који се може користити и ван граница ЕУ, односно у решавању глобалних проблема. Поред наведеног, регулисана са сва питања везана за функционисање ЕЖС, као што су начини сарадње држава чланица и њихове надлежности, статус особља, имовина, финансије, судске надлежности и сарадња са трећим странама.

У другом поглављу Споразума детаљно су дефинисане области у којима ЕЖС реализује своје активности и мисије. У члану 5 истакнута је глобална природа ЕЖС, јер ове снаге могу бити стављене на располагање не само ЕУ и Организацији за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), већ и Уједињеним нацијама (УН) и Северноатлантском савезу (*North Atlantic Treaty Organization – NATO*). Треба истаћи да јединице које су део ЕЖС не могу бити распоређене на територији треће државе без њеног претходног пристанка, а то питање је дефинисано чланом 6 Споразума.⁶

Треће поглавље односи се на тела ЕЖС и законске оквире њиховог деловања. Чланом 7 и 8 дефинисан је положај и дужности најважнијих органа ЕЖС, односно Високе међуодељенске комисије (*High Level Interdepartmental Committee – CIMIN*) и Команданта.⁷

Питање седишта Сталног штаба (*Permanent Headquarters – PH*) ЕЖС решено је четвртим поглављем Споразума. Држава домаћин је дужна да обезбеди смештање Сталног штаба без икаквих финансијских захтева према ЕЖС. Држава домаћин дужна је да обезбеди све неопходне услове за нормално функционисање Сталног штаба. Још једна обавеза државе домаћина је брига о поштовању безбедносних процедура током сарадње са цивилним сектором током његовог техничког одржавања.⁸

Споразумом су регулисане процедуре размене информација како унутар самог ЕЖС, тако и када се ради о односима са трећом страном. Конкретније, ниједна чланица није у обавези да обезбеди било коју информацију на захтев

⁶ Видети: "Treaty Between the Kingdom of Spain, the French Republic, the Italian Republic, the Kingdom The Netherlands and the Portuguese Republic establishing the European Gendarmerie Force EUROGENDFOR", Velsen, 18 October 2007, Art. 5. and 6.

⁷ Ibidem, Art. 7. and 8.

⁸ Ibidem, Chapter IV – Permanent HQ facilities.

ЕЖС. Свака размена информација одвија се на бази договора и у складу са безбедносним стандардима држава чланица. Може се приметити да је такво регулисање размене информација можда препрека даљем развоју ЕЖС, јер је то веома битно за решавање појединачних проблема чланица. Боља размена информација утицала би и на ефикасније функционисање ЕЖС.

Одредбе којима је регулисан статус особља ЕЖС у држави домаћину дефинисане су у оквиру шестог поглавља. У овом поглављу одређен је правни положај припадника ЕЖС у држави домаћину, њихов боравак, обележја, могућност коришћења моторних возила, здравствено осигурање, као и процедура у случају смрти неког од припадника. Чланом 13 утврђено је да законима државе домаћина поред припадника ЕЖС, подлежу и чланови њихових породица. У вези са уласком у државу домаћина и боравком на њеној територији, на особље Сталног штаба и чланове њихових породица неће се примењивати законске одредбе којима су дефинисана права и статус странаца у редовним околностима.⁹

У седмом и осмом поглављу Споразума регулисане су привилегије и имунитет, као и судска надлежност и дисциплинске мере у случају прекршаја припадника ЕЖС. Имовина и финансијска средства ЕЖС заштићена су од било каквих извршних мера на територији држава чланица. На исти начин су заштићене просторије ЕЖС, али ће се сматрати да дозвола за улазак у њих постоји у случају природних катастрофа, пожара или других ситуација у којима је неопходно спровођење хитних мера. Када се говори о судској надлежности, у неким случајевима јурисдикцију над припадницима полицијског и војног особља ЕЖС има држава коју представљају, док у другим надлежност припада држави домаћину или држави пријема. Ипак, уколико дође до преплитања надлежности, у већини случајева примарну надлежност има држава чији је припадник починио законски прекршај, што подразумева његово процесуирање у складу са законима те државе. У оба случаја, државе чланице су дужне да пруже једна другој законску и правну помоћ у привођењу припадника ЕЖС који је прекршио закон или правила службе.¹⁰

ФИНАНСИРАЊЕ ЕЖС

Функционисање ЕЖС захтева издвајање значајних финансијских средстава и адекватну поделу трошкова међу државама чланицама. Веома је важно дефинисати њихово финансирање како би се обезбедило несметано функционисање и константан развој капацитета ЕЖС. Зато је примаран корак

---

⁹ Ibidem, Art. 13.

¹⁰ Ibidem, Chapter VII – Privileges and immunities; Chapter VIII – Jurisdictional and disciplinary terms.

јасно утврђивање начина на који се формира буџет из кога ће се финансирати организација и деловање ЕЖС.

Финансијска потраживања су регулисана деветим поглављем Уговора. У случају да једна чланица ЕЖС током обављања својих редовних дужности нанесе штету другој чланици, решавање спора одвијаће се искључиво између те две чланице. ЦИМИН може бити укључен у тај процес, али само у случају да није могуће утврдити минималан износ одштете, што се налази у његовој надлежности. У случају да штету претрпи трећа страна, штету носе држава домаћин, држава пријема и држава чији је припадник начинио такву штету. Уколико је причињена штета последица несавесног понашања припадника ЕЖС, обавеза њене надокнаде припада искључиво држави у чијем контингенту се налази тај припадник. Члан 30 и 31 Споразума регулишу питање надокнаде штете трећој страни која би настала током обављања вежби или редовних задатака ЕЖС, а у којим постоји недоумица по питању околности које су претходиле причињавању штете или начину њене надокнаде. У тим случајевима, ЦИМИН и Командант ЕЖС доносе коначну одлуку након увида у званични извештај о инциденту.¹¹

Десетим поглављем дефинисани су финансијски аспекти функционисања ЕЖС. Финансијски одбор је надлежни орган за финансијска питања и састављен је од финансијских експерата из сваке државе чланице. Дужности овог органа своде се на саветовање ЦИМИН и Команданта ЕЖС, реализацију и испитивање у вези са финансијским и буџетским питањима. Чланом 34 дефинисани су трошкови које подносе државе чланице ЕЖС. Постоје, дакле, заједнички трошкови, расходи државе домаћина у вези са Сталним штабом и расходи које свака држава чланица подноси самостално. Буџет ЕЖС одређује се на годишњем нивоу у еврима и обухвата приходе и издатке, што је утврђено чланом 35.¹²

Повезано са претходним чланом којим је регулисано питање финансирања, поглавље 11 регулише питање чланства у ЕЖС и уређује различит статус чланица које желе да учествују у његовом раду. Поред пуноправног чланства, државе могу имати статус посматрача или партнера. Овим делом Споразума регулисана су права и обавезе које сваки статус укључује.¹³

Тренутно, пуноправни чланови ЕЖС су Француска, Португал, Холандија, Италија, Румунија, Шпанија и Пољска. Статус партнера има Литванија, док статус посматрача има Турска.¹⁴

¹¹ Ibidem, Art. 30. and 31.

¹² Ibidem, Art. 34. and 35.

¹³ Ibidem, Chapter XI – Final provisions.

¹⁴ Видети: "Members", *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/organisation/participating-forces/members>, 25/07/2017.

Сигурно је да немају исте трошкове чланице које имају пуноправан статус и оне које за сада имају статус посматрача или партнера.

КАРАКТЕРИСТИКЕ И МОГУЋНОСТИ ЕЖС

Једна од главних карактеристика ЕЖС је њихова флексибилност. Ове снаге се могу ставити под војну команду ако се ради о конфликту великог обима или под цивилни ланац командовања, а могу деловати самостално или заједно са другим снагама. Зато су ЕЖС способне да управљају свим аспектима различитих фаза током кризе или конфликта. *Иницијална фаза* подразумева спровођење операција стабилизације и обезбеђивање реда и безбедности, као и замену или јачање слабих, а у одређеним ситуацијама и непостојећих локалних полицијских снага. Током *транзиционе фазе* наставља се са испуњавањем мисије као део војних експедиционих снага, уз олакшавање координације и сарадње са локалним или међународним полицијским јединицама. У *фази раздвајања* олакшава се беспрекоран и несметан пренос одговорности са војске на цивилни ланац команде.

Постоји неколико врста интервенција у којима су ЕЖС у потпуности спремне да делују. Прва врста је замена локалних полицијских снага која се одвија у областима у којој сукоб доводи до значајног распада централне државне администрације. Одлука о присуству међународних полицијских снага може бити донета ради извршавања свих или појединих полицијских послова са свим потребним надлежностима. То подразумева и додељивање свих права на извршавање тих надлежности, што аутоматски укључује и право на ношење ватреног наоружања.

Друга врста је јачање локалних полицијских снага у ситуацији када постоји висок ниво несигурности и криминала због слабости система владавине права. У том случају, припадници међународних полицијских снага надгледају, обучавају и саветују локалне полицијске снаге у циљу подизања њихових капацитета. Тиме се доприноси реструктурирању локалних полицијских снага у складу са савременим стандарима.

Остале врсте интервенција су хуманитарне природе у случају: природних или непогода чији је узрок људски фактор, небезбедног окружења, недостатка одговарајуће инфраструктуре, великог броја избеглица или интерно расељених лица.

ЕЖС имају неке додатне способности које нису карактеристичне за друге облике полицијских снага. ЕЖС има капацитете за брзо планирање и брзо размештање. Редовне полицијске снаге немају могућности попут војних снага да се разместе у кратком временском интервалу, док ЕЖС има довољно капацитета да се брзо размести, заједно са војним снагама, и у првој фази мисије преузме управљање кризом. Ова фаза је најчешће најкритичнија, па се

интервенисањем ЕЖС попуњавају недостаци у људству и тиме јача безбедност. ЕЖС за разлику од редовних полицијских снага има војне вештине и оружана средства коју иначе користи војска, па је у могућности да самостално делује у дестабилизованом подручју и обавља полицијске задатке од самог почетка кризе.¹⁵

По свим карактеристикама ЕЖС су способне за обављање редовних полицијских послова, али и тежих задатака за које су потребна значајна средства и висока обученост.

ЕЖС И АКТУЕЛНЕ ПРЕТЊЕ НА ТЛУ ЕУ

Савремене претње које су присутне на територији ЕУ, а у чијој елиминацији ЕЖС може имати значајну улогу, су регионални конфликти, слабе државе и организовани криминал. Прве две претње захтевају преваходну стабилизацију ситуације на терену. У случају регионалних конфликта од кључног је значаја успостављање мира, што није могуће без каквих војних и полицијских снага које би биле употребљене од стране међународне заједнице. У другом случају веома је важно успостављање стабилности функционисања државног и правног система. То захтева јаке полицијске снаге које могу спречити непоштовање закона и угрожавање људских права. Ове две претње су у међусобној спрези, јер постојање слабих држава може резултирати регионалним конфликтима и обрнуто. ЕЖС може дати допринос у елиминацији обе претње, односно може бити употребљен у мисијама наметања и очувања мира.¹⁶

Организовани криминал је редовна појава у слабим државама и зонама у којима постоје оружани конфликти. Ипак, територија ЕУ је највише на мети организованих криминалних група, нарочито када се ради о шверцу наркотика, трговини женама, илегалној имиграцији или илегалној продаји оружја. То је посебно истакнуто у Декларацији шефова полиција ЕУ (*Declaration of EU Chiefs of Police*).¹⁷ ЕЖС, као организација коју чине полицијско-војне формације, има капацитет да активно учествује у елиминацији све три описане претње. Спремност да подједнако добро извршава задатке у различитим условима управо је кључна карактеристика ЕЖС.

¹⁵ Видети: "The European Gendarmerie Force", *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/organisation/what-is-eurogendfor>, 19/10/2017.

¹⁶ Видети: "A Secure Europe in a Better World", *European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003, pp. 3-5.

¹⁷ Видети: "Declaration of EU Chiefs of Police", following the meeting on police aspects in the ESDP-framework, Warnsveld (The Netherlands), 25 October 2004, Art. 7.

Када се ради о ширем деловању ЕЖС, може се закључити да је једна од улога ових снага у потпуности у складу са „Петерсбуршким задацима” који су саставни део ЕСДП. Ови задаци су јасно дефинисани у члану 17 Уговора о ЕУ (*Treaty on European Union*) и укључују хуманитарне и спасилачке мисије, мисије очувања мира и борбене задатке у управљању кризама.¹⁸ Поред тога, Уговором из Лисабона утврђено је да ЕУ може користити своје војне и цивилне капацитете у пружању помоћи, војном саветовању, превенцији конфликта, операцијама разоружања и мисијама постконфликтне стабилизације.¹⁹

УПОТРЕБА ЕЖС ВАН ЕВРОПСКОГ КОНТИНЕНТА

Авганистан

Почетком децембра 2009. године почело је ангажовање ЕЖС у Авганистану. Мисија ЕЖС у овој држави се одвија под окриљем Међународних снага за безбедносну помоћ (*International Security Assistance Force – ISAF*) под вођством НАТО. Задаци ЕЖС углавном су везани за питања обуке и саветовања. Тренери ЕЖС, распоређени у три ЕЖС Центра за обуку у Авганистану, обављају своје задатке у оквиру ланца командовања НАТО Мисије за обуку у Авганистану (*NATO Training Mission in Afghanistan – NTM*). Такође, најважнији експерти раде заједно са другим стручњацима за обуку унутар штаба НТМ. Полицијски саветодавни тимови (тзв. Тимови за везу полицијских оперативних менторских служби) пружају прилагођене тактичке и полицијске наставне планове њиховим колегама из Авганистана у оквиру командног ланца НАТО–ИСАФ. ЕЖС је дубоко укључен у обуку свих видова авганистанске полиције.

ЕЖС су такође учествовале у развоју доктрине и у изради првог концепта операција (*Concept of Operations – CONOPS*) Тимова за везу полиције за оперативни надзор, као и у ревизији ЦОНОПС током 2012. године, у оквиру Здружене команде НАТО. Улога ЕЖС у изради поменутог концепта и његовој ревизији била посебно изражена у доношењу анекса који се односе на тренинг. Веома је значајно истаћи да су ЕЖС спровеле свеобухватну и специфичну обуку које трупе пролазе пре него што се распореде на терену.

Првобитан број припадника ЕЖС распоређених у Авганистану износио је 196. Током маја 2011. године овај број се попео на 400 припадника.

¹⁸ Видети: “Consolidated Versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community”, *Official Journal of the European Union*, C 321 E/1, 29.12.2006, Art. 17.

¹⁹ Видети: “Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community”, signed at Lisbon, 13 December 2007, *Official Journal of the European Union*, C 306/10, 17.12.2007, Art. 28B.

Припадници ЕЖС у Авганистану распоређени су из жандармерија Француске, Италије, Холандије, Португала, Пољске, Шпаније и Турске. Због великог броја припадника и комплексности задатака на терену, ова мисија ЕЖС постала је тада најзначајнија од свих.²⁰

Хаити

Мисија за стабилизацију Уједињених нација на Хаитију (*United Nations Stabilization Mission in Haiti – MINUSTAH*) почела је 1. јуна 2004. године, али је велики земљотрес који се догодио 12. јануара 2010. године и у којем је страдало 220.000 људи значајно погоршао ситуацију у овој земљи. Савет безбедности УН затражио је 17. јануара 2010. године распоређивање самоодрживих јединица за контролу масе на Хаитију. ЦИМИН је одмах одговорио на овај захтев и већ 8. фебруара исте године распоредио снаге ЕЖС у овој земљи.

Након резолуције 1908 Савета безбедности УН, ЕЖС је на Хаитију распоредио две формиране полицијске јединице, француску и италијанску, као и шпански вод за специјалне намене. Мисија ЕЖС на Хаитију састојала се од пружања подршке полицијским активностима УН и помагања полицији Хаитија, као и хуманитарним и невладиним организацијама (НВО) које УН признају.

Мисија ЕЖС на Хаитију завршена је 3. децембра 2010. године. У изузетно тешком окружењу, допринос овој мисији представљао је прекретницу у развоју ЕЖС. Најважније, ова мисија јасно је представила концепт чврстине и флексибилности који је контингент ЕЖС приказао у изузетно захтевном окружењу.²¹

Централноафричка Република

Након промене власти у Централноафричкој Републици, у марту 2013. године, започео је период без ефективне власти у овој земљи. Нова администрација није била довољно снажна, што је нарушило безбедност у овој земљи. У таквој ситуацији дошло је до сукоба међу цивилима, односно присталицама старе и нове власти. Ови сукоби постепено су прерасли у хуманитарну кризу широких размера. Хуманитарна помоћ била је потребна за више него половини становништва, хиљаде људи избегло је из подручја

²⁰ Видети: "EUROGENDFOR mission in Afghanistan", *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurowendfor.org/eurogendfor-missions/eurogendfor-afghanistan>, 21/10/2017.

²¹ Видети: "MINUSTAH Mission – Haiti 2010", *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurowendfor.org/eurogendfor-missions/eurogendfor-haiti>, 21/10/2017.

захваћених сукобом, а број људи који је добијао статус избеглица или интерно расељених лица константно је растао.

ЕУ се у овој ситуацији ангажовала у процесу организације управљања кризом у Централноафричкој Републици, што је послужило као мосту између Мисије Афричке уније (*Mission internationale de soutien à la Centrafrique sous conduite africaine – MISCA*) и операције очувања мира УН (*Mission multidimensionnelle intégrée des Nations unies pour la stabilisation en Centrafrique – MINUSCA*).

Мисија ЕУ у Централноафричкој Републици (*European Union Force RCA – EUFOR RCA*) започела је 1. априла 2014. године. У оквиру ове мисије ЕЖС су добиле посебно задужење, односно имале су кључну улогу да стабилизују ситуацију у веома нестабилном подручју главног града Бангија. ЕЖС су распоредиле интегрисану јединицу полиције у виду жандармерије у циљу јачања владавине права, одржавања јавног реда и борбе против некажњавања.

Оперативни штаб ЕУФОР РЦА смештен је у Лариси, у Грчкој, у који су ЕЖС послале два официра из свог Сталног штаба како би учествовали у оперативном планирању, као и два жандармеријска саветника. У главни град Централноафричке Републике ЕЖС су распоредиле 100 својих припадника. Ови припадници обављали су полицијске послове успостављања и одржавања јавног реда, али и обавештајне послове и кривичне истраге, чиме су значајно допринели успостављању сигурног и безбедног окружења у Бангију.

Пренос овлашћења између ЕУФОР РЦА и МИНУСЦА, односно између ЕУ и УН, реализован је 15. марта 2015. године.²²

Мали

Европски савет је 15. априла 2014. године, у оквиру Заједничке безбедносне и одбрамбене политике (ЗБОП), успоставио цивилну мисију како би подржао Унутрашње безбедносне снаге у Малију. Ова мисија добила је назив Мисија Европске уније за изградњу капацитета у Малију (*The European Union Capacity Building Mission in Mali – EUCAP Sahel Mali*).

Мисија ЕУ представља подршку држави Мали у циљу успостављања уставног и демократског поретка и услова за трајни мир, као и легалним властима да одрже свој ауторитет на целој територији. Ова подршка реализује се у виду стратешких савета и обуке за три вида унутрашњих снага државе Мали, а то су жандармерија, полиција и Национална гарда.

²² Видети: "EUROGENDFOR mission in Central African Republic", European Gendarmerie Force, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/eurogendfor-missions/eurogendfor-car,22/10/2017>

Средином априла 2014. године ЦИМИН је донео одлуку да ангажује ЕЖС у овој мисији, где је већ 17 стручњака ЕЖС који саветују и тренирају припаднике жандармерије Малија и Националне гарде. Особље ЕЖС врши функције Главног штаба и реализује обуку у Полицијској академији, у Жандармеријској школи и Тренинг центру Националне гарде.²³

ЗАКЉУЧАК

С обзиром на чињеницу да ЕУ нема своју заједничку војску, ЕЖС готово да представљају њене заједничке полицијске снаге. Зато ЕЖС постепено јачају и прерастају у један од значајних инструмената безбедносних капацитета ЕУ. Као што се видело у тексту, ЕУ користи ЕЖС у већини актулених криза и конфликта, па се може претпоставити да ће тај тренд само јачати током времена. Основана је и претпоставка да ће се ЕЖС ширити како се буду у државама чланицама ЕУ развијале полицијске снаге типа жандармерије.

Претходно истакнута чињеница да ЕУ нема своју војску наводи на закључак да ће се у будућности ЕУ много више ангажовати на развоју цивилног сектора безбедности. Тај развој биће усмерен ка средствима „тврде моћи”. ЕЖС ће сигурно остати једна од окосница овог развоја, а вероватно и најважније средство ЕУ у ангажовању у кризама и сукобима ван европског континента. Поред тога што ЕУ жели да постане глобални актер, она жели да буде и призната као неизоставан актер у решавању различитих проблема на глобалном нивоу. Веће ангажовање ЕУ у сукобима и кризама широм света, али и ефикасност таквог ангажовања, утиче на јачање њеног статуса међу међународним актерима и партнерима. Развојем капацитета „тврде моћи” јачају се основе за сарадњу ЕУ са различитим глобалним актерима који су већ неизбежни када се ради о деловању на глобалном нивоу. Такав актер је, рецимо, НАТО, па би веће ангажовање цивилних снага ЕУ додатно оснажило сарадњу са овом организацијом. Ако се узме пример ЕЖС може се рећи да ЕУ настоји да превасходно развије оне цивилне снаге које једним делом имају војни карактер. Такве „мешовите” снаге омогућавају ЕУ да се ангажује у готово свим кризама и конфликтима, односно има могућност да одговори на све захтеве и изазове које са собом могу донети одређене мисије. Развој снага ЕУ које имају карактер цивилних, без обзира на примесе војних особености, омогућава ЕУ да буде посматрана као актер који неће након завршетка мисије остати и наметнути се као руководећи фактор на некој територији. Цивилни капацитети ЕУ, односно изградња снага са таквим карактером, доприноси да

---

²³ Видети: “EUROGENDFOR mission in Mali”, *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/eurogendfor-missions/eurogendfor-mali>, 23/10/2017.

се ЕУ перципира као актер који ће поред решавања конфликта пружити помоћ локалним снагама реда да се организују и након тога преузму њене дужности.

Постепени развој цивилних снага сигурно ће у будућности утицати на положај ЕУ као неизбежног субјекта у решавању конфликта и криза. Улога ЕУ биће превасходно оријентисана ка мисијама очувања мира. За сада не треба разматрати могућност да се ЕУ са својим снагама окуша и у мисијама наметања мира, јер у таквим мисијама за сада учествују само војне снаге. Ипак, након мисија наметања мира наступају мисије очувања мира. То је простор у коме ЕУ може да гради своју позицију на глобалној сцени. Вероватно ће ЕУ у будућности управо у мисијама очувања мира настојати да се наметне као најзначајнији субјект, јер јој је тренутно примарни циљ изградња снага које имају превасходно цивилни карактер.

ЛИТЕРАТУРА

- “A Secure Europe in a Better World”, European Security Strategy, Brussels, 12 December 2003.
- Grevi, Giovanni, Helly, Damien and Keohane, Daniel (eds), *European Security and Defence Policy – The First 10 Years (1999-2009)*, Institute for Security Studies, Condé-sur-Noireau, 2009.
- “Declaration of EU Chiefs of Police”, following the meeting on police aspects in the ESDP-framework, Warnsveld (The Netherlands), 25 October 2004.
- “Declaration of Intent on EUROGENDFOR”, Noordwijk, 17 September 2004.
- “EUROGENDFOR mission in Afghanistan”, *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/eurogendfor-missions/eurogendfor-afghanistan>, 21/10/2017.
- “EUROGENDFOR mission in Central African Republic”, *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/eurogendfor-missions/eurogendfor-car>, 22/10/2017.
- “EUROGENDFOR mission in Mali”, *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/eurogendfor-missions/eurogendfor-mali>, 23/10/2017.
- Јончић, Милош, „Уговор између ЕУ и Србије о утврђивању оквира за учешће у операцијама за управљање кризама”, *Европско законодавство*, год. X, бр. 37-38.
- Lindstrom, Gustav, “The Headline Goal”, Institute for Security Studies, Интернет: <http://bdi.mfa.government.bg/info/Module%202%20-%20Diplomacia%20na%20ES/dopalnitelna%20literatura/Headline%20Goals.pdf>, 10/09/2017.
- “Members”, *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/organisation/participating-forces/members>, 25/07/2017.

- “MINUSTAH Mission – Haiti 2010”, *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/eurogendfor-missions/eurogendfor-haiti>, 21/10/2017.
- “The European Gendarmerie Force”, *European Gendarmerie Force*, Интернет: <http://www.eurogendfor.org/organisation/what-is-eurogendfor>, 19/10/2017.
- “Treaty Between the Kingdom of Spain, the French Republic, the Italian Republic, the Kingdom The Netherlands and the Portuguese Republic establishing the European Gendarmerie Force EUROGENDFOR”, Velsen, 18 October 2007.
- “Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community”, signed at Lisbon, 13 December 2007, *Official Journal of the European Union*, C 306/10, 17.12.2007, Art. 28B.
- “Civilian Capabilities Commitment Conference: Ministerial Declaration”, Brussels, 22 November 2004.
- “Consolidated Versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community”, *Official Journal of the European Union*, C 321 E/1, 29.12.2006.

THE EUROPEAN GENDARMERIE FORCE:
MODERN FORM OF POLICE COOPERATION AND OPERATIONS

*Aleksandar Jazić
Obrad Stevanović*

Abstract: A significant factor in the implementation of the European Union (EU) security policy is the European Gendarmerie Force. The Treaty under which this force was founded has a special legal significance. Global threats affecting the EU, force it to get more involved in their resolution. The European Gendarmerie Force is very important for the EU because it has integrated civilian and military capacities. This is one of the critical requirements for successful participation in the resolution of actual global problems. Within the European Gendarmerie Force full membership at this moment is reserved only for gendarmeries from the EU countries. Gendarmeries from other states can have partner or observer status. The European Gendarmerie Force is one of the EU tools of hard power. This sort of power enables the EU to be visible in different conflicts and crises around the world. This visibility implies the concrete actions of the EU in the field. In certain very complex missions, the EU has already begun engaging the European Gendarmerie Force, so it can be assumed that this force will be increasingly engaged all over the world. The EU, through the European Gendarmerie Force, shows its strength and imposes as a global actor in conflicts and crises resolution.

Keywords: global issues, conflicts, crises, police, the European Gendarmerie Force, the European Union, international cooperation, international organizations.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

327(100)"20"(082)
327::911.3(100)"20"(082)

УПОТРЕБА силе у међународним односима /
уредила Жаклина Новичић. - Београд : Институт
за међународну политику и привреду, 2018
(Београд : Донат граф). - 286 стр. ; 24 cm

Тираж 150. - Реч уредника: стр. 7-8. - Напомене
и библиографске референце уз радове. -
Библиографија уз радове. - Summaries.

ISBN 978-86-7067-255-0

а) Међународни односи - 21в - Зборници б)
Геополитика - 21в - Зборници
COBISS.SR-ID 268554252

ИСБН 978 -86-7067-255-0